भारतीय ज्ञानपीठ मूर्तिदेवी जैन ग्रन्थमाला संस्कृत ग्रन्थांक-२९

श्रीराजवल्लभकृत

भोजचरित्र

[अँगरेजी प्रस्तावना, नोट्स तथा परिशिष्ट सहित]

सम्पादक
डॉ० बी० सी-एच. छाबड़ा
एम. ए, एम ओ. एल., पी-एच. डी. (लेडेन, हॉलैण्ड), एफ ए एस
ज्वाएण्ट डायरेक्टर जनरल ऑव अर्किऑलॉजी इन इण्डिया
तथा
एस. शंकरनारायणन्
एम. ए., शिरोमणि,
असिस्टेण्ट सुपरिण्टेण्डेण्ट फॉर एपिग्राफी

भारतीय ज्ञानपीठ प्रकाशन

वीर निर्वाण स० २४९०
वि० सं० २०२०, सन् १९६४

प्रथम संस्करण
आठ रुपये

स्व० पुण्यश्लोका माता मूर्तिदेवीकी पवित्र स्मृतिमें तत्सुपुत्र साहू शान्तिप्रसादजी-द्वारा

संस्थापित

भारतीय ज्ञानपीठ मूर्तिदेवी जैन ग्रन्थमाला

इस ग्रन्थमालाके अन्तर्गत प्राकृत, संस्कृत, अपभ्रंश, हिन्दी, कन्नड, तमिल आदि प्राचीन भाषाओंमें उपलब्ध आगमिक, दार्शनिक, पौराणिक, साहित्यिक, ऐतिहासिक आदि विविध विषयक जैन-साहित्यका अनुसन्धानपूर्ण सम्पादन तथा उसका मूल और यथासम्भव अनुवाद आदिके साथ प्रकाशन हो रहा है। जैन भण्डारोंकी सूचियाँ, शिलालेख-संग्रह, विशिष्ट विद्वानोंके अध्ययन-ग्रन्थ और लोकहितकारी जैन-साहित्य ग्रन्थ भी इसी ग्रन्थमालामें प्रकाशित हो रहे हैं।

•

ग्रन्थमाला सम्पादक

डॉ. हीरालाल जैन, एम ए, डी लिट्.

डॉ. आ० ने० उपाध्ये, एम ए, डी.लिट

•

प्रकाशक

भारतीय ज्ञानपीठ

प्रधान कार्यालय ९ अलीपुर पार्क प्लेस, कलकत्ता–२७

प्रकाशन कार्यालय . दुर्गाकुण्ड रोड, वाराणसी–५

विक्रय केन्द्र . ३६२०।२१ नेताजी सुभाष मार्ग, दिल्ली–६

मुद्रक सन्मति मुद्रणालय, दुर्गाकुण्ड रोड, वाराणसी–५

•

स्थापना . फाल्गुन कृष्ण ९, वीर नि० २४७० ● विक्रम सं० २००० ● १८ फरवरी सन् १९४४

भारतीय ज्ञानपीठ, काशी

स्व० मूर्तिदेवी, मातेश्वरी सेठ शान्तिप्रसाद जैन

JNANPITHA MURTIDEVI JAIN GRANTHAMALA SANSKRIT GRANTH No 29

BHOJACHARITRA

of

SHRI RAJAVALLABHA

with

ENGLISH INTRODUCTION, NOTES & APPENDICES

EDITED BY

Dr. B. Ch CHHABRA, M.A, M O.L, Ph. D. (Lugd.), F A S.,
Joint Director General of Archaeology in India.

and

S. SANKARANARAYANAN, M. A, Siromani,
Assistant Superintendent for Epigraphy.

BHARATIYA JNANPITHA PUBLICATION

VIRA SAMVAT 2490
V. S 2020, 1964 A D

First Edition
Rs 8/-

BHĀRATĪYA JÑĀNPĪTHA MŪRTIDEVĪ
JAIN GRANATHAMĀLĀ

FOUNDED BY

SĀHU SHĀNTIPRASĀD JAIN

IN MEMORY OF HIS LATE BENEVOLENT MOTHER

SHRĪ MŪRTIDEVĪ

IN THIS GRANTHAMĀLĀ CRITICALLY EDITED JAINA ĀGAMIC, PHILOSOPHICAL, PURANIC, LITERARY, HISTORICAL AND OTHER ORIGINAL TEXTS AVAILABLE IN PRĀKRIT, SANSKRIT, APABHRAṂŚA, HINDI, KANNADA, TAMIL ETC, ARE BEING PUBLISHED IN THEIR RESPECTIVE LANGUAGES WITH THEIR TRANSLATIONS IN MODERN LANGUAGES

AND

CATALOGUES OF JAINA BHANDARAS, INSCRIPTIONS, STUDIES OF COMPETENT SCHOLARS & POPULAR JAINA LITERATURE ARE ALSO BEING PUBLISHED.

●

General Editors

Dr Hiralal Jain M.A., D Litt
Dr A N Upadhye, M A, D. Litt.

●

Bharatiya Jnanpith
Head office 9 Alipore Park Place, Calcutta-27
Publication office Duragakund Road, Varanasi-5
Sales office 3620/21 Netaji Subhash Marg, Delhi-6

●

Founded on Phalguna Krishna 9, Vira Sam 2470, Vikrama Sam 2000 18th Febr 1944

ग्रन्थमाला सम्पादकीय

यह बात सच है कि भारतीय प्राचीन साहित्यमे पूर्णत ऐतिहासिक कृतियोका प्राय अभाव है। किन्तु इसका यह तात्पर्य नही कि इस साहित्यमे ऐतिहासिक तथ्यो और व्यक्तियोका कोई उल्लेख या परिचय ही न हो। यहाँ ऐतिहासिक घटनाओ और उनसे सम्बन्धित व्यक्तियोका उतना ही परिचय मिलता है जितना मानवीय जीवनमें आदर्श व उत्कर्ष लाने तथा नीति और सदाचार स्थापित करनेके लिए आवश्यक समझा गया। जैन साहित्यमे प्राय सर्वत्र ही प्रत्यक्ष व परोक्ष रूपसे इस प्रकारके उल्लेख ओत-प्रोत है। जैन अर्धमागधी आगमसे लेकर समस्त प्राकृत, सस्कृत व अपभ्रश रचनाओमें तथा आधुनिक भाषात्मक कृतियोमें सैकडो आख्यान व उल्लेख ऐसे पाये जाते है जिनसे भारतीय प्राचीन इतिहासकी अस्पष्ट कडियोको जोडनेमें बड़ी सहायता मिलती है। मध्यकालीन साहित्यमे तो अनेक ऐसे कथानक, प्रबन्ध, चरित्र और रास मिलते है जिनके नायक सर्वथा ऐतिहासिक पुरुष है। हाँ इतना अवश्य है कि उनमें ऐतिहासिक तत्वोके अतिरिक्त अतिशयोक्ति व अलौकिक बातोका भी इतना समावेश हो गया है कि उक्त दोनो भागोको पूर्णत पृथक् कर यथार्थताका निर्णय करना जरा टेढी खीर है।

इस सन्दर्भमें प्रस्तुत ग्रन्थ अपना एक महत्त्वपूर्ण स्थान रखता है। इसमें ग्यारहवी शतीके भारतीय सम्राट् भोजका चरित्र वर्णित है। राजा भोजके कथानक भारतीय आख्यान-परम्परामे बहुत प्रसिद्ध और लोकप्रिय है। वे ऐसे दानशील और विद्याप्रेमी थे कि बल्लाल कविने अपने भोजप्रबन्धमें भारतके कालिदास व भारवि-जैसे प्राचीन महाकवियोको उनकी राजसभामे ला बैठाया है और एक-एक सुन्दर पद्यकी रचनापर उन्हें एक-एक लक्ष सुवर्णमुद्राएँ दान करते हुए दिखलाया है। प्रस्तुत ग्रन्थ भोज-सम्बन्धी कथा-शृखलाकी एक महत्त्वपूर्ण कडी है। इसके रचयिता राजवल्लभ जैनधर्मके अनुयायी व पाठक थे, तथा उन्होने अन्नदानकी महिमा बतलानेके लिए यह रचना की। वे राजा भोजसे प्राय चार सौ वर्ष पश्चात् पन्द्रहवी शतीके मध्यभागमे हुए थे। ग्रन्थके देखनेसे स्पष्ट है कि उन्होने अपने समयमे उपलब्ध भोजराजसम्बन्धी सभी वार्ताओका सग्रह कर उन्हे अपने ढगसे रीतिबद्ध शैलीमे रखनेका प्रयत्न किया है।

इस संस्कृत पद्यात्मक रचनाका प्रथम बार सम्पादन श्रीमान् डॉ० बहादुरचन्द्र छाबडा तथा श्री एस० शकरनारायणन् ने आठ प्राचीन प्रतियोके आधारसे किया है। जिनमे सबसे प्राचीन प्रति सवत् १४९८ (सन् १४४१) की है, और यही उन्होने कर्ताके कालकी अन्तिम अवधि मानी है। ग्रन्थका सम्पादन बहुत कुशलतासे किया गया है, तथा प्रस्तावनामे ग्रन्थ व उसके कर्ताके सम्बन्धकी समस्त ज्ञातव्य बातोका विद्वत्तापूर्ण रीतिमे विवेचन किया गया है। इस बहुमूल्य देनके लिए हम प्रथितयश विद्वान् सम्पादकोके बहुत कृतज्ञ है। ऐसी महत्त्वपूर्ण प्राचीन रचनाओको आधुनिक ढगसे सुसम्पादित कराकर प्रकाशित करनेके लिए भारतीय ज्ञानपीठ व उसका अधिकारी वर्ग धन्यवादके पात्र है।

जबलपुर स्टेशन
२७-१२-१९६३

हीरालाल जैन
आ० ने० उपाध्ये
ग्रन्थमाला सम्पादक

श्री हंसराज बच्छराज नाहटा
सरदारशहर निवासी
द्वारा
जैन विश्व भारती, लाडनूं
को सप्रेम भेंट –

Contents

INTRODUCTION

BHOJA

In the history of India, as in that of the world, we do not often come across successful monarchs who were noted for their tolerance and leniency and who were not only great patrons of letters but also authors of eminent works. The great conqueror Samudragupta (C 330-80 A D) is described by his *Mahadandanayaka* Harishena as *Kaviraja* [1]. But unfortunately none of his works is extant. The Pushyabhūti emperor Harshavardhana (606-C 646 A D) wrote three dramas of which only one is considered to be a literary achievement. But doubts have been entertained, though unjustifiably, about Harsha's authorship of these dramas [2]. But the example of the Paramāra Bhoja (C 999-1054 A D) is unique. He was a great king and warrior and ruled over a vast territory, though his conquests and kingdom cannot be compared with those of the Gupta and the Pushyabhūti emperors. He was a staunch follower of the Brahminic religion and was a Śaiva to the core. Yet his tolerance and leniency towards Jainism are well illustrated by the *Prabandhas* and *Charitas* of the Jaināchāryas. The Udayapur *prasasti* [3] praises him as *Kaviraja* [4]. Bearing his name as author, there are still extant many works of serious nature on varied subjects, like grammar, philosophy, the *sastras* of *Dharma*, *Artha*, *Śilpa* and *Jyotisha*, *Ayurveda* and poetics, besides many light works in poetry and prose, all well exhibiting the versatality of his genius [5]. It has been doubted if a king, who was tightly engaged in politics throughout his life, could have got time to write so many great works [6]. However "we have no real knowledge to disprove his claim to polymathy exhibitted in a large variety of works" [7]. Even those, who believe that all those works were written by the great literary men in his court, do acknowledge that "a prince who had such wide sympathies and could inspire

---

1 Cf प्रनिष्ठितकविराजशब्दस्य, in the Allahabad Pillar Inscription of Samudragupta (CII, Vol III, No 1, Text line 27)

2 See, for example, Mammata's Commentary काव्यं यशसेऽर्थकृते etc in *Kavyaprakasa*. The doubt is that a poet Dhāvaka by name or Bāna himself wrote these plays in the name of Harsha, who, in return, showered money on the author. Moreover Hiuen Tsang tells us that Silāditya had to banish, rightly of course, those who did not belong to the Mahāyāna form of Buddhism (*The Classical Age*, pp 118-19) though the legend of Sri-Harsha persecuting 12,000 people is to be set aside as baseless (Smith, *Early History of India*, 1924, p 361 and note)

3 *Ep Ind*, Vol. I, pp 233 ff

4 साधित विहित दत्त ज्ञात तद्यन्न केनचित्। किमन्यत्कविराजस्य श्रीभोजस्य प्रशस्यते ॥ (Verse 18)

5 For a long list of Bhoja's works see Ray, *DHNI*, p 871 note, Ganguly *History of the Paramara Dynasty*, pp 278-79

6 T Aufrecht, *Catalogus Catalogorum*, S V *Bhojadeva*, *Ep Ind*, Vol I, p 231, Ray, op cit. p 872

7 Keith, *A History of Sanskrit Literature*, (1928), p.53

scholarship in so many varied fields of knowledge, must ever remain a remarkable personality in the record of time" [1] Moreover the Udayapur *prasasti*[2] declares that Bhoja "made the world worthy of its name by covering it all around with temples dedicated to different deities,"[2] though no such work of art is now extant to corroborate such claim We have got many epigraphs which attest that Bhoja was a great soldier and statesman Thus viewing him from different angles it is well said that "as a conqueror, as a poet and as a builder of architecture, he deserves a high place among the sovereigns of ancient India As a benevolent monarch he had already no parallel. He left behind him an abiding impression that survives even to this day "[3] Therefore it is quite natural that he had many admirers and panegyrists not only during his lifetime but also during the centuries after his death, and consequently "about few kings of India have more myths accumulated than about Bhoja or Bhojadeva "[4]

Pathaka Rājavallabha, the Jaina author of the *Bhojacharitra* which is being edited in this book was one such admirer of Bhoja

THE CRITICAL APPARATUS

DESCRIPTION OF THE MANUSCRIPTS

The following eight manuscripts have been utilized for editing this work

I-III manuscripts are from the Bhandarkar Research Institute, Poona, which are called here as P1, P2 and P3. These are Nos 1236, 1237 and 1238 of the *Descriptive Catalogue of Manuscripts in the Government Manuscripts Library,* B O R I, Poona, 1950

IV manuscript is from the Ātmānanda Jain Library, Ambala, here referred to as A

V manuscript is from the Punjab University Library, Lahore, here marked as L

VI-VIII manuscripts are from the Śrī-Ātmarāmā Jaina Jñānamandir, Baroda, which we call here as B1, B2 and B3.

P1 is a complete, neatly written and well preserved manuscript, consisting of 39 numbered leaves, each measuring about 9 8" x 4", with 16 or 17 lines of writing on each side, bounded by treble red marginal lines It begins with आश्वसेन जिन नत्वा गोतमादिगणाधिपान् । चरित्रमन्नदानस्य कुर्वे कौतूहलप्रियम् ॥१॥ and ends in वसुनवोदधिइन्दुमिते समे बहुलमाससितेतरद्वादशी । अमृतसूनुदिने वरपुस्तक अयि प्रचारु मया लिखित मुदा ॥ The details of the date given here, viz year 1498 (*Vasu–nava–udadhi–indu*), evidently of the Vikrama era, Ba(Bā)hula (i e Kārttika) ba 12 and Amritasūnu-dina, regularly correspond to Monday, November 21, A D 1440 The Vikrama year was current

---

1 Ray, op cit, p 872

2 Op cit, p 286, सुराश्रयैर्व्याप्य च यः समन्ताद्यथार्थसंज्ञां जगतीं चकार ॥ (Verse 20)

3 Ganguly, op cit, p 122

4 Tawney *The prabandhachintamani*, (English Translation 1901) p x

Since Rājavallabha, as shown below, lived in the first half of the 15th century, this manuscript was evidently written during his lifetime It is, however, difficult to say whether the word *maya* in the concluding verse refers to Rājavallabha himself A close examination of this manuscript, anyway, shows that portions of its text were copied from some other manuscript, most probably P3

P2 is a worn out manuscript, consisting originally of 37 leaves, each measuring about 10 8" x 4 8" and bearing on either side 16 or 17 lines of writing, bounded by treble black marginal lines The first leaf is missing

It begins with नमामि ॥ आश्वसेन जिन नत्वा गौतमादिगणाधिपान् । and ends in इति श्रीभोजचरित्र समाप्तम् । सवत् १७५९ आषाढमासे शुक्लपक्षे षष्ठीदिने शनिवासरे ॥ लिखित मिहिरचन्द्र-ऋषि[णा] आत्मार्थे । शुभ भूयात् कल्याणमस्तु लेपकपाठक[यो] शुभ भवतु ॥१॥ छ ॥ श्री ॥ समाणे नगरमध्ये लिपतम् आत्मार्थे शुभ भवतु कल्याणमस्तु ॥ छ ॥ श्री ॥ छ ॥

The details of the date, at the end, viz V S 1759, Āshādha śu 6 and S'ani-vāsara, regularly correspond to Saturday, June 20, A D 1702

P3 is a neatly written, well preserved and complete manuscript, consisting of 27 numbered leaves, each measuring about 10 8" x 4 4" and bearing 17 or 18 lines of writing on either side bounded by fourfold black marginal lines It begins with आश्वसेनिं जिन नत्वा गौतमादिगणाधिपान् । and ends in इति धर्मघोषगच्छे राजवल्लभकृते भोज-चरित्रे भानुमतीविवाहवर्णनो देवराजसज्जीभवनवर्णनो नाम पञ्चम प्रस्ताव ॥ छ ॥ श्रेयोस्तु । This manuscript is not dated However, as indicated above, it may be the original copy from which at least some portions were copied by the scribe of P1 We may therefore assign P3 also to the period of Rājavallabha himself It is noteworthy that this manuscript contains the least number of mistakes

A is a complete, neat and well preserved manuscript, consisting of 57 leaves, each measuring about 10 2" x 4 4", and bearing 13 to 15 lines of writing on either side bounded by treble red marginal lines

It begins with श्रीवीतरागाय नम. ॥ आश्वसेन जिन नत्वा गौतमादिगणाधिपान् । and ends in इति श्रीधर्मघोषगच्छे धर्मसूरिसन्ताने पाठकराजवल्लभकृते श्री भोजचरित्रे भानुमतीविवाहवर्णनो देवराज-सज्जीभूतवर्णनो नाम पञ्चमः प्रस्ताव श्रीभोजचरित्र समाप्तमिति भद्रम् सवत् १६६५ वर्षे प्रथमभाद्रपदमासि[1] द्वितीयातिथौ गुरुवासरे गणिरत्नसागरलिखित साङ्गानगरे शुभ भवतु ॥

The details of the date, viz V S 1165, the first or *adhika* Bhādrapada, probably ba 2 and Guru-vāsara, regularly correspond to Thursday, August 18, A D 1608 The ital ended at 55 of the previous day

L is an incomplete manuscript with leaves 1, 3, 27-33, 36-37, 39-41, 51, 66 and a few at the end missing Each leaf measures about 11 5" x 4 7", and bears 9 to 11 lines of writing on either side bounded by double red marginal lines

It begins with पट्टराज्ञीपदे न्यस्ता,नाम्ना रत्नावलीत्यहो । भुनक्ति तत्सम भोगान् राज्यलीलो-चितान् सुखम् ॥१०॥ and ends in ' स्वरक्षार्थं वररुचि स गतोन्यत्र कुत्रचित् । प्राप्तो मृगाक्षिणी ज्ञात्वा वधकोपि नृपान्तिके ॥ ७१ ॥ Unfortunately the last leaf, which might have contained the details of the date, is missing

1 Probably the expression like *bahula-paksha* is inadvertently omitted after this word

B[1] is a complete and well preserved manuscript, consisting of 43 numbered leaves, each measuring about 11 5" x 4 5", and bearing 13 to 16 lines of writing on either side bounded by fourfold black marginal lines There are many verses written in the margins of the first ten pages They appear to have been meant to supplement the text We shall discuss them in the explanatory notes at the end

It begins with आश्वसेन जिन नत्वा गौतमादिगणाधिपान् । and ends in इति धर्मघोपगच्छे श्रीधर्मसूरिसन्ताने मूलपट्टश्रीमहीतिलकसूरिशिष्यपाठकश्रीराजवल्लभकृते भोजचरित्रे भानुमतीविवाहवर्णनो नाम पञ्चम प्रस्ताव ॥ ५ ॥ सवत् १६८० वर्षे आश्विनसुदि १० दिने शुक्रवारे धनिष्ठानक्षत्रे लिखित त्प(?)लवरदुर्गे वा° देवकीर्तिलिखितम् आत्मार्थे शुभ भूयात् ॥ श्री ॥ सत्कर्म दहते नारी स्व(सु)शीला कुलवर्धनी । दुष्कर्म या (सा?) दहतेव कलौ विद्वान्न विश्वसेत् ॥

The details of the date, viz V S ,1680 Āśvina su 10, Śukra-vāra, and Dhanishṭhā *nakshatra*, regularly correspond to Friday,October 4,A D 1622 The Vikrama year 1680 was current Chaitrādi

Some irrelevant matter is added at the end of this manuscript, written by a different hand in a local dialect, recording the consecration of some deities like Rakta Bhairava in V S 1825, Māgha su, 5 (?)

B[2] originally consisted of 33 numbered leaves, very thin and well written, each measuring about 11 1" x 4 2", and bearing 15 to 17 lines of writing on either side bounded by treble red marginal lines The first three leaves are now missing It starts with जिते च लभ्यते लक्ष्मीर्मृते चापि सुराङ्गना । and ends in इति धर्मघोपगच्छे धर्मसूरिसन्ताने मूलपट्टे श्रीमहीतिलकसूरिशिष्यपाठकश्रीराजवल्लभकृते श्रीभोजचरित्रे भानुमतीविवाहवर्णनो देवराजसज्जीभूतवर्णनो नाम पञ्चम. प्रस्ताव ॥ छ ॥ श्रीसण्डेरकीयगच्छे श्रीजिशोभद्रसूरिसन्ताने तत्पट्टे श्रीसुमतिसूरि तत्पट्टे श्रीशान्तिसूरयः । तदन्वये श्रीशान्तिसूरिविजयराज्ये वा० श्रीनइकुञ्जरद्वितीयस(शि)ष्य-मु० हंसराज । श्रीभोजचरित्र सम्पूर्ण कृतम् । शुभ भवतु ॥ कल्याणमस्तु लेखकपाठकयोः ।

This manuscript is not dated However if this Śāntisūri mentioned in the colophon, in whose time Hamsarāja claims to have completed copying this manuscript, is identical with his namesake of the Sanderakagachchha for whom the inscriptions supply dates in V S 1532 to V S 1572 (A D 1475–1515)[1], this manuscript may be assigned to that period

Further on, at the end of the manuscript, there is some writing by a different hand, which runs प । राजविजयाना पौस्तकमिद प० शक्तिविजयपार्श्वे विक्रयेण गृहीतम् ॥

B[3] contains 103 numbered leaves, each measuring about 9 5" x 4 9", and written on both sides Each page contains seven lines of Sanskrit text Above each line there are two lines of commentary in a local dialect written in smaller characters The margin is marked by double red lines on either side It starts with आश्वसेन जिन नत्वा गौतमादिगणाधिपान् । and ends in इति श्रीघोपगच्छे[2] धर्मसूरिसन्ताने पाठकराजवल्लभकृते श्रीभोजचरित्रे भानुमतीविवाहवर्णनो देवराजसज्जीभूतवर्णनो नाम पञ्चम प्रस्ताव । ५ । इति भोजचरित्र सम्पूर्णम् ॥ ग्रन्याग्रन्थ सर्वश्लोक ६००० श्रीनागोरनयरे सवत् १८८४ रामिती पौपवदि ५ तिथौ श्री ॥

---

1 Puran Chand Nahar *Jaina inscriptions*, Part I, Calcutta, 1918, Nos 820, 751, 824, 564, 626, 596 and 611

2 Obviously meant for श्री धर्मघोपगच्छे

The details of the date viz V S 1884, Pausha ba 5, do not admit of verification

All the above manuscripts have been written in what Professor Peterson called Jaina Nāgarī[1] An examination of these manuscripts reveals these facts P1, P3 and L form more or less one group and are generally correct in their readings, P2, A, B1 and B2 form a second group with some mistakes crept in, and B3, though it follows B1, is hopelessly corrupt In other words, in manuscripts the 'earlier the better'

RAJAVALLABHA

The colophon at the end of each *prastava* of the *Bhojacharitra* tells us that Rājavallabha was a *pathaka* or teacher and was a *sishya* i e student or follower of Mahitilakasūri of the *Dharmaghoshagachchha* evidently of the Svetāmbara Jaina sect Besides these no other details about him are available Yet there are inscriptions of the time of Mahītilakasūri of the same *gachchha* dated from V S 1486 to V S 1513 or 1429-56 A D[2] Therefore we may assign our author Rājavallabha also to more or less the same period Again one of the manuscripts, viz P1, bears, as we have seen the details of a date which correspond to November 21 A D 1440, and this manuscript appears to be copied from some other manuscript, probably P3 From this it is evident that Rājavallabha had completed his *Bhojacharitra* by 1440 A D or a little earlier

THE BHOJACHARITRA : AN ESTIMATE

Rājavallabha's *Bhojacharitra* is divided into five *Prastavas* or topics There are altogether about 1575 verses of which about 35 verses are in Apabhramsa and the other verses are in Sanskrit, though Prakrit words are found here and there even in the Sanskrit portion The distribution of verses in each *prastava* is as follows I contains about 334 verses, II 89 verses, III 164 verses, IV 601 verses and V 288 verses They have been written mainly in the simple *Anushtubh* metre, though we occasionally come across verses in other metres also like *Indravajra*, *Upendravajra*, *Salini*, *Vasantatilaka*, *Sardulavikridita*, *Sragdhara*, *Arya* etc of which many are quotations from other works A general reader may easily find that the work of Rājavallabha is not of a high literary standard There are numerous errors in grammar and in syntax In some places Rājavallabha is very vague in his expression and description, in some other places he does not hesitate to drop letters of some words or to add synonyms for the sake of metre Instead of composing new stanzas, he prefers often to quote those of other authors Sometimes his ignorance of geography of India and lack of time cons-

1 Tawney, op cit p xix, Cf *Prabandhachintamni*, *Singhi Jaina Series*, No 1, Introduction, plate between pp 6-7

2 *Jaina Inscriptions*, Nos 1180, 2311, 1144, 1492 and 1538, *Bikaner Jaina Lekhsangraha*, Nos 901 and 1985

ciousness are manifested—He exhibits very little originality and his theme is more or less based on that of the *Prabandhachintamani* and the *Kathasaritsagara* These points have been discussed and explained in the explanatory notes at the end of the book

In spite of all these defects, the story narrated by Rājavallabha is, in general, as interesting as the legends of Vikramāditya It does amply serve the purpose of the author, viz to explain the merit of the *anna-dana* or offering food to the hungry, and to illustrate the greatness of the religion of Mahāvīra Again a student of the Jaina *prabandhas* and inscriptions of the later mediaeval period may not attach much importance to the above mentioned errors which may be serious only according to the classical Sanskrit and Pāṇini's grammar For, the Jaina literature and inscriptions are meant to edify the congregation, the majority of which can neither twist their tongues, nor understand what is spoken, according to Pāṇini's rules One may have to bear in mind the fact that, for the purpose of preaching, both the Buddha and Mahāvīra preferred the language of the ordinary man to that of Pāṇini All these factors must have contributed to the fact that from the days of Rājavallabha down to the last century, the *Bhojacharitra* had been continuously popular enough, at least among the Jaina schools, as shown by the dates of the manuscripts, to be copied and recopied and also to be commented upon No doubt Rājavallabha very closely follow Merutunga to record the traditions based on some historical events Yet sometimes he exhibits, as we shall see while analysing the historical facts, some originality and adds to our knowledge some informations which are not altogether unsupported by epigraphic materials

SUMMARY

PRASTĀVA I Once upon a time, the king Sindhu of Mālava found a male child on a heap of the *munja* grass in a forest He took it and gave it to his queen Ratnāvalī so secretly that everyone believed that she herself had given birth to the child The king named it Muñja Shortly afterwards Ratnāvalī really became preganant and gave birth to a male child which was named Sindhula

When both Muñja and Sindhula came of age, king Sindhu once went to the palace of Muñja and disclosed to him his origin He, however, promised to give the kingdom to him, entreating him at the same time to take Sindhula under his protection In order to guard the secret, Muñja went to the extent of killing his own wife who happened to have overheard the above conversation Sindhu, accordingly, consulted his minister Śivāditya, enthroned Muñja and appointed Śivāditya's son, Rudrāditya, as the minister In course of time, Sindhu went to heaven

Now, the *yuvaraja* Sindhula was very obedient and loyal to the king Muñja who, however, was inwardly afraid and envious of Sindhula's strength Muñja

managed to get him blinded secretly through some wrestlers, but protected him by granting him some villages After sometime Sindhula's wife Ratnāvalī gave birth to a male child who was named Bhoja The king wanted to let the child be exposed to death in the forest, owing to a manipulatedly ill-boding horoscope thereof Fortunately the child was saved at the timely production of the correct horoscope, which revealed that Bhoja was to rule over the entire Dakshināpatha together with Gauda for fifty-five years, seven months and three days

When Bhoja was eight years old, the king, being jealous of the boy's excellent character, beauty, strength and virtues, determined to put him to death and passed orders accordingly The executioners failed to kill the prince, because they were very much captivated by his personality They hid the boy and informed Muñja that Bhoja had been duly executed, at the same time delivering a letter which, they said, the dying prince had given It contained a verse saying "There had been great kings like Māndhātṛi, Rāma and Yudhishṭhira in the past. None of them could take this earth along You are sure to take it with you " This stanza moved the king so much that he shed tears and intended to commit suicide out of repentance At that moment, the executioners disclosed the truth The king rejoiced, revealed his own origin and crowned Bhoja as the king of Mālava, retaining for himself part of the army for carving out a separate kingdom for himself

Muñja began invading the country ruled by Tailapa, in spite of Rudrāditya's sound advice to the contrary In the war, as envisaged by the minister, Muñja was defeated and imprisoned by Tailapa In the prison Muñja fell in love with Mṛiṇālavatī, a servant maid *(dāsi)*, and was foolish enough to disclose to her the secret way by which Bhoja had planned to liberate Muñja She betrayed him to Tailapa Consequently Muñja was humiliated, taken round the streets like a monkey and finally impaled in public This sad news reached Dhārā and the sorrow of Bhoja, Sindhula and others knew no bounds

Time went on and once there came a scholar by name Sarasvatīkuṭumba every member of whose family was a good poet King Bhoja honoured all of them, fell in love with Sarasvatīkuṭumba's beautiful daughter Guṇamañjarī, married her, and was living happily thereafter

Once Bhoja happened to witness a drama in which the story of Muñja's defeat and humiliation at the hands of Tailapa was enacted That kindled the fire of anger and revenge in Bhoja who consequently invaded the land of Tailapa, defeated him and meted out the same treatment to him as the latter had done to Muñja

Bhoja had four priests, called Devaśarman, Śivāditya, Sarvadhara and Mahāśarman. Devaśarman's son was Vararuchi who managed the affairs of the kingdom jointly with Bhoja Śivāditya's son was Māgha, the reputed author of the *Maghakavya* (i e *Sisupalavadha* ?) living in Śrīmāla Sarvadhara of Avantī had two sons, Dhanapāla and Śobhana Once there came a Jaina teacher, Susthitāchārya of Siddhasena's line Sarvadhara came under his influence and promised to dedicate one of his sons as his disciple Consequently his younger son, Śobhana, embraced Jainism Dhanapāla bitterly hated Jainism, but gradually realised its greatness through Śobhana's influence Later, not only he himself became a staunch

follower of the Jaina *Dharma*, but also succeeded in convincing Bhoja of its superiority over the Vedic religion Afterwards Dhanapāla wrote treatises, like the *Rishabhapanchasika*, made pilgrimages to several Jaina holy places, and finally attained *nirvana*

PRASTĀVA II Once king Bhoja received, for discrimination, three skulls from the lord of Kalinga, sent through the latter's son Jayasena Bhoja cleverly graded them the best, the mediocre and the worst, by an ingenious method of thrusting a thread into their ears The world of scholars wondered at Bhoja's intelligence

On another occasion, the king was pleased to learn that an exceptionally beautiful princess, Saubhāgyasundarī, daughter of Vairisimha, a ruler in the south, was in love with him He contrived to marry her She was unrivalled for her learning Once she mocked at Bhoja's inability to understand the true import of what she uttered in a particular situation Bhoja took the mockery so much to heart that he intensified his efforts to acquire learning He soon outshone all the learned persons and won for himself the extraordinary title of *Kurchalasarasvati*

Once there arose a controversy in which Vararuchi maintained that instinct was more powerful than acquisition in the living creatures, while according to Bhoja quite the reverse was the case In support of his stand, the latter called in his tame cat, which, as already trained, danced with a lamp on its head in front of the deity at the time of worship In order to prove his thesis, next time, Vararuchi let loose a rat in the presence of the cat which at once left dancing and pounced upon its prey Bhoja thus had to accept defeat

Once king Bhoja inveigled two *Rakshasas* and got through them, from their master, the rule of Lanka, Vibhīshana, 2000 gold bars, earning thereby the title of *Upangachakravartin*

PRASTĀVA III Once Bhoja felt curious to know the cause why he had become an overlord of so many chiefs and a ruler of such a wealthy and vast kingdom The enlightenment came from a *Rakshasa* who told him the following story

"Once upon a time there was a prince, Dharana by name, living with his consort Dhanaśrī in Satyapura of Marudeśa He had three sons named Devarāja, Śivarāja and Sāranga, and three daughters Dāmū, Nāmū and Shemī After Dharana and Dhanaśrī had died, there arose a terrible famine which continued for twelve years At last, there was a good rain and a good crop The brothers and sisters sat for a real good meal after the long interval of twelve years As they were about to start eating, there appeared a Jaina monk who had been starving for a month Thereupon Devarāja readily offered the whole of his share of food to that monk, volunteering himself to starve as before Devarāja was, however, helped by Śivarāja and Shemī with parts of their shares of food Devarāja, in his next life, became Bhojadeva thanks to the merit of his *annadana* to a good man Similarly, Śivarāja, for having given a share of his food to his brother, Devarāja, became Vararuchi, and Shemī, as she had given a small part of her share of food to Devarāja, became Lakshmīdēvī in a Vaiśya family Dāmū had not cared for anybody, so she became the potteress Somā As Nāmū and Sāranga had cursed Devarāja and others for their charity, they became respectively the outcast Śūlikā and the *Rākshasa*, the interlocutor of Bhoja"

Having thus learnt the root cause behind his greatness, Bhoja established many feeding houses for the sake of the poor

Once Bhoja lent himself to the craze of acquiring the lore of *Parakāya-Pravesa* 'entering another's body,' from a mischievous *yogin* During the process of learning, the king's soul left his body and entered that of a parrot At once the *yogin* made his own soul enter the lifeless body of Bhoja and acted as such The soul of the real Bhoja in the body of the parrot thus became helpless The ministers, could, however, make out the pseudo-Bhoja from his behaviour and speech, but felt helpless Vararuchi's intelligence saved the king's harem from the *yogin* by providing for him some dancing girls

PRASTĀVA IV Now, Bhoja in the form of the parrot ultimately found refuge in the court of the king Chandrasena of Chandravāti The king was astonished te see the intelligence of the parrot and brought it up with all care The parrot once mocked at the vanity of S'asiprabhā, the chief queen of Chandrasena, and persuaded the king to marry Pushpāvatī, the daughter of the queen Trailokya-sundarī and the king Ugrasena of the city of Kāñchana in the south He advised him (Chandrasena) to be adventurous and tactful in marrying Pushpāvatī, like Vikrama who, under the disguise of the women-hating Sechānaka, tactfully married the men-hating Sechānikā, daughter of Rūpachandra, the king of Vāruna in the west As advised by the parrot, Chandrasena pretended to be a faithful follower of Jainism and married Pushpavātī

Once Madanamañjarī, a daughter of Chandrasena, sought the advice of the parrot about a suitable husband for herself from among the kings of various countries The parrot advised her to marry Bhoja and related the story how Bhoja married Satyavatī, a daughter of the *Sūtradhara* Somadatta, how he wanted to test her intelligence by neglecting her altogether, how Satyavatī was clever enough to overcome all the difficulties and had a son Devarāja by name from Bhoja himself, and how at last Bhoja, pleased with her astonishing cleverness, made her his chief queen As advised by the parrot, Madanamañjarī fell in love with Bhoja Chandrasena arranged for the marriage of Madanamañjarī and pseudo-Bhoja Just before the marriage ceremony started, Madanamañjarī, being advised by the parrot, declared that she would marry Bhoja only if he exhibited his art of entering another's body Having no other go, the wicked man in the form of Bhoja had to yield and entered the body of a dead kid Thereupon Bhoja lost no time, left the body of the parrot, entered his own, got up and called out his ministers, generals and others by name, in his usual majestic manner Soon everybody came to know that the real Bhoja had come back Now Bhoja married Madanamañjarī with joy, came back to Dhārā and was ruling the earth happily as before

PRASTĀVA V Bhoja's queen Madanamañjarī was delivered of a male child which was named Vatsarāja Now Devarāja, the elder, and Vatsarāja, the younger, grew up and became proficient in various arts at the tender age of twelve and nine years respectively

Once, when Bhoja was sleeping, both the boys, Devarāja and Vatsarāja, made much noise The king got up, and in his rage ordered that both the boys should quit the kingdom at once He added further that they could come back,

provided they brought with them the celestial nymph Bhānumatī of Indra's court The boys obeyed the order, left the country, embarked in a ship and started their voyage to a far off land During the course of their voyage, they encountered a tempest when the mariners anchored the ship When the storm subsided, all of them tried to lift up the anchor, but in vain

Now Devarāja lept into the sea to lift up the anchor To his astonishment, he found in the abyss a huge Jina temple in which the anchor had been caught Instead of just lifting the anchor, Devarāja entered the temple, met there an old celestial nymph from whom on enquiry he learnt how Jina Visited Srīpurabefore he attained *moksha* as the spot in question was then called, how his son Bharata had built up a very huge temple there on an elaborate scale and entrusted it to the care of Indra, how the sixty-thousand sons of Sagara had excavated the ocean around the temple for fear lest the people should damage the temple, how consequently the temple was submerged in the sea, and how all the sixty-thousand sons of Sagara were killed by the angry Indra He also came to know how the selfsame aged nymph had been put in charge of the temple by Indra Meanwhile there came Bhānumatī, man-hating daughter of the old nymph The moment she saw Devarāja, she cursed him to ashes Then she worshipped Jina and went back to the heaven The old nymph was deeply moved with grief over the death of Devarāja She went to the heaven, prayed Indra, got heavenly ambrosia, came back, sprinkled it over the ashes, and Devarāja came to life again As ordered, Devarāja was produced by the old nymph before Indra in the heaven Indra was very pleased to see him and was displeased with Bhānumatī whom he cursed that she should go down to the earth and become an earthly woman, as a reward for her cruel nature He granted Devarāja a boon Devarāja chose Bhānumatī and her mother Accordingly he got them, came back to the Jina temple, and disentangled the anchor The two ladies and he himself were to go up with the help of the chain of the anchor The ladies got safely aboard the ship, but alas ! before Devarāja himself could reach the ship, his hands slipped from the chain and he fell down back on the temple The ship sailed off

Now Devarāja was left alone in that submarine temple His penance there pleased the resident *yaksha*, Gomukha by name, who gave him three articles with magic power a rag, a pair of slippers, and a wand Devarāja would not wait there any longer with the help of the slippers, he reached the place where Vatsarāja, Bhānumatī and her mother were mourning his loss With the help of the rag, he got food for all of them The slippers again betook the party to a coastal city within Mālava There with the help of the wand, Devarāja had at his disposal many horses, elephants, chariots, and footmen Of this large army Devarāja was the leader The time was now opportune to return to Dhārā, which Devarāja did and was well received by his father, Bhoja Bhoja was glad to have his two sons back, along with Bhānumatī whom he married and lived with her happily ever afterwards

Lastly, once, when engaged in driving away the invading hosts, Bhoja felt the pangs of separation from Bhānumatī His condition alarmed the ministers, for, going back would at that moment put the enemy in an advantageous position

They consulted Vararuchi who, for Bhoja's diversion, painted a life-like portrait of Bhānumatī The portrait was exact through the grace of the goddess Sarasvatī even to the mole near the private part, which persisted to remain there in spite of Vararuchi's best efforts to efface it When it was presented to Bhoja, he was immensely delighted with it The depiction of the mole, however, made him suspicious of Vararuchi's illicit connection with Bhānumatī This enraged him and he ordered the executioners to pluck out Vararuchi's eyes They, however, spared Vararuchi, and informed the king that his order had been duly executed Thus appeased, the king conquered his enemies and came back to his capital Vararuchi remained in hiding for the time being

Once Devarāja went to a thick forest, mounting on a horse He lost his way, and kept wandering till the dusk For the sake of safety, he climbed up a tree After a while, a huge monkey being chased by a tiger climbed up the same tree Devarāja trembled with fear However, the monkey cheered him up and promised him refuge They thus became friends Nevertheless, when the monkey was fast asleep, Devarāja pushed him down the tree as a prey to the tiger below As the luck would have it, the monkey, while falling, caught hold of a branch and was thus saved He then uttered a curse on Devarāja that the latter should become mad When the day broke, the tiger below also disappeared Meanwhile, Bhoja sent out his men in search of Devarāja They saw him in the forest He had become mad and would utter the letters विसेमिरा in answer to whatever was asked of him In this condition he was brought and produced before Bhoja whose grief now knew no bounds None of the king's physicians and magicians could find out the cause of the prince's madness, or cure him Bhoja lost all hopes He felt deeply repentant for his foolishness in losing Vararuchi who, if now alive, could certainly have cured Devarāja At this juncture the news was broken to him that Vararuchi was still alive and in hiding somewhere Bhoja made many attempts to find out and bring Vararuchi back, but in vain He was desperate Now Vararuchi, who had learnt the news of the prince's madness, disguised himself as a woman of the merchant community, and came forward to cure Devarāja He found out the cause of the madness easily and cured the prince by uttering four stanzas of magic import Bhoja was overjoyed His joy was heightened, when Vararuchi revealed himself and rejoined him

Thus re-united with Vararuchi, Devarāja and Bhānumatī, Bhoja enjoyed his kingdom

HISTORICAL ANALYSIS

We have seen that Rājavallabha composed his *Bhojacharitra* sometime in the middle of the fifteenth century A D, i e, about 400 years after Bhoja's death Therefore for information and materials to write on Bhoja, he naturally had to

depend only on the stories often told and the traditions preserved in Merutunga's *Prabandhachintamani*, Ballālasēna's *Bhojaprabandha* etc, which he had amply supplemented by his own imagination Generally the traditions first start from hard facts Yet they are, by their very nature bound to transform into myths in course of time-Writing at the beginning of the 14th century, Merutunga himself had confessed that narratives which the wise relate, each according to his own mind, are bound to be inconsistent and different in character and that ancient stories, because they have been so often heard, do not delight so much the minds of the wise [1] One can easily apply Merutunga's above words to Rājavallabha's *Bhojacharitra* to a greater extent though the author does not confess so

Moreover Rājavallabha himself does not claim to have written a historical work On the other hand he informs us of his object as to glorify the merit of *Annadāna* [2] So Buhler had rightly remarked that "The motives with which the *Caritras* and the *Prabandhas* were written are to edify the congregations, to convince them of the magnificence and the might of the Jaina faith and to supply the monks with material for their sermons, or, when the subject is of purely worldly interest, to provide the public with pleasant entertainment" [3] Therefore one should not expect the accuracy and sobriety of the historians of the ancient Greece or of the Kashmirian writer Kalhana However, let us try to analyse the historical facts contained in the *Bhojacharitra*, following Buhler's advice which runs as follows "These confessions (e g of Merutunga) and the fact that besides obvious absurdities, a large number of anachronisms, omissions and other errors occur in all parts of the *Prabandhas* which can be controlled by the accounts of authentic sources, make it essential for one to take the greatest precaution when using them They should not, however, lead one to a complete rejection of the accounts contained therein, for the *Prabandhas* do contain much that is well corroborated by the inscriptions and other reliable sources" [4]

The story of the *Bhojacharitra*, as we have seen starts with the father of Muñja and Sindhula He is referred to as Sindhu He figures as Śrī-Harsha in the Udayapur *Prasasti*[5] and as Sīyaka in the Nagpur *Prasasti*[6] and in other Paramāra epigraphs, while Padmagupta applies to him both the names [7] It is said that probably the king's name was Harshasimha, both the parts of which were used as abbreviation of the whole and the later part, viz, Simhaka changing into Sīyaka

---

1 बुधै प्रबन्धा स्व(or सु)धियोच्यमाना भवन्त्यवश्य यदि भिन्नभावा ॥ (Verse 7) भृश श्रुतत्वान्न कथा पुराणा प्रीणन्ति चेतासि तथा बुधानाम् ॥ (Verse 6) *prabandhachintamani* (ed D K Shastri, Bombay, 1932)

2 *prastāva* Verses 1-2

3 Buhler *Life of Hemachandracharya*, (English translation by Manilal Patel, *Singhi Jaina Series, No II*) p 3

4 Ibid, p 4

5 Op cit, Verse 12

6 *Ep Ind* Vol II, pp 180 ff Verse 20

7 *Navasāhasankacharita* (Ed by Vamana Sarma, Bombay, 1895) *Sarga* XI Verse 85 refers to him as Siyaka while *Sarga* XVIII Verse 43 as Sri-Harsha

in the local dialects That change is said to be supported by the word *Simhabhata* found as a name of Siyaka in one of the manuscripts of the *Prabandhachintamani* [1] But the fact that the Sanskrit *kavya Navasahasankacharita* refers to him neither as Harshasimha nor as Simhaka, does not appear to support that view [2] In various manuscripts of the *Prabandhachintamani*,[3] this king is referred to differently as Simhadantabhaṭa, Simhabhaṭa[4] and Harsha All epigraphs call Siyaka's son by the name Sindhu Therefore we can say that Rājavallabha might have been confused between the names of the father and the son, though it is not completely improbable that both of them had the self same-name, for which examples are not lacking in Indian History

The Udayapur and Nagpur *Prasastis* describe in clear terms that Vākpati Muñja was born from Harsha-Siyaka [6] However following Merutunga, Rājavallabha describes Muñja as a mere *Palaka* (i e one who is brought up) of Siyaka II while Sindhurāja or Sindhula, as invariably called in the *Prabandhas* and in the *Bhojacharitra*, is described as a real son of him [7] It is really very difficult to explain why the Jaina authors, without exception, give the self same story about the origin of Muñja [8] Probably the following may be the reason Merutunga informs that Muñja had sons and that he was afraid of Bhoja's superiority over them [9] The Vasantgadh Inscription of the Paramāra Pūrnapāla of Abu, dated V S 1099[10] and the Jalor inscription of the Paramāra Visala of the Jalor Branch, dated V S 1174[11] show that Muñja must have got at least two sons, named Aranyarāja and Chandana who were appointed by Muñja himself as governors respectively of Abu and Jalor in the last quarter of the 10th century They had also established their

---

1 Buhler *Ep Ind*, Vol I, p 225 However he appears to have taken both the names separately when he wrote with Zachariae in 1888 See *Ind Ant* Vol XXXVI, p 167

2 Ganguly (Op cit p 37) differs from Buhler on the ground that the word *Siyaka*, being the name of the great grandfather of Siyaka II, can stand independently as a name However the derivation of *Siyaka* from *Simhaka* and *Simha* may be correct in the case of both the kings

3 Op cit, p 30 and note 4

4 Forbes' Rasmala (Oxford, 1924, Vol I, p 84) also calls him Singhbhut (i e Simhabhata)

5 For example Rajendrachola (I)'s son was Rajendra II The latter's son also was called Rajendra (See K A N Sastri, The *Colas*, 1955 pp 246-47) Again Chalukya Somesvara II was the son of Somesvara I (See Fleet s genealogical Table in *Bom Gaz* Vol I, pt II between pp 128-29)

6 पुत्रत्य (i e तनय)

श्रीमद्वाक्पतिराजदेव इति य सद्भि सदा कीर्त्यते ॥ The Udayapur *Prasasti*, op, cit Verse 13

तस्माद् (सीयकाद्) वैरिवरूथिनीवदुविधप्रारब्धयुद्धाध्वर-

प्रध्वंसैकपिनाकपाणिरजनि श्रीमुञ्जराजो नृप ॥ The Nagpur *Prasasti*, op, cit, Verse 23

7 *Ras Mala* (op cit p 85) gives the same story of Munja's origin

8 The Panghera Inscription of Jayasimha dated in V S 1116 or 1059 A D (*EP Ind*, Vol XXI, pp 42 ff) though earlier than the Udayapur and Nagpur *Prasastis* does not give any clue as it is unfortunately much damged

9 *Prabandha* op cit, p 32

10 *EP Ind*, Vol IX pp 10 ff, and *Ind Ant*, Vol XL, p 239

11 *Ind Ant*, Vol LXII, p 41

dynasties in those places[1] On the death of Muñja, however, the Malava throne went not to any of his sons but to the junior branch, viz to Sindhurāja and then to Bhoja What forces led to set aside the law and the right of primogeniture, a normal course of succession in the History of India ?[2] We do not have any proof to show that the junior branch usurped the throne On the other hand the fact that the members of the above two families were in friendly terms with Bhoja[3] indicates that the succession must have been very smooth It is said that Sindhurāja succeeded to the throne "probably in pursuance of the arrangement made by Sīyaka II just befor his abdication" [4] But according to the Jaina authors, from whom alone we learn that Siyaka II abdicated, the latter entreated Muñja only to be friendly with Sindhurāja and there was no word relating to the latter's succession [5] It was, therefore, a problem, as it were, for the Jaina authors to explain the situation It appears that, probably to come out of this difficulty, they might have invented the story of Muñja's birth in their own way of imagination, connecting Muñja with *munja* grass [6] Perhaps confronted with the same difficulty, Ballālasena has made Sindhurāja the elder brother and predecessor of Muñja [7] The relationship of Muñja with Siyaka II and Sindhurāja appears to have been doubted as early as 1274 A D For the Māndhātā plates of Paramāra Jayasimha-Jayavarman dated in V. S 1331[8] introduce Siyaka II as a son and successor of Vākpati I, then Vākpati-Muñja only as having born in that famous family (of the Paramāras) and then Sindhurāja only as a ruler after Muñja, and then Bhoja as the son and successor of Sindhurāja [9] And it is also worth noticing that both Dhanapāla and Padmagupta, the only contemporaries both of Muñja and Siyaka introduce first Sindhurāja alone as the son of Siyaka and then only Muñja merely as an elder brother of Sindhurāja [10]

---

1 See Ganguly, op. cit , pp 22-23, 64, 298, 343, Ray, op cit, pp 908-09, 924-25, Bhandarkar's List, p 31, No 194 and note 2

2 For other views on the course of succession in the ancient India, see Fleet, *Bom Gaz* , Vol I, pt II, p 346 note 4

3 Ganguly, op cit , pp 299-300, Ray, op cit p 925

4 Ganguly, op cit , p 64

5 *Prabandha* op cit , p 31, *Bhojacharitra* I, verses 37-42

6 This story is taken on the whole to Mean that "Siyaka finding himself childless in the early years of his life, adopted Munja as a heir to his throne, and confirmed the arrangement even sometime after a son was born to him" (Ganguly, op cit , p 48) But such an adoption in the early years of one's life appears to be rather unusual and improbable

7 *Bhojaprabandha*, (N P 1921), p 1

8 *Ep Ind* , XXXII, pp 189 ff

9 Cf Text verses 27-32

10 तस्योदग्रयशा समरसुभटग्रामाग्रगामी सुत
सिंहो दुर्धरशक्रसिन्धुरतते श्रीसिन्धुराजोभवत् ।
एकाधिज्यचतुर्जिताब्धिवलयावच्छिन्नभूर्यस्य स
श्रीमद्वाक्पतिराजदेवनृपतिर्वीराग्रणीरग्रज ॥
(*Tilakamanjari*, Intr , verse 42)
अथ (सिन्धुल) नेत्रोत्सवस्तस्माज्जज्ञे देव पितृप्रिय ।
श्रीमद्वाक्पतिराजोभूदग्रजोस्याग्रणी सताम् ॥
(*Navasahasānkacharita*, XI, PP 91-92) Again it is to be noted that the word अग्रज need not necessarily mean "elder brother" only

While according to Merutunga and Subhaśīla, Muñja appears to be justified, to some extent, in blinding and imprisoning his repeatedly disobedient and haughty brother Sindhurāja,[1] we find him, in *Bhojacharitra*, so wicked a man as to blind his obedient and loyal brother[2] The tale is set aside, thanks to Padmagupta,[3] and many Paramāra records[4] which describe Sindhurāja as a successor of Muñja Again the way in which Rājavallabha himself describes how Sindhurāja mourned over the death of Muñja appears to go against this tale[5] Buhler rightly concludes that "the only grain of truth which the *Prabandhas* may contain is perhaps that for sometime the brothers quarrelled The condition of things cannot have been serious "[6]

Merutunga says that the disobedient Sindhurāja came to Gujarat and established a settlement in the neighbourhood of Kāśahrada which is identified by Forbes with Kasidra-Pāladī near Ahmadabad[7] This may probably indicate that for sometime Sindhurāja retired from the Paramāra politics in Malwa, and went to Gujarat Śubhaśīla, however, relates the story of the haughty Sindhurāja retiring to Nāgahrada in Medapāṭa[8] This place may be identified with the modern Nagda near Udaipur[9] Though it is difficult to say whether this Nāgahrada has anything to do with Sindhurāja's war with the Nāgas described at length by Padmagupta, Subhaśīla's statement appears to support the theory based on the Kirādu inscription of the Chaulukya Kumārapāla[10] that Sindhurāja or his son Dūsala or Usa(tpa)la received the Marumaṇḍala territory from Muñja in the last part of the 10th century and established the Bhinmal branch of the Paramāra dynasty[11]

Rājavallabha's story that Bhoja, immediately after his birth, was about to be exposed to death in the forest on account of a miscalculated *janmapatrika* (horoscope) and was saved immediately when the error was discovered,[12] is found

---

1 *Prabandha*, op cit, pp 31 (and note 5), 32

2 *Prastāva I* verses 54-77

3 *Navasāhasankacharita*, op cit, Sarga XI, verses 98-99

4 For example the Modasa plates of Bhoja, dated in V S 1067 (*Ep Ind*, Vol XXXIII, pp 192 ff)

5 *Prastāva* I, verses 207-09

6 Buhler and Zachariae, *Ind Ant* Vol, XXXVI, p 170 However, one may not agree with the view that, 'had the brothers been deadly enemies, Padmagupta would certainly have been left in obscurity after his first patron's (i e Munja's) death" (*Ep Ind*, Vol I, p 230) For the famous poet Bharavi, the author of *Kirātārjunīya*, is said to have been patronised by the members of the rival dynasties, viz the Chālukya of Bādāmi, the Pallava of Kānchi and the Gangas of Mysore (See *The Classical Age*, pp 251, 259, 269)

7 *Rās Mālā*, op cit p 85 Bühler also appears to underline this identification (See *Ep Ind*, Vol I p 229).

8 *Prabandha* op cit p 31, foot note 5, verses 49-50

9 Ray, op cit, p 1154 and foot note 1

10 *Jaina Inscriptions*, pt 1, No 942, Bhandarkar's List, No 812

11 Ganguly, op cit, pp 23, 345

12 *prastava* I, verses 84-92

with some variations among the traditions recorded by Abul Fazal,[1] though Merutunga does not relate such story

When the envious Muñja tried to assassinate Bhoja, the latter was only eight years old according to Rājavallabha [2] But Merutunga appears to say that at that time the prince had completed his boyhood at least [3] Rājavallabha's statement probably supports the "supposition that Bhoja was not a grown up man in the life time of Munja "[4] Basing on the above supposition it is concluded that "at any rate the legends of the wicked uncle Muñja may now be considered as abolished "[5] But it is evident that Rājavallabha robs this conclusion of its strength as he says that Muñja wanted to kill the prince just at the age of eight However as we have seen that Sindhurāja or his son Dūsala[6] received from Muñja the viceroyalty of Marumandala in the later part of the 10th century [7] If so, why should Muñja be so wicked towards Bhoja alone, while the latter's brother, probably the elder, was treated by him with such a favour ?

According to Rājavallabha, on the eve of his fatal expedition against Taila Muñja crowned Bhoja as the king of Malava country extending upto the Godāvarī [8] But Merutunga relates that Bhoja was declared by Munja as his heir apparent *(yuvaraja)* and that he was crowned at Dhārā by the ministers after they received the news of the tragic end of Muñja in the Deccan [9] In short both the authors agree to say that Bhoja was the direct successor of Muñja Dhanapāla who wrote *Tilakamanjari* during the time Bhoja[10] clearly says that Vākpati Muñja himself crowned Sindhurāja's son Bhoja in the former's kingdom on the ground that the latter was well suited to it [11] This contemporary clear evidence supports the statements of Merutunga and Rājavallabha However all the Paramāra records, even the earliest of Bhoja's so for known,[12] invariably mention the rule of Sindhurāja in between those of Muñja and Bhoja Again Padmagupta, a contemporary of Muñja and Sindhurāja, unequivocally declares that the latter succeeded the former

---

1 *Ain-i-Akbari* (English translation by H S Jarret), Vol II, pp 226-27

2 *Prastava* I, verses 97-99

3 Cf स (भोज) अभ्यस्तसमस्तराजशास्त्र षट्त्रिंशदायुधान्यधीत्य द्वासप्ततिकलाकूपारगत समस्तलक्षणलक्षितो ववृधे । (*prabandha* op cit p 32) *Ras Mala* (p 85) also follows Merutunga

4 Buhler and Zachariae, *Ind Ant*, Vol XXXVI, p 172

5 Ibid Tawney (op cit p 32, foot note 2) underlines this conclusion

6 Bhandarkar (list No 812) reads the name Usa(tpa)la

7 Ganguly, op cit pp 25, 345 if this theory is correct we have to take Dusala or Usa (tpa)la of the Kiradu inscription (*Jaina Inscr* pt I, No 942) as Bhoja's elder brother who probably predeceased his father and did not succeed to the Malava throne.

8 *Prastava* I, verses 127-30

9 *Prabandha* op cit pp 33, 87 *Ras Mala* (pp cit p 86) gives the same story

10 *Tilakamanjari*, (N S Press Bombay, 1938, Introduction, verse 50) Das Gupta and De hold that Dhanapāla wrote this work for the sake of Munja (*Hist of Sanskrit Literature*, 1947, Vol I, pp 430-31)

11 Verse 43

12 The Modāsā plates dated in V S 1067, Jyeshta su 1, Sunday-1011 A D, May 6 (*Ep Ind*, Vol XXXIII, pp 192 ff)

and was ruling when the *Navasāhasānkacharita* was composed [1] Thus there are two conflicting evidences viz Dhanapāla, Merutunga and Rājavallabha on one hand, Padmagupta and the epigraphs on the other We cannot reconcile them unless we assume that during the time of Muñja, a part of the Paramāra kingdom was given to Sindhurāja to rule independently, more probably semi-independently, and that in course of time Bhoja first succeeded only to the throne of his uncle Muñja and later to that of his father Or more probably the circumstances were as follows Muñja declared Sindhurāja as his successor as told by Padmagupta and at the same time made Bhoja as *yuvarāja* as indicated by Dhanapāla Then, what compelled the *prabandhakāras* to ignore Sindhurāja's rule altogether ?

It appears that Sindhurāja ruled only a very short time and that this short reign in between the long ones of Muñja as well as Bhoja probably escaped the notice of the first *prabandhakāra* whose story must have been blindly followed by the later authors No record of Sindhurāja's reign has come to light so for However let us try to fix up his reign period by analysing the probable dates of Muñja's death and of Bhoja's accession The newly discovered Chikkerur inscription of *Mahāmandalesvara* Āhavamalla i e Irivabedanga Satyāśraya, the son of the Chālukya Taila II,[2] informs us that Āhavamalla was proceeding against Utpala i e Vākpati Muñja in February 995 A D The Gadag inscription of the Chālukya Vikramāditya VI[3] praises Taila II as a slayer of Muñja and the Tālagunda inscription furnishes Śaka 919, Hēmalamba śu 5, Sunday as the last known date for Taila II The details may correspond either to the 13th June or to the 7th November 997 A. D [4] Therefore Muñja's death and the consequent accession of Sindhurāja must have taken place sometime between February 995 A D and June 997 A D, say in 996 A D

Having fixed the last date for Muñja, let us now try to find out the probable date of Bhoja's accession The days are gone when scholars were afraid to ascertain either the date of Bhoja's accession or that of his death [5] Now we are more or less on stable grounds thanks to recent discoveries The *prabandhas* invariably mention a period of fifty-five years, seven months and three days as the reign period of Bhoja [6] Having got no evidence to the contrary, we my accept this detailed informat-

---

1 *Sarga*, Verses 98-99 Ballālasena's *Bhojaprabandha* also mentions, though with a defective chronology as we have seen, the rule of Sindhurāja Rājavallabha's narration (unlike that of Merutunga) that Sindhurāja had been *yuvarāja* under Muñja (Prastāva I verses 53-55) and lived to mourn over the latter's death may indirectly indicate that Sindhurāja's succession was not completely ruled out.

2, Ep Ind Vol XXXIII, pp 131 ff It is equally probable that this Āhavamalla is identical with Taila II himself

3 Ep Ind Vol XV, pp 348 ff R G Bhandarkar has wrongly attributed this inscription to Taila II himself (*Bomb Gaz* Vol I, Pt II, p 213)

4 Ep Carn Vol, VII, Introduction p 18 and Sk No 179

5 *Buhler, Ep Ind Vol I, p* 232

6 *Prabandha* op cit p 32, verse 32, *Bhojacharitra, prastava* I, verse 88 *Bhojaprabandha* op cit Verse 6

ion as true [1] Basing on Kalhana's verse in which he compared the Kashmir king Kshitipati with Bhoja, and which runs as

स च भोजनरेन्द्रश्च दानोत्कर्षेण विश्रुतौ।
सूरी तस्मिन् क्षणे तुल्य द्वावास्तां कविबान्धवौ ॥[2]

it is said that Paramāra Bhoja should have lived "at that time", after Kalasa's coronation in 1062 A D [3] Now the Māndhāta plates of Jayasimha,[4] the successor of Bhoja, dated in V S 1112 Āshādha ba 13, clearly show that Bhoja could not have lived even upto the middle of 1056 A D Kalhana's stanza previous to the above quoted runs like this

भुक्त्वा शमसुखं भूरीन् वर्षान् परमवैष्णव.।
स चक्रायुधसायुज्यं ययौ चक्रधरे सुधी ॥[5]

Therefore the expression तस्मिन् क्षणे etc in the following stanza may better mean "at that time when Kshitipati became one with Chakrāyudha (Vishnu) *i e* when he died, the two friends of poets were alike", rather than "at that moment (after the coronation of Kalasa) both were equally the friends of poets" [6] If this explanation is correct, Bhoja appears to have been referred to by Kalhana as already being in heavan when Kshitipati went there Though we have got no dated record of Bhoja's reign to fill up the gap of ten years between 1045 A D or 1046 A D (given by the Tilakawādā plates of the time of Bhoja,[7]) and June 1056 A D (given by the Māndhāta plates of Jayasimha)[8] the recently discovered Dēvalāli pates of the Yādava Bhillama III[9] dated in Śaka 974, Nandana, Pushya śu 15, lunar

---

1 Ganguly, op cit pp 80-81, D C Sircar, Ep. Ind Vol XXXIII, p

2 *Rajatarangini* (Ed by M A Stein, New Delhi, 1960) *Taranga* VII, Verse 259

3 Ep Ind Vol I, p 233

4 Ep Ind Vol III, pp 46 ff

5 *Rajatarangini*, op cit, Taranga VII, Verse 258

6 The explanation of the word स, (in the Verse 259) as "Anantadeva" given by one of the MSS of the *Rajatarangini* (op cit footnote 1) is wrong as he is referred to only in the following verse (तच्छब्दस्य संनिहितपूर्वपरामर्शित्वनियमात्). Unfortunately some scholars accept this wrong meaning, and stand against Buhler's correct interpretation of this word as "Kshitpati" who has been referred to continuously till the verse 258 (See S N Dasgupta and S K De, *A History of Sanskrit Literature, Classical Period*—Calcutta, 1947-p 558 foot note 1) Buhler's interpretation *is* supported by the poet Bilhana who also compares, in clear terms, Kshitipati with Bhoja in a verse running like this

Cf यस्य भ्राता क्षितिपतिरिति क्षात्रतेजोनिधान
भोजक्ष्माभृत्सदृशमहिमा लोहराखण्डलोभूत् ॥

(*Vikramānkadevacharita*—Jyotish Prakash Press, Benaras, 1945 *Sarga* XVIII, Verse 47) Probably with a view to compromise, unnecessarily of course, the *Rājatarangini* with the Māndhāta plates of Jayasimha, the expression तस्मिन्क्षणे has been translated into "at this epoch" (See *The River of Kings* - a translation of *Rajatarangini* by Ranjit Sitaram Pandit-Vol I, p 238) But it is doubtful whether this word usually used in the sense of a very small unit of time can yield the meaning "epoch"

7 *Proc Trans First Ori Conference*, Poona, pp 319 ff, *Ep Ind*, Vol XXI, pp 157 ff

8 Op cit

9. Copper Plate No 12 of A R Ep for 1957-58

eclipse, corresponding to 1052 A D December 28, refers to a war between Bhoja and Chālukya Āhavamalla[1] probably fought during that year Again Daśabala refers to the rule of Bhoja in his *Chintamanisaranika*, an empirical calender for the Śaka year 977,[2] corresponding to March 1055 to March 1056 All these above evidences, though recently came to light, well support Kielhorn's conjecture that "it seems probable that Bhojadēva's reign came to an end not very long before the date of the Māndhātā plates of Jayasimha" [3] Now we have to allow some interval between Bhoja's death and Jayasimha's accession before he could issue his plate in June 1056 A D, during which period the joint forces of the Chaulukyas and the Kalachuris were occupying Malwa, and were driven out by Jayasimha with the help of the Chalukyas of Kalyāni [4] If we allow one year's interval for the purpose and assign Jayasimha's accession to the beginning of 1056 A D and Bhoja's death to the very end of 1054 A D, we may have to assign Bhoja's accession and the end of Sindhurāja's rule to the middle of 999 A D (i. e 1054 minus 55 years and 7 months the period of Bhoja's reign)

Thus Sindhurāja had a very short reign of about four years only between 996 A D and 999 A D Bühler believed that years must have elapsed since the accession of Sindhurāja, and before his exploits were written in the *Navasāhasānkacharita*. On that ground he assigned the composition of that work sometime about 1005 A D He argued that as Padmagupta does not refer to Bhoja in his work, the latter could not have reached his majority viz his sixteenth year and that "the time when Bhoja can heve assumed the reign of government must fall about 1010 A D or even somewhat later "[5] However the Mōdāsa plates of Bhoja[6] inform us that he was already on the throne in May 1011 A D and probably had a son also called Vatsarāja[7] then old enough to govern a province and issue a charter Thus it indicats that Bhoja was not a minor in 1005 A D An allowance of about eight years of interval between Sindhurāja's accession and the composition of the *Navasāhasānkacharita* may not be necessary There is no reference to Bhoja in that work probably because Padmagupta might have thought that such a reference did not suit to the theme of the *kāvya* viz Sindhurāja's love and marriage with Śaśiprabhā The poet does not refer even to Dūsala or Usa(tpa)la, probably the elder son of Sindhurāja Again it is not improbable that Padmagupta started his composition when Sindhurāja was a *yuvarāja* or viceroy either in Marumandala or in any other province, and he completed it when Sindhurāja was on throne.

---

1 A R Ep 1957-58, p 2

2 Published in JOR, Vol XIX, Pt II, Supplement However it is to be pointed out that there is no difinite proof to show that the work was composed during that year and not earlier So it is doubtful whether the reference is to rule of Bhoja in that year But cf Ep Ind Vol XXXIII, p 195

3 Ep, Ind Vol III, p 48

4 Ganguly, op cit pp 118, 123

5 Ep Ind Vol I, p 232 Ray (op cit p 865) accepts this view

6 Ep Ind Vol XXXIII, pp 192 ff

7 Ibid p 193

Merutunga's story of Muñja's fatal expedition describes Taila II as the aggeessor and Muñja as a defender who, instead of stopping with driving out the aggressor, crossed the Godavarī, the boundary between the two kingdoms of the Paramāras (in the north) and the Chālukyas (in the south), inspite of the advice given by his minister Rudrāditya [1] But in the *Bhojacharitra* Muñja figures as the aggressor The Chikkerur inscription[2] indicates that the Chālukyan forces did not meet Muñja probably till February 995 A D as they were engaged till then in the southern part of their kingdom It gives, as we have seen, a probable date of this Paramāra-Chālukya encounter viz some time between 995-997 A. D Again this inscription appears to support why Taila II was repeatedly vanquished by Muñja as informed by Merutunga.[3] It is more probable that, instead of the pre-occupied and consequently often defeated Taila, the overconscious Paramāra ruler would have committed the aggression

Rājavallabha tells us how the foresighted minister Rudrāditya informed Muñja of a treacherous plan *(dosha)* on the part of the Paramāra general *(pradhāna)* and how the adamant ruler did not care this [4] Merutunga simply says that Taila won the battle by fraud and force *(Chhala-balābhyam)*[5] Muñja's minister Rudrāditya figures as *(ajnapti)* in the Ujjain plates of Vākpati Muñja dated in V S 1036, Karttika śu 15 and an eclipse, corresponding to 979 A D November 9 [6] The Dēvalāli plates of Yādava Bhillama III inform us how Bhoja's general Śridharadandanāyaka whose great grandfather too served under Bhoja's great grandfather Vairisimha, handed over a fort, evidently in a treacherous manner during the war with the Chālukya Āhavamalla Someśvara I to the foes of Bhoja and received four villages in return [7] Probably this incident of treachery had a precedence at the time of Muñja-Taila war

The Muñja-Mṛinālavatī episode[8] related by Rājavallabha closely follows that recorded by Merutunga,[9] though Mrinālavati figures only as a servant woman in the former's narration and as a sister of Taila in the latter's However Śubhaśila describes her as a daughter of Taila's father Devala through a *dāsī*, Sundari by name, and as a widow of the king Chandra of Śrīpura [10] We may dispose of the this story and the episode of Muñja's humiliation etc as unhistorical "Yet there is no doubt that the main fact recorded (i e Taila killed Muñja) is true "[11] Abul Fazal records the tradition according to which Muñja ended his life in the wars in the Deccan [12]

---

1 *Prabandha* op cit p 33 and footnote 4
2 Op cit
3 *Prabandha* op cit p. 33
4 *Prastava* I, verse 141
5 *Prabandha* op cit p 33
6 *Ind Ant* Vol XIV, p 160
7 A R Ep 1957-58, p 2
8 *Prastava* I, verses 169-204
9 *Prabandha* op cit p 34
10 Ibid, foot-note
11 Ray, op cit p 857
12 *Ain-i-Akbari*, op cit Vol II, p 216

Rājavallabha's praise of Muñja that he was the sole support of Sarasvatī, i e goddess of Learning[1] (but according Merutunga it is a boast of Munja himself)[2] is well attested by the epigraphic[3] as well as the literary[4] evidences

Merutunga refers to Bhoja's invasion of the Deccan[5] Rājavallabha adds that Bhoja, who invaded in proper time, defeated, imprisoned, humiliated any finally killed Taila in the same manner as the latter did with regard to Muñja[6] As we have seen, Taila II died sometime in 997 A D and Bhoja succeeded to the throne in 999 A D Therefore scholars fall into two groups, each apposing the other, on flimsy grounds in identifying this Chalukyan king with two of the grandsons of Taila II, viz Vikramāditya V and Jayasimha II[7] We do not have any evidence to support this story However it may indicate the fact that "Bhoja had gained some substantial success against the Chālukyas of Kalyāni "[8]

In the anthology called *Sarngadharapaddhati* Sarasvatīkuṭumba and Sarasvatīkutumbaduhitri figure as the authors of some vetses (e g vv 511, 1005 and 1218) and the latter author is said to mention Bhoja[9] Though Merutunga uses the word सरस्वतीकुटुम्ब in the sense of *"the family of Sarasvati"*,[10] Rajavallabha uses it as the name of a poet[11] Both the Jain authors describe Bhoja's marriage with the daughter of Sarasvatīkutumba[12] and Rājavallabha gives her the imaginary name Guṇamañjarī[13] Though the story of Sarasvatīkutumba may be set aside as a mere fiction, Aufrecht's list corroborates the central fact that both the poets were probably contemporaries of Bhoja and enjoyed his favour[14]

Māgha, the author of the famous *kāvya* known as *Śiśupālavadha* or *Māghakāvya*, speaks of himself, to the end of that work, as the son of Dattaka *alias*

---

1 *Prastava* I, Verse 213

2 *Prabandha* op cit p, 87

3 E g वक्त्रोत्वोचकवित्वकंकलनाप्रख्यातशास्त्रागम
श्रीमन्वाक्पतिराजदेव इति य सद्भि सदा कीर्त्यते ॥
(The Udayapur Prasasti—op cit—Verse 13)

4. E g अतीते विक्रमादित्ये गतेस्त सातवाहने ।
कविमित्रे विशश्राम यस्मिन् देवी सरस्वती ॥
(The *Navasāhasānkacharita*–op–cit–Sarga XI, Verse 93)

5 *Prabandha* op cit p 48

6 *Prastava* I, Verses 255-58

7 *Bombay Gaz* Vol I, pt II, p 214, Ojha–*History of the Solankis*, pt I, pp 87 ff, *Ind Ant* Vol XLIII, p 118, footnote 54, Ganguly, op cit pp 90 91, Ray, op cit 876, footnote 6

8 Ray, op cit p 876

9 Aufrecht's *Catlogues Catalogorum*, S V *Bhojadeva*, (p 418) sv *Sarasvatikutumba* and *Sarasvati kutumbaduhitri* (p 699)

10 Cf प्रतीहारेण विज्ञप्त "स्वामिन् ! देवदर्शनोत्सुक सरस्वतीकुटुम्ब द्वारमध्यास्ते ।"
Prabandha op cit p 42, cf Tawney, op cit, p 89

11 Cf सरस्वतीकुटुम्बाख्यो द्विज एक समागत । *Prastava* I, verse 215

12 *Prabandha* op cit p 43, *Prastava* I, v 249

13 *Prastava* I Verse 249 Both the jain authors appear to think that the word *Sarasvatikutumbaduhitri* cannot be a name

14 Ganguly, op cit p 276

Sarvāśraya, and the grandson of Suprabhadēva, a *sarvādhikārin* under the king Varmala [1] The *Prabhāvakacharita*, said to have been written in the last quarter of the 13th century by the Jaina author Prabhāchandra, gives the same genealogy of Māgha's family.[2] It is evident that Māgha could not have lived later than the second half of the eighth century or the first quarter of the ninth century as his verses have been quoted by Ānandavardhana and Vāmana who, according to Kalhana, were in the courts respectively of Avantivarman (855-83 A D) and of Jayāpītha (779–813 A D) [3] However this poet is described by all the Jaina authors, including Prabhāchandra, as a contemporary of Bhoja (c 999–1054 A D). Again Māgha is described by Rājavallabha as the son of Sivāditya who was one of the priests of Bhoja's family.[4] Thus, from the fact that the Jain traditions invariably connect Māgha and Bhoja and from the way in which the former is introduced in the *Bhojacharitra*, it appears to be not altogether improbable that in Bhinmal there was a person called Māgha, (different from the author of *Śiśupālavadha*) who was perhaps a scholar and friend of Bhoja and that the Jaina authors wrongly attribute the earlier Māgha's work to this later man [5]

Dhanapāla's contemporaneity with Bhoja described in the Jaina traditions which are evidently followed by Rājavallabha[6] has been questioned by Būhler[7] and Tawney[8] on the ground that Dhanapāla's own statement in *Pāiyalachchhi* clearly shows that he completed his work in V S 1029=971-72 A D. when probably Siyaka was ruling It is said that Dhanapāla could have flourished under Muñja not under Bhoja However it is clear from the *Tilakamañjari* that Dhanapāla wrote it only after Bhoja was crowned by Muñja [9] The *Prabandhakāras* may be exaggerating that contacts between Bhoja and Dhanapāla

The contents of the *prastāvas* II-V may be regarded as unhistorical myths and cock-and-bull stroeis which "do not delight so much the minds of the wise "[10] Vararuchi, who is referred to only once in the *Prabandhachintamani* as the chief of the scholars of Bhoja's court[11] figures in the *Bhojacharitra* as the chief character in the story next only to Bhoja

The fifth *Prastava* describes activities of Devarāja, and Vatsarāja the two sons of Bhoja Regarding Vatsarāja it may be said that he was probably identical

---

1 This name of the king is variously read in the different manuscripts, See *Sisupalavadha* (NSP, 1947) Introduction p 6

2 Ibid pp 3–4

3 *Rājatarangini*, op cit V, Verse 34, IV, Verses 495-97

4 *Prastāva* I, Verse 261 It is to be noted that Merutunga does not refer Māgha's father by name

5 Cf Tawney, op cit Introduction p xi *Sisupālavadha* op cit introduction, p 5 foot-note 1

6 *Prastāva* I, Verses 262–334 *Prabandha*, op cit pp 55 ff

7 *Pāiyālachchhi* ed by Buhler, introduction p 6, Ep Ind Vol I, p 23

8 Op cit p x

9 *Tilakamañjari* op cit p 7, verses 49–50

10 Tawney, op cit p 2

11 *Prabandha*, op cit p 74

with his namesake figuring as the governor of the Arddhashṭamamaṇḍala and as the donor in the recently published Modāsā plates of Bhoja[1] This epigraph describes him as *Mahārāja-putra*, most probably meaning the son of the overlord i e Bhoja[2] This meaning appears to be supported by our *Bhojacharitra* With regard to Devarāja, it is very difficult to say whether Rājavallabha wrongly connects Bhoja with that Devarāja, whose inscription is said to be dated in V S 1059-1002 A D[3] and who figures, in the Kirādu inscription,[4] as a member of the Bhinmal branch of the Paramāras founded by Sindhurāja's son Dūsala or Usa(tpa)la, who was, as we have seen, anelder brother of Bhoja

Apart from these facts, above discussed, Rājavallabha touches some intesting social and religious customs which we have tried to understand in the Explanatory Notes at the end

—*THE EDITORS*

1 Op cit
2 Ep Ind Vol XXXIII, p 198
3 Ganguly, op cit p 345 and footnote 3
4 Op cit

अथ भोजचरित्रप्रारम्भः

[अथ प्रथमः प्रस्तावः]

[1]आश्वसेनं[2] जिनं नत्वा गौतमादिगणाधिपान् ।
[3]चरित्रमन्नदानस्य कुर्वे कौतूहलप्रियम् ॥१॥
पूर्वे भवे यथा दानं दत्तं भोजनृपेण तु ।
प्रबन्धं तस्य वक्ष्यामि भव्यानां बोधहेतवे ॥२॥ तथाहि—
भारतक्षेत्रमध्यस्थो देशो मालवसंज्ञकः ।
अनेकनगरग्रामपत्तनैः [4]प्रविराजितः ॥३॥
तत्रास्ति नगरी रम्या धारानाम्नी[5] महापुरी ।
अनेकमन्दिराकीर्णा [6]जैनप्रासादशोभिता ॥४॥
धनाढ्या बहवस्तत्र श्रेष्ठिसार्थाधिपादयः[7] ।
लक्षेश्वरा न दृश्यन्ते कोटिकोटीश्वराग्रतः ॥५॥
यत्र धर्मपरा लोकाः सदाचाराः क्रियान्विताः[8] ।
भूषिता [9]भूषणैर्द्रव्यैर्मन्ये सुरपुरीनिभा[10] ॥६॥
भूपस्तत्रास्ति विख्यातो दानमानगुणान्वितः ।
शूरो वीरवरः प्राज्ञः सिन्धुनामाऽस्ति भूपतिः ॥७॥
अनेकोपाङ्गरचनारचकः साहसान्वितः[11] ।
चतुरश्चारुमूर्तिस्तु[12] पमारान्वयभूषणम्[13] ॥८॥
अनेकान्तःपुरीवर्गपरिवारपरीवृतः ।
विशेषाद्रमणीवर्गमध्येऽप्येका मनोहरा ॥९॥

---

1 A begins with श्रीवीतरागाय नम । 2 P[3] °नि, B[1] °नं° । 3. P[2] चा° । 4 P[1] °त्तनेन वि°, B[1] and B[3] °ट्टणेन वि° । 5 P[2] and A °म । 6 A, B[1] and B[3] जिन° । 7 P[2] श्रेष्ठसर्वा° । 8. P[1], A and L °रक्रि° । 9 P[2] भूपितद्र° । 10. B[1] °निभा । 11. P[2], B[1] and B[4] साहसाग्रणी. । 12. P[2] °श्च । 13 P[2] and B[1] परमा°, B[3] पर्मा° ।

पट्टराज्ञीपदे न्यस्ता नाम्ना रत्नावलीत्यहो ।
भुनक्ति तत्सम भोगान्[1] राज्यलीलोचितान्[2] सुखम् ॥१०॥
परं कर्मनियोगेन भूपः सन्तानवर्जितः ।
दम्पती कुर्वतस्तस्मात्तौ द्वौ दुःखं सदा हृदि ॥११॥
धिग्जन्म धिगिदं राज्यं धिग्मे बलपराक्रमौ ।
दध्यौ धिग्मे गुणाधिक्यं यदपुत्रो नृपोऽस्म्यहम्[3] ॥१२॥
शिवादित्याभिधो मन्त्री चतुर्धाबुद्ध्यधिष्ठितः[4] ।
तत्प्रियागुणमञ्जर्यां[5] रुद्रादित्याभिधः सुतः ॥१३॥
भूपश्चित्तविनोदाय सामन्तैर्मन्त्रिभिः पुनः ।
मिलित्वाऽऽगत्य विज्ञप्तो गम्यते मृगयाविधौ[6] ॥१४॥
हयमारुह्य[7] भूपेन्द्रः परिच्छदसमन्वितः ।
जगाम[8] बहिरुद्याने त्रासयन्प्राणिनः परान्[9] ॥१५॥
एकाकी तत्र भूपालो बभ्राम[10] सरितस्तटे[11] ।
शिशुं ददर्श सत्कान्तिं स्थितं मुञ्जतृणोपरि ॥१६॥
सुरूपं बालकं दृष्ट्वा राजा हर्षपरायणः ।
प्रच्छन्नोच्छङ्ग[12]मादाय गतो रोरो[13]निधानवत् ॥१७॥
रत्नावलीं समाहूयैकान्ते बालमदर्शयत् ।
बालं सूर्योपमोद्द्योतं[14] दृष्ट्वा राज्ञी विसिष्मये[15] ॥१८॥
भूपेनाप्यस्य [16]वृत्तान्तं प्रियाया उक्तमग्रतः[17] ।
पुण्ययोगादसौ लब्धः पाल्यो [18]भद्रेऽङ्गजन्मवत् ॥१९॥
राज्ञ्या [19]मोदवशात्सद्यः स्तनौ स्तन्येन पूरितौ ।
[20]गूढगर्भवशाज्जातः[21] पुत्रो[22] [23]भूपगृहेऽद्भुतः[24] ॥२०॥

---

1. A, B^1 and B^3 तत्सम भुञ्जयत्येव । 2 P^2, A and B^3 °चित, B^1 °चितः । 3. P^2, A, B^1 and B^3 धिग्मे गुणगणाधिक्य यदि पुत्रविवर्जितम् (B^1 त) । 4. B^1 and B^3 बुद्धिनायकः । 5 P^1, P^3, and L °र्या । 6 B^1 and B^3 मृगया प्रभो । 7 P^1, P^3, A, B^1 and B^3 हयेना° । 8 A and B^3 आगत्य, B^2 गता ते । 9 P^2 जीवाना नाशयन्नपि, B^1 and B^3 जीवाना त्रासयन्नपि । 10 L जगाम, B^1 भ्राम्यते, B^3 भ्रमते । 11. B^1 and B^3 सरितातटे । 12. P^2 °त्सङ्ग° । 13. B^1 रोरी, B^3 रोर° । 14 P^2 बालसूर्योपमं कान्त्या, A बालसूर्यसमा कान्तिं । 15 P^2 and A सविस्मिता । 16. P^2 and A °न मूलवृ° । 17 P, P^3 and L °न्त प्रियाया उक्तमग्रत , A, B^1 and B^3 प्रियाग्रे च निरूपितम् । 18. P^2, A, B^1 and B^3 पुण्ययोगादिम पुत्र पाल्य भद्रे । 19. P^1 P,^{3} A and L मोह° । 20. P^2, A, B^1 and B^3 °भविसा° । 21. P^2, A, B^1 and B^3 °त । 22 P^2 and A °त्र । 23. P^2, B^1 and B^3 राज; A राज्ञो । 24. A, B^1 and B^3 °तम् ।

एवं श्रुत्वा प्रजाः सर्वाः[1] संजाता हर्षपूरिताः ।
वर्द्धापनाय सर्वास्ता गता भूपस्य मन्दिरे ॥२१॥
महाद्भुतः कृतो राज्ञा पुत्रजन्ममहोत्सवः[2] ।
दानमानवशाज्जाताः सन्तुष्टा याचकादयः ॥२२॥

षष्ठेऽह्नि षष्ठिकाचारा नखशुद्धिर्दशाह्निके ।
एकादशे दिने भुक्ताः प्रकृष्टाः[3] स्वजनादयः ॥२३॥
विटपे[4] मुञ्जमध्यस्थः[5] संप्राप्तो[6] बालकः[7] पुरा ।
एवं [8]विचिन्त्य भूपेन मुञ्जनामास्य निर्मितम्[9] ॥२४॥

द्वितीयेन्दुकलावत्स ववृधेऽथ दिने दिने ।
लाल्यमानोऽथ धात्रीभिः संजातः पञ्चवार्षिकः ॥२५॥

मुञ्जभाग्याधिकत्वेन राज्ञी रत्नावली तदा ।
गर्भाधानपरा जाता हर्षेण पूरिता हृदि ॥२६॥
वर्धमाने च तद्गर्भे राजा राज्ञीप्रमोदभाक् ।
दोहदैः पूर्यमाणैस्तद्गर्भः पूर्णो दिनैस्ततः ॥२७॥

राज्ञ्यास्तनूरुहो[10] जातः शुभे लग्ने च वासरे[11] ।
वर्धापनं पुरे [12]चक्रुर्भूपादेशेन तत्प्रजाः ॥२८॥
सिन्धुलः सिन्धुपुत्रोऽयं चिरं जीयाज्जनोऽवदत्[13] ।
वर्द्धन्तौ लाल्यमानौ स्तः[14] पुत्रौ द्वौ मुञ्जसिन्धुलौ ॥२९॥

ज्ञात्वाऽध्यापनयोग्यौ[15] तौ कलाचार्यस्य चार्पितौ[16] ।
दिनैः स्तोकतरैर्जातौ[17] शस्त्रशास्त्रकलान्वितौ ॥३०॥

यौवनेन च संप्राप्तौ ज्ञात्वा सिन्धुनृपेण तु[18] ।
सुशीले कुलजे कन्ये तौ द्वावपि विवाहितौ ॥३१॥
मुञ्जनामा[19] सुतो [20]जीववल्लभः पितरोस्तयोः ।
पुण्याधिकस्य जीवस्य[21] प्रशंसां न करोति कः ॥३२॥

---

1. P², A, L and B³ प्रजा सर्वा रिता। 2. A °च्छवः। 3 P² and L °हृ°। 4. P², A, B¹ and B³ विकटे। 5. P² and A °स्थ°। 6. P² and A °प्त°। 7. P² and A °क°। 8. P², A, B¹ and B³ स°। 9. P², B¹ and B³ नाम प्रतिष्ठितम्। 10 P² राज्ञीतनी सुतो, A राज्ञी सुतासुतो। 11. P² सुलग्ने शुभवासरे। 12. P² and A कार। 13. B¹ and B³ °नोक्तिभि। 14. P² and A तौ। 15 A °त्वाध्ययन°। 16. A °र्ये समर्पितौ, B¹ °र्यसमन्वितौ। 17 B¹ and B³ °तरैर्मध्ये। 18. P² and A तौ। 19 A °म। 20 A °तोऽतीव०। 21. P² and A¹ °धिके जनेनापि।

नान्तरं वेत्ति कोऽपीति[1] [2]तनुजन्माऽथ पालकः।
एकदा सिन्धुभूनाथो रात्रौ मुञ्जालये गतः ॥३३॥
तेन लज्जावता[3] क्षिप्ता पर्यङ्काधः प्रिया निजा।
सत्कृत्यासनकं दत्त्वाऽग्रे पितुः समुपाविशत् ॥३४॥
विलोक्य दक्षिणं वामं[4] भूपेनालापितः सुतः।
तृतीयो न हि कोऽप्यत्र सन्निधौ वर्तते जनः[5] ॥३५॥
अत्र स्थाने सुतोऽप्याह न कश्चिद्वर्ततेऽपरः[6]।
एवं श्रुत्वाऽवदद्भूपः शृणु वत्स[7]! वचो मम ॥३६॥
पालकस्त्वं सुतोऽस्माकमङ्गजन्माऽस्ति सिन्धुलः।
न कश्चिदन्तरं[8] वेत्ति तवाप्युक्तं मयाऽधुना ॥३७॥
न हि [9]काचिदसौ वार्ता गुणैस्तुष्यन्ति साधवः।
परोऽपि गुणवान् पूज्यस्त्यज्यते निर्गुणो[10]ऽङ्गजः ॥३८॥ यदुक्तम्[11]—
परोऽपि हितवान् बन्धुर्बन्धुरप्यहितः[12] परः।
अहितो देहजो[13] व्याधिर्हितमारण्यमौषधम् ॥३९॥
स्पर्शयन् पाणिना स्पृष्टं[14] सिन्धुभूपोऽवदत्तदा[15]।
राज्यश्रियं ते ददामि परमेकं[16] वचः शृणु ॥४०॥
सिन्धुलोऽयं तव भ्राता पालनीयोऽत्र[17] सर्वदा।
विनाशं क्वाऽप्यसौ कुर्वन् रक्षणीयो मदुक्तितः[18] ॥४१॥
यदृच्छया[19] मया भुक्ता राज्यसंपदिहाधिका[20]।
वृद्धत्वे[21] त्वधुना प्राप्ते साधयामि परं भवम्[22] ॥४२॥
एवं निरूप्य मुञ्जाग्रे भूपतिस्तत उत्थितः[23]।
सोपानाद्यावदुत्तीर्य गच्छति स्म[24] शनैः शनैः ॥४३॥
षट्कर्णो भिद्यते मन्त्रस्तावद्ध्यात्वेति मुञ्जराट्।
पर्यङ्काधःस्थभार्यायाः खड्गेन छिन्नवान् शिरः[25] ॥४४॥

---

1. B[1] न वेत्तीत्यन्तर कोपि। 2 P[2] and A अ(चा)ङ्ग°। 3 P[2] and A लज्जातुरे। 4. P[2], A and B[1] वामदक्षिणमालोक्य। 5 P[2], A, and B[1] जनो वर्तति सन्निधौ। 6. P[2], A, and B[1] वर्तते न हि कोऽपरः। 7. A and B[3] °च्छ। 8. P[2], A and B[1] न हि कोऽप्यन्तरं। 9. P[2] and A किं। 10. P[2] and A °णा°। 11. P[2] and A यथा। 12 P[2] °न्धुर्हं हितवान्। 13 P[2] °तो। 14. P[2] मोहात्पृष्टि करे कृत्वा। 15. P[2] and A वदते सिन्धुभूपति.। 16. A °क। 17. P[2] and A हि। 18 P[2] and A रक्षणीयो हि मद्वचात्। 19. P[2] and A इह धात्री। 20. P[2] and A यदृच्छाराज्यसपदा। 21. P[1], P[3] and L वार्धके। 22. P[2], A and B[1] परत्र साधयाम्यहम्। 23 P[2], A and B[1] उत्थितो भूपतिस्तत। 24. P[2] गच्छमान। 25. A °रम्।

खड्गखाट्कारमाकर्ण्य[1] द्रुतं व्याघुटितः स्वयम्[2] ।
दृष्ट्वा च तत्प्रतीकारं सिन्धुश्चित्ते[3] व्यचिन्तयत् ॥४५॥

राज्यश्रियं दयाहीनः पालयिष्यत्यसौ ननु[4] ।
विमृश्येत्यलके चक्रे शोणितेनास्य पुण्ड्रकम्[5] ॥४६॥

प्रातस्तु भूप आस्थाने ह्युपविष्टः सभान्वितः ।
आकारितः शिवादित्यो[6] रुद्रादित्यसुतान्वितः[7] ॥४७॥

नृपेणाप्रच्छि सोऽमात्य[8] एकान्तस्थानसंस्थितः[9] ।
मुञ्जाय दीयते राज्यं मन्त्रिमुद्रा सुते तव ॥४८॥

सुमन्त्रं मन्त्रयित्वेमं पृष्ट्वा ज्योतिषिकं नरम्[10] ।
मन्त्रिणां पश्यतां राज्ञा स्थापितो मुञ्जभूपतिः[11] ॥४९॥

रुद्रादित्याय मुञ्जेन मन्त्रिमुद्रा समर्पिता ।
सिन्धुराजेति कृत्वाऽभूत्परलोकार्थसाधकः ॥५०॥

अथ मुञ्जनरेन्द्रस्य राज्ये प्रमुदिताः प्रजाः[12] ।
धर्मकर्मपरा जाता भूपे पुण्याधिके सति ॥५१॥

विद्यया[13] विनयेनापि पाण्डित्येन विवेकतः[14] ।
मुञ्जभूपसमः कोऽपि विद्यते न हि भूपतिः ॥५२॥

पालयामास तद्राज्यं यौवराज्यं च[15] सिन्धुलः ।
सीमापालैर्नृपैः कैश्चिदाज्ञा नैवास्य लङ्घ्यते ॥५३॥

नागाधिपो बलैर्योऽस्ति[16] विवेकविनयैर्गुरुः[17] ।
रिपुतारागणे सूर्यो मुञ्जपादाब्जसेवकः ॥५४॥

ईदृग्गुणसमाश्लिष्टः[18] सिन्धुलः सिन्धुना समः[19] ।
सेवते मुञ्जभूपालं[20] सदाऽप्येकाग्रमानसः ॥५५॥ [युग्मम्]

---

1. P^3, A and B^1 तस्य पाट्कारक श्रुत्वा । 2. P^2, A and B^1 °तो नृप । 3 P^2, A and B^1 हृदि भूपो । 4 P^2 °ष्यति नान्यथा । 5 P^2, A and B^1 विमृश्येद कृत भाले तिलकं तेन शोणितम् (B^1 शोणिते), L मुद्रकम् । 6. P^1 and A शिवादित्य. समाकर्ण्य । 7. A °समन्वित । 8. P^2, A and B^1 °णामात्यक पृष्टो । 9. P^2, A and B^1 मन्त्रमेकान्तसस्थितः । 10. B^1 ज्ञातिमापृच्छ्य भूपति । 11. P^2, A, B^1, and B^3 स्थापितो मुञ्जभूनाथो मन्त्रिसामन्तपश्यत. । 12. P^2, A, and B^3 °ता प्रजा, L °ता नरा । 13. A विद्याया, L विद्याया । 14 P^2, A and B^1 त्रिबेके विदुरेऽपि च । 15. P^2, A and B^3 युवराजोऽथ, B^1 युवराज्येऽथ । 16. P^2, B^1 and B^3 बले नागाधिको यस्तु । 17 B^1 and B^3 विवेके विनये गुरु । 18 P^2, A, B^1 and B^3 ईदृग्गुणेन सयुक्त । 19. P^2, A. B^1 and B^3 सिन्धुसादृश । 20. P^2, A, B^1 and B^3 °भूपस्य ।

यदा यदा सदस्येति[1] सिन्धुलः शुद्धमानसः ।
लोहमय्यावुभे कुश्यौ[2] पाण्योर्लात्वाऽक्षिपत्क्षितौ[3] ॥५६॥
निष्कास्येते न केनापि सामन्तैः सुभटैरपि[4] ।
उत्थीयमानः सदसो[5] निष्कासयति ते स्वयम् ॥५७॥
[6]हृदि तन्मुञ्जभूपस्य पाटूकरोति[7] दिवानिशम् ।
माता वदति मा[8] मेदं कदाचित्तनुजन्मना ॥५८॥
विनाशयत्यसौ मा मां राज्यं मा लाति[9] मामकम्[10] ।
दुष्टौ यथा तथा तस्मान्मारणीयो मयाऽनुजः[11] ॥५९॥
क्रीडार्थं मुञ्जभूनाथो वने याति स्म चैकदा ।
स्कन्धे लोहकुशीं बिभ्रच्चैलकः सम्मुखोऽमिलत्[12] ॥६०॥
यौवनोन्मत्तलीलेन[13] कौतुकाक्षिप्तचेतसा[14] ।
अर्पेपि सिन्धुलेनास्यैव कण्ठेऽलङ्कृतिः कुशी[15] ॥६१॥
[16]तद्दृष्ट्वा मुञ्जभूनाथो [17]हृदयेऽतिचमत्कृतः ।
मारणीयो मया नूनमुपायेन यथा तथा ॥६२॥
गृहागतं समाहूय पट्टहस्त्यधिरोहकम्[18] ।
एकान्ते गूढमन्त्रेण शिक्षां दत्ते स्म भूपतिः[19] ॥६३॥
स्नानस्यावसरे[20] चेभं[21] ढौकयित्वा समुद्धतम्[22] ।
मारणीयो ममाज्ञातो राज्यद्रोही[23] हि सिन्धुलः ॥६४॥
अन्येद्युः सिन्धुलस्तत्रातिष्ठदास्थानमण्डपे[24] ।
भूपाज्ञया गजो मुक्तः [25]कण्ठेनोच्चैरवादि च[26] ॥६५॥

---

1. B^1 and B^3 सभा याति। 2 P^2 and A कुशलोहमयी ते द्वे। 3 P^2 and A कराभ्या भूमिमाक्षिपत्, L पाण्या लात्वाऽऽक्षिपत् क्षितौ । 4. P^1 and P^3 °टैश्च ते । 5. A समामुत्थीयमान. सन्। 6 P^2, A, B^1 and B^3 हृदये मुञ्ज°। 7. L षट्करोति । 8. P^2 and A यद्। 9 P^2 and A गृह्णाति। 10. B^1 and B^3 विनाशयति चास्माक राज्य गृह्णाति निश्चितम्। 11 P^2, A, B^1 and B^3 एव ज्ञात्वा लघुभ्राता मारणीयो मयाऽधुना। 12. P^2, A, B^1 and B^3 °स्वागत.। 13. P^2, B^1 and B^3 लीलाया। 14. P^2, A, B^1 and B^3 मानस । 15 P^2, A, B^1 and B^3 सिन्धुक्षे (B^1 and B^3) पतितस्यैव कण्ठाभरणवत् कुशिम्। 16. L त। 17. P^2, A, B^1 and B^3 हृदयेन । 18 B^1 and B^3 गृहागते समाहूत पट्टहस्त्यधिरोहक । 19. P^2, A, B^1 and B^3 दापयते नृप । 20 A, B^1 and B^3 स्नानावसके। 21. L वैनं। 22 P^2 and A समुद्धतः। 23. P^2, A and B^3 °ग्राही। 24. P^2, A, B^1 and B^3 तत्रोपविष्ट स्थान°। 25. P^1 and P^3 कण्ठे°। 26. P^2, A, B^1 and B^3 कण्ठोच्चैस्स्वरकेऽवदत्।

उन्मत्तः [1]सिन्धुरो याति न हि वश्यो ममापि च ।
एवं वदति चायातः[2] सिन्धुलस्यैव[3] सन्निधौ ॥६६॥
आयुधो नास्ति[4] किं कुर्मो दृष्ट्वा स्वामीं पुरः स्थिताम् ।
गृहीत्वा पश्चिमौ पादौ हतः कुम्भस्थले गजः ॥६७॥
सुनीदशनसंदष्टो गजोऽगच्छत्पराङ्मुखः[5] ।
पुच्छं कृष्ट्वा कटी भग्ना सिन्धुलेन गजस्य हि[6] ॥६८॥
भूपतिश्चिन्तयामासाधुना वैरं पटूकृतम्[7] ।
पुच्छच्छेदो भुजङ्गस्येवात्र ज्ञेयोऽतिदुष्करः[8] ॥६९॥
मुञ्जभूपत्यभिप्रायं नैव जानाति[9] सिन्धुलः ।
शुद्धचित्तं यथाऽऽत्मानं तथा विश्वं स पश्यति ॥७०॥
ज्येष्ठकौ[10] द्वौ समायातौ मर्दने कुशलौ कलौ ।
सन्धिप्रोत्तारणे दक्षौ मल्लविद्याविशारदौ ॥७१॥
सामन्तश्रेष्ठिसार्थेश[11]राजव्यापारकोक्तितः ।
[12]कलाकौशल्यविख्यातौ श्रुतौ भूपेन तावपि ॥७२॥
एकान्ते तौ[13] समाहूय ज्ञात्वा [14]मर्दनलाघवम् ।
दानमानेन सम्मान्य राज्ञा वाचाऽभियाचितौ ॥७३॥
भ्रातुः[15] सिन्धुलनाम्नो[16] मे मर्दनावसरे सति ।
कलं पृष्ठौ समारोप्य विह्वलीकृत्य पूर्वतः[17] ॥७४॥
निष्कास्य तस्य[18] नेत्रे द्वे दर्शनीये ममाग्रतः ।
सेवकाः स्वामिभक्ताः स्युर्दोषो न हि कथञ्चन ॥७५॥
मुञ्जराज्ञा यदादिष्टं ताभ्यां तन्मर्दने कृतम् ।
अन्धः[19] सिन्धुलको जातः[20] को जाने कर्मणो गतिम् ॥७६॥
सूरत्वं विक्रमत्वं च[21] पौरुषं च पराक्रमम् ।
संग्रामे [22]वैरिघातत्वं गतं सर्वं विचक्षुषः[23] ॥७७॥

---

1. A °त्तसि° । 2. A, B^1 and B^3 वदन् समायात । 3. P^2 and A °स्य च । 4. P^2, A, B^1 and B^3 न हि । 5 B^1 °खम् । 6. B^1 सिन्धुरे सिन्धुरस्य च । 7. P^2 वैरं प्रकटितं सुना । 8. P^2 and A दृष्टान्तोत्र तथाकृतम् । 9 P^2 नो जानातीह, B^1 and B^3 नो जानाति । हि । 10. P^2, A, B^1 and B^3 येष्टिकौ । 11. P^2 °शाद् । 12. P^2 and A कौशल०, B^1 कुशल° 13 A and B^3 °त्त्वेन । 14 P^2 कर्म न । 15. P^2 भ्रात ! । 16. P^2, A, B^1 and B^3 नामान । 17 P^2, A, B^1 and B^3 कृतपूर्वकम् । 18 P^2, B^1 and B^3 पश्चान्निष्कास्य । 19. P^2 अथ । 20. P^2 and A यात । 21 B^2 विक्रम चित्त, B^1 and B^3 विक्रम वित्तं । 22 P^2, P^3, B^3 वैर० । 23. P^2, A, B^1 and B^3 गता सर्वे विचक्षुप ।

निःशल्यत्वा[1]नृपस्तस्मै ग्रासग्रामादिकं बहु[2] ।
दत्त्वा निर्वाहयामास[3] पितुर्वाचं[4] विचिन्तयन् ॥७८॥
भार्याऽस्ति[5] सिन्धुलस्यापि[6] नाम्ना रत्नावलीति[7] या ।
साऽथ गर्भवती[8] जाता श्रुत्वा मुञ्जोऽपि[9] हर्षितः ॥७९॥
नवमासैरतिक्रान्तैः[10] [11]सार्धाष्टदिवसैः[12] पुनः ।
प्रसूतिसमये भूपाज्ञया ज्योतिषिकः स्थितः ॥८०॥
नरोऽन्येऽपि बहिर्द्वारे ज्योतिःशास्त्रविचक्षणाः ।
ज्योतिर्मण्डलमीक्षन्ते केचिच्चूडामणीधराः[13] ॥८१॥
धृत्वा वररुचिर्नारीवेषं तस्थौ गृहान्तरे[14] ।
प्रच्छन्नत्वेन लोकेन न ज्ञातः केनचित्पुनः[15] ॥८२॥
[16]अतीवशुभवेलायां शुभग्रहनिरीक्षिता ।
प्रसूतिर्बालकस्यासीज्झल्लर्या नाद उत्थितः ॥८३॥
बाह्यद्वारस्थितो[17] ज्योतिषिकः पृष्टो नृपेण च[18] ।
जातो दुष्टग्रहैर्बालो वने मुक्तस्ततः शिवम् ॥८४॥
सूतिकागृहमध्यस्थो लिखित्वाऽक्षरचीरिकाम् ।
विमुच्य च[19] गृहद्वारे ययौ वररुचिर्बहिः ॥८५॥
मोचनाय वने तेन[20] राजादेशेन[21] ते नराः ।
मातुरुत्सङ्गस्थितं बालं लात्वा गच्छन्ति यावता ॥८६॥
तावद्द्वारस्थिता पत्री दत्ता मुञ्जस्य तैर्नरैः ।
वाच्यते स्म तु[22] [23]सामन्तैस्तन्मध्यस्थमिदं[24] यथा ॥८७॥
[25]पञ्चाशत्पञ्चवर्षाणि सप्त मासा[26] दिनत्रयम् ।
भोजराजेन भोक्तव्यः सगौडो दक्षिणापथः[27] ॥८८॥

---

1. P^2, A, B^1 and B^3 °त्वे नृ° । 2. P^2, A, B^1 and B^2 °दिकान् बहून् । 3 P^2 and A निर्वाहयत्तस्मै । 4. P^2 वाच, A and B^1 वाचा । 5 P^2 बालास्ति । 6 A, B^1 and B^3 पत्नी सिन्धुलक० । 7. L शोभावतीति । 8. P^2, A, B^1 and B^3 °परा । 9. P^2, A, B^1 and B^3 °ति° । 10 P^2 °मासे व्य°, B^1 °मासेऽप्य° । 11. P^2 °न्ते, B^1 °न्ते (न्ते)। 12 P^2 °से । 13 P^2, B^1 and B^3 केपि चूडामणि धृत्वा पश्यन्ति ज्योतिमण्डलम् । 14 B^1 and B^3 वररुचिर्वनितावेषधरो भूत्वा गृहान्तरे । 15 P^2, A, B^1 and B^3 प्रच्छन्न सर्वलोकस्य न ज्ञात केन कस्यचित् । 16. P^2, A, B^1 and B^3 अतश्च । 17. P^2, A and B^3 °द्वारे । 18. B^1 and B^1 ज्योतिस्वय भूपेन पृच्छित । 19. B^2 मोचयित्वा । 20 P^2, A, B^1 and B^3 तस्मिन् । 21 P^2, P^3, L, B^1 and B^3 राज्ञाऽऽदे० । 22. P^1, A, B^1 and B^2 वाच्यमाना । 23 P^2 सा पत्री । 24. P^2, A, B^1 and B^3 मन्थ्यादि(धं) श्रूयते । 25. P^2, A, and B^3 उक्त च–पचा°, B^1 यथा-पचा° । 26. L °मास° । 27 P^1, P^3, A, L, B^1 and B^3 °व्य… ड थम् ।

एवं ज्ञात्वा नृपाद्यास्ते[1] सर्वे हर्षवशंवदाः[2] ।
तं बालं स्थापयामासुः कृत्वा[3] वर्धापनं पुरे ॥८९॥
जन्मकुण्डलिका दृष्टा मुञ्जेन मुदितात्मना ।
परमोच्चपदप्राप्तास्त्रयस्तत्र ग्रहाः स्थिताः ॥९०॥
उच्चः केन्द्रस्थितो लग्नाधिपो[4]रिष्टनिवारकः ।
नवग्रहबलोपेता दृष्टा सा जन्मकुण्डली ॥९१॥
एवं हर्षवशाद्भूपो गृहे वर्धापनं घनम् ।
करोति स्म शुभोत्साहं[5] दानमानपुरःसरम् ॥९२॥
नामस्थापनमेतस्य[6] भोजराज इतीरितम् ।
कलाभिर्वा द्वितीयेन्दुर्ववृधेथ दिने दिने ॥९३॥
संजातः पञ्चवर्षीयो[7] लाल्यमानः स[8] सर्वदा ।
वल्लभो मुञ्जभूपस्य प्राणतोपि हि सर्वथा[9] ॥९४॥
[10]क्षिप्तो हर्षेण शालायां[11] पाठकाग्रे पठन् बहु ।
जिह्वायाः [12]प्रकटोच्चारोच्चरलेखेपि पण्डितः ॥९५॥
[13]क्रमाज्जज्ञेष्टवर्षीयः[14] कुमारोयं[15] गुणाधिकः ।
पट्टिकाचरसंयुक्ता दर्शिता मुञ्जभूपतेः ॥९६॥
प्रशस्तावयवैं रम्यां समीचीनाक्षरावलीम् ।
[16]दृष्ट्वास्य सुगुणावासां मुञ्जो[17] विस्मयमाप्तवान्[18] ॥९७॥
विषवल्लीसमोस्त्येष[19] पोषितोनर्थकारकः ।
स्मरिष्यति वराकोयं वैरं[20] राज्यस्य [21]चात्मनः ॥९८॥
तन्मया बाल्यसंस्थोयं[22] मारणीयो हि नान्यथा ॥
अन्यथा यौवने प्राप्ते बालोयं मां हनिष्यति ॥९९॥

---

1. P^2, A, B^1 and B^3 नृपादीना । 2 P^2 and L गता । 3. P^2, B^1 and B^3 स्थापयित्वाथ (P^2तु) त बाल कृत । 4 P^2, A, B^1 and B^3 लग्नाधिपोथ (B^1 and B^3 च्च) केन्द्रस्थ सर्वा० । 5, P^2, A, B^1 and B^3 महद्उत्सा (A च्छा) ह । 6 P^1 °वास्य । 7. P^2, A, B^1 and B^3 पञ्चवार्षिकको जात । 8 P^1, A, B^1 and B^3 °नो हि । 9 P^2, A, B^1 and B^3 प्राणादपि हि सर्वदा । 10 A adds, before this verse, प्रशस्तावयवै रम्या मनोज्ञा याक्षरावली । दृष्ट्वा रूपगुणावाम पुनर्विस्मयता गत ॥ 11 P^2, A, B^1 and B^3 शालाया क्षिप्रहर्षेण । 12 P^2 and B^1 °या सदृशो° । 13. P^2, A, B^1 and B^3 क्रमेण चा° । 14. P^2 and A °वार्षीक. । 15. P^2, A, B^1 and B^3 °रोभूद् । 16 P^2, A, B^1 and B^3 दृष्ट्वा रूप° । 17. P^2, A, B^1 and B^3 पुनर् । 18. P^2,A,B^1 and B^3 °यता गत. । 19. B^1 °ष्येप । 20 A चिरं । 21. P^2, A, B^1 and B^3 राज्य तथा° । 22. P^2, A, B^1 and B^3 तदा मे बालकस्योयं ।

एवं निश्चित्य भूपेन वधकाय निवेदितम् ।
संध्यायां भोजराजोयमागमिष्यति ते गृहे ॥१००॥
छित्त्वास्य शीर्षमस्माकं[1] दर्शनीयं त्वया ध्रुवम् ।
अनर्थो ह्यन्यथा युष्मत्कुटुम्बे हि भविष्यति ॥१०१॥

दत्त्वा शिक्षामिमां तेषां वधकाः प्रेषिता गृहे ।
संध्यायाः[2] समये प्राप्ते भोजस्यावाचि भूभुजा ॥१०२॥
गच्छ [3]चाण्डालमाहूय समानय ममान्तिके ।
नान्यः संप्रेष्यते कोपि कार्येस्मिन्गम्यते स्वयम् ॥१०३॥
भूपाज्ञया गतो बालस्तच्चाण्डालकवेश्मनि ।
वधकैर्मध्यमाहूतो वधनस्य[4] मनोरथैः ॥१०४॥
भोजभूपं समालोक्य प्रदीपाग्रे विशेषतः ।
हस्तौ न वहतस्तेषामायुः[5]प्रबलतावशात्[6] ॥१०५॥ यथा[7]–
सरसांधीयै म बीहि बीहि म पांडैकाढीयै ।
लिहीयो पहिलै दीहि घूटा विणर्षीषै नही ॥१०६॥

बालोप्यूचे कथं यूयमन्यथाकृतचेतसः ।
कृपापरा वदन्ति स्म शृणु बाल ! नृपोदितम् ॥१०७॥
तस्योक्तः सर्ववृत्तान्तः[8] श्रुत्वा बालोपि सोवदत्[9] ।
मां मारयन्तु भो भद्रा ! विलम्बो न विधीयताम्[10] ॥१०८॥
अन्यथा [11]मुञ्जराड् युष्मत्कुटुम्बस्यापि घातकः ।
जानीत मद्वधं प्रायो युष्माकं[12] शुभकारकम् ॥१०९॥
एतद्वचनमाकर्ण्य चाण्डालास्ते कृपापराः ।
मारणीयो न बालोयं यद्भाव्यं तद्भविष्यति ॥११०॥
तथाप्युपायः कर्तव्यः कृते कार्ये सुखं भवेत्[13] ।
बालशीर्षसदृक्शीर्षं कारितं चित्रकारकात् ॥१११॥
तावद्भोजकुमारेण जङ्घायाः शोणिताक्षरैः ।
क्षीरोदकपटे श्लोको लिखित्वैष समर्पितः[14] ॥११२॥

---

1. P^2, A, B^1 and B^3 शीर्षं सछेद्यम॰। 2 P^2, A, L and B^3 ॰या। 3. A च॰। 4. P^2, A, and B^3 वध्य(B^3 व)काय। 5 A, B^1 and B^3 ॰स्तस्य चायु॰। 6. P^2, A, B^1, and B^3 ॰हेतुना। 7. B^3 उक्त च instead of यथा। 8. P^2, A, B^1 and B^3 तस्योदित च वृत्तान्त। 9 A and B^1 भापते। 10. P^2, A, B^1 and B^3 ॰यते। 11 P^2, A, B^1 and B^3 मुञ्जभूपोसौ कु॰। 12. P^2, A, B^1 and B^3 मद्वध तव जानीहि सर्वथा। 13. P^2, A, B^1 and B^3 सुखाय यत्। 14. B^1 and B^3 क्षीरोदकस्य पट्टेन लिखित्वा श्लोकमर्पितम्।

अलक्तकेन[1] संलिप्य चलिता वधकास्ततः ।
मार्गं पश्यति यावद्राट्[2] तावत्तैर्दर्शितं[3] शिरः ॥११३॥

दृष्ट्वा[4] तद् भूपतेस्तस्मिन् प्रेमग्रुल्लसितं महत् ।
वाण्या सगद्गदं राजा वधकान् पृच्छति स्म तान्[5] ॥११४॥

कण्ठच्छेदनवेलायां किंचित्तेनोक्तमस्ति वः[6] ।
पद्मान्तराक्षराण्यस्माकं दत्तानि गृहाण भोः ! ॥११५॥

सगद्गदगिरा भूपो वाचयत्यक्षरावलीम् ।
मुमोच नेत्रवारीणि दीर्घनिःश्वसितानि च[7] ॥११६॥ यथा[8]–

मान्धाता स[9] महीपतिः कृतयुगेलङ्कार[10]भूतो गतः
सेतुर्येन महोदधौ विरचितः क्वासौ दशास्यान्तकः[11] ।
अन्ये चापि युधिष्ठिरप्रभृतयो यावद्भवान् भूपते !
नैकेनापि समं गता वसुमती मन्ये त्वया यास्यति[12] ॥११७॥

श्लोकार्थं हृदये न्यस्य पुनः पृच्छति तान् नरान् ।
सत्यं वदत[13] मे बालो भवद्भिः किं हतो न वा ॥११८॥

बभाषिरे भयाक्रान्ता भूपाज्ञा केन लुप्यते ।
नृप ऊचेथ किं कुर्मः स्वजिह्वाया[14] विनाशितम् ॥११९॥ यथा-

आपण ही थंपे रीयो उरसा मुहां अंगार ।
दाभ्रण लागो रे हिया तव तै जांणी सार ॥१२०॥

दुःसहं[15] भोजदुःखं मे विस्मरेन्न[16] मूर्तिं[17] विना ।
एवं ज्ञात्वा स्वशीर्षस्य[18] च्छेदनायोद्यतोऽभवत्[19] ॥१२१॥

वारितो वधकैर्भूपस्तिष्ठ तिष्ठेति भाषणात् ।[20]
कुमारो विद्यमानोस्ति त्वत्परीक्षार्थमागताः ॥१२२॥

---

1 P² आलकूपेन । 2. P², A, and B¹ भूपस्तंस्° । 3. P², A, B¹ and B³ तावद्दर्शापित (त) । 4. P¹ and P³ दृष्ठा (ष्ट?) । 5. P², A, B¹ and B³ पृच्छते वधकान् प्रति । 6 P², A, B¹ and B³ किंचिदुक्त वचस्तव । 7 P², A, B¹ and B³ नेत्रवारिप्रवाहेन दीर्घनि श्वसितेन च । 8 P² omits यथा । 9. A, B¹ and B³ सु° । 10. P², A, and B³° रि° । 11. P² A, B¹ and B³ °कृत् । 12 L adds, after this verse, the following. —न धरणी धरणीधरसुगई अखिलभूपति भूसुरसुगई । गया पाण्डव कोरव ते धनी वसुमती किमहियद आपणिम् । 13. P¹ and P³ वद स । 14. P¹ and P³ °जिह्वया । 15. L °हं° । 16. P², A, B¹ and B³ न विस्मार्यं । 17. A मूतं । 18 P², A, and B³ स्वय शीर्षे । 19 P², A, B¹ and B³ °नाय सुमवृत । 20. P², A, B¹ and B³ भाषितम् ।

निजाङ्गभूषणै[1] राज्ञा वधका अपि सत्कृता[2] ।
प्रमोदात्प्रेमपूरेणा[3]नीतो बालो[4] निजान्तिके ॥१२३॥
उत्सङ्गे स्थापितो बालः समाश्लिष्टः[5] पुनः पुनः ।
रुद्रादित्यादयोप्यन्ये समाहूताः स्वमन्त्रिणः ॥१२४॥
आत्मानं प्रकटीकृत्य रुद्रादित्याय भाषितम्[6] ।
राज्यं दास्यामि[7] भोजस्य न्यायमार्गो यदीदृशः ॥१२५॥
गणकैर्दत्तवेलायां भोजो राज्ये निवेशितः ।
गजवाजिरथाद्येतद्[8]र्धार्धीकृतमात्मनः ॥१२६॥
गोलाभिधनदीतीरं भोजराज्ञः समर्पितम् ।
परतीरसाधनार्थं स्वयं सैन्येन सोव्रजत्[9] ॥१२७॥
रुद्रादित्योवदत्तावत् स्वामिन् ! मे वचनं शृणु ।
मालवेन्द्र ! न गन्तव्यं[10] गोलापारे[11] जयो न हि ॥१२८॥
मुञ्जोवग्भोजसीमायां स्थातव्यं च मया न हि ।
गोलानदीं समुत्तीर्य साधनीयो हि तैलपः ॥१२९॥
प्रधाने दोषशङ्कायां[12] रुद्रादित्योवदन्नृपम्[13] ।
काष्ठं दत्त्वा हि पूर्वं मां पश्चात्कुरु यथोचितम् ॥१३०॥
मन्त्र्युक्तमपमान्याथ राज्ञो[14]त्तीर्णा तु सा नदी ।
नृपा[15] मूर्खाः स्त्रियो बाला न मुञ्चन्ति कदाग्रहम् ॥१३१॥
षट्सप्ततियुजेभानां चतुर्दशशतेन सः ।
तुरङ्गमै रथैर्युक्तः पदातिपरिवारितः ॥१३२॥
चतुरङ्गचमूयुक्तः संचचार यदा क्षितौ[16] ।
कम्पते स्म तदा पृथ्वी[17] कूर्मपृष्ठधृतापि सा ॥१३३॥ यथा–
दिक्चक्रं चलितं तथा जलनिधिर्जातो महाव्याकुलः
पाताले चकितो भुजङ्गमपतिः क्षोणीधराः कम्पिताः ।

---

1. P^2 and A °षणा रा° । 2. P^2 वधके सुसमर्पिता; B^1 and B^3 निजाङ्गभूषणा भूपे वधकैस्तु समर्पिता । 3. P^2, P^3, A, B^1 and B^3 °ण, L °रूपेण । 4. P^2, A, B^1 and B^3 समानीतो । 5 A, B^1 and B^3 उच्छगे स्थापित बाल समालिङ्गय । 6. P^2 °ता । 7. P^2 ददामि । 8. P^2 °थादीनाम° । 9. P^2, A, B^1 and B^3 स्वसैन्येन सम तावत् परतीराय गच्छति । 10. P^2, B^1 and B^3 °न्द्राद्यमा(चा)रम्य । 11 P^2 तीरे; B^1 and B^3 गोलोत्तीर्णे । 12. P^2, A and B^3 स(सा)कर्यं । 13 P^2, A, and B^1 °न्नृपे । 14 B^1 and B^3 भूपेनापि तथा कृत्वा सैन्यो° । 15. P^2, A, B^1 and B^3 राजा । 16. P^2 महीम्; B^1 and B^3 मही । 17 B^1 and B^3 बाढ ।

भ्रान्तं तत्पृ[1]थिवीतलं [2]विषधराः क्ष्वेडं वमन्त्युत्कटं
सर्वं वृत्तमनेकधा दलपतेरेवं चमूनिर्गमे ॥१३४॥
एवं मुञ्जनृपो यावत्सैन्येन परिवारितः ।
श्रुतस्तैल[3]पदेनापि देशसंधौ स [4]आगतः ॥१३५॥
क्रोधाध्मातमना दापयति स्मैषोपि डिण्डिमम् ।
उपद्रोति हि कः सीमां मम जीवति मय्यहो[5] ॥१३६॥
संमुखं स समायातः पत्तिसेवकसंवृतः[6] ।
दूतेन मालवेन्द्रस्य[7] भेदं विज्ञातवान् स तु[8] ॥१३७॥
उपायश्चिन्तितस्तावद्भूपतैलपदेन च ।
दूतं संप्रेषयामास मालवेन्द्रस्य संनिधौ ॥१३८॥
मम देशग्रहायास्ति यदि वाञ्छा तवाधिका ।
युद्धाय तर्हि चागच्छ[9] क्षेत्रेणैव मया सह ॥१३९॥
रे रे दूत ! निजस्वामी कथनीयो हि मद्वचः ।
मुच्यते कण्ठपादेस्थस्तस्य सामन्त्रणं कथम्[10] ॥१४०॥
दक्षिणाधिपति[11]र्वाचं[12] श्रुत्वा [13]दूतमुखात्ततः ।
विस्तारिता रणक्षेत्रे गोक्षुरूपा अयोमयाः[14] ॥१४१॥
द्वयोः संनद्धयोः प्रातः सैन्ययोर्मुक्तदैन्ययोः ।
परस्परं हि[15] संजातः संग्रामः शूरसैनिकैः ॥१४२॥
बाणपूरेण सञ्छन्नं सकलं गगनाङ्गणम् ।
खड्गपा[16]टक्कारझात्का[17]रैर्विद्युद्द्योत इवाभवत् ॥१४३॥
शोणितानां नदी[18] जाता कबन्धानां च नाटकम्[19] ।
रणे शीर्षाणि हुङ्कारान् मुञ्चन्ति स्म धडं विना ॥१४४॥
भ्राम्यन्ते शून्यकेकाणाः सुभटाश्चायुधान् विना[20] ।
युध्यन्ति स्वामिनोर्थेन लम्बमानान्त्रजालकैः ॥१४५॥ यथा—

---

1 B^1 and B^3 भ्रान्तासु पृ० । 2. P^2, A, B^1 and B^3 महाविष° । 3. P^2 A and B^3 °त तैल° । 4. P^2, A, B^1 and B^3 °सन्धि समा । 5 P^2 and A किं भूपे जीविते सति । 6 P^2, B^1 and B^3 पदाति. (B^1 and B^3 पादात्य) सेवकैर्वृत । 7 A, B^1 and B^3 ज्ञाततद्भेद (दो?) । 8 P^2, A, B^1 and B^2 मालवेन्द्रो नजाधिप । 9 P^2, A, B^1 and B^3 तदा युद्धाय मागच्छ । 10 P^1, P^3 and L omit this whole stanza । 11. P^1 and P^3 °ते° । 12 P^2 and A °चा । 13 P^2 °द्रु° । 14 P^2 and B^1 गोक्षरूकाप्ययोमया । 15. P^2, A, B^1 and B^3 च । 16 P^2 धात्का° । 17. A झका° । 18 B^1 शोणितस्रोतसी । 19 A and B^1 कबन्धनृत्यमद्भुतम् । 20 P^2, B^1 and B^3 °धान्विता ।

कृपाणः कम्पितप्राणः[1] कुन्तर्दन्तैरिवान्तकैः ।
बाणैर्भिन्नतनुत्राणैस्[2]तस्याभूद्दारुणो रणः ॥१४६॥
सारसदीयै पुहप्पडो समली चंपै सीस ।
का गा रोलै पिउ सुवै धन्न हमारा दीस ॥१४७॥ पुनः[3]–
जिते च लभ्यते लक्ष्मीर्मृते चापि [4]सुराङ्गनाः[5] ।
क्षणविध्वंसिनी काया का चिन्ता मरणे रणे ॥१४८॥
एवंविधेपि[6] संग्रामे दाक्षिणो न निवर्तते ।
तावन्मुञ्जनृपेणापि प्रेरिताः सकला गजाः[7] ॥१४९॥
गजा यस्य बलं तस्य दुर्गं यस्य स निर्भयः ।
प्रजा यस्य धनं तस्य यस्याश्वास्तस्य मेदिनी ॥१५०॥
दुर्वारा दुःसहा दुष्टाः सिन्धुवेला इव द्विपाः[8] ।
समकालं समायाता रणभूमिं[9] मदोद्धताः ॥१५१॥
गोक्षुरैर्भिद्यमानास्ते चित्रन्यस्ता इव स्थिताः ।
भूपतैलपदेनापि प्रारब्धं दारुणं मृधम्[10] ॥१५२॥
हता मुञ्जगजाः[11] सर्वे गृहीता ऋद्धयोखिलाः ।
सामन्ता मन्त्रिणो भग्ना न ज्ञायन्ते क्वचिद्गताः ॥१५३॥ यथा–
जे जीमता अगलि धाट कूर पसाइ बीडेल हता कपूर ।
सुणी दमामारणढोलतूर भाजी[12] गया भांगड ते ज भूर ॥१५४॥ पुनः–
जे गर्व बोलै वलि मुंछ मोडी घुंटी समीजे पहिरै पछेडी ।
जे बांधता बारहथा जिफाडा ते नासता कोडि करै पवाडा ॥१५५॥
एकाकी मुञ्जभूनाथः पादचारी विधेर्वशात् ।
स्थितः क्वापि प्रदेशे हि[13] जीविताशा हि दुस्त्यजा ॥१५६॥ यथा–
गय गय रह गय तुरिय गय गय पायक गय भिच्च ।
सग्गट्ठिय कारि मंतणउं महंता रुद्दाइच्च ॥१५७॥
अतिवाह्य दिनं तत्र क्षुधार्तो नृपतिस्ततः[14] ।
गोकुलेथ[15] समासन्ने[16] गोकुलिन्या गृहे गतः ॥१५८॥

---

1. P^1, P^3 and L कृपाण्या तीक्ष्णया चापि । 2. L °प्रा° । 3. B^1 omits पुन । 4. L व° । 5 P, A, B^1 and B^2 and L °ना । 6 L °विविध° । 7. P^2, A, B^1, B^2 and B^3 गजाः सर्वे प्रपेरिता । 8. B^1, B^2 and B^3 सिन्धुवेलेव मिन्धुराः । 9 P^2 and A °मि° । 10. A, B^1, B^2 and B^3 युद्धदारुणम् । 11 A, B^1, B^2 and B^3 हतशक्तिगजा. । 12. B^1, B^2 and B^3 नासी । 13 B^2 and B^3 प्रदेशेन । 14. A, B^1, B^2 and B^3 °निर्गत । 15. A, B^1, B^2 and B^3 लोस्ति । 16. B^1, B^2 and B^3 तदासन्नो ।

गोपाली मञ्चिकारूढा दध्यालोडयते वधूः ।
काचित्तापयति स्माज्यं विक्रीणाति च काप्यहो[1] ॥१५९॥
वंध्वः सप्त सुताः सप्त महिष्योजाश्च धेनवः ।
गोपाल्यस्ति[2] सगर्वा सा नृपं द्वारस्थमैक्षत[3] ॥१६०॥
याच्ञा नैव कृता पूर्वं तेन नायाति याचितुम् ।
गोपालीं वीक्ष्य सद्गर्वां[4] भूपश्चेत्थं प्रजल्पति ॥१६१॥ यथा[5]–
गोआलिणि म गव्वु कारि पिक्खवि पड्डरुआइं ।
छउदहसौ छहत्तरा मुञ्जगयंद[6] गयाइं ॥ १६२ ॥
एतद्वचनमाकर्ण्य गोपाली स्वसुतानवक्[7] ।
रे रे गृह्णन्तु गृह्णन्तु मालवेन्द्रो हि मुञ्जराट् ॥ १६३ ॥
दत्त्वा मलीश्च गोपाल्या [8]बद्धो मालवभूपतिः ।
दत्तस्तैलपदेवस्य पश्यन्नपि दिशो दिशम् ॥ १६४ ॥
बन्धनान्मोचयित्वा च तैलपेनापि भाषितम् ।
गरिष्ठोसि[9] नृपास्माशु वाचां देहि ममाधुना ॥ १६५ ॥
यावद्ददाम्यहं नैव तावद्गम्यं न हि त्वया ।
प्रतिपद्य वचस्तस्य स्थितस्तत्रैव मुञ्जराट्[10] ॥ १६६ ॥
भोजनाच्छादने वस्त्रं ताम्बूलं स्वर्णभूषणम् ।
नित्यं चादापयद्भूपो दक्षिणाधिपतिः स्वयम् ॥ १६७ ॥
दासी मृणालिका [11]नाम मुञ्जशुश्रूषणाकृते ।
स्थापितास्ति दिवारात्रौ पर्युपास्ते च सा भृशम् ॥१६८॥
तदा[12]सक्तो हि भूनाथो विस्मृतं राज्यजं सुखम् ।
सन्तोषयति चात्मानं वेलां ज्ञात्वा यदीदृशीम्[13] ॥१६९॥
एकदावसरे स्नातोत्थितां दासीं मृणालिकाम् ।
जलबिन्दुस्रवां केशेष्वीक्ष्य[14] प्रश्नोत्तरं जगौ ॥१७०॥ यथा[15]–

---

1. B¹, B² and B³ तापयन्ते घृत केपि विक्रीयन्ते च केचन । 2. A¹, B² and B³ गोकुलान्या । 3. B¹, B² and B³ °स्थलेक्षत । 4. A and B² सगर्वां° गोकुली दृष्ट्वा । 5. B¹ adds: लज्जावारे इमह असपया भणडमग्रि रे मग्रि । दिण्ह, मा णकि वाड देहित्तेन निग्नया वाणी । पुन-। 6. P¹ and P³ कल्ले मुञ्ज । 7 A, B¹, B² and B³ वदते सुतान् । 8. A, B¹ and B² दुग्धमल्लैश्च गोपालैर्व° । 9 A °ष्ठोस्मि । 10. A, B¹, B² and B³ भूपति । 11. A नाम्ना । 12. A, B¹, B² and B³ °या° । 13. A °शाम् । 14. A केशे दृष्ट्वा । 15. A and B³ omit thisword ।

मुञ्ज किं भणै मृणालीयै केसा काइं चुवंति ।
मृणाल्योक्तम्—
लाधो साउ पयोहरां बंधण भय रोहंति ॥१७१॥
तया प्रोक्तो[1] मुञ्जः पुनः पपाठ—
मुञ्ज किं भणै मिणालियै जुव्वण गयो म झूरि ।
जइ सकर समयखण्ड किय तो इति मिट्ठी चूरि ॥१७२॥
तयोः[2] प्रीतिवशादेवं[3] गते काले कियत्यपि ।
रुद्रादित्यवचः स्मृत्वा मुञ्जो वचनमब्रवीत् ॥१७३॥ यथा–
जे रहिया गोलातडिहि हुं बलिहारि तांह ।
मुञ्ज न दिट्ठो विहलियो रुद्दि न दिट्ठ खलांह ॥१७४॥
अतो भोजस्तु धारायां मुञ्जदुःखेन दुःखितः ।
सुरङ्गां दापयामास यावद् द्वादशयोजनीम्[4] ॥१७५॥
योजने योजने मुक्ता अतिवेगास्तुरङ्गमाः ।
प्रचक्रमे च बुद्ध्यैवं मुञ्जानयनहेतवे[5] ॥ १७६ ॥
भोजनायोपविष्टोस्ति मुञ्जभूपतिरेकदा ।
तावद्भोज[6]नरेन्द्रस्य पत्री केनचिद[7]र्पिता ॥ १७७ ॥
वाचयित्वा च वृत्तान्तं स्थापयित्वा च तं हृदि[8] ।
लग्नो भोक्तुं महीनाथो यत्किञ्चित्परिवेषितम् ॥ १७८ ॥
विदग्धचित्तया दास्या[9] चिन्तितं कारणं किमु ।
नोदितं मधुरं चारं नोक्ता[10] रसवतीगुणाः ॥ १७९ ॥
सकारणास्त्यसौ पत्री[11] वक्तुं योग्याथवा न हि ।
मूढं नृपं प्रति स्नेहादेवं दास्यवदल्लणात्[12] ॥ १८० ॥
मन्दस्वरेण स प्रोचे मुञ्जभूपोति[13]मन्दधीः ।
कथनीया न कस्यापि राजवार्ता त्वया[14] प्रिये ॥ १८१ ॥
सुरङ्गा भोजभूपेन[15] दापिता गुप्तवृत्तितः[16] ।
पर्यङ्काधः स्थिता सास्ति[17] वामपादेन तिष्ठति ॥ १८२ ॥

---

1. P¹ and P³ तदासक्तो । 2. A, B¹, B² and B³ एव । 3. A, B¹, B² and B³ °तेपा° । 4. L योजनम् । 5. B¹, B² and B³ मुञ्जमा(स्या)नयनार्थं च बुद्धिमेव प्रचक्रमे । 6. A, B¹, B² and B³ पत्री भोज° । 7. A, B¹, B² and B³ केनापि हि सम° । 8 A, B¹, B² and B³ स्थापित° हृदयेन तत् (B³ च) । 9. A, B¹, B² and B³ दासी विदग्धचित्ता सा । 10 B¹, B² and B³ क्षारमम्ला । 11. A, B¹, B² and B³ सकारणामिमा पत्री । 12. A, B¹, B² and B³ स्नेह (B¹, B² and B³ हान्) मूढमतिर्भूपो वचोऽप्येव प्रचक्रमे । 13 A हि । 14. A तव । 15. L भूपभोजेन । 16. B³ सिद्धा दापितापि हि । 17 A, B¹, B², and B³ नूवं ।

तव स्नेहवशाद्भद्रे ! न गन्तुं शक्यते मया ।
यदि सार्थे ! समायासि ह्यावाभ्यां गम्यते तदा ॥१८३॥
मृणाल्यूचे ततः स्वामिन् ! भव्यं किं स्यादतः परम् ।
यावत्पेटामानयामि तावत्स्वामिन् ! विलम्ब्यताम् ॥१८४॥
कृत्रिमस्नेहया दास्या बहिरागत्य चिन्तितम् ।
तावत्प्रेमास्ति मय्यस्य[1] यावदत्रैव तिष्ठति ॥१८५॥
गृहे गतो ह्यसौ कन्याः[2] परिणेष्यति भूरिशः[3] ।
गुरुस्वरेण फूत्चक्रे पापिष्ठैवं विचिन्त्य सा[4] ॥१८६॥
याति याति नृपो मुञ्जः सुरङ्गाध्वनि सांप्रतम्[5] ।
तावदाकृष्य पर्यङ्के लत्तां दत्त्वा[6] नृपः क्षणात् ॥१८७॥
कण्ठं यावद्गतो भूम्यां वेण्यां तावद्धृतो नरैः ।
समाकृष्य बहिर्नीतो दाक्षिणात्यनृपाग्रतः ॥१८८॥
गतवाचोऽसि रे धृष्ट ! मुखं मा दर्शयात्मनः[7] ।
पापं तवाधुना दुष्ट ! पतिष्यति शिरस्यरे ! ॥१८९॥
दुष्टसंज्ञाभिभूतस्य मुञ्जस्याभूत्पराभवः ।
न विच्छायं मुखं तस्य[8] न दीनं[9] वचनं क्वचित् ॥१९०॥
भूपाज्ञया मुञ्जभूपो भिक्षायै भ्राम्यते पुनः ।
मर्कटेन[10] यथा योगी भ्राम्यतेथ[11] गृहे गृहे ॥१९१॥ मुञ्ज ऊचे–
झोली तुट्टवि किं न मुअ हुओ न छारह पुंज ।
घरि घरि भिक्ख भमाडीयै जिम मक्कड तिम मुंज ॥१९२॥
कस्यचिच्छ्रेष्ठिनो गेहे[12] मण्डकं खण्डितं वधूः ।
घृतबिन्दुस्रवं दत्ते[13] मुञ्जोऽपि[14] श्लोकमब्रवीत् ॥१९३॥
रे रे मण्डक ! मा रोदीर्यदहं[15] खण्डितोऽनया ।
रामरावणभीमाद्याः स्त्रीभिः के के[16] न खण्डिताः[17] ॥१९४॥

---

1. B² मुञ्जप्रेम मयि तावद् । 2. A, B¹, and B², B³ गते गृहे नवनवी । 3. A, B¹ and B³ कन्यकाम् । 4. A, B¹ and B² एत्र सचित्य पापिष्ठया पूत्कृत च गुरुस्वरे । 5. A, B¹, B² and B³ मार्गेगे पुन । 6. A लात्वा दत्ता । 7. A °जम् । 8 A किंचित् । 9 A, B¹, B² and B³ °नं° । 10. A, B¹, B² and B³ °टस्य । 11 A, B¹, B² and ³ स । 12. A, B¹, B² and B³ कस्मिन् श्रेष्ठिगृहे नीतो । 13. B¹, B² and B³ पश्यन् । 14 A, B¹, B² and B³ °क्र° । 15. A, B¹, B² and B³ यथा–मण्डक ! मा कुरूद्वेग यदह । 16. A °द्या योषिद्भि के । 17. A and B³ add, after this verse रे रे यन्त्रक ! मा रोदीर्भामिनीभ्रामितो यदि । कटाक्षक्षेपमात्रेण करलग्नस्य का कथा ॥

भ्रामयित्वा गृहान् सर्वानानीतोथ चतुष्पथे ।
द्रव्यान्धश्रेष्ठिनं कश्चिद् दृष्ट्वाग्रे[1] स्थापितो नरैः ॥१९५॥

वणिजो मुञ्जमापश्यन्[2] हास्यं च कुरुते मुखात् ।
गृहीत्वा[3] राज्यमस्माकमागतः पश्यतां श्रियम् ॥१९६॥

एतद्वचनमाकर्ण्य प्रोचे मुञ्जनरेश्वरः ।
रे द्रव्यान्ध ! न जानासि गतिं कर्मण ईदृशीम् ॥१९७॥ यथा–

आपद्गतं[4] हससि किं द्रविणान्ध ! मूढ !
लक्ष्मी स्थिरा न भवतीति किमत्र चित्रम् ।
एतश्च[5] पश्यसि घटीजलयन्त्रचक्रे[6]
'रिक्ता भवन्ति[7]' भरिता भरिताश्च रिक्ताः ॥१९८॥

तां पुरीं[8] भ्रामयित्वा स शूलायामधिरोपितः[9] ।
कर्मणो गतिमालोच्य श्लोकं मुञ्जः पठत्यमुम्[10] ॥१९९॥ यथा–

अघटितघटितानि [11]घटयति सुघटितघटितानि जर्जरीकुरुते ।
विधिरेव तानि [12]जनयति यानि पुमान्नैव[13] चिन्तयति ॥२००॥

दासीसंसर्गतो मृत्युं विज्ञायासन्नमागतम् ।
तदा पुनः पपाठैकं श्लोकं जनमनोहरम् ॥२०१॥ यथा[14]–
[15]वेसा छंडी वडायिति जे दासी रचंति ।
ते किर मुंजनरिंद जिम परिभव घणा[16] सहंति[17] ॥२०२॥

धारायां भोजभूपेन श्रुता वार्ता जनोक्तिभिः ।
शूल्यां तैलपदेनापि मुञ्जभूपोधिरोपितः ॥२०३॥

क्व[18] तरुरेष महावनमध्यगः क्व च वयं जगतीपतिसूनवः ।
अघटमानविधानपटीयसो दुरवबोधमहो ! चरितं विधेः ॥२०४॥
करोटिर्मुञ्जभूपस्य दक्षिणाधिपसंसदि ।
मुच्यते दधिपूर्णा सा भक्ष्यते वायसैस्ततः ॥२०५॥

---

1. B[1] aud B[2] °श्रेष्ठिकस्यपि दृष्टयग्रे । 2. P[2] °पापस्य । 3. B[1] गृहीतु । 4. P[2] °तौ, B[1], B[2] and B[3] °तान् । 5 B[1] and B[2] एता न । 6. P[2] and B[1] and B[2] °चक्रे । 7 P[2] and A भरन्ति । 8. P[2] तत्पु° । 9. L °पिरो° । 10 Instead of this stanga, A has ऐश्वर्यतिमिरं चक्षु पश्यतोऽपि न पश्यति । दरिद्राजनयोगेन पुनर्विमलता भजेत् ॥ 11. P[1], P[3] and L जन° । 12 P[2] and B[1], B[2] and B[3] घट° । 13 A °नेव । 14. P[2] and A omit this word । 15. L जो° । 16 गणा । 17 L हसति । 18. B[1] यत.–क्व तरु° etc. ।

तच्छ्रुत्वा सिन्धुलोप्येवं भ्रातृदुःखेन दुःखितः ।
आक्रन्दयति भूपीठे लुठत्येवं प्रजल्पति ॥२०६॥ यथा[1]–
अद्धा अद्धा नयणला जइ मूं मुंज नलिंत[2] ।
अरिकामिणी थोरंसुयहिं महि निव्बोल करंत[2] ॥२०७॥
अद्धा अद्धा नयणला जइ मूं मुंज नलिंत[2] ।
सत्तय सायरसभरभरि महि सिन्धुल भुञ्जति[3] ॥२०८॥
गूढकोपधरो भूपो न ज्ञापयति कस्यचित् ।
विज्ञातं तु प्रमाणं तत् कृतं यद्दुष्टगोपनम्[4] ॥२०९॥ यतः[5]–
लक्खण एह वियक्खणा जे लक्खणा न जंति[6] ।
ताम रसायण ताम विस हियइ हसंत धरंत[7] ॥२१०॥
पुनः[8]–विरल इव हतै घूर नमीज वेला नीगमैं ।
तेथायैं घर धीर वेडस जिम विलसै चली ॥२११॥
श्रुते मुञ्जस्य मृत्यौ राट् सभालोकमभाषत[9] ।
गुणाः सर्वे निराधारा मुञ्जभूपं विना भुवि ॥२१२॥ यथा–
लक्ष्मीर्वसति[10] गोविन्दे[11] वीरश्रीर्वीरवेश्मनि ।
गते मुञ्जे यशःपुञ्जे निरालम्बा सरस्वती[12] ॥२१३॥
एकदा भोजभूनेतोपविष्टोस्ति[13] सभान्तरे[14] ।
सरस्वतीकुटुम्बाख्यो द्विज एकः समागतः ॥२१४॥
दत्त्वाशिषं नरेन्द्रस्योपविष्टो दत्त आसने ।
पृष्टश्च मन्त्रिवर्गेण नामाप्यद्भुतकश्रियम् ॥२१५॥
द्विज ऊचे[15]–बापो विद्वान् बापपुत्रोपि विद्वान्
आई विदुषी आइधूआपि विदुषी ।
काणी चेटी सापि विदुषी वराकी
राजन् ! मन्ये प्राज्ञरूपं कुटुम्बम् ॥२१६॥
रक्षकैराज्ञया[16] नीतो रजकस्य गृहे द्विजः ।
वस्त्राणि क्षालयन् [17]दृष्टस्तस्याग्रे पण्डितोवदत् ॥२१७॥

---

1. P³ and L omit this word । 2. L °ति । 3. B¹, B² and B³ घर घर सिन्धुल तुह भुजति । 4. P² and A वा दुष्ट° । 5 P² and A यथा, P³ omits this word । 6. B¹ न जयति । 7. B¹, B² and B³ धरति । 8. P¹ omits this word । 9 P², A, B¹, B² and B³ मुञ्जप्रतीकारे विद्वज्जनम° । 10 P², A, B¹, B² and B³ लक्ष्मीर्यास्यति । 11 A गोविन्दो । 12. L and B⁹ सरस्वति ! । 13 P², A, L, B¹, B² and B³ भूनाथो° । 14 P³ and A °द्यास्थानमण्डपे । 15 P² उवाच । 16 P² भूपाज्ञारक्षितो, B² and B³ राजाज्ञारक्षकैर्° । 17. L पृ° ।

[1]रे रे साटकमलनिर्द्धाटक पाटकपटकपटीरक।
अस्मिन् नगरे वद्[2] का का वार्ता ॥२१८॥

रजक ऊचे[3]—

अश्वा वहन्ति नगराणि सतोरणानि
गावश्चरन्ति कमलानि सकेसराणि।
नीलं पयो दधिषु नास्ति तिलेषु तैलं
प्रासादशैलशिखरेषु मृगाश्चरन्ति ॥२१९॥

न स्थितिं[4] तद्गृहे ज्ञात्वानीतोन्यत्र स [5]पण्डितः।
बालिकालापिता तेन कासि त्वं किंकुलोद्भवा[6] ॥२२०॥

बालिकोचे—

मृतका यत्र जीवन्ति निश्वसन्ति गतायुषः[7]।
स्वगोत्रे कलहो यत्र तस्याहं कुलबालिका ॥२२१॥

कुम्भकारगृहेन्यत्र नीतः पण्डितपौरुषैः।
मिलिता तत्सुता द्वारे पृष्टा कस्य गृहं वद ॥२२२॥

बालिकोचे—

पर्वताग्रे रथो याति भूमौ तिष्ठति सारथिः।
चलते[8] वायुवेगेन पदमेकं न गच्छति ॥२२३॥

एवं भ्रान्त्वा पुरीं सर्वां[9] पुलिन्दकुटिकां[10] गतः।
वसतिं यावदीच्चेत पुलिन्दी तावदुत्थिता ॥२२४॥

पलं करे समादाय गता भोजसभान्तरे।
पूर्वं दत्त्वा[11] नरेन्द्राग्रे प्रश्नोत्तरवचो जगौ ॥२२५॥ यथा—

देव! त्वं जय, कासि? लुब्धकवधूः, पाणौ[12] किमेतत्? पलं,
क्षामं किं? सहजं ब्रवीमि नृपते! यद्यस्ति ते कौतुकम्।
गायन्ति त्वदरिप्रियाश्रुतटिनीतीरेषु सिद्धाङ्गनाः[13]
गीतान्धा न चरन्ति भोज! हरिणास्तेनामिषं दुर्बलम् ॥२२६॥

---

1 A, B1, B2 and B3 add यथा before this verse। 2 L has च instead of वद which is omitted by B1 and B3। 3 P1 and P3 यथा, P2 प्रोचे, the whole is omitted by L। 4 P1 and P3 °ति, L, B1, B2 and B3 °त। 5. P2 °तोऽप्यन्यत्र प°। 6 P2 कः कुलोद्भव। 7 A. °पा। 8 A °ति। 9 P3 and L भ्रान्ता पुरी सर्वा। 10. L °ला। 11. P2, A, B1 and B3 नत्वा। 12. P1, P3, L and B2 °चूहंस्ते। 13 L दिव्याङ्गना।

पुरं विद्वन्मयं[1] ज्ञात्वा [2]क्वचित्पटकुटी[3]स्थितः ।
श्रुतमेतस्य पाण्डित्यं राज्ञा चाकारितस्ततः[4] ॥२२७॥
सरस्वतीकुटुम्बस्य शिशुर्भूपसभां गतः ।
वर्षर्तुवर्णनं सद्यः कुरु तत्पण्डिता जगुः ॥२२८॥ यथा[5]–
वर्षाकाले प्रणाले पलहलमुदके याति पाले विशाले
चिक्खल्लोलिप्सयित्वा पडहडपडिउं लंवगुड्डो मणूसो ।
चुल्लीगेहस्स मज्झे कुरु कुरु खनते कुक्कुंगे वड्डपड्डं
सुन्नागारस्स मज्झे टहरितकरणो रासभो रारटीति ॥२२६॥
श्लोकं श्रुत्वा जहसुस्ते[6] भूपपार्श्वजुषः[7] शिशोः ।
रासभो रारटीत्यादि ज्ञात्वा[8] विद्वांसलक्षणम् ॥२३०॥
भूपेनोक्तं रारटीति क्रिया येन प्रयुज्यते ।
न हि सामान्यविद्वान् स मुधा हास्यं न युज्यते[9] ॥२३१॥
सरस्वतीकुटुम्बोपि सकुटुम्बः समागतः ।
दत्त्वाशिषं समासीनो[10] मालवेन्द्रसभान्तरे ॥२३२॥
[11]सत्कृत्य पूर्वं किल मानदानैः
सभासदैः संस्तवनस्य हेतोः ।
पृष्टा समस्या नृपभोजराज्ये
प्रवालशय्याशरणं शरीरम् ॥२३३॥

सरस्वतीकुटुम्ब उवाच–

एतद्भूप ! वचः सत्यं[12] पूरितं स्वसमस्यया ।
[13]त्वत्प्रतापेन भूपीठे यत्कृतं तत्तथा[14] शृणु ॥२३४॥

यथा–तव प्रतापज्वलनाज्जगाल हिमालयो नाम नगाधिराजः ।
चकार मेना विरहातुराङ्गी प्रवालशय्याशरणं शरीरम् ॥२३५॥
कवित्वं भोजभूपेन श्रुतमद्भुतवाचिकम्[15] ।
तत्सुतस्य[16] नृपोवादीदसारात्सारमुद्धरेत् ॥२३६॥
यथा[17]– दानं वित्तादृतं वाचः कीर्तिधर्मौ[18] तथायुषः ।

---

1 P^2, A, B^1, B^2 and [3] एव विद्वज्जन । 2. L °पत्र° । 3 P^1, P^3 B^1 and B^2 °टी । 4. P^2, A, B^2 and B^3 विद्यार्थी प्रेषितो नृपे । 5. It is omitted by P^1, P^2, A and L । 6. A, L and B^3 श्रुत्वा जहास तत् श्लोक । 7 A गत·, L °र्श्वे युवा । 8. P^2 °त । 9. P^2, A, B^1, B^2 and B^3 कार्यते । 10. P^1 and P^3 शिक्षा समानीतो । 11. P^1 and P^3 add भोज – । 12. P^2 एतन्सत्यवचो भूप ! । 13 P^2 त° । 14 L °त । 15. P^3 °चकार । 16. A तत्समम्या(म्या)। 17. P^2, P^3, L, B^1, B^2 and B^3 तद्यथा । 18. P^2 कीर्त्ति धर्म ।

परोपकरणं[1] कायादसरात्सारमुद्धरेत् ॥२३७॥
तत्सुतृस्य[2] वचः श्रुत्वा सभासदसमन्वितः ।
समस्यां तत्प्रियाग्रेवग् भूपः प्राकृतभाषया ॥२३८॥

यथा–किहि मुह पाऊं षोर
एतत्सत्यं[3] त्वया प्रोक्तं समस्यायां प्ररूपितम्[4] ।
श्रूयतामेकचित्तेन पूरयामि तवाग्रतः ॥२३९॥
[5]जिहिं दिणि रावण जाईयो दहमुह इकसरीर ।
माय वियंभी चिंतवै किहि मुह पाऊं षीर ॥२४०॥
प्राकृतेपि विदग्धां तां[6] ज्ञात्वा कोविदकाग्रणीः ।
विनोदेनापि चेटघग्रे समस्यां प्राकृतेवदत्[7] ॥२४१॥

यथा[8]–कंठविलल्लइ काउ ।
का णवविरहकरालीयो उड्डीय गयो वलाउ ।
दिट्ठु अचब्भूय उ हूयउ कंठविलुल्लइ काउ ॥२४२॥
चेटथा अपि च विद्वत्त्वं[9] ज्ञात्वा नृपशिरोमणिः ।
तत्सुतायाः परीक्षार्थं समाहूता सभान्तरे ॥२४३॥
व्यामोहितस्तु तद्रूपे भूपतिर्भूमिवासवः ।
सच्छत्रं तं समालोक्याररम्भ स्तवनं कनी ॥२४४॥ यथा–
राजन् ! मुञ्जकुलप्रदीप ! सकलक्ष्मापालचूडामणे !
युक्तं [10]सञ्चरणं तवात्र भुवने छत्रेण रात्रावपि ।
मा भूत् त्वद्वदनावलोकनवशाद् व्रीडाविलासः[11] शशी
मा भूच्चेयमरुन्धती भगवती दुःशीलताभाजनम् ॥२४५॥
विवेकं विनयं विद्यां विद्वत्त्वं[12] च विदग्धताम्[13] ।
सर्वानपि गुणान् कन्या[14] दृष्ट्वा भूपो व्यचिन्तयत् ॥२४६॥
राजा[15] लब्धं द्विजायादाद्[16] गुणैः किं किं न लभ्यते[17] ।
तत्सुतायाः स्फुरद्रूपव्यामोहेन विशेषतः[18] ॥२४७॥

---

1 P² and L °कार° । 2. A तत्समस्या° । 3 P¹ °च्छत्य । 4. P²° स्याया प्रपूरणम् । 5. B¹ and B³ add तद्यथा । 6 P¹, P³, A, L, B¹, B² and B³ °ग्धा स्तान् । 7. P¹ and P³ °कृतामवक् । 8. L omits यथा । 9 P², A, B¹, B² and B³ विद्वत्त्व चेटिकायाश्च । 10. L संव° । 11 P² and A विलक्ष्य(क्ष), B¹ विलक्ष । 12 P², A and B² विद्याविद्वत्त्वे । 13. P² and A °ता । 14 P² and A गुणाः सर्वेपि कन्याया° । 15. A °ज्ञा । 16. A द्विजे दत्त । 17 P², A, B¹ and B² न वाप्यते । 18 P¹ and P³ विशेषित ।

भूपानुरागिणी कन्या साप्यभूद्गुणमञ्जरी ।
परिणीता शुभे लग्ने भूभुजा[1] तत्पिताज्ञया ॥२४८॥
एवं पालयतो राज्यं मालवेन्द्रस्य[2] सर्वदा ।
ये के सीमालभूपालाः सर्वेप्याज्ञावशंवदाः ॥२४९॥
नाटकं मुञ्जभूपस्यान्यदारब्धं च नर्तकैः ।
सभायां भोजभूपस्य सर्वं तैलपदोद्भवम् ॥२५०॥
वनौकोवद्यथा भिक्षां भ्रामितः स गृहे गृहे ।
नाटकं दर्शितं सर्वं करोटिं यावदाश्रितम् ॥२५१॥
तं दृष्ट्वा भोजभूपालो यावत्कोपारुणेक्षणः ।
भटो वैदेशिकः कोपि तावत्प्रोवाच संसदि ॥२५२॥
भोजराज ! मम स्वामिन् ! सत्यं नाटकलक्षणम् ।
[3]पूर्यन्ते सर्वचिह्नानि हस्ते मुञ्जशिरो विना ॥२५३॥
एवं क्रोधान्नृपोप्याह नामेदं मे निरर्थकम् ।
मूर्ध्ना तैलपदेवस्य कन्दुवच्चेद्रमामि[4] नो ॥२५४॥
[5]ज्ञात्वाथावसरं भूपश्चतुरङ्गचमूवृतः ।
गत्वा तैलपदे(दं) भूपं जित्वा संग्रामभूमिषु ॥२५५॥
पुण्याधिकेन भोजेन[6] बद्ध्वानीतो निजान्तिके ।
विडम्बितो यथा मुञ्जस्तथा सोपि दुराशयः[7] ॥२५६॥
[8]निःशल्यं च[9] तदा[10] जातं हृदयं[11] भोजभूपतेः ।
निष्कण्टका च राज्यश्रीः पाल्यते स्माथ तेन सा[12] ॥२५७॥
देवशर्मा शिवादित्यो विप्रः सर्वधरस्तथा[13] ।
महाशर्माप्यमी तस्य[14] पौरोहितपदानुगाः[15] ॥२५८॥
देवशर्मसुतो धारां वसते भोजसन्निधौ ।
द्विजो वररुचिर्नामाप्यर्धराज्यधुरन्धरः ॥२५९॥
श्रीमालपुरवास्तव्यः[16] शिवादित्यस्य[17] नन्दनः ।
माघपण्डितनामास्ति माघकाव्यस्य कारकः ॥२६०॥

---

1 P² and A भूपतेम् । 2 B¹ and B² एव पालयते न्द्रो हि । 3. A पूर्यते । 4. P² and A °न्ति । 5 P² ज्ञात्वावसर भूनाथ° । 6. L भूपेन । 7 A मुञ्जो भूपेन तत्तथा कृतम्, B² मुञ्जो भूपेन म तथाकृत । 8. A वि° । 9. P², A, B¹ B² and B³ हि । 10. L तथा । 11 A हृदये । 12. B² पालयमाना निरन्तरम् । 13 P², A, B¹, B² and B³ °धर स्मृत । 14 P², A, B¹, B² and B³ °मंसुता एते । 15. P¹ and P³ °हित्य° । 16. P² श्रीमालवपुरेजाते (त), A श्रीमालवपुरे वास. । 17 P², A, B¹, B² and B² शिवदत्तस्य ।

अवन्तीपुरवास्तव्यो नाम्ना सर्वधरो द्विजः ।
[1]धनपालशोभनौ[2] द्वौ नृपामात्यौ तदङ्गजौ[3] ॥२६१॥
सिद्धसेनक्रमायाताः[4] सुस्थिताचार्यनामकाः[5] ।
भव्यानां बोधहेत्वर्थमुज्जयिन्यां समागताः[6] ॥२६२॥
श्रुतं सर्वधरेणापि गुरोरागमनं तदा ।
गमनागमनेनापि प्रीतिर्जाता गुरोः समम् ॥२६३॥
एकदा गृहमानीताः [7]प्रकृष्टविनयेन ते[8] ।
पृच्छति क्वापि किमपि[9] द्रव्यं मुक्तं न वाप्यते ॥२६४॥
हसित्वा गुरुराचख्यौ प्राप्यतेर्थस्तदा किमु ।
दद्विं स्वामिन् ! विभज्यार्धं[10] प्रोक्तमेवं पुरोधसा ॥२६५॥
तस्योक्त्या[11] भूमिका[12] सम्यग् दीर्घं [13]विस्तारमाप्यत ।
भूगोलं दर्शयित्वा च तद् द्रव्यं मङ्क्षु [14]दर्शितम् ॥२६६॥
निष्कास्य निधिं[15] पुञ्जौ द्वौ कृत्वा सर्वधरद्विजः ।
गुरुं विज्ञापयामास गृहाणार्धं धनं प्रभो ! ॥२६७॥
कार्यं न निधिनोवाच गुरुः स्मर निजं वचः ।
द्विजोवग्यन्मयाख्यातं तद् धनं ददस्यहम् ॥२६८॥
किं धनं क्रियतेस्माकं गुरुः प्राहर्षयो वयम् ।
द्वयोरेकं सुतं दत्त्वा स्ववाचातोनृणीभव[16] ॥२६९॥
गुरोर्वचनमाकर्ण्य स्थितस्तूर्ष्णीं द्विजोत्तमः ।
वचनर्णमिदं[17] शल्यं संजातं मरणाधिकम्[18] ॥२७०॥
कियत्यपि दिने सोथ[19] संजातो रोगपीडितः ।
अवसानक्रिया सर्वा कृता पुत्रैर्यथाविधि ॥२७१॥
दुःस्थावस्थां समालोक्य पुत्र ऊचे पितुस्ततः[20] ।
पुण्यवाञ्छा[21] तवास्ते या तां मदग्रे[22] निवेदय ॥२७२॥

---

1 P² and A °पाल । 2 P² and A °नो । 3 P², A, B¹, B² and B³ माननीयो नृपालये । 4 L °तः । 5 L °क । 6 P² °गमन्, L °गमत् । 7 P¹ and L °कृष्टा° । 8. P², A, B¹, B² and B³ च । 9 P², A, B¹, B² and B³ पृच्छेते किं पि कुत्रापि । 10 P², A, B¹, B² and B³ अर्द्धार्धं भ्रातृवत्स्वामिन् ! । 11. P² and A °क्त्वा, L °क्ता । 12 P² and A °का । 13 A °र्घंवि° । 14. A and B² च द्रव्य° तत्कालद° । 15. P², A, B¹, B² and B³ °धि° । 16 P², A, B¹, B² and B³ ततो वाचानृ° । 17 P², A, B¹, B² and B³ वाचारिणमि° । 18. A; B¹, B² and B³ °णावधि । 19 L °पि । 20. P¹, P², P³ and A ऊच इद पितुः । 21. P¹ and P³ °ञ्° । 22. P², A, B¹, B² and B³ तवाद्यापि वर्तते ता ।

[1]वाच ऋणमयं शल्यं प्राणानामर्गलामिव[2] ।
द्वयोरेकस्तु[3] चारित्रं लात्वा मामनृणीकुरु ॥२७३॥
धनपालो वचः श्रुत्वा चक्रे [4]भूम्यवलोकनम् ।
शोभनोवग्रहीष्यामि दीक्षां तातानृणीभव ॥२७४॥
एतद्वचनमाकर्ण्य देवलोके द्विजो गतः ।
ऊर्ध्वदेहक्रियां कृत्वा दीक्षां शोभन आश्रितः[5] ॥२७५॥
जैनद्वेषपरो जातो धनपालः[6] पुरोहितः ।
प्रैषि संघेनोज्जयिन्या[7] लेखो गुर्वन्तिके द्रुतम्[8] ॥२७६॥
शोभनेन विना गच्छः कथं शून्यः प्रवर्तते ।
धर्महानिर्घना जाता दुष्टत्वे हि पुरोधसः[9] ॥२७७॥
गुरुभिः सुस्थिताचार्यैः शोभनाय शुभे दिने ।
वाचनाचार्यता दत्ता[10] ज्ञात्वा गीतार्थकोविदम्[11] ॥२७८॥
गुर्वाज्ञया शोभनोपि [12]मुनिद्वितयसंयुतः ।
बहिष्ठात् [13]संस्थितोवन्त्याः [14]प्रतोलीदानकारणात् ॥२७९॥
प्रतिक्रम्य समालोच्य रात्रौ संस्तारकं व्यधात्[15] ।
यत्याचारादिकं कृत्वा तत्रैवाधिक धर्मवान्[16] ॥२८०॥[17]
पुनः प्रातः प्रतिक्रम्य[18] द्वारे चोद्घाटिते सति ।
संमुखं धनपालोपि मिलितः शोभनस्य सः[19] ॥२८१॥
उपहासं[20] प्रकुर्वाणो[21] धनपालोपि दुष्टधीः ।
जैनशासनविद्वेषी[22] त्विदं वचनमब्रवीत् ॥२८२॥

यथा—गर्दभदन्त ! भदन्त ! नमस्ते

एवं श्रुत्वा शोभन ऊचे—कपिवृषणास्य ! वयस्य ! सुखं ते ।

---

1. P^2, A, B^1, B^2 and B^3 वाचा रिण° । 2. P^2 °लानि च; A °लानिव । 3. P^2 and A °योर्मध्ये क । 4 P^2 and A भोम्याव° । 5 P^2, A, B^1, B^2 and B^3 दीक्षा शोभनमाश्रिता । 6. P^2, and A °ल° । 7. P^2 and A seem to read सङ्घेन चावन्त्या । 8. P^2 °द्रुतम् । 9. P^2, A, B^1, B^2 and B^3 पुरोहिते । 10 P^2, A, B^1, B^2 and B^3 °यंक कृत्वा । 11. P^2 and A °विद° । 12. P^2, A, B^1, B^2 and B^3 मुनियुगल° । 13 P^2, A, B^1, B^2 and B^3 अवन्त्यायां स्थितो बाह्ये । 14. P^2, B^1 and B^2 प्रत्तोलीदत्त° । 15. A विधिम् । 16. A, B^1, B^2 and B^3 रात्रौ तत्रैव सस्थित । 17. P^2 omits this verse । 18. P^3 परिक्रम्य समालोच्य । 19. P^2 and A च । 20. P^1, P^2 and P^3 °हास्य । 21. P^2 and A कृतं तेन । 22. P^2, A, B^1, B^2 and B^3 जैनद्वेषपरो भूत्वा ।

धनपाल ऊचे[1]—कस्यातिथयो ह्य भवन्तः
शोभन ऊचे—भ्रातुर्गेहेन्यत्र न युक्तम् ॥२८३॥

उपलक्ष्य वचो भ्रातुः पुरोधा लज्जयान्वितः[2] ।
बहिर्गतोङ्गचिन्तायै शोभनोगात् पुरान्तरे[3] ॥२८४॥
चैत्यचैत्यानि चानम्य[4] संघस्तावत्समागतः ।
गुरोः पादाब्जमानम्योपविष्टस्तु [5]तदग्रतः ॥२८५॥
शोभनेन शुभा[6] वाणी देशितादेशतो[7] गुरोः ।
समस्तसंघसंयुक्तो[8] गतो बान्धवमन्दिरम्[9] ॥२८६॥
भ्राता संमुखमायातो[10] विनयेन घनेन सः ।
उपाश्रयश्चित्रशाला तेन दत्ता पुरोधसा ॥२८७॥
मातृपुत्रकलत्राद्या नताः संसारनात्रके[11] ।
भोजनाय च[12] सामग्रीं कुर्वन्तस्तेन वारिताः ॥२८८॥
आधाकर्मिकदोषास्ते गुरुभिः प्रतिपादिताः ।
गोचराय मुनेः सार्धं संचचार पुरोहितः ॥२८९॥
दुःस्थिता श्राविका [13]कापि गृहे वीक्ष्यागतं मुनिम्[14] ।
दधिभाण्डं तदग्रे सा[15] मुमोच श्रद्धया युता ॥२९०॥
पृष्टा सा मुनिना श्राद्धी शुध्यमानमिदं दधि ।
दिनत्रयस्य संप्रोक्तं ममानुचितमागमे ॥२९१॥
धनपालेन पृष्टोयं[16] किमयोग्यमिदं दधि ।
प्रच्छनीयो निजभ्राता कौतुकेस्मिन् मुनिर्जगौ ॥२९२॥[17]
दधिभाण्डं समादाय शोभनोवग् ममाग्रतः[18] ।
समागच्छ मम स्थाने दृश्यते कौतुकं यथा[19] ॥२९३॥

---

1. P^2 and A omit these two words । 2. P^2 °तुर्लज्जातुरपुरोहितः; A, B^1, B^2 and B^3 °तुर्लज्जापरपुरोहित । 3. P^2, A, B^1, B^2 and B^3 कायचिन्तागतो बाह्ये शोभनः पुरमध्यगः । 4. P^2 and A चैत्ये चैत्यो(त्ये) नमस्कृत्य । 5. A तदा° । 6 P^2, A, B^1, B^2 and B^3 शोभने शोभना । 7. P^2 देशनादेशिता । 8. P^2 and A सघयुक्तोऽपि । 9. P^2, A, L and B^2 °रे । 10. P^2, A, B^1, B^2 and B^3 भ्रातरः सम्मुखायाता । 11. P^2 and A माताकलत्रपुत्रादि नमत्संसारनात्रकैः; B^2 ससारमात्रके । 12. P^2, A, B^1, B^2 and B^3 सु° । 13. P^2, A, B^1, B^2 and B^3 क्वा° । 14. P^2 मुनिवरं गता । 15. P^2 and A हि तस्याग्रे । 16. P^2, A, B^2 and B^3 ते पृष्टाः । 17. B^1 omits this whole verse । 18. P^2, A, B^1, B^2 and B^3 गतः शोभनसन्निधौ । 19. P^2, A, B^1, B^2 and B^3 अशुद्धोय कथं लोकै(B^1, B^2 and B^3 के)र-(षा)मृत दधि नान्तरम् ।

दधिमध्यस्थितान् जीवान् दर्शयिष्यसि मां यदि ।
तदाहं श्राद्ध एवास्म्यन्यथा त्वं विप्रतारकः ॥२९४॥
धनपालवचः श्रुत्वा शोभनो वचनं जगौ ।
दर्शयामि यदा जीवान् तदा वाचा प्रपाल्यते ॥२९५॥

अङ्गीकृत्य वचोप्येवं तदालक्तकमानय ।
दधिभाण्डमुखे मुद्रा दत्ता[1] छिद्रं व्यधायि च ॥२९६॥
क्षणमातपके मुक्तं तापतः[2] शुभ्रजन्तवः ।
दधिभाण्डस्य छिद्रेण निर्गत्यालक्तके स्थिताः ॥२९७॥
[3]चलमानांस्ततो जीवान् दृष्ट्वा विस्मितमानसः[4] ।
धन्यो जिनेन्द्रधर्मोयं[5] धनपालोवदत्पुनः ॥२९८॥[6]
[7]साक्षरैर्बोध्यमानः स द्वादशव्रतधारकः ।
वचनेन गुरोः श्राद्धो धनपालोभवत्सुधीः ॥२९९॥
अङ्गीकृतं(त्य)[8] च सम्यक् तं भवपाथोधितारकम् ।
जैनधर्मपरो जातो नान्यं[9] धर्मं समीहते ॥३००॥
अर्हन् देवो गुरुः साधुर्धर्मो[10] जैनप्रभाषितः ।
सर्वदा हृदये[11] ध्यानं मन्त्रस्य परमेष्ठिनः[12] ॥३०१॥
इत्थं संबोधितो भ्राता गुर्वन्ते प्राप[13] शोभनः ।
द्विजेनैकेन दुष्टेन भोजराजाय[14] भाषितम् ॥३०२॥
धनपालो जिनं मुक्त्वा नान्यं[15] देवं हि वाञ्छति ।
भूपोप्यूचे करिष्यामि कदाचित्तत्परीक्षणम् ॥३०३॥

एकदा भोजभूनाथो महाकालालये गतः ।
नमस्कृतो नृपेणाथ धनपालेन नो पुनः ॥३०४॥
अदेवे न हि देवत्वं धनपालोब्रवीदिदम् ।
रागद्वेषपरा देवाः संसारात्तारकाः कथम् ॥३०५॥[16]

---

1. P^2 and A मुद्रा दत्त्वा । 2. P^2, A, B^1 and B^2 तापेन । 3. A वह° । 4. A विस्मय° । 5. P^2, A धन्य जै(A जि)नेन्द्रज धर्मं । 6 B^1 omits this verse । 7. B^1, B^2 and B^3 साक्षरं । 8. L °त्य । 9 A °न्य° । 10. P^1 and P^3 °धुध° । 11. P^2, A, B^1, B^2 and B^3 निरन्तरं हृदि । 12. P^1 and P^3 °नाम् । 13. P^2, B^1, B^2 and B^3 °प्त° । 14. P^2, B^1, B^2 and B^3 भोजभूपाय । 15. P^2, A, B^1 and B^3 °न्यदे° । 16. Between verses 304 and 305, B^1, B^2 and B^3 add : त दृष्ट्वा भोज आचष्टे न दैवं स्यादत परम् । धूपनैवेद्य-पुष्पाद्यैर्वन्द्यते पूज्यते स्तुते ॥ (Cf. verse 307 below)

ये देवा जितरागाः स्युः [1]संसारतारकास्तु ते ।
एवं च मद्वचो राजन् सत्यमेव[2] न संशयः ॥३०६॥

यथा—अकण्ठस्य कण्ठे कथं पुष्पमाला
विना नासिकायाः[3] कथं धूपगन्धः[4] ।
अकर्णस्य कर्णे[5] कथं गीतनृत्यं
ह्यपादस्य पादे कथं मे प्रणामः ॥३०७॥

भोजभूपेन तद्वाक्यं श्रुत्वा हृदि विचिन्तितम् ।
मोक्षो येषां कथं[6] नास्ति परेषां मोक्षदाः कथम् ॥३०८॥
एवं ज्ञात्वाथ संजातो जैनधर्मानुरागभाक् ।
नरेन्द्रो भद्रभावज्ञः[7] कुरुते तत्प्रशंसनम् ॥३०९॥
तुरङ्गानतिवाह्याथ[8] गतो [9]भूपः स्वमन्दिरे ।
तडागोपि[10] नरेन्द्रेण नूतनः कारितोन्यदा ॥३१०॥
वर्षाकाले भृतं ज्ञात्वा दर्शनाय गतो नृपः ।
पञ्चषड्भिश्च विद्वद्भिर्धनपालादिकैर्युतः ॥३११॥
नूतनैर्नूतनैः काव्यैः सरस्या[11] वर्णनं कृतम् ।
पण्डितैः सकलैरेव[12] स्वस्वबुद्ध्यनुमानतः[13] ॥३१२॥
कथितं भोजभूपेन[14] सरसो[15] वर्णनं कुरु ।
धनपालः स्थितस्तूष्णीं भूपोप्यूचे द्विजोच्यताम् ॥३१३॥

[16]तद्यथा—एषा तडागमिषतस्तव [17]दानशाला
[18]मत्स्यादयो रसवती प्रगुणा सदैव ।
[19]पात्राणि ढिङ्कबकसारसचक्रवाकाः[20]
पुण्यं कियद्भवति तत्र वयं न विद्मः ॥३१४॥

इक्कु सावण नै भद्दवै जत्थवि तत्थवि नीर ।
जेठ कलोला जे करै ते सर सहजि गंभीर ॥३१५॥

---

1. P^1 and P^3 संसारे । 2. P^2, A, B^1, B^2 and B^3 सत्यं सत्यं । 3. P^1, P^3 and L नासया स्यात् । 4. L and B^3 गन्धधूप । 5. P^2 and A अकर्णं(र्णे) अनेत्रे । 6. B^1, B^2 and B^3 स्वयं । 7. B^3 भावेन । 8. A, B^1, B^2 and B^3 अतिवाह्य तुरङ्गाणा । 9. P^2 and A भूपस्य । 10. P^2, A, B^1 and B^2 सरोवर(रो) । 11. L °सो । 12. P^2, A, B^1, B^2 and B^3 पण्डिताना च सर्वेषा । 13 P^2 °द्ध्यातिमा°, A and B^3 °द्ध्यादिमा°; L, B^1 and B^2 °द्ध्यानुमा° । 14. P^1 and P^3 भूपभोजेन । 15. P^2, A and B^3 °स्या । 16. P^2 तथा, B^3 यथा । 17. B^1 °मिषतो वरदान° । 18. P^2 and A °मच्छया° । 19. L प° । 20. P^2 °की ।

धनपालगिरं श्रुत्वा चुकोप हृदये नृपः ।
मम कीर्तनकं दृष्ट्वा दृष्टथापि न सुखायते ॥३१६॥
गुरुरूपे[1] मम द्वेषी वचनैरुपलक्षितः ।
वर्णनीयः [2]परैर्विप्रैः स्वकीयैर्निन्द्यते[3] कथम् ॥३१७॥
अहमेव करिष्यामि प्रतीकारं हि तादृशम् ।
धनपालस्तदा दध्यौ[4] द्वेषनिर्नाशनोत्सुक.[5] ॥३१८॥
एवं [6]विचिन्त्य मनसा यावत्तूष्णीं स्थितो नृपः ।
धाराचतुष्पथे तावद् वृद्धैका संमुखागता ॥३१९॥
भो भो विद्वज्जना ! एवं श्रूयतां मद्वचोधुना ।
भूपः प्रश्नाक्षरं प्रोचे प्रत्युत्तरकृते वुधान्[7] ॥३२०॥

यथा—कर कम्पावै सिर धुणै बुड्ढी कांइ कहेइ ।.

एवं श्रुत्वा पण्डित ऊचे—
इह जमराणै संभरी नंनंकार करेइ ॥३२१॥
विद्याधरो[8] धनपालो ज्ञात्वावसरमब्रवीत् ।
यत्किंचिद् वदते वृद्धा तद्वदामि शृणु प्रभो ॥३२२॥

[9]यथा—

किं नन्दी किं मुरारिः किमु रतिरमणः किं विधुः किं विधाता[10]
किं वा विद्याधरोयं[11] किमुत[12] सुरपतिः किं नलः किं कुबेरः[13] ।
नायं नायं न चायं न खलु न हि न वा नैव चा(ना?)सौ न चासौ[14]
क्रीडां कर्तुं प्रवृत्तः स्वयमिह हि हले ! भूपतिर्भोजदेवः[15] ॥३२३॥
स्तुतिं श्रुत्वा ततो भूपो हृष्टचित्तोब्रवीदिदम् ।
तुष्टोहं धनपालास्मि[16] याचस्व तव रोचते[17] ॥३२४॥
एवं श्रुत्वा द्विजः प्रोचे याचितं[18] यदि लभ्यते ।
तन्नेत्रद्वयमस्माकं [19]प्रसादीकुरु भूपते ![20] ॥३२५॥

---

1. P^1, P^3 and B^1 °चे । 2 B^2 and B^3 °योऽपरैर्वि° । 3 P^2, A, B^1, B^2 and B^3 निन्दितः । 4. P^2, A, B^1, B^2 and B^3 °लो द्रुतं चक्षौ । 5. B^1, B^2 and B^3 द्रूरीकुर्वामहे वयम् । 6. P^2 and A स° । 7. P^1 and P^3 वुधा, P^2 न वा, L भवान् । 8. P^2, A, B^1, B^2 and B^3 धनी । 9. L omits this word । 10. P^2, A, B^1, B^2 and B^3 नल किं कुबेर. । 11. P^2, B^1, B^2 and B^3 °रोसौ । 12. P^2, A, B^1, B^2 and B^3 किमथ । 13 P^2, A, B^1, B^2 and B^3 विधुः किं विधाता । 14. P^2, A, B^1, B^2 and B^3 नाऽपि नाऽसौ न चैव । 15 P^2 °भोंददेव.; B^1 and B^2 °भोंजदेव ! । 16. P^2 and A °लस्त्व । 17. P^2 and A रोचितम् । 18. A °तो । 19. P^2 and A प्रसादं, B^1, B^2 and B^3 तदा नेत्रद्वय(यं)ऽस्माक प्रसाद । 20. P^2 and A °पतेः ।

एतदाश्चर्यं भूपस्य कथं ज्ञातं मनःस्थितम् ।
ज्ञातत्वं सफलं तस्य ज्ञायते यदुदाहृतम्[1] ॥३२६॥
धनपालो नृपेणाथ दानमानैः प्रपूजितः ।
विख्यातं जैनधर्मं तं पालयामास पण्डितः ॥३२७॥
ऋषभपञ्चाशिकापि धनपालकृता स्वयम् ।
[2]जैनधर्मरहस्यं तत्सम्यक्त्वं च प्रकाशितम् ॥३२८॥
विधिः श्रावकधर्मस्य निवासस्थानपूर्वकम् ।
कृतं प्रकरणं जैनं[3] धनपालेन सद्धिया ॥३२९॥

यथा—जत्थ पुरे जिणभवणं समयविऊ साहुसावया जत्थ ।
तत्थ समावसियव्वं पउरजलं इंधणं जत्थ ॥३३०॥
यथा पञ्चमकालेत्र[4] केवलज्ञानवर्जिते[5] ।
मिथ्यात्वी[6] धनपालोयं[7] प्रबुद्धो[8] न तथा परः ॥३३१॥
जैनं च धर्मं प्रतिपाल्य सम्यक्
संस्तारदीक्षासहितो[9]न्तकाले[10] ।
सर्वाङ्गिना[11] क्षामणकादिपूर्वं
द्विजोत्तमः प्राप स देवलोकम् ॥३३२॥
विविधगुणगुणाली पुण्यपीयूषनाली
वदति वचरसाली कीर्तिवल्ली विशाली ।
अरिजनकृत एवं भूभुजैः पादसेवः
विदितसकलधामा[12] भूपतिर्भोजनामा[13] ॥[14]३३३॥

इति धर्मघोषगच्छे वादीन्द्रश्रीधर्मसूरिसंताने[15] श्रीमहीतिलकसूरिशिष्य[16] पाठकश्रीराजवल्लभकृते भोजचरित्रे मुञ्जोत्पत्ति-धनपालस्वर्गगमनो[17] नाम प्रथमः प्रस्तावः ॥१॥

---

1. P², A, B¹ and B² यदि हृद्गतम् । 2. A जिन° । 3. B¹, B² and B³ येन । 4. P¹ and P³ °लेऽयं । 5. L °वर्जितम् । 6. L °त्वं । 7 P¹ and P³ °त्र । 8. L बुद्धोऽत्र । 9. P¹ °ते° । 10. P² °दीक्षान्वित चा(श्चा ?)न्तकाले । 11. P², A, B¹, B² and B³ अनासिकं । 12. P² and A °धाम्ना । 13 P² and A नाम्ना । 14. P¹, P³ and L omit this verse । 15. P¹, P³, L and B¹ omit this compound word । 16. P¹, P³ and L omit this compound word too । 17. B¹, B² and B³ मुञ्जभोजोत्पत्तिधनपालप्रतिबोधस्वर्गगमनो ।

[अथ द्वितीयः प्रस्तावः]

एकदा भोजभूनाथ उपविष्टः सभान्तरे ।
प्रतीहारेण विज्ञप्तः स्वामिन् ! विज्ञप्तिकां शृणु ॥१॥

कलिङ्गाधिपतेः[1] पुत्रो जयसेनः समागतः ।
न्यग्रोधाधो नृपादेशात् स्थापितः सत्कृतोपि च ॥२॥

प्रातरागत्य विज्ञप्तः कुमारेण नृपस्ततः ।
मत्पित्रा ते प्रेषितानि त्रीणि शीर्षाणि हर्षतः ॥३॥

किं मूल्यं कस्य शीर्षस्य[2] कथनीयमिदं मम ।
एवमुक्त्वा कुमारोपि न्यग्रोधस्थानके गतः ॥४॥

आकारितो वररुचिः शीर्षाख्यानं निवेदितम् ।
विचार्या हृदये वार्ता कथं मूल्यं[3] विधीयते ॥५॥

त्वग्विहीनान्यजीवानि[4] तन्मूल्यं केन कथ्यते ।
भूपोवक्कौतुकं पश्य प्रातरास्थानके मम ॥६॥

भूपचातुर्यवीक्षायै[5] जयसेनेन सत्वरम्[6] ।
प्रातरागत्य विज्ञप्तं[7] शीर्षाणां [8]मूल्यकारणम् ॥७॥

शीर्षाण्यानीय मुक्त्वाग्रे भूपतेर्दिव्यबन्धनात् ।
छोटितानि शुभैर्गन्धैर्व्याप्त आस्थानमण्डपः ॥८॥

त्रीणि शीर्षाणि निष्कास्य मुक्तान्यग्रे महीशितुः ।
विस्मिता च सभा सर्वा पश्यते भूपचातुरीम्[9] ॥९॥

एकस्य दोरकः कर्णे क्षिप्तो[10] वक्त्रे न निर्गतः[11] ।
सर्वोत्तममिदं शीर्षं [12]लक्षमूल्यं[13] निरूपितम् ॥१०॥

मध्यमे दोरकः क्षिप्तः कर्णात्कर्णेन निर्गतः ।
सहस्रदशकं तस्य भोजभूपेन भाषितम् ॥११॥

---

1. B¹, B² and B³ पति॰ । 2 B¹ कस्य शीर्षस्य किं मौल्यम् । 3. B¹ and B² मौल्यं । 4. B¹, B² and B³ त्वचा हीन तु निर्जीव । 5. B¹ and B² जयसेनकुमारोऽथ; B³ जयसेनकुमारेण । 6. B¹, B² and B³ भूपचातुर्यवीक्षणे । 7. B¹, B² and B³ प्रगेणागत्य विज्ञप्त॰ । 8. B¹, B² and B³ मौल्य॰ । 9 B¹, B² and B³ पश्यामो भूपचातुरीम् । 10. B¹, B² and B³ दोरकं कर्णे क्षिप्तं । 11. B¹, B² and B³ निर्गतम् । 12. P¹ लक्ष्य॰ । 13. B³ ॰मौल्य ।

तृतीये दोरकः क्षिप्तः कर्णे वक्त्रेण निर्गतः[1] ।
जघन्यशीर्षं तज्ज्ञेयं[2] मूल्यं भग्नवराटिका ॥१२॥
जयसेनकुमारोपि दृष्ट्वा भूपस्य चातुरीम् ।
प्रशंसन् भोजपादाब्जौ नमस्कृत्य गृहे गतः ॥१३॥[3]

विवेके विनये ज्ञत्वे विद्यायां[4] विक्रमेपि च ।
विद्वज्जन इति प्राह[5] भोजतुल्यो न भूपतिः ॥१४॥
एवं राज्यश्रियं सम्यक् पालयन् सर्वदापि हि[6] ।
पुरन्दर इवोर्वीस्थः श्रूयते विबुधैर्जनैः ॥१५॥

अन्यस्मिन् दिवसे राजा सभायां मण्डपे स्थितः ।
वर्धापको नरः कोपि भूपं विज्ञपयत्यमुम्[7] ॥१६॥
दक्षिणायां दिशि स्वामी [8]पुहविस्थानभूपतिः ।
वैरिसिंहनृपस्तस्य पुत्री[9] सौभाग्यसुन्दरी ॥१७॥

तव कीर्तनके दृष्टा[10] नान्यं भूपं समीहते[11] ।
रतिप्रतिमरूपास्ति[12] समायाता स्वयंवरे ॥१८॥
तस्यावलोकनार्थं च[13] राज्ञा प्रैषि पुरोहितः ।
गीर्वाणवाणीनैपुण्याद्बहुधालापितस्तया[14] ॥१९॥

रञ्जितस्तत्कचातुर्याद्विनयाच्च पुरोहितः ।
छन्दोलङ्कारविदुरा मन्ये साक्षात्सरस्वती ॥२०॥
[15]हृष्टचित्तोवभाषिष्ट भूपस्याग्रे पुरोहितः ।
न वर्ण्यन्ते गुणास्तस्याः कथमप्येकजिह्वया ॥२१॥

द्विजोत्तमवचः श्रुत्वा राजा हर्षपरायणः ।
महोत्सवेन भूपस्तां विवाहयति कन्यकाम् ॥२२॥
तद्गुणै रञ्जितो राजा स्थितोन्तःपुरमध्यतः ।
न करोति स्म राज्यस्य चिन्तां च गजवाजिनाम्[16] ॥२३॥

---

1. B^1 and B^2 दोरकं क्षिप्तं कर्णात्तन्निर्गतं मुखे । 2. B^1, B^2 and B^3 °शीर्षकं ज्ञेयं । 3. B^1 interchanges verses 13 and 14 । 4. B^1, B^2 and B^3 विद्याविद्वत्त्वे । 5. B^1, B^2 and B^3 विद्वज्जनादिरप्यूचे । 6. B^1, B^2 and B^3 पाल्यमानो निरन्तरम् । 7. B^1, B^2 and B^3 विज्ञापयति भूपतिम् । 8. P^3 पुरवि° (?) । 9. B^1, B^2 and B^3 नृपः पुत्री नाम्ना । 10. B^1, B^2 and B^3 दृष्ट्वा । 11. B^1 and B^2 °हति । 12. B^1 and B^2 रतिरूपानुकाराऽस्ति । 13. B^1, B^2 and B^3 °नार्थेन । 14. B^1, B^2 and B^3 कन्या गीर्वाणवाणीभिर्बहुधा सत्कृतो गुरुः । 15. B^3 दु(दु?)ष्ट° । 16 B^1, B^2 and B^3 न करोति स किं चिन्ता राज्यादिगजवाजिभिः ।

एवं ग्रीष्मर्तुसंप्राप्तौ जलक्रीडापरो नृपः ।
समस्तान्तःपुरीयुक्तो रमते रमणीगणे ॥२४॥

सार्धं सौभाग्यसुन्दर्या स्नेहयुक्तो नरेश्वरः ।
जलसेकक्रियायोगाज्जातो व्याकुलमानसः[1] ॥२५॥

देव्यवक् संस्कृतं स्वामिन् ! मोदकैर्मां च सिञ्चय ।
अज्ञानाद्भूपतिस्तस्यै मोदकानेव दत्तवान् ॥२६॥

मोदकैर्भरितां स्थालीं दृष्ट्वा विस्मितमानसा ।
विद्वत्त्वं भवतो ज्ञातं राज्ञी ब्रूते विहस्य सा ॥२७॥

राजा विलक्षचित्तः [2]संश्चिन्तयामास मानसे ।
शास्त्राभ्यासं विना ह्यस्मान्[3] हसन्ते स्म स्त्रियोपि हि ॥२८॥

धिङ्मे चतुरचाणक्यं धिङ्मे रूपं च यौवनम् ।
तद्धरे ! विवरं देहि प्रवेशं प्रकरोम्यहम् ॥२९॥

एवं विमृश्य भूपालः करोत्यध्ययनश्रमम् ।
दिनैः स्तोकतरैर्जातो विद्वज्जनशिरोमणिः ॥३०॥

पार्श्वस्थितं पञ्चशतं विदुषामस्य तिष्ठति ।
नृपस्य[4] विरुदं दत्तं कूर्चालेयं सरस्वती[5] ॥३१॥

गीते कवित्वे साहित्ये[6] चातुर्ये विनये नये ।
नृपो भोजसमो भूम्यां न भूतो न भविष्यति ॥३२॥

यथा—कविषु वादिषु भोगिषु योगिषु[7]
द्रविणदेषु सतामुपकारिषु ।
धनिषु धन्विषु धर्मपरीक्षिषु[8]
क्षितितले न हि भोजसमो नृपः ॥३३॥

एकस्मिन् दिवसे राजा विद्वद्वररुचिश्रितः ।
सभायामुपविष्टोस्ति मन्त्रिसामन्तसंयुतः ॥३४॥

---

1 B^1, B^2 and B^3 अतिस्नेहेन भूपाल सार्धं सौभाग्य-सुन्दरी । जलसिञ्चनतो बाढं जाता-(B^3 तो)व्याकुलमानसा (B^1 and B^3 म) ॥ । 2 B^1, B^2 and B^3 °चित्तोपि चिन्त° । 3 B^1, B^2 and B^3 विनास्माक । 4 B^1, B^2 and B^3 भूपाय । 5 B^1, B^2 and B^3 कूर्चेण सह भारती । 6 B^1, B^2 and B^3 कवित्वगीतसाहित्ये । 7 B^1 and B^2 योगिषु भोगिषु । 8 B^1, B^2 and B^3 धर्मपरेषु च ।

साश्चर्यात्यद्भुता वार्ता चालिता पण्डितैर्जनैः ।
हसित्वा भोजभूपेन प्रोक्तं वररुचेः पुरः ॥३५॥

स्वभावोयं गुरुर्लोकैरथवोपाधिगु(र्गु)रुर्मतः[1] ।
एषा [2]वार्ता ममाग्रे हि[3] कथनीया [4]सुनिश्चितम् ॥३६॥

ऊचे वररुचिर्दक्षो भूपाल ! शृणु मद्वचः ।
नोपाधिः स्तूयते[5] लोके सहजो मण्डनं जने ॥३७॥

नृपोप्युवाच भो विप्र ! स्वभावो नो गुरुर्भवेत् ।
उपाधिस्तु गरिष्ठोयं[6] लोकेप्याश्चर्यकारकः[7] ॥३८॥
यदि ते प्रत्ययो नास्ति तदागच्छ ममालये ।
देवतार्चनवेलायां कौतुकं दर्शयामि ते ॥३९॥

तस्मिन्नवसरे तेन सभा सर्वा विसर्जिता[8] ।
स्नानं कृत्वा शुचिर्भूत्वा गतो देवालये नृपः ॥४०॥

प्रतीहारगिरायातः पार्श्वे वररुचिर्विभोः ।
संमान्यमासनं[9] दत्तमुपविष्टस्तु पण्डितः ॥४१॥

पुष्पैः(ष्पैः) [10]प्रवरनैवेद्यैर्धूपदीपादिचन्दनैः ।
[11]पञ्चप्रकारपूजां तां कृत्वा भूपो यथाविधि ॥४२॥

तदारात्रिकवेलायां मार्जारी समुपागता ।
स्नाता गङ्गोदके पूर्वं पुष्पचन्दनचर्चिता ॥४३॥
पञ्चवर्त्तियुतो दीपः[12] पूजितो विधिपूर्वकम् ।
उत्तारयति मार्जारी वादित्रैः पञ्चशब्दजैः ॥४४॥

विलोकितं मुखं राज्ञा विद्वद्द्विजवरस्य हि[13] ।
स्वभावस्याथवोपाधेर्गरिमा कस्य दीयते[14] ॥४५॥

निरीक्ष्याश्चर्यकृद्वार्तां वदति द्विजपुङ्गवः ।
पारम्पर्यं न\हि ज्ञातं पुनः पश्यामि कौतुकम् ॥४६॥

---

1 B^1, B^2 and B^3 सहजोय गुरुर्लोके उ(ह्यु)पाधिरथवा किमु । 2 B^1, B^2 and B^3 एतद्वार्ता । 3 B^1, B^2 and B^3 °ग्रेण । 4 B^1, B^2 and B^3 °नीया हि । 5 B^1 and B^3 श्रूयते । 6 B^1 and B^2 यदुपाधिर्गरिष्ठेय । 7 B^1 and B^2 लोके साश्चर्यकारिणी । 8 B^1 विवर्जिता । 9 P^1 °मानसं । 10 B^1 प्रकर° । 11 B^1, B^2 and B^3 पचोपचार° । 12 B^1, B^2 and B^3 दीपस्तु पञ्चवर्तीकः । 13 B^1, B^2 and B^3 च । 14 B^1, B^2 and B^3 दास्यसि ।

भूपः प्राह सदैवैपारात्रिकं[1] प्रकरोत्यहो ।
विलोक्या भवता नित्यं नान्या[2] मार्जारिका समा ॥४७॥
पण्डितः कौतुकं दृष्ट्वा समायातो निजे गृहे ।
देवार्चावसरे प्रातरेकं मूषकमग्रहीत् ॥४८॥
गतो भूपसमीपेयं पण्डितोप्याशिषं ददौ ।
उपविष्टो मुदा तत्र कौतुकं तद्विलोकते[3] ॥४९॥
आरात्रिकं न्यधात्स[4]ज्ञः[5] पूजनानन्तरं नृपः ।
मार्जार्यपि समायाता स्नपिता पूर्ववत्तदा ॥५०॥
यावद् भ्रामयते दीपं वादित्रैर्वाद्यमानकैः ।
विदुषा मूषको मुक्तो दर्शयित्वा तदग्रतः ॥५१॥
मार्जारी मूषके दृष्टे दीपमास्फालये(य)द् भुवि[6] ।
सर्वे हास्यपरा जाता भूपतिप्रमुखा जनाः ॥५२॥
मार्जारीचेष्टितं वीक्ष्य हसित्वा भूपतिर्जगौ ।
सहजः सर्वदा पूज्य उपाधिस्तु कियद्दिनान्[7] ॥५३॥
एवं राज्यश्रियं भुक्त्वा[8] भोजराजो नृपाग्रणीः ।
एकदास्ति[9] सभासीनो विज्ञप्तः केनचिद्विशा ॥५४॥
स्वामिन् ! नगरमध्येद्य दृष्टं रक्षोद्वयं मया ।
तद् गच्छति च लङ्कातो[10] यात्रां गोदावरीं प्रति ॥५५॥
पृष्टो नरो नरेन्द्रेण दृष्टौ तौ राक्षसौ कथम् ।
कुम्भकारगृहे स्वस्तावाकार्याष्टृच्छयतां विभो[11] ॥५६॥
तथाकृते[12] नरेन्द्रेण प्रजापतिरवग्गतौ[13] ।
वलमानौ तदास्माकं कथनीयौ सुनिश्चितम् ॥५७॥
शिक्षां दत्त्वा निजे स्थाने प्रेषितः स प्रजापतिः ।
भूपतिः कारयामास पतङ्गीनां शतान्यथ[14] ॥५८॥
कियत्स्वहस्सु यातेषु वलमानौ तु राक्षसौ ।
तस्यैव कुम्भकारस्य संध्यायां सद्मनि स्थितौ ॥५९॥

---

1 B² रात्रिषु। 2 P¹ °न्य°। 3 B¹ and B² °कति; B³ °कितम्। 4 P¹ °च्छ°। 5 B¹, B² and B³ °ज्ज। 6 B² and B³ भूम्या स्फालति (B³ लिति) दीपकम्। 7 P¹ °नात्, B¹ °नै। 8 B¹, B² and B³ भुङ्क्ते। 9 B¹, B² and B³ एकदा च। 10 B¹, B² and B³ सिंहस्ते गच्छते लङ्कात्। 11 B¹, B² and B³ स्वामिन्नाकार्य पृच्छतेधुना। 12 B¹, B² and B³ कृत्वा। 13 B¹, B² and B³ प्राजापते मितिर्जगौ। 14 B² and B³ बहूनपि।

कथितौ[1] कुम्भकारेण भोजराजनृपाग्रतः ।
रात्रौ स्फुरत्यन्धकारे[2] मोचितास्ताः[3] पतङ्गिकाः ॥६०॥
अनेकचञ्चत्कात्कारैर्दीपोद्द्योतितदिग्मुखैः[4] ।
आहतुर्विस्मयार्तौ तौ कुम्भकारं प्रतिक्षणात् ॥६१॥
आकाशे किमिदं भद्र ! दृश्यते कौतुकं किल[5] ।
प्रजापतिरभाषिष्ट शृणु ह्येतत्कुतूहलम् ॥६२॥
भोजराजो नृपोस्माकं[6] यज्ञस्तेन प्रतन्यते ।
अदग्ध[7]स्वर्णकार्येण भूपः प्रस्थानके स्थितः ॥६३॥
प्रातर्गत्वा ससैन्योसौ भङ्क्त्वा लङ्कापुरीं ततः ।
सुवर्णं तत आदाय यज्ञं तं कारयिष्यति ॥६४॥
तच्छ्रुत्वा राक्षसौ भीतौ जल्पतुस्तौ परस्परम् ।
पुरा रामेण सा लङ्का भग्ना कष्टे महत्यपि ॥६५॥
बद्धोम्भोधिर्द्दषद्भिस्तु पादचारेण गच्छता ।
संग्रामे रावणं हत्वा[8] भग्ना लङ्कापुरी तदा ॥६६॥
अस्याकाशस्थितं सैन्यं गच्छत्केन निवार्यते ।
नूनं विभीषणं हत्वास्मत्पुरीं तां गृ(ग्र)हीष्यति ॥६७॥
समालोच्य हृदि द्वाभ्यां कुम्भकाराय भाषितम् ।
गच्छ त्वं भूपतेरग्रेथवावां नय तत्र भोः ! ॥६८॥
प्रधानपुरुषैः सार्धं राक्षसा(सौ) राजमन्दिरे ।
गत्वा भूपं नमस्कृत्य राक्षसावाहतुर्वचः ॥६९॥
स्थापय त्वं[9] निजं सैन्यं यावल्लङ्काधिपान्तिके ।
गत्वा विज्ञप्य तत्पार्श्वादानयावस्तदर्जुनम्[10] ॥७०॥
रामेण पातितं दुर्गं यत्त्रिकूटोपरिस्थितम्[11] ।
स्वर्णेष्टकामयं राजन् ! पतितास्ता इतस्ततः ॥७१॥
स्वामिन् ! निवेदयास्माकं प्रेक्ष्य(ष्य)न्ते कियदिष्टकाः ।
तावन्मात्राः समानीय मुच्यन्ते त्वत्पदाग्रतः ॥७२॥[12]

---

1 B¹ and B² °त, B³ °त° । 2 B¹, B² and B³ रजन्यामन्धकारेण । 3 B¹, B² and B³ °स्ते । 4 B³ ° खे । 5 B¹ and B² कौतुकालयम् । 6 B¹, B² and B³ °स्मासु । 7 B¹ and B² अदग्ध । 8 P¹ and P³ हित्वा । 9 B¹, B² and B³ स्थापयस्व । 10 B¹, B² and B³ पार्श्वात्स्वर्णं समानयास्म(व)हे । 11 B¹, B² and B³ त्रिकूटोपरि संस्थितम् । 12 B³ omits this verse ।

भूप ऊचे सहस्रे द्वे ह्यानीयन्तां ममेष्टकाः ।
स्वामिना सह लंकां तां चूर्णयामीति नान्यथा[1] ॥७३॥
राक्षसावूचतुः स्वामिन् ! दशवासर[2]मध्यतः ।
यदि नायाति तत्स्वर्णं चौरवद्दण्डमाचरेः[3] ॥७४॥
एवं निरूप्य भूपाग्रे प्रस्थितौ राक्षसौ प्रगे ।
समुत्पत्य गतौ लंकां विज्ञप्तस्तु विभू(भी)षणः ॥७५॥
देव ! धारापतिर्भोजनामा मालवकेश्वरः ।
विद्यावांश्च महाशूरो दानी माने[4]श्वरो नृपः ॥७६॥
यज्ञमारब्धमस्त्येतेनादग्धस्वर्णहेतुना ।
आगच्छत्सैन्यमाकाशे भीत्यास्माभिर्निवारितम् ॥७७॥
विबोधितः प्रधानैस्तु विभीषणनरेश्वरः[5] ।
प्रेक्ष(ष्य)न्ते हीष्टका देव ! स्तोकेर्थे न विरुद्ध्यते ॥७८॥
न स्वल्पस्य कृते भूरि नाशयेन्मतिमान्नरः ।
एतदेवात्र पाण्डित्यं यत्स्वल्पाद्भूरिरक्षणम् ॥७९॥
जनपञ्चशतीशीर्षे हीष्टकानां चतुष्टयम् ।
दत्त्वा प्रत्येकं भीत्या तैः प्रेषिताः शीघ्रराक्षसाः ॥८०॥
संप्राप्य नगरीं धारां राक्षसैः सकलैरपि[6] ।
इष्टका[7] ढौकिता भोजनृपाग्रे नतमस्तकैः[8] ॥८१॥
लङ्कायां कुशलं वत्स[9] कुशलं तु विभीषणे ।
गजवाजिसुतस्त्रीणां क्षेमं पप्रच्छ भूपतिः[10] ॥८२॥
प्रसादात्तव राजेन्द्र[11] ! कुशलं सर्ववस्तुषु ।
गृह्यन्तामिष्टका देव ! विभीषणविमुक्तकाः ॥८३॥
पश्यन् भोजनरेन्द्रस्य कलाकु[12]शलतां जनः ।
उपाङ्गचक्रवर्तीति वच ऊचे विशेषतः ॥८४॥
विभीषणस्य तं दण्डं भाण्डागारे ररक्ष सः ।
राक्षसानां तु सु(शु)श्रूषां कारयामास[13] भूपतिः ॥८५॥

---

1 B^1, B^2 and B^3 चान्यथा। 2 B^1, B^2 and B^3 दिनानि दश। 3 B^1, B^2 and B^3 °रेत्। 4 B^1, B^2 and B^3 दानमाने°। 5 B^1, B^2 and B^3 विभीषणस्तु संबोध्य प्रधानपुरुषैरपि। 6 B^1, B^2 and B^3 उत्पतनकलास्तेपि धाराया प्राप्तराक्षसा। 7 B^1 B^2 and B^3 भोजाग्रे। 8 B^1, B^2 and B^3 इटा विनयाभ्रतमस्तका। 9 B^1 and B^2 °ष्ठ°। 10 B^1, B^2 and B^3 °सुतान् दारान् कुशलं पृच्छते नृप। 11 B^1, B^2 and B^3 भूपेन्द्र!। 12 B^1 and B^2 °कौ°। 13 B^1 and B^2 कारापयति।

अष्टादशापि[1] भोज्यानि कृत्वा माल्यादिवस्तुभिः[2] ।
आत्मस्तुतिकृते भूपाः सत्कुर्वन्ति विदेशिनाम् ॥८६॥
एवं मृष्टान्नलुब्धास्ते यावत्षण्मासकं स्थिताः ।
विस्मृता राक्षसी विद्या सर्वाप्युत्प्लव[3]नादिका ॥८७॥
भोजस्य सेवका जाताः स्थितास्तत्रैव मण्डले ।
मेदिनीचारिणो जाता गतविद्यास्ततः परम् ॥८८॥
अनेकोपाङ्गरङ्गेन(ण) विद्याया व्यसनेन च ।
भोजः पालयते राज्यं भूमिस्थो देवराजवत् ॥८९॥[4]

इति धर्मघोषगच्छे [5]पाठकराजवल्लभकृते श्रीभोजचरिते उपाङ्गचक्रवर्तिकूर्चालसरस्वती-विरुदप्रापणो नाम द्वितीयः प्रस्तावः ॥२॥

---

1 B[1], B[2] and B[3] °दशानि। 2 B[1], B[2] and B[3] गन्धमाल्यसुवस्तुभि । 3 B[1] and B[2] °प्युत्पव° । 4 B[1], B[2] and B[3] add one more verse which is as follows—

सकलगुणनिधानं भूभुजैर्दत्तमान जनितयशविधान किन्नरैर्गीयमानम् ।
विजितगणविपक्षं दत्तदानं च लक्ष गुणिनजनभिमुक्षविमृष्ट भोजभूपस्य दक्षम् लक्षम ॥

5 B[1] श्रीमहोतिलकसूरिशिष्यपाठक, etc., B[2] वादीन्द्रश्रीधर्मसूरिसताने मूलपट्टे श्रीमहीतिलकसूरिशिष्य-पाठक, etc, B[3] धर्मसूरिमताने पाठक, etc

[अथ तृतीयः प्रस्तावः]

भोजभूपोऽन्यदा रात्रावुत्थितः कायचिन्तया ।
चन्द्रोद्द्योतेन सौधस्थः पश्यति स्वविभूतयः ॥१॥

लावण्यललिमोपेताः[1] पश्येल्लीलावतीस्त्रियः ।
एकदैकत्र सुप्तः सन्[2] राजप्राहरिकान् नृपान् ॥२॥

कुत्रापि दन्तिनो बद्धानालाने मदविह्वलान् ।
नानाविधान् हयानत्र वाढं हेषयतो गृहे ॥३॥

दृष्ट्वा राज्यश्रियं सर्वां हृष्टोन्तः स[3] व्यचिन्तयत् ।
केन पुण्यप्रभावेन(ण) मयाप्ता वाञ्छिता रमा ॥४॥

समाया अन्तरे ह्यागन्तास्ते वररुचिः प्रगे ।
स प्रष्टव्य इमां वार्तां प्रष्टव्यो नापरो मया ॥५॥

एवं विमृश्य भूनाथः प्रसुप्तः स्थानके निजे ।
सूर्योदये च संजाते ह्युदयाचलमस्तके ॥६॥

शयनादुत्थितो भूपः प्रातर्नृत्यानि पश्यति ।
सभापि मिलिता तावदमात्या मन्त्रिपुङ्गवाः ॥७॥

राजानो राजपुत्राश्च सीमाला भूपनन्दनाः ।
श्रेष्ठिनः सार्थवाहाश्च वैद्या ज्योतिषिका नटाः ॥८॥

अनेके गीतनृत्यज्ञा भट्टा वादित्रवादकाः[4] ।
बहवो मिलिता लोकाः सभासंस्थानमण्डपे ॥९॥

भूषितो भूषणैर्वस्त्रैः परिच्छदसमन्वितः ।
सिंहासनमलञ्चक्रे सभायां भोजभूपतिः ॥१०॥

भट्टानां हि जयारावैर्विद्वज्जनमनोहरैः ।
वर्तते यावदास्थाने स्ता(ता)वद्वररुचिस्त्वितः[5] ॥११॥

सभा[6] समुत्थिता सर्वा[7] तावद्वररुचिः पुनः ।
दत्त्वाशीर्वचनं पूर्वमुपविष्टो नृपान्तिके ॥१२॥

---

1 P¹ and P³ °पेतः । 2 B¹ and B² एकतोपि हि सुप्तास्ते(प्तास्तान्) । 3 B¹ and B² °श्रिय सर्वा हृष्टचित्तो । 4 B¹, B² and B³ °नकादयः । 5 B² वररुचिस्तावदागतः । 6 B¹ and B² सभ्या । 7 B¹ and B² °ता सर्वे ।

यावत्पृच्छति भूपाल[1]श्चिन्तां चित्तस्थितां निजाम् ।
ऊचे वररुचिस्तावत् ज्ञातं राजेन्द्र ! कारणम् ॥१३॥

पृच्छसि त्वं मया राज्यं संप्राप्तं पुण्यतः कुतः[2] ।
तत्र प्रत्युत्तरस्यार्थे वार्तां मत्पार्श्वतः शृणु ॥१४॥

श्रेष्ठी धनदनामास्ति धनदेवो महाधनी ।
भूनाथो वसतेत्रैव[3] सपुत्रः पौत्रकान्वितः ॥१५॥

लक्ष्मीनिवासस्तत्पुत्रो लक्ष्मीदेव्यस्ति तत्प्रिया ।
कथयिष्यति तेग्रे सा वधूः श्रेष्ठिसुतस्य हि ॥१६॥

एष संदेह ऊचे राड्[4] ज्ञातो मे हृद्गतः कथम् ।
अथवा शास्त्रवेत्तृणां न हि किञ्चिदगोचरम् ॥१७॥

विसर्जिता सभा सर्वा कौतुकेन महीभुजा[5] ।
गतः श्रेष्ठिगृहं[6] यत्र तत्र स्वल्पपरिच्छदः ॥१८॥

आयाता मज्जनं कृत्वा मिलिता संमुखं[7] स्नुषा ।
हसन्ती पृच्छति क्ष्मापं[8] निर्लज्जा बान्धवे यथा ॥१९॥

कथं भोजनरेन्द्रस्त्वं[9] विप्रेण प्रेषितोधुना ।
केन पुण्यप्रभावेण राज्यं प्राप्तं हि पृच्छसि ॥२०॥

विस्मयेन नरेन्द्रोवक् सत्यमेतद्वदाग्रतः ।
संदेहो ह्यस्ति मच्चित्ते[10] स्फें(स्फो)टनाय समागतः ॥२१॥

साप्याह गोपुरद्वारे निर्गमाद्दक्षिणे भुजे ।
कुम्भकारी[11]गृहे ह्यस्ति[12] सोमानाम्न्यस्ति विश्रुता ॥२२॥

स्फो[13]टयिष्यति संदेहं गच्छ त्वं तत्र बान्धव ! ।
विनोदाय गतो राजा कुम्भकारीगृहे द्रुतम् ॥२३॥

सापि तत्र गृहे नास्ति भूप[14] ऊर्ध्वः स्थितः क्षणम् ।
तावत्समागता सोमा भूपं दृष्ट्वा गृहेवदत्[15] ॥२४॥

---

1 B[1], B[2] and B[3] भूपेन्द्र° । 2 B[1], B[2] and B[3] केन पुण्यत । 3 B[1], and B[3] वसतेत्रैव भूनाथ । 4 B[3] एतच्छ्रुत्वा भूप ऊचे । 5 B[1], B[2] and B[3] °केनापि भूपति. । 6 B[1] and B[2] गृहे । 7 B[1] °खा । 8 B[1], B[2] and B[3] हसित्वा पृच्छते भूपं । 9 B[3] नरेन्द्र ! त्वं । 10 B[1], B[2] and B[3] मे चित्ते । 11 B[1] °र° । 12 B[3] भूप । 13 P[1], P[3] and B[1], B[2] स्फे° । 14 P[1] °य । 15 B[1], B[2] and B[3] गृहाङ्गणे ।

रे पुत्रा ! धृष्टपापिष्ठाः ! पृथ्वीशः सत्कृतो न किम् ।
भोजभूपः समायाति पुण्यैः कस्यापि मन्दिरे ॥२५॥
मानसन्मानपूर्वं चोपविष्टो नृपतिः क्षणम् ।
पूर्वजन्मानुरागेण[1] सोमयालापितस्तदा ॥२६॥
श्रेष्ठिवध्वात्र हे स्वामिन् ! प्रेषितस्त्वं ममालये ।
अनुक्त्वा ज्ञापितोदन्तं कथयामि तवाग्रतः ॥२७॥
शूलिका नाम मातङ्गी वहिस्तिष्ठति भोः ! पुरात् ।
राजेन्द्र ! तव संदेहवार्तां सा कथयिष्यति ॥२८॥
तद्वाक्यश्रवणाद्भूपो गतो मातङ्गिनीगृहे ।
दूरतोप्युपलक्ष्यैतं सा गृहान्निर्गता[2] बहिः ॥२९॥
एकस्याथ द्रुमस्याधः स्थिता सा शूलिका ततः ।
पूर्वभवानुबन्धेन बहुधालापितो नृपः ॥३०॥
सोमानाम्न्या च कुम्भार्या प्रेषितस्त्वं ममान्तिके ।
वार्तामहं हृद्गतां ते जानामि श्रूयतां नृप ॥३१॥
अत्रैव दक्षिणाशायामेकं दूरेस्ति[3] काननम् ।
तन्मध्ये पद्मिनीषण्डमण्डितं वर्तते सरः[4] ॥३२॥
तस्य पाल्युपरिष्टाच्च प्रासादोस्ति मनोहरः[5] ।
राक्षसस्तत्र वसति[6] जातिस्मरणसंयुतः ॥३३॥
भनक्ति तव संदेहं गतमात्रस्य नान्यथा ।
यदीच्छेः कार्यसिद्धिं त्वं तदा तत्रैव गम्यते[7] ॥३४॥
मातङ्गीवचनाद्राजा गतो गह्वरकानने ।
दृष्टं सरः [8]सुविस्तीर्णं जिनायतनमण्डितम् ॥३५॥
राक्षसेन महीपालो दूरादप्युपलक्षितः ।
संमुखं मिलनायागाद्भवपूर्वानुरागतः[9] ॥३६॥
प(ख)ड्गमादाय राजेन्द्रो यावदध्वनि[10] तिष्ठति ।
तावत्प्रदक्षिणीकृत्य तेन राजा नमस्कृतः[11] ॥३७॥

---

1 B^1, B^2 and B^3 भवपूर्वानु° । 2 B^1, B^2 and B^3 उपलक्ष्य सुदूरस्थो [B^3 स्था] गृहात्सा निर्गता । 3 B^1 and B^2 °था किंचिद्दूरेस्ति । 4 B^1, B^2 and B^3 मण्डितोस्ति महासर । 5 B^1, B^2 and B^3 °द सुमनोहरम् । 6 B^1, B^2 and B^3 वसते राक्षस [B^2 and B^3 सा]स्तत्र । 7 B^1, B^2 and B^3 तदा निर्भय ! गम्यते । 8 B^1 and B^2 सवि° । 9 B^1, B^2 and B^3 भवपूर्वानुरागेण सन्मु(म्मु ?)खो मिलनागत । 10 B^1, B^2 and B^3 मार्गस्थो यावत्ति° । 11 B^2 and B^3 तावन्नमस्कृतस्तेन त्रिप्रदक्षिणपूर्वकम् ।

विनयेन घनेनाथ स्तुतस्तेन नरेश्वरः[1] ।
नीतः स्थाने निजे यत्र विद्यते नाभिनन्दनः ॥३८॥
पश्य भूपाल[2] ! देवोयं भुक्तिमुक्तिफलप्रदः ।
तं नमस्कृत्य पूर्वं तु पश्चात्कार्यं ममादिश ॥३९॥
वचसा तस्य भूनाथो गत्वा गर्भगृहान्तरे ।
नमस्कृत्यास्तवीद्भक्त्या वासनापूर्णमानसः ॥४०॥
जिनालयाद्बहिः[3] प्राप्तः कथयामास राक्षसः ।
मया ज्ञातोस्त्यभिप्रायो[4] मातङ्ग्या प्रेषितस्त्वकम्[5] ॥४१॥
पृच्छसि त्वं मया राज्यं प्राप्तं पुण्येन केन हि[6] ।
तव हृद्गतसंदेहं कथयाम्युपविश्यताम् ॥४२॥
एकाग्रं[7] मानसं कृत्वा श्रूयतां मद्वचस्त्वया ।
तिष्ठाम्यत्र वने राजन् ! भुञ्जन् पूर्वभवार्जितम् ॥४३॥
एकस्मिन्दिवसेन्नैव[8] वन्दनाय जिनेशितुः[9] ।
पञ्चज्ञानधरः कोपि समागान्मुनिपुङ्गवः[10] ॥४४॥
प्रविश्य गर्भगेहस्थः स्तवीति जिनपुङ्गवम् ।
विनयात्परया भक्त्या भूभागन्यस्तमस्तकः ॥४५॥[11]
नमस्ते परमज्योतिर्नमस्ते मोक्षदायिने ।
नमस्ते लोकनाथाय [12]कृतानन्द ! नमोस्तु ते ॥४६॥
एवं सोनेकधा स्तुत्वा प्राप्तो देवगृहाद्बहिः ।
तावन्मया नमन्मौलि वन्दितो मुनिपुङ्गवः ॥४७॥
करौ च कुड्मलीकृत्य पृष्टं विनयतो घनात् ।
मया पूर्वभवे किं किं [13]दुष्कर्मोपार्जनं कृतम् ॥४८॥
येन दुःक(दुष्क)र्मयोगेन जातोहं [14]रक्षसां कुले ।
क्षुत्तृषापीडितो नित्यमसंतुष्टो भ्रमाम्यहम्[15] ॥४९॥
मुनिः प्राह तदा भद्र ! शृणु पूर्वभवां कथाम् ।
एकचित्तः स्थिरो भूत्वा कथयामि तवाग्रतः ॥५०॥

---

1. B^1, B^2 and B^3 स्तुतस्ते(श्च) नरपुङ्गव । 2. B^1, B^2 and B^3 भूपेन्द्र ! । 3. B^1, B^2 and B^3 देवगृहाद्बहि । 4 B^1,B^2 and B^3 मया ज्ञातमभिप्राय । 5 B^1,B^2 and B^3 प्रेषितोत्र भोः । 6 B^1, B^2 and B^3 सप्राप्त केन पुण्यत । 7 B^1, B^2 and B^3 °ग्र° । 8. B^1, B^2 and B^3 °सेप्यत्र । 9 B^1, B^2 and B^3 जिनेश्वरम् । 10 B^1 and B^2 समायातो मुनीश्वरः । 11. B^3 omits this verse । 12. B^3 चिदानन्द । 13 P^1 and P^3 दु क° । 14 B^1, B^2 and B^3 राक्षसे । 15 B^3 भवाम्यहम् ।

[1]मरुस्थलाभिधे देशे पुरं सत्यपुराभिधम् ।
वसते राजस्तरेको धरणो[2] जैनधार्मिकः ॥५१॥

धनश्रीस्तत्प्रिया पुत्राः पुत्र्यश्चास्यास्त्रिसंख्यकाः ।
देवराजः शिवराजः सारङ्गश्च[3] ततोपरः ॥५२॥

दाम्र नाम्नू तथा पेमी पुत्रीणां च त्रयं[4] क्रमात् ।
पितरौ च[5] दिनैः कैश्चित् पूर्णायुष्कौ दिवं गतौ ॥५३॥

कियद्भिर्दिवसैस्तत्र जातं दुर्भिक्षमद्भुतम्[6] ।
भ्रातरोपि भगिन्योपि पीडिताश्च क्षुधाभ्रमन् ॥५४॥

वासरान्गमयामासुः कन्दैर्मूलफलैर्घनैः ।
यावद् द्वादशवर्षाणि[7] कान्तारे पीडितो जनः ॥५५॥

कियद्वर्षैः पुलिन्द्राणां देशे दुःखेतिवाहिताः ।
परिच्छदसहायास्ते प्राप्ताः सर्वेपि मालवान् ॥५६॥

देवराजस्य संसर्गाच्छिवराजोपि धार्मिकः ।
देवार्चनं प्रकुर्वाणौ[8] कृत्वाभोज्यं स्थितौ च तौ ॥५७॥

प्रजापुण्योदयाज्जाता[9] मेघवृष्टिर्घना चितौ ।
सामकान्नस्य निष्पत्तिः संजाता बहुला द्रुतम् ॥५८॥

देवराजो गतोरण्ये [10]सामार्थे सपरिच्छदः ।
अग्रपक्कशिरोग्राहात् सर्वे ते मुदिताः कृताः ॥५९॥

तान्यानीय[11] निजे स्थाने मुक्त्वा तापेतिपाचनात्[12] ।
परिवेषणकं पाकं दामूनाम्नी स्वसाकरोत् ॥६०॥

अन्नपाकस्य[13] वेलायां देवराजः सबान्धवः ।
स्नात्वा देवार्चनं[14] कृत्वा भाजने स न्यवीविशत् ॥६१॥

कान्तारे च सुधातुल्यं कदन्नमपि जायते ।
षड्भागेनाधिकेनान्नं भगन्यापि परिवेषितम् ॥६२॥

---

1. B^3 तथाहि–मरुस्थ° etc । 2. B^3 धरणौ । 3 B^3 सागरश्च । 4 B^1 and B^2 त्रय. । 5 B^1, B^2 and B^3 माता पिता । 6 B^1 and B^2 कान्ताररौरवम् । 7 B^1 and B^3 वर्षान् द्वादशकान् यावत् । 8. B^1, B^2 and B^3 देवार्चान्ते शुचिष्मन्तो । 9 B^1, B^2 and B^3 °दये जाता । 10 B^1 सामर्थ्ये, B^2 सामाग्रघे, B^3 नामर्थं° । 11 B^1 and B^2 आनीतस्तम्, B^3 आनीयते । 12 B^2 °पेतिखण्डिन । 13 B^1, B^2 and B^3 °पाचन° । 14. B^2 and B^3 °ना ।

यावद् भवति शीतान्नं चिन्तयेत्तावदग्रजः[1] ।
द्वादशाब्देन संप्राप्तं मया प्रथमभोजनम्[2] ॥६३॥
पात्रं यदि[3] समायाति तदान्नं तस्य दीयते ।
दिनमन्नविहीनं मे जायतामद्य चापि तत् ॥६४॥
पुण्योदयात्समायातो[4] मुनिर्मासोपवासभाक् ।
देवराजः स्थितो यत्र धर्मलाभाशिषं ददौ ॥६५॥
[5]दुर्वारा वारणेन्द्रा जितपवनजवा वाजिनः स्यन्दनौघा
लीलावत्यो युवत्यः प्रचलितचमरैर्भूषिता राज्यलक्ष्मीः ।
तुङ्गं [6]श्वेतातपत्रं चतुरुदधितटीसंकटा मेदिनीयं[7]
प्राप्यन्ते यत्प्रसादात् त्रिभुवनविजयी[8] सोस्तु वो धर्मलाभः ॥६६॥
अभ्रं विना[9] यथा वृष्टिः कल्पवृक्षो यथा मरौ ।
मम पुण्योदयाकृष्टो[10] यन्मुनिः समुपागतः[11] ॥६७॥
आसनादुत्थितः शीघ्रं विनयाच्छुद्धमानसः ।
पारणाय मुनीन्द्रस्य निजान्नं भावतो[12] ददौ ॥६८॥
प्रासुकान्नं समादाय गतोसौ मुनिपुङ्गवः ।
देवराजश्च संतोषी यावत्तिष्ठति सत्तुधः ॥६९॥
बन्धुवात्सल्यतोर्धान्नं शिवराजो ददौ मुदा[13] ।
निजान्नाद्ग्रासमेकं तु भ्रातुर्दत्ते लघुस्वसा ॥७०॥
न सक्रोधा न दत्तान्नं दामूनाम्नी च निन्दति ।
नामूनाम्नी च सारङ्गो रोषद् द्वावपि जल्पतः ॥७१॥
धार्मिकोभिनवो जातो देवराजो हि[14] बान्धवः ।
स्वयं क्षुधातुरः स्थित्वा भोजयत्यन्नमद्भुतम् ॥७२॥
ददा(दे)तामात्मभागं तौ किमस्माभिः[15] प्रयोजनम् ।
[16]एतत्क्रुद्धाक्षरैस्ताभ्यां दुःक(दुष्क)र्म समुपार्जितम् ॥७३॥

---

1 B^2 and B^3 तावच्चिन्तयतेग्रज । 2. B^1 and B^2 प्रथम मेन्नभोजनम् । 3 B^1 पात्र कोपि, B^2 पात्र कोपि, B^3 यति कोपि । 4. B^1, B^2 and B^3 °दये स° । 5 B^3 adds · यथा काव्यम्—नो वापी नैव कूपो न च वरतुलसी नैव गगा न काशी नो ब्रह्मा नैव विष्णुर्न च दिवसपतिर्नैव शम्भुर्न दुर्गा । विप्रेभ्यो नैव दान न च तीर्थगमन नैव होमाहुतासि (वा) रे रे पाखण्डशुम्भ ! कथयसि न च ते कीदृशो धर्मलाभ ॥ काव्यम्—दुर्वारा, etc । 6 B^1 उच्चै. श्वे°, B^3 तुङ्गश्वे° । 7 B^2 °नी च । 8 B^3 °नसहित. । 9. B^1 and B^2 अनभ्रेण । 10 B^1 and B^3 पुण्यादिनाकृष्टो, B^2 पुण्यदिनाकृष्टो । 11 B^3 समुखागत । 12 B^1, B^2 and B^3 वासनाद् । 13 B^1, B^2 and B^3 अर्द्धान्न सिन्धुराजेन(जोपि) प्रददौ बन्धुवत्सलात्(ल) । 14 B^3 °जोसि । 15 B^2 ददतु स्वात्मभागान्नमस्माभि. कि । 16 B^1, B^2 and B^3 एतत्क्रोधा° ।

पात्रदानप्रभावात्त्वं संजातो मालवेश्वरः ।
अर्धान्नदानाचद्वन्धुर्जातो वररुचिः पुनः ॥७४॥
लघुभग्न्या स्वभावेन ग्रासो दत्तो निजान्नतः ।
तेन पुण्यप्रभावेन(ण) संजाता श्रेष्ठिनः स्नुषा ॥७५॥
दामूनाम्नी च मध्यस्था सा जाता कुम्भकारिका ।
चतुःपुत्रातिसुखिनी सोमानाम्नी सुविश्रुता ॥७६॥
नामू भग्न्यप्यहं सद्यस्तस्माद् दुःकर्मयोगतः ।
अहन्तु राक्षसो जातो मातङ्गी शूलिकास्ति सा ॥७७॥
वार्ता पूर्वभवस्येयं मुनिना कथिता मम ।
जाता जातस्मृतिः श्रुत्वास्माकं पूर्वभवस्थितिम् ॥७८॥
ज्ञातं शूलोदितं[1] वृत्तं नमस्कृतो[2] मुनीश्वरः[3] ।
हुङ्काराद् गत आकाशे तत्क्षणाचारणो मुनिः ॥७९॥
मया पूर्वभवस्नेहः[4] प्रोक्तो वररुचेर्निशि ।
तिसृणामपि भग्नीनां पूर्वजन्मकथोदिता ॥८०॥
भूपः प्राह कथं भद्र ! ममाग्रे [5]न निवेदितम् ।
वल्लभा भ्रातृभग्नी ते वयमेव न वल्लभाः ॥८१॥
हसित्वा राक्षसो ब्रूते राजंस्तन्नास्ति कारणम् ।
प्रायेण हीनजातीनां दुर्ल्लभं भूपदर्शनम् ॥८२॥
ज्ञातश्च तव वृत्तान्तो भूपोवग्नात्र कारणम् ।
त्वया जातस्मृतिर्लब्धा कथं न प्राप्यते मया ॥८३॥
राक्षसः पुनरप्यूचे कारणं सत्यमेव हि ।
राज्यसौख्यनिमग्नानां पूर्वजन्मस्मृतिः[6] कथम्[7] ? ॥८४॥
भोजभूपो निजं पुण्यं श्रुत्वा पूर्वभवार्जितम् ।
धर्मानुरागतो ब्रूते सत्यमेतज्जिनोदितम् ॥८५॥
तुष्टचित्तनृपः प्रोचे वचनं राक्षसाग्रतः ।
त्वचिन्ता भक्तपानाद्या ममाधीनास्त्वतः परम् ॥८६॥
प्रणम्य परमं देवं श्रीयुगादिजिनेश्वरम् ।
संस्थाप्य राक्षसं तत्र समायातो नृपो गृहे ॥८७॥

---

1. B^1, B^2 and B^3 ज्ञात्वा मूलोदित । 2 P^1 °स्कृत्यो, B^1, B^2 and B^3 °त्य । 3 B^1, B^2 and B^3 °रम् । 4 B^3 °स्नेहात् । 5 B^3 नो । 6 B^1, B^2 and B^3 भवपूर्वस्मृति । 7 B^1, B^2 and B^3 कुत ।

पाल्यमानो निजं राज्यं लाल्यमानो निजाः प्रजाः[1] ।
युगादिजिनसु(शु)श्रूषां चक्रे पूर्वार्पितश्रियम् ॥८८॥
दीनो द्वारपरो नित्यं सत्राकारविधानतः[2] ।
धर्मार्थकामवर्गाणां साधकोभून्नराधिपः ॥८९॥
वञ्चकद्यूतधूर्तानां लम्पटद्यूतभृन्नृणाम् ।
प्रवेशो नास्ति धारायां राजादेशोस्त्ययमीदृशः ॥९०॥
कोपि नागरिकः पुर्यां धूर्तेनैकेन धूर्तितः ।
दृष्टो भटैश्च धूर्तोयं[3] समानीतो नृपान्तिके ॥९१॥
विटं(डं)ब्य बहुधा धूर्तः खरारोपाच्चतुःप(तुष्प)थे ।
भ्रामयित्वा ततो मुक्तस्तलारक्षैर्नृपाज्ञया ॥९२॥
मुक्तो धूर्तोवदल्लोके यद्येनं भोजभूपतिम् ।
नोन्मूलयामि चेद्राज्यात्तन्मे नाम निरर्थकम् ॥९३॥
हसित्वा वदते क्ष्मापो यदि मुक्तोसि याहि रे ! ।
न कुर्याः कुत्र धूर्तत्वं प्रोक्त्वेति[4] स विसर्जितः ॥९४॥
कियत्स्वप्यधिपोहस्सु क्रीडायै वन आगमत् ।
विद्वज्जनैः समीपस्थैराढ्यलोकैः[5] परीवृतः ॥९५॥
कियत्यपि दूरदेशे तावत्संमुखमागतम् ।
जलहारिस्त्रियां वृन्दं तासामेकेन भाषितम् ॥९६॥
विद्याचतुर्दशस्थानं रूपेण जितमन्मथम् ।
आयाति सखि ! पुंरत्नं पश्य दृष्टिं कृतार्थय ॥९७॥
हसित्वाथ वदत्येका गुणा अस्य निरर्थकाः ।
परकायाप्रवेशस्य यावद्विद्यां न सि(शि)क्षति ॥९८॥
नीरहर्त्री वचः[6] श्रुत्वा विलक्षोभून्नृपो हृदि ।
एतत्सत्यवचः प्रोक्तं नागरिक्या तया स्त्रिया ॥९९॥
परकायाप्रवेशस्य विद्यां शिष्ये(क्षे) यथा तथा ।
तदा मे सफलाः सर्वे गुणा नैःफ(नैष्फ)ल्यमन्यथा ॥१००॥
इति चिन्तापरो भूपः पृच्छति स्म घनान् जनान्[7] ।
योगिनस्तापसादींश्च वैदेशिकनरानपि ॥१०१॥

---

1 B^1, B^2 and B^3 °नोखिला प्रजाम् । 2 B^1, B^2 and B^3 सत्रागा [B^1का] रान- [B^3 न्य] नेकश. । 3 B^1, B^2 and B^3 भटैर्गृहीत्वा च । 4 B^1, B^2 and B^3 धूर्त ! त्वमित्युक्त्वा । 5. B^1, B^2 and B^3 विद्वज्जनसमीपस्थो भूपालाद्यै । 6 B^1, B^2 and B^3 °रहारी° । 7. B^1, B^2 and B^3 बहुधा (B^1 and B^2 धान्) जनान् ।

धूर्तो विडम्बितो वाढं[1] भोजभूपेन यः पुरा।
तेन विद्यार्थिनं भूपं श्रुत्वा मनसि चिन्तितम् ॥१०२॥
प्रतिज्ञापूरणे प्राप्तः प्रस्तावो मेपि वाञ्छितः।
परकायाप्रवेशस्य विद्यां शिक्षामि कुत्रचित् ॥१०३॥
विमृश्येदं गतो धूर्तः क्वापि कास्मी(श्मी)रमण्डले।
एकस्मिन् पर्वते दृष्टा कन्दरा सुमनोहरा ॥१०४॥
जलस्थानमनोज्ञा च वृक्षपा(खा)द्यफलान्विता।
धूर्तश्चिन्तयति स्वान्ते कश्चिद्वसति पूरुषः[2] ॥१०५॥
स्थितो यामद्वयं यावत् स धूर्त्तः साहसाग्रणीः।
योगीन्द्रो निर्गतस्तावन्मध्याह्नदिवसे ननु ॥१०६॥
योजयत्यञ्जलिं धूर्त्तो विनयानतमस्तकः[3]।
योगिनं तं स्तवीति स्म[4] परमब्रह्मवद्यथा ॥१०७॥
अनालाप्य च योगीन्द्रो[5] जले स्नात्वा गतो गुफाम्।
स धूर्तः केटके लग्नः प्रविष्टस्तस्य[6] कन्दराम् ॥१०८॥
बहुधा वारितस्तेन योगिना न निवर्तते।
कियतीं च गतो भूमिं स्थितो योगी निजासने ॥१०९॥
विश्रामणां च सु(शु)श्रूषां कुरुते धूर्त्तपूरुषः[7]।
भक्त्या देवास्तु तुष्यन्ति मानवानां च का कथा ॥११०॥
कियत्स्वपि दिनेष्वेष योगी च वचनं जगौ।
कोसि त्वं केन कार्येण समायातोत्र सुन्दर! ॥१११॥
वैदेशिकोहं स प्राह समायातस्तवान्तिके।
अपूर्वां देहि विद्यां मे स्वामिन्! मयि कृपां कुरु ॥११२॥
विद्याग्रहणवाञ्छा ते प्रोचे योगी यदास्ति ते।
तदा मुद्रां गृहाण त्वं मच्छिष्यो भव नान्यथा ॥११३॥
धूर्त्तः शिष्योथ संजातः कार्यार्थी न करोति किम्।
गुरुर्वदति कां विद्यां ददामि कथयात्र मे[8] ॥११४॥
धूर्त्तोवग्देहि मे विद्यां परकायाप्रवेशिनीम्।
दत्तो मन्त्रो यथोक्तस्तु[9] होमजापविधिश्रितः[10] ॥११५॥

---

1. B³ वहुविडम्बितो धूर्तो। 2. B¹, B² and B³ पौरुप। 3. B¹ and B² °यान्नत°। 4. B¹, B² and B³ स्तवीति योगिनोत्यन्त। 5. B¹, B² and B³ अनालापितयो°। 6 B¹, B² and B³ °ष्टस्तेन। 7 B¹, B² and B³ पौरुप। 8 B¹, B² and B³ कथयस्व माम्। 9. B¹, B² and B³ दत्त मन्त्र यथोक्त ते। 10 B¹, B² and B³ युतम्।

मन्त्रोसाधि गुरोरग्रे तदा तत्प्रत्ययाय तु ।
कृता सत्पुरुषे सेवा निःफ(निष्फ)ला न कथञ्चन ॥११६॥
ऊचे योगीश्वरोप्यस्मै किमिदं याचितं त्वया ।
न हि रूपपरावर्त्ता[1] स्वर्णसिद्ध्यादिकं न हि ॥११७॥
असमर्पादिव विद्येयं मया संसाधिता विभो[2] ! ।
गुरुः प्रोवाच[3] कस्यार्थे कथनीयं ममाग्रतः ॥११८॥
स ऊचे मालवेष्वस्ति धारायां भोजभूपतिः ।
तस्य राज्यं गृ(ग्र)हीष्यामि किं घनैः कटु[4]जल्पितैः ॥११९॥
योग्यूचेस्मिन्कृते कार्ये न हि ते भद्र ! सुन्दरम् ।
क्रीडन्नी रक्ष्यते राजा [5]यस्मात्प्रत्यक्षदेवता ॥१२०॥[6]
कृते प्रतिकृतं सोवक् यो न कुर्यात्स चाधमः ।
तिरश्चात्र शुकेनापि वेश्यायाः किं कृतं यथा ॥१२१॥
[7]कृते प्रतिकृतं कुर्याद्धिंसिते[8] प्रतिहिंसितम्[9] ।
त्वया लुञ्चापितौ पक्षौ मया मुण्डापितं शिरः ॥१२२॥
एतत्कथां समाख्याय मुक्त्वालाप्य गुरुं पुनः ।
समायातः स धारायां बहुशिष्यपरीवृतः ॥१२३॥
नातिदूरे न चासन्ने शून्ये[10] देवगृहे स्थितः ।
साडम्बरः समागत्य लोकस्याश्चर्यदायकः[11] ॥१२४॥
जनोक्तिभिः श्रुतं राज्ञा सोपायनकरः स तु[12] ।
गत्वा नत्वा च योगीन्द्रमुपविष्टो नृपोग्रतः ॥१२५॥
भूपं पप्रच्छ सोप्येवं[13] कुशलं वर्तते गृहे ।
गजवाजिरथादीनां कुशलं पुत्रपौत्रकैः[14] ॥१२६॥
विनयादवनीपीठे न्यस्तशीर्षः स [15]भूपतिः ।
कुशलं सर्वतोस्माकं सिद्धिनाथ प्रसादतः[16] ॥१२७॥

---

1. B² °परावृत्या । 2 B¹, B² and B³ स्वामिना साधिता मया ।। 3. B¹, B² and B³ गुरुरूचे स [B³ °चेत्र] । 4 B¹, B² and B³ कूट° । 5 B¹, B² and B³ कस्मात्प्र° । 6 B¹ and B³ add the following verse after this . उपकारोपकारो वा यस्य व्रजति विस्मृतम् । पाषाणहृदयं तस्य जीवितव्य मुधा जने ॥ 7. B¹, B² and B³ यथा–कृते etc. । 8 B¹ and B² °सते । 9. B³ °हिंसति । 10 B¹ °न्य°, B³ घूर्णो । 11. B¹, B² and B³ समुच्चाहलोके साश्चर्य° । 12. P³ नु । 13 B¹, B² and B³ भूपस्य पृच्छते सोथ । 14 B¹ and B² पौत्रिभिः । 15. B¹, B² and B³ न्यस्तमस्तकम्° । 16 B¹, B² and B³ सिद्धनाथ° ।

विसर्जितः क्षणं स्थित्वा भूपतिस्तेन योगिना ।
भुक्तिं भूपगृहायातां भुङ्क्ते योगी प्रमोदतः ॥१२८॥
एवं प्रतिदिनं भूपो गच्छते योगिनोन्तिके ।
कियत्स्वहस्सु भूपालो धूर्तनाथेन पृच्छितः ॥१२९॥
राजन् ! भु(भ ?)क्तिस्तवैषा किं स्वार्थे वा पुण्यहेतवे ।
श्रुत्वा भूप उवाचैवं स्वार्थे भक्तिस्तु मेधुना ॥१३०॥
खगमोधातुवादादि स्तम्भनं मोहनादिकम् ।
अन्या वा भूप ! या विद्या[1] यद्रोचते गृहाण तत् ॥१३१॥
[2]हर्षपूरितचित्तस्तु वदति क्ष्मापपुङ्गवः ।
परकायाप्रवेशस्य कला यद्यस्ति देहि मे ॥१३२॥
सद्यस्तद्वचनं श्रुत्वा भूपाग्रे योग्यदोवदत् ।
भुवने नास्ति सा काचिद्यां न जानाम्यहं कलाम् ॥१३३॥
प्रणम्य वदति[3] क्ष्माप एतत्सत्यतरं[4] वचः ।
परकायाप्रवेशस्य विद्यां मेर्पय सांप्रतम् ॥१३४॥
एषा स्तोकतरा वार्ता विद्यां तुभ्यं ददाम्यहम् ।
परं चतुर्दशीभौमवारं यावच्च तिष्ठ भोः ! ॥१३५॥
एतद्वचनमाकर्ण्य भूप आगान्निजे गृहे ।
विश्वासस्तस्य नायाति ह्यविश्वासः श्रियो गृहम् ॥१३६॥
सर्वेषां राजवर्गीयपुरोहितनियोगिनाम् ।
कथयामास राजेन्द्रो वार्त्ता निजहृदि स्थिताम् ॥१३७॥
एषा विद्या मया ग्राह्या प्राणत्यागेपि सर्वथा[5] ।
योगिनोपि हि विश्वासः पूर्वाचार्यैस्तु वर्जितः ॥१३८॥ यथा–
अहिक्रीडा वणिग् मित्रं विनोदाद्विषभक्षणम्[6] ।
विश्वसेन्न च योगिभ्यो यदीच्छेज्जीवनं धनम् ॥१३९॥

दंसेमि तं पि ससिणं वसुहावइण्णं
थंभेमि तस्स य रविस्स रहं णहद्धे ।
आणेमि जक्खसुरसिद्धवरंगणाओ
तं नत्थि भूमिवलये मह जं न सिद्धं ॥१४०॥[7]

---

1 B[1], B[2] and B[3] अन्या वा कापि राजेन्द्र ! । 2 B[1], B[2] and B[3] °चित्तेन वदते नृप° । 3 B[1], B[2] and B[3] °ते । 4 B[1], B[2] and B[3] °त्यमिद । 5 B[1], B[2] and B[3] नून प्राणत्यागेपि गृह्यते । 6. B[1], B[2] and B[3] विनोदे विष° । 7 B[1], B[2] and B[3] omit this verse ।

विद्याग्रहणवाञ्छा मे विश्वासो योगिनां न हि ।
परं साहसिनः कार्यसिद्धिरेव भविष्यति ॥१४१॥ यथा–

साहसियां ववसाइयां धीरांइक मनांह ।
देव.पच्यो छै चिंतणै अररदूधु फलेस्यै तांह ॥१४२॥ पुनः–

साहसीयां लच्छी हवै न हु कायरपुरिसांह ।
कन्नह कुंडल आभरण कज्जल पुण नयणांह ॥१४३॥ पुनः–

दैवह तणैकपाल साहसियां नउं हलु वहै ।
पेडि मघूंटा टालि घूंटा विणषीं पै नहीं ॥१४४॥

राज्यचिन्ता प्रकर्तव्या भवद्भिर्बुद्धिशालिभिः[1] ।
गृ(ग्र)हीष्यामि ह्यहं विद्यां नात्र कार्या विचारणा ॥१४५॥

अन्तःपुरीणां सर्वासां[2] राजवर्गीयभूस्पृशाम्[3] ।
संकेतं पूरयेद्यस्तु स विज्ञेयः स्वभूपतिः ॥१४६॥

शिक्षां दत्त्वा चतुर्दश्यां कृष्णायां भौमवासरे ।
योग्यन्तिके गतो राजा गृहीत्वोपस्करं शुकम् ॥१४७॥[4]

मुक्त्वा परिच्छदं रात्रौ राजा योगी शुकोपि च ।
गतास्ते गह्वरोद्याने चतुर्थोन्यो जनो न हि ॥१४८॥

मन्त्रिवर्गेण प्रच्छन्ना रक्षिता[5] रक्षका जनाः ।
स्वयं संनद्धबद्धास्ते स्थिताश्च[6] वनबाह्यतः ॥१४९॥

योगिना भोजभूपस्य दत्तो मन्त्रो[7] यथाविधि[8] ।
होमजापादिकं[9] सर्वं गुरुणोक्तं तथा कृतम् ॥१५०॥

योगिना च स्वहस्तेन हत्वा निर्जीविते कृते ।
शुकदेहे नृपस्योचे[10] संचारयस्व जीवितम् ॥१५१॥

साधका बहवो विद्याः प्रत्ययेन विना न हि[11] ।
योगिना कथितं कार्यं भूपेनापि तथा कृतम् ॥१५२॥

---

1 B^1, B^2 and B^3 भवता बुद्धिशालिना । 2 B^1 and B^2 सर्वेषाम्, B^3 °पुरीयसर्वेषाम् । 3 B^1, B^2 and B^3 °वर्गीयकादपि । 4 B^3 omits this verse । 5 B^1, B^2 and B^3 रक्षता । 6 P^1 स्थित्वा च । 7 B^1, B^2 and B^3 दत्त मन्त्र । 8 P^1 विधि । 9 B^1, B^2 and B^3 जाप्या° । 10. B^1, B^2 and B^3 नृपस्य शुकदेहेस्मिन् । 11 B^1, B^2 and B^3 किम् ।

तस्यादेशान्निजो जीवः[1] शुकदेहे नियोजितः[2] ।
भूपदेहे द्रुतं जीवो योगिनापि नियोजितः[3] ॥१५३॥
शुकोपि भयभीतात्मा गतोड्डीय वने क्वचित् ।
हत हतेति राज्ञोक्तां श्रुत्वा वाचं[4] भटा ययौ(युः) ॥१५४॥
खड्गव्यग्रकराः सर्वेप्यागता नृपसन्निधौ ।
किमेतद्भो विभो ! कं कं हन्मस्तत्त्वं समादिश ॥१५५॥
उच्चस्वरं[5] नृपः प्रोचे योगी सोयं मया हतः ।
द्रोहकर्तुर्न[6] विश्वासो गर्तायां क्षिप्यतामयम् ॥१५६॥
द्रोही शुकोपि पापिष्ठो गतो न ज्ञायते क्वचित् ।
प्रातस्तस्य प्रतीकारं करिष्यामीति निश्चितम् ॥१५७॥
[7]पुरोहितादिसामन्ता[8] मन्त्रिवर्गास्तु सेवकाः ।
वने गत्वानमन् भूपं सर्वे ते राजवर्गिणः ॥१५८॥
न ज्ञायते गुरुः कः स्यात् को वा[9] मन्त्र्यङ्गरक्षकः ।
अपरोपि जनस्तेन[10] राज्ञा[11] न ज्ञायते क्वचित्[12] ॥१५९॥
सर्वैर्विमृश्य भूनाथः समानीतो गृहाङ्गणे ।
गतः सोन्तःपुरद्वारे मन्त्रिपौरोहितावृतः ॥१६०॥
अन्तःपुरीणां नो वेत्ति[13] नामस्थानादिकं पुनः ।
कांचित्सांकेतिकीं वार्तां शयनीयं च वेत्ति न[14] ॥१६१॥
सर्वोप्यन्तःपुरीवर्गः स्थितो वररुचेर्गृहे ।
दासीजनः सशृङ्गारः स्थापितस्तत्र मन्दिरे ॥१६२॥
स्वदास्यन्तःपुरीभेदं न जानाति स भूपतिः ।
उपविष्टः सभास्थाने गमयामास वासरान् ॥१६३॥
यो नो वेत्ति परं स्वकीयमथवा नो सद्गुणं निर्गुणं
नो वा पात्रकुपात्रभेदरचनां नो दानमानादिकम्[15] ।

---

1 B^1, B^2 and B^3 जीव । 2 B^1, B^2 and B^3 °तम् । 3 B^1, B^2 and B^3 त्या कृतम् । 4 B^1 and B^2 वाचा । 5 B^1 and B^2 °स्वरे, B^3 °स्वर° । 6 B^1, B^2 and B^3 द्रोहिण(णो)स्य न । 7 B^2 पौ° । 8 B^3 °न्त° । 9 B^1, B^2 and B^3 को वाथवा । 10 B^1, B^2 and B^3 न ज्ञायते कथ को वा । 11 P^1, B^1, B^2 and B^3 राजा । 12 B^1, B^2 and B^3 विस्मितमानस । 13 B^1, B^2 and B^3 °पुरी न जनाति । 14 B^1 न वेत्ति स । 15 B^1 and B^2 °माने प्रभु ।

यश्चान्तःपुरमध्यगो न हि वहेद्राज्ञीकुदास्यन्तरं
सोयं कृत्रिमभोजभूपतिरहो मुष्णाति राज्यश्रियम् ॥१६४॥

इति श्रीधर्मघोषगच्छे वादीन्द्रश्रीधर्मसूरिसताने[1] श्रीमहीतिलकसूरिशिष्य-पाठकश्रीराजवल्लभकृते श्रीभोजचरित्रे [2]पूर्वभववर्णनपरकाया-प्रवेशविद्यासिद्धिनामा[3] तृतीयः प्रस्तावः ॥३॥

1, B[1] omits this compound word । 2 B[1], B[2] and B[3] add अन्नदान here ।
3 P[1] omits विद्या ।

[अथ चतुर्थः प्रस्तावः]

[1]नृपादेशेन्यदा भिल्लाः शुकानानीय ते[2] ददुः ।
द्रामं द्रामं च तन्मूल्यं[3] दत्त्वा व्यापादयन्नृपः ॥१॥

शुकोस्ति भोजजीवो यः प्राणरक्षणहेतवे ।
चन्द्रावती[4]पुरोद्याने सफले दूरगः स्थितः ॥२॥

द्रव्यलोभवशाद्भिल्ला वने तत्र समागताः ।
अन्तर्बहुशुकानां च बद्धः सोपि शुकाग्रणीः ॥३॥

क्षिप्त्वा पञ्जरके सर्वोश्चलिताः[5] स्वपुरं प्रति ।
तावच्छुकेन ते पृष्टा भिल्ला मधुरया गिरा ॥४॥

एते शुकाः कथं बद्धाः कारणं कथ्यतां मम[6] ।
न भक्षयति कोप्येतान् अभक्ष्याः सर्वदाप्यमी ॥५॥

धारायां भोजभूपोस्ति व्याधोवक् श्रूयतां शुक ।
कीराननानाय्य चानाय्य व्यापदयति सर्वदा[7] ॥६॥

ज्ञातः सोर्थो मया[8] व्याधा ! भवतां किं प्रदीयते ।
द्रामं द्रामं प्रतिशुकं व्याधैरुक्तं प्रदीयते[9] ॥७॥

शिक्षां कुरुत तन्मे भोः ! सुन्दरं स्याद्यथोभयोः[10] ।
जीवन्त्येतेपि हि शुका[11] लाभोपि भवतां घनः[12] ॥८॥

तद्वाचाहुरिदं व्याधास्तथा रु(कु)रु यथोचितम् ।
पुनः प्राहुर्गमिष्यामः कस्य पार्श्वे किमद्भुतम् ॥९॥

शुक ऊचे समासन्ना पुरी चन्द्रावती वरा ।
चन्द्रसेनोस्ति भूपालो गुणा(णि)नामग्रणीः किल[13] ॥१०॥

आवाभ्यां गम्यते तत्र पश्य मे[14] वाक्यचातुरीम् ।
एवं श्रुत्वा सभां नीतः पुलिन्द्रेण शुको वरः ॥११॥

---

1 B^1 begins with श्रीमद्गुरुभ्यो नम । 2 B^1, B^2 and B^3 तान् । 3 B^1 and B^3 °न्मौल्य । 4 B^1, B^2 and B^3 °वत्या । 5 B^1, B^2 and B^3 सर्वे चलि° । 6 B^1, B^2 and B^3 कथयस्व माम् । 7 B^1 and B^2 प्रत्यहम् । 8 B^1, B^2 and B^3 ज्ञातस्तदर्थो भो । 9 B^3 ददाति व्याध उच्यते । 10 B^1, B^2 and B^3 तच्छिक्षा कुरु मे व्याध उभयोरपि सुन्दरम् । 11 B^1, B^2 and B^3 एते शुकाश्च जीवन्ति । 12 B^1, B^2 and B^3 तव वाञ्छित । 13 B^1 and B^2 °णीयस, B^3 °णीयसा । 14 B^1 पश्यता ।

दृष्टश्चन्द्रावतीभूपः[1] प्रत्यक्ष इव वासवः ।
पुलिन्द्रस्य करासीनः शुक आशीर्वचो ददौ ॥१२॥ यथा–

स शिवः पातु वो नित्यं गौरी यस्याङ्गसङ्गता ।
आरूढा हेमवल्लीव राजते राजते[2] तरौ ॥१३॥

शुकस्याशीर्वचः[3] श्रुत्वा चन्द्रसेनो नरेश्वरः ।
सविस्मयोथ[4] संजातः सभा सर्वा चमत्कृता ॥१४॥

तिर्यङ्ङरण्यवासी च पुलिन्द्रैः सह संगमात् ।
वाणीं गीर्वाणजां[5] ब्रूते विस्मयाद्वदति स्म राट्[6] ॥१५॥

शुकराज ! पुनर्वाचं श्रावय स्वां सुधामयीम् ।
अहं तु श्रोतुमिच्छामि सभा सर्वापि वाञ्छति ॥१६॥ यथा[7]–

सङ्ग्रामाङ्गणमागतेन भवता चापे समारोपिते
देवाकर्णय येन येन सहसा यद्यत्समासादितम् ।
कोदण्डेन शराः शरैररिशिरस्तेनापि भूमण्डलं
तेन त्वं भवता च कीर्तिरतुला कीर्त्या च लोकत्रयम् ॥१७॥

इति कीरस्तुतिं श्रुत्वा हर्षपूरितमानसः ।
भूपोप्युवाच भिल्लस्य कीरमूल्यं समादिश ॥१८॥
भिल्लोवग्देव ! निर्मूल्यमूल्ये किं कथ्यते[8] शुके ।
पुनर्वदति भूपालः शुकवाक्यप्रमाणताम्[9] ॥१९॥
[10]भिल्लोवोचदसौ देव ! भवतां ढौकितः शुकः ।
दीनारदशकं दत्तं[11] पुलिन्द्राणामिदं धनम् ॥२०॥

राज्ञा तस्य शुकस्यार्थे कारितं स्वर्णपञ्जरम् ।
रक्ष्यते च स्वपार्श्वस्थो न दूरीक्रियते क्वचित् ॥२१॥
विद्वज्जनाधिको गोष्ठ्यां मन्त्रे मन्त्रीश्वराधिकः ।
कुरुते भूभुजा सार्धं शुकराजो यथोचितम्[12] ॥२२॥

---

1 B^1, B^2 and B^3 °वतीशेन्द्र । 2 B^1, B^2 and B^3 रजते । 3 B^1, B^2 and B^3 शुकादाशी° । 4 B^1, B^2 and B^3 °पि । 5 B^1, B^2 and B^3 वाचा गीर्वाणिका । 6 B^1, B^2 and B^3 वदते नृप । 7 B^3 यथा–काव्यम्– । 8 B^1, B^2 and B^3 मूल्य चेत्कत्थ्यते । 9 B^2 प्रमाणत । 10 B^1, B^2 and B^3 शुकोवो° । 11 B^1, B^2 and B^3 युक्त । 12 B^1, B^2 and B^3 दिवानिशम् ।

व्यासावतारकीरेण[1] मोहितो मानसे नृपः ।
देशग्रामपुरोद्यानराज्यचिन्ता समुज्झिता[2] ॥२३॥
कियद्भिस्तु दिनै[3] राजा विज्ञप्तो मन्त्रिपुङ्गवैः ।
वनक्रीडाकृते स्वामिन् ! गम्यते बहुभिर्दिनैः ॥२४॥
अन्तःपुरीपञ्चशतीमध्येप्यस्ति शशिप्रभा ।
अन्यासां न हि विश्वासः पट्टराज्ञ्याः शुकोर्पितः ॥२५॥
वनभूमिं गतो राजा पश्चात्सर्वः पुरीजनः[4] ।
मिलित्वा पट्टराज्ञ्यग्रे विज्ञप्तिं कृतवानिमाम्[5] ॥२६॥
अस्मद्भाग्या[6]त्समायातः शुको मातस्तवान्तिके ।
कलां सामुद्रिकीं वेत्ति शुको देवि ! स वीक्ष्यते ॥२७॥
पट्टराज्ञ्युपदेशेन गतो लोकः शुकान्तिके[7] ।
शुकेनालापितः सर्वः सुधामधुरया गिरा ॥२८॥
येन येन च[8] यत्पृष्टं तस्य तस्योत्तरं ददौ ।
वेष्टयित्वा स्थितो लोको मक्षिका मधुवृन्दवत्[9] ॥२९॥
[10]विहितोदारशृङ्गारा सखीजनसमन्विता ।
स्वर्णरूप[11]मयैष्टङ्कैः स्थालीं हस्ते प्रपूर्य च[12] ॥३०॥
[13]गत्या मन्थ(न्थ)रगामिन्या सखीस्कन्धावलम्बिता ।
शुकान्तिके समायाता पट्टराज्ञी शशिप्रभा ॥३१॥
निजगुणगणसौभाग्यं परगुणपरिवर्णनेन कथयन्ति ।
सन्तो विचित्रचरिता नम्रतया चोन्नतिं यान्ति ॥३२॥[14]
शुकोवोचद्यथा नाम ज्ञातव्यं तादृशं फलम् ।
यथा तारागणे चन्द्रस्तथा राज्ञी शशिप्रभा ॥३३॥[15]

---

1 B¹, B² and B³ शुको व्यासावतारस्तु । 2 B¹, B² and B³ चिन्ताविरुज्झिता । 3 B¹, B² and B³ क्रियत्यपि दिने । 4 B¹, B² and B³ पश्चादन्त पुरी° । 5 B¹, B² and B³ विज्ञप्त कीरदर्शनम् । 6 B¹, B² and B³ °ग्यम° । 7. B¹, B² and B³ गतास्ते शुकसंनिधौ । 8 B¹, B² and B³ येनापि । 9 B¹, B² and B³ °विन्दुवत् । 10 B¹ and B² कृतसत्सार° । 11. B¹, B² and B³ रूप्य° । 12. B¹, B² and B³ स्थालिका पूरिता करे । 13 B³ गति° । 14 instead of this verse B¹, B² and B³ have the following verse:—शुकाग्रे स्थालिका मुक्ता भूमी मन्यस्तमस्तका । शुकेनालापिता चाग्रे स्थिता सा योजिताञ्जलि ॥ 15 After this verse B¹, B² and B³ add भेटा मुक्ता ममाग्रे या तद्गरिम तवैव हि । विचित्रा गति सन्ताना नम्रत्वे यान्ति चोन्नतिम् ॥

राज्यूचे मत्करं कीर ! पश्यतामेकचित्ततः ।
लक्षणालक्षणान्यत्र कथनीयानि मेऽग्रतः ॥३४॥

शुकराजः करं दृष्ट्वा राज्ञीं प्रत्येवमुक्तवान्[1] ।
किं ब्रूमस्त्वत्करे स्त्रीणां लक्षणान्युत्तमान्यथो[2] ॥३५॥ यथा—

प्रासादध्वजपद्मौ वा[3] पूर्णकुम्भश्च तोरणम् ।
यस्याः करतले रेखा पट्टराज्ञी समादिशेत् ॥३६॥

यस्याः करतले रेखा मयूरश्छत्रचामरे[4] ।
राजपत्नीत्वमाप्नोति पुत्रैश्च सह वर्धते ॥३७॥

उत्तमैर्लक्षणैरेवं तत्प्रभावेण मन्यता ।
अत्यर्थं श्लाघनीया स्याद्राज्ञी भूपस्य मन्दिरे ॥३८॥

प्रशंसिता गता राज्ञी वेषमन्यं विधाय च[5] ।
समायाता शुकोपान्ते पृच्छति स्म पुनः शुकम्[6] ॥३९॥

यत्किंचिल्लक्षणं मेऽङ्गे तच्छ्रावय शुकेश्वर ! ।
लक्षणं कररेखास्थं यत्किंचित्तच्छ्रुतं मया ॥४०॥

शुक आह—यस्या आकुञ्चिताः केशा मुखं च परिवर्तुलम् ।
नाभिश्च दक्षिणावर्ता सा नारी सुखमेधते ॥४१॥

अल्पस्वेदोल्परोमाणि निद्राल्पाल्पं च भोजनम् ।
नेत्रगात्रसुशोभाढ्या(ढ्यं)[7] स्त्रीणां लक्षणमुत्तमम् ॥४२॥

स्तुतिं श्रुत्वा[8] गतावासे परावर्तितवेषभृत्[9] ।
पप्रच्छ पुनरागत्य शुकराजस्य सन्निधौ ॥४३॥

पण्डितस्त्वत्समो[10] नास्ति किं मुधा बहुजल्पितैः ।
देशे देशे त्वया पक्षिन् ! दृष्टा राज्योप्यनेकशः ॥४४॥

मत्समाना गुणैः क्वापि रूपलावण्यराजिनी ।
यत्र कुत्रापि दृष्टास्ति[11] शुकराज ! तदुच्यताम् ॥४५॥

---

1 B1, B2 and B3 राज्ञोना वचनं जगौ । 2 B1 and B2 सन्ति स्त्रीणा ये लक्षणोत्तमाः । 3 B1, B2 and B3 प्रासाद पद्मचक्र वा । 4 B1, B2 and B3 म(मा)यूर छत्रचामरम् । 5 B1 and B2 नेपथ्यान्ये(न्य)परीवृता । 6 B1, B2 and B3 शुकान्ते सा पुन पृच्छति तं [B1 and B2 पृच्छयति] शुकम् । 7 B1 and B२ °शोभाढ्या । 8 P1 and P3 कृत्वा । 9 B1, B2 and B3 वेषप्रावर्तन कृतम् । 10 B1, B2 and B3 विद्वासत्वत्° । 11 P1 °स्ते ।

सगर्ववचनं श्रुत्वा शुकोभून्मत्स[1]राकुलः ।
विमृश्य हृदये किंचित् तस्या अग्रे शुकोब्रवीत् ॥४६॥
त्वत्समाना गुणैर्दृष्टा नार्येका वर्तते क्वचित् ।
क्षणं स्थित्वाह[2] हुं ज्ञातं कथयामि तवाग्रतः ॥४७॥
अस्त्यत्र दक्षिणे देशे पुरं काञ्चननामकम् ।
उग्रसेनो नृपस्तस्य[3] राज्ञी त्रैलोक्यसुन्दरी ॥४८॥
पुष्फा(ष्पा)वती सुता तस्या[4] गुणलावण्यमन्दिरम् ।
भण्डसेनास्ति तद्दासी तत्समाना त्वमेव हि ॥४९॥
एतद्वचनमाकर्ण्य स्मिताः सर्वाः सपत्निकाः ।
लज्जिता पट्टराज्ञी सा मन्ये वज्रेण ताडिता ॥५०॥
गता शोकगृहे राज्ञी पतिता साप्यधोमुखी ।
सर्वं जातं विषप्रायं हास्यगीतासनादिकम् ॥५१॥
चन्द्रसेनो नृपस्तावत् समायातः स्वमन्दिरे ।
आभोपार्थे तदा दासी समागाद्भूपसंमुखम्[5] ॥५२॥
स्वामिनी तत्र किं कुत्र गतेत्याह महीपतिः[6] ।
क्षणं स्थित्वावदद्दासी स्वामिन्य(नी)शोकमन्दिरे ॥५३॥
किमर्थं कस्यचिद्वार्थे[7] केन राज्ञ्यस्ति कोपिता[8] ।
शीघ्रं कथय रे दासि ! विरुद्धं भावि तेन्यथा ॥५४॥
भयेन कम्पमाना सा यावन्मौनेन संस्थिता ।
हता भूपेन वाढं सा शुकोक्तं सावदत्तदा[9] ॥५५॥
कीरोक्तिश्रवणाद्भूपः शान्तकोपो बभूव च ।
शयनीये स्थितो गत्वा समाहूयाथ तत्सखी[10]॥५६॥
गृहीत्वा स्वसमीपे तां राज्ञी प्रशमहेतवे ।
आह त्वं वद किं रुष्टा तिर्यञ्चो ज्ञानवर्जिताः ॥५७॥
तव स्नेहवशाद्भूपो दुःखी संतिष्ठते[11] बहिः ।
सख्यः सर्वा निराहाराः शुकोभूच्छोकसंकुलः ॥५८॥

---

1 B[1], B[2] and B[3] °च्छ° । 2 B[1], B[2] and B[3] °त्वास्ति । 3 B[1], B[2] and B[3] °स्तत्र । 4 B[1], B[2] and B[3] तस्य । 5 B[1], B[2] and B[3] समुखा । 6 B[1], B[2] and B[3] गता पृच्छति भूपति । 7 B[1], B[2] and B[3] किमर्थं केन कस्यार्थे । 8 B[1], B[2] and B[3] राज्ञी विरोधिता । 9. B[1], B[2] and B[3] तद्ब्रूते सा शुके प्रभो (B[2] and B[3] भो) । 10 B[1], B[2] and B[3] गत्वाप्याहूता तत्सखी गृहात् । 11 B[1], B[2] and B[3] दु खिनो(तस्)तिष्ठते ।

उत्तिष्ठ क्षालय स्वास्यं भूप[1] कारय भोजनम् ।
विसर्जय सखीवर्गमस्माकं कुरु भोजनम्[2] ॥५९॥
नृ[3]पोक्तयैवंप्रकारेण सखीभिः प्रतिबोधिता ।
राज्ञी कदाग्रहं स्वीयं न मुञ्चति कथंचन ॥६०॥[4]
भूपेनालोचितं चित्ते शुकेनेयं वदिष्यति ।
शुकेमां बोधय त्वं भोस्त्वयैवेयं प्रकोपिता ॥६१॥
नृपादेशाद्गतः कीरो यत्र राज्ञी शशिप्रभा ।
विनयी शीतलालापान्मधुरान् वदति स्म सः ॥६२॥
मयाज्ञानवशात्तुभ्यं यदुक्तं दुर्वचः किल[5] ।
धर्तुं तद्धृदये स्वीये[6] न हि युक्तं विवेकिनि ॥६३॥
सुशीलाया विनीतायाः सज्ञानायाः शुभश्रियः ।
तिर्यग्रूपे मय्यसारे तव रोषो न युज्यते ॥६४॥
बहुधा बोधिता राज्ञी चित्ते कोपं न[7] मुञ्चति ।
शुको वदति हे देवि ! त्यजस्वेदं कदाग्रहम् ॥६५॥
कुग्रहात्प्राणसंदेहः कुग्रहात्स्नेहनाशनम् ।
कुग्रहान्न जने श्लाघा कुग्रहान्नरकातिथिः ॥६६॥

---

1. B[1], B[2] and B[3] मुख प्रक्षालय शीघ्र भूपे । 2 B[1], B[2] and B[3] भाषितम् । 3. B[1], B[2] and B[3] एव बहुप्र° । 4 B[3] adds the following after this verse—यत. काव्यम्—

गतप्राया रात्रि. कृशतनु शशी शीर्यत इव
प्रदीपोय निद्रावशमुपगतो दुर्मतिरिव ।
प्रणामान्तो मानस्त्यजसि न तथापि क्रुधमहो
कुचप्रत्यासन्नं हृदयमपि चुभ्रु कठिनम् ॥
सन्तीवात्र गृहे गृहे युवतयस्ता. पृष्ठगत्वाधुना
प्रेयास प्रणमन्ति क तव पुनर्दासो यथा वर्तते ।
आत्मद्रोहिण दुर्जनप्रलपित कर्णे विप मा कृथा
छिन्नस्नेहरसा भवन्ति पुरुषा दु.खानुवृत्त्या पुन ॥
निश्वासा वदन दहन्ति हृदय निर्मूलमुन्मूल्ने
निद्रा नैति न दृश्यते प्रियमुख नक्तदिव रुद्यते ।
कण्ठे शोषमुपैति पादपतित प्रेयास्त्व दोपेक्षत
सख्यक गुणमाकलय्य दयते मानं च य कारिता ॥

These three stanzas from Amaru and Bāna are dealt with in the explanatory notes at the end.

5. B[1], B[2] and B[3] तिर्यञ्चत्व प्रकाशितम् । 6 B[1], B[2] and B[3] वचस्ते हृदये धर्तुं । 7. B[1], B[2] and B[3] परं कोपो ।

[1]यथा कुग्रहतो राज्ञी दुःखं प्राप्ता मनोरमा ।
तां कथां शृणु हे देवि ! कथयामि तवाग्रतः ॥६७॥
श्रूयतां पूर्वदेशेस्ति पुर्य्ययोद्ध्याभिधानतः ।
जन्मेजयोस्ति भूनाथ आसमुद्रान्तभूविभुः[2] ॥६८॥
मान्यास्त्यन्तःपुरी तस्य पट्टराज्ञी मनोरमा ।
तया समं सुखं भुङ्क्ते गते काले कियत्यपि ॥६९॥
राज्यं निष्कण्टकं भुङ्क्ते न हि कोप्यस्त्युपद्रवः[3] ।
आस्थानस्थो नृपोन्येद्युरिन्द्रदूतः समागतः ॥७०॥
प्रणम्य तं महीनाथं दूतो वचनमब्रवीत् ।
इन्द्रेण प्रेषितो देव ! श्रूयतां मद्वचस्त्वया ॥७१॥
अस्ति दक्षिणपाथोधौ[4] त्रिकूटाचलसंनिधौ ।
द्वीपोस्ति भीषणो नाम लङ्कातो विषमक्षितौ[5] ॥७२॥
कवचा राक्षसास्तत्र दानपुण्यस्य विघ्नदाः ।
तुष्यन्ति देवताभ्यस्ते प्रतीकारं विना[6] न हि ॥७३॥
उपद्रवस्तु देवानां तेभ्यः संजायते सदा ।
देवेभ्यो न मृतिस्तेषां राक्षसानां कथंचन ॥७४॥
मनुष्या भक्षमस्माकं देवेभ्यस्तु [7]मृतिर्न हि ।
राक्षसास्तेन गर्वेण न मन्यन्ते भयं क्वचित् ॥७५॥
मनुष्यैर्मारणीयास्ते तेनाहं प्रेषितोधुना ।
त्वत्समो भूपतिर्नास्ति पराक्रम्युपकारकृत्[8] ॥७६॥
अस्मदीयस्वामिवाचं[9] प्रमाणीकुरुषे यदि ।
तदा त्वं निजसैन्येन प्रयाणं कुरु मत्समम् ॥७७॥
इन्द्रोप्येष्यति तत्रैव वैमानिकसमन्वितः ।
गोदावर्यस्ति संकेतमुभयोः सैन्ययोरपि ॥७८॥
जन्मेजयस्य भूपस्य ससैन्यस्य सुरप्रभोः ।
परस्परं च संजातः[10] संकेतस्थानसंगमः[11] ॥७९॥

---

1 B^2 and B^3 add कदा(B^2 कु) ग्रहोपरिकथा before this verse । 2 B^1, B^2 and B^3 भूपति । 3 B^2 and B^3 °द्रवो । 4 B^1, B^2 and B^3 °सामुद्र । 5 B^1, B^2 and B^3 लङ्काविषमभूमिषु । 6 B^1, B^2 and B^3 विना तेन प्रतीकारे तुष्यन्ति देवता न हि । 7. B^1 वराहे वान्मृतिर्न हि । 8. B^1, B^2 and B^3 उ(ह्यु)पकारी पराक्रमी । 9 B^3 अस्माक स्वामिना वाचा । 10 B^1, B^2 and B^3 °त । 11 B^1, B^2 and B^3 मम् ।

ऐरावणे समारूढ इन्द्र इन्द्रपुरीपतिः[1] ।
जन्मेजयः समुत्तीर्णो मेले सति निजद्विपात् ॥८०॥
समालिङ्गितवानिन्द्रो दृष्ट्वा जन्मेजयं नृपम्[2] ।
संजाता परमा प्रीतिरुभयोरपि द्वी तयोः[3] ॥८१॥
इन्द्रदत्तविमानाधिरूढः स नृपपुङ्गवः ।
सेनान्यस्तस्य चारूढाश्चलिता राक्षसान् प्रति ॥८२॥
कौतुकाच्चलितश्चेन्द्रो वैमानिकसमन्वितः ।
दूतेन ज्ञापितं वृत्तं रक्षसां भूभुजा(जे)क्षणात्[4] ॥८३॥
संजाता राक्षसाः सर्वे संनद्धाः सपरिच्छदाः ।
असमानं नृपं ज्ञात्वा संग्रामाय स्थिताः पुरः ॥८४॥
समागत्यास्य सैन्येन विमानैर्वेष्टितं पुरम् ।
नृपादेशाद्भटैर्युद्धं प्रारब्धं राक्षसैः समम् ॥८५॥
दुर्गस्था दुर्गपाः सर्वे बहिःस्था[5] नृपसैनिकाः ।
जातं परस्परं युद्धं दारुणं भीषणं महत् ॥८६॥
सायकैश्छि(श्छ)न्नमाकाशं[6] खड्गखाट्कारकैर्दिशः ।
जीनशालास्तु भिद्यन्ते [7]घातैर्भल्लकभीषणैः ॥८७॥
श्रूयन्ते नैव वाद्यानि[8] गुणटङ्कारकाग्रतः ।
ईदृशे तत्र संग्रामे देवानामपि कौतुकम्[9] ॥८८॥
यथोन्मत्तकरीन्द्रेणोन्मूल्यन्ते भूमिपादपाः ।
तथैवोन्मूलयामास भूपालो रक्षसां पुरीम् ॥८९॥
भग्नं दुर्गं समालोक्य कवचा नाम राक्षसाः[10] ।
मुक्तशस्त्रकराः सर्वे पतिता भूपपादयोः ॥९०॥
सर्वे ते चौरवद्दैत्या आनीता इन्द्रसंनिधौ ।
एतेपराधिनो द्वी वः कुरु दण्डं यथोचितम् ॥९१॥
इन्द्रोपदेशतस्तेपि कृताः पातालवासिनः ।
पुर्यभ्येत्य[8] समग्रा सा लुण्ठिता ध्वंसिता पुनः ॥९२॥

---

1 B^1 and B^2 °न्द्रा° । 2 B^1, B^2 and B^3 ज्ञात्वा जन्मेजय भूपो (पम् ?) इन्द्रेणालिङ्गित द्रुतम् । 3 B^1, B^2 and B^3 °रुभयोर्नृपदेवयो । 4 B^1 ज्ञापितस्तेषा राक्षसाना च भूपति । 5 B^1, B^2 and B^3 बाह्यस्था । 6 B^1, B^2 and B^3 बाणौघै छि(श्छ)न्न° । 7. B^1 घा° । 8 B^1, B^2 and B^3 न श्रूयन्तेपि वादित्रा । 9 B^1, B^2 and B^3 कौतुकी देवताधिप । 10 B^1, B^2 and B^3 दैत्यपा । 11 B^1, B^2 and B^3 पुरी दैत्य° ।

इन्द्रेण भूप आनीतः[1] सहर्षेणामरावतीम् ।
महोत्सवेन[2] चागत्योपविष्ट स्थानमण्डपे ॥९३॥
निजासने स्वयं भूपः स्थापितो मघ्यतो गृहम् ।
गीतनृत्यकथावार्तालापैः[3] प्रीणितवान् भृशम् ॥९४॥
इन्द्रोवोचन्नृपस्याग्रे[4] भूप ! मामनृणीकुरु ।
मत्पार्श्वतो वृणु वर यत्किंचिद्रोचते तव ॥९५॥
त्वत्प्रसादान्नृपः प्राह सर्वमप्यस्ति मद्गृहे[5] ।
आसमुद्रान्तभूपोस्मि कल्याणं वर्तते गृहे ॥९६॥
एवं श्रुत्वा हरिः प्राह[6] न मोघं देवदर्शनम् ।
ज्ञात्वैवं भूपतिः प्राह[7] यथास्तु तव भाषितम् ॥९७॥
इन्द्रेणोक्तं तदा ब्रूहि यदस्ति तव मानसे ।
राजोचे देहि देवा(वां)शं वस्त्रयुग्मं च कुण्डलम् ॥९८॥
महिष्यग्रे गतश्चेन्द्रो बभाषे स्वप्रियां प्रति ।
देहि कुण्डलवस्त्रे मे देयं जन्मेजयाय मे ॥९९॥
तयोत्तार्य स्वदेहात्तत्प्रदत्तं स्वपतेः करे ।
कथयामास चेन्द्राणी देवराजाग्रतस्ततः ॥१००॥
यथाहं तव नारी हि वियुक्ता कुण्डलांशुकैः[8] ।
वियोगो भवतात्तस्मै प्रियापरिजनैः समम् ॥१०१॥
इन्द्रो वदति हा धिग्-धिग् मुधा[9] शापो न दीयते ।
दत्तो मयान्यथा न स्याद्भूपोच्छेदोङ्गनारिपुः[10] ॥१०२॥
हरिरेवं जगौ राज्ञे दत्त्वा सत्कुण्डलांशुके ।
मत्पार्श्वे त्वत्समाभीष्टा नित्यं तिष्ठन्ति तद्वरम् ॥१०३॥
एतच्छ्रुत्वावदद्भूप[11] इन्द्रोवग्दर्शनं पुनः ।
समायातो गृहे राजा प्रविष्टः पुरमुत्सवैः[12] ॥१०४॥
जितकाशी नृपोभ्येत्योपविष्टस्तु क्षणं सभाम् ।
विसर्ज्य मन्त्रिसामन्तान्[13] गतोन्तःपुर ईशिना ॥१०५॥

---

1 B¹, B² and B³ इन्द्रेणानीयते राजा । 2 B¹ and B² °च्छ° । 3 B¹ and B² °वार्तप्रीत्या; B³ °वार्ताप्रीता । 4 B¹, B² and B³ °नृपाग्रेण । 5 B¹, B² and B³ सर्वोऽस्ति मम मन्दिरे । 6 B¹, B² and B³ हरिर्ब्रूते । 7 B¹, B² and B³ प्रोचे । 8 B¹, B² and B³ तेन कामिन्या वियुक्ता कुण्डलांशुकात् । 9 B¹, B² and B³ वदते वासवो हा धिङ् मुधा । 10. B¹, B² and B³ दत्तोपि नान्यथा स्वामिन् ! भूपाहार स्त्रियो रिपु । 11 B¹ नमद्भूपम् । 12 B¹ °त्सवे । 13 B¹, B² and B³ विसर्जयित्वा सा° ।

पूर्वं मन्त्रिभिरालापं कृत्वालापितवान् स्त्रियः ।
स्नेहेन प्रेरितो भूपः पट्टराज्ञीगृहं[1] गतः ॥१०६॥
उत्थाय[2] च नमस्कारं कुरुते स्म[3] मनोरमा ।
शुद्धशीलाः स्त्रियो यास्तु तासां स्याद्देवता पतिः ॥१०७॥
पर्यङ्के ह्युपविष्टो[4] राज्ञ्यप्यग्रेस्य संस्थिता ।
अवादी[5]न्मत्कृते किं किं समानीतं सुरालयात्[6] ॥१०८॥
निष्कास्य कुण्डले राजा[7] देवदूष्यं च तद्ददौ[8] ।
हर्षेण प्रावृता ताभ्यां[9] जाता देवाङ्गनोपमा ॥१०९॥
सत्कृतस्तु तया भूपः सभायां प्रातरागतः ।
मन्त्रिसामन्तसीमालैः सर्वैरपि नतो नृपः ॥११०॥
राज्यूचे स्नेहतः पत्न्याः[10] किं किं नानयति प्रियः[11] ।
एवमालोच्य गर्वेण सपत्न्यन्तिकमागता ॥१११॥
नमस्कृता च सर्वाभिः(भी) रूपाद्विस्मयकारिणी ।
सूर्य[12]मण्डल सत्तेजा दुरालोका[13] बभूव सा ॥११२॥
नेपथ्यदर्शनायात्मरूपस्यालोकनाय च ।
आमन्त्रिताः स्त्रियः सर्वा याः स्युः प्राघूर्णिका अपि ॥११३॥
चतुर्धाशनपानादि भोजयत्यात्मनोग्रतः ।
कुण्डलांशुकतेजस्तो दुरालोका गभस्तिवत् ॥११४॥
स्त्रियो यथा यथा तस्याः समालोकनविह्वलाः ।
तथा तथा च[14] सा राज्ञी जाता हास्यपरायणा[15] ॥११५॥
प्रावृते कुण्डले देवि ! न ते तापयतस्तु नः ।
भवद्दृष्टिदु(र्दु)रालोका सह्यते नेति कौतुकम् ॥११६॥
वस्त्रताम्बूलदानेन प्रेषितास्ताः स्त्रियो गृहे ।
राजा राज्यश्रियं भुङ्क्ते सुखग्राही तया सह[16] ॥११७॥
एकस्मिन् दिवसे राज्ञा राज्ञी दृष्टा सुदुर्बला ।
पप्रच्छ तव को व्याधिराधिर्वा बाधतेपि कः ॥११८॥

---

1 B1, B2 and B3 °गृहे । 2 B1, B2 and B3 उत्थीय । 3 B1, B2 and B3 च । 4 B1, B2 and B3 भूपोपविष्टपर्यङ्के । 5 B1, B2 and B3 वदते म° । 6 B1, B2 and B3 दिवौकसात् । 7 B1, B2 and B3 कुण्डल राज्ञा । 8 B1, B2 and B3 समर्पितम् । 9. B1, B2 and B3 तेन । 10 B1 and B2 पुसो । 11 B1 and B2 प्रियाम् । 12 B1, B2 and B3 भानु° । 13 B1, B2 and B3 °क्या । 14 B1, B2 and B3 °पि । 15 B1, B2 and B3 परावदत् । 16 B1 सौख्येन सह मर्वदा ।

प्रच्छनीया न हि स्वामिन्नसौ वार्ता[1] कथंचन ।
का सा वार्तास्ति हे देवि ! गोपनीया ममापि हि ॥११९॥

महाग्रहेण साप्यूचे दोहदो वर्तते मम ।
मनुष्यरुधिरापूर्णवाप्यां स्नानं विधीयते ॥१२०॥

भूपोवग्नात्मसदृशं त्वयावादि वचः[2] प्रिये ।
मारिवाक् श्रूयते नैव मया क्कापि मत्पुरे[3] ॥१२१॥

लालिता या मया नित्यं प्रजा सा मेस्ति पुत्रवत्[4] ।
निर्दोषा सा कथं भद्रे घातनीया मया किल ॥१२२॥

दोहदस्तादृशः कार्यो यादृक्चक्रे[5] सुनन्दया ।
गजमारुह्य जीवानामभयं दत्तवत्यथो ॥१२३॥

प्रोचे मनोरमा राज्ञी दोहदः पूर्यते यदा ।
तदान्नं भुज्यते स्वामिन्नान्यथा दर्शनैर्नवैः[6] ॥१२४॥

भूपः कदाग्रहं ज्ञात्वा राजकार्ये प्रवर्त्तितः ।
लङ्घनं पट्टराज्ञी सा चकार स्वल्पबुद्धितः ॥१२५॥

अमात्यमन्त्रिवर्गेण श्रुता वार्ता कियद्दिनैः ।
मिलित्वा ते समायाता[7] विज्ञप्तो नृपपुङ्गवः ॥१२६॥

शृणु स्वामिन् ! स्त्रियो राजा मूर्खो बालः कदाग्रही ।
एते बुद्धिप्रपञ्चेन ग्रहीतव्या हि नान्यथा ॥१२७॥

पट्टराज्ञीकृते सर्वो लङ्घतेन्तःपुरीजनः ।
दासा दास्योसुखं प्राप्ताः संतापो भवतोप्यभूत् ॥१२८॥

ततो[8] बुद्धिप्रपञ्चेन पूरणीयस्तु दोहदः[9] ।
केनोपायेन भूपोपि पूरणीयोप्यचिन्तयत् ॥१२९॥

मन्त्र्यूचे कार्यतां वापी ह्यलक्तकपयोभृता[10] ।
तदा श्रेष्ठ उपायोयं चिन्तितो भूपतिर्जगौ ॥१३०॥

---

1 B^1, B^2 and B^3 पृच्छनीया न ते स्वामिन्निमा वार्ता। 2 B^1, B^2 and B^3 वचनं भाषितम् । 3 B^1, B^2 and B^3 क्कोडङ्गिर्मारिवाचोय नान्यत्र श्रूयते क्वचित् । 4 B^1, B^2 and B^3 नित्यमेषा मे पुत्रवत्प्रजा । 5 B^1, B^2 and B^3 यादृगस्ते । 6 B^1 दर्शनेन वै । 7 B^1, B^2 and B^3 °त्वास्ते समागत्य । 8 B^1, B^2 and B^3 तदा । 9 B^1, B^2 and B^3 पूर्यते दोहदो न किम् । 10, B^1, B^2 and B^3 ह्यलक्तोदकपूर्यते (पूरिता) ।

कृता वापी नृपादेशादलक्तकजलैर्भृता[1] ।
विज्ञप्ता पट्टराज्ञी सा मन्त्रिणा विनयेन च ॥१३१॥

मातरुत्थीयतां शीघ्रं पूर्यतां दोहदो निजः ।
सा च यावद्गता वाप्यां दृष्टा सा रुधिरावृता[2] ॥१३२॥

सखीभिः सहशृङ्गारै[3]र्गीतवादित्रसंचयैः[4] ।
दीनदुःस्थितदानानि ददती तुष्ट[5]मानसा ॥१३३॥

नरैरवीक्षिता वाप्यां[6] प्रविष्टा स्नानमण्डपे[7] ।
दोहदं पूरयित्वा च वाप्या यावच्च निर्गता ॥१३४॥

भारुण्डेन तदोत्क्षिप्ता मांसपिण्डस्पृहालुना ।
नीयते नीयते राज्ञी स्त्रीभिः कोलाहलः कृतः ॥१३५॥

सेवका यावदायान्ति तावद्राज्ञी हृता[8] खगैः[9] ।
शोधिता बहुभिर्दूरं क्व नीता ज्ञायते न हि ॥१३६॥

शुकोवगेष दृष्टान्तः[10] पट्टराज्ञी तवोदितः[11] ।
मन्यतां मद्वचो देवि ! तद्वत्त्वमपि चान्यथा ॥१३७॥

कथयित्वा त्विमां वार्तां शुकोगाद्भूपसंनिधौ ।
अस्माकीनं वचो देव ! पट्टराज्ञी न मन्यते ॥१३८॥

राङ्वे शुक ! राज्ञेषा त्वद्वचा कुपिता कथम् ।
भण्डसेनौपम्यवार्ता कीरेणोक्ता नृपान्तिके ॥१३९॥

हसित्वा भूपतिः प्राह युक्तमेव त्वयोदितम् ।
बाढं पंचयति स्वं यः[12] शैथिल्यं तस्य युज्यते ॥१४०॥

परं कीर ! त्वया वाच्यं [13]पुष्पवत्याः कथानकम् ।
परिणीता च कौमारी वृत्तान्तं तन्निवेद्य ॥१४१॥

शुकोवगस्ति कौमारी रूपेणात्यन्तमद्भुता ।
देवाचार्यो न शक्नोति कर्तुं तद्गुणवर्णनम् ॥१४२॥

---

1 B¹, B² and B³ भूपादेशेन तद्वापी आ(चा)लक्तजलपूरिता । 2. B¹, B² and B³ वाप्या सा गता यावद्दृष्टा शोणितपूरिता । 3 B¹, B² and B³ सशृङ्गारा सखीसार्धं° । 4. B¹, B² and B³ °त्रकादिभि । 5. B¹ दुष्ट° । 6 B¹, B² and B³ नरैर्विवर्जिता वापी । 7 B¹, B² and B³ स्नानहेतवे । 8 B³ हता । 9 B¹, B² and B³ खगे । 10 B¹, B² and B³ °तदाख्यान । 11 B¹, B² and B³ °दितम् । 12 B¹ and B³ पचयत्या (B¹ यित्वा) त्मनो गाढ, B³ वञ्चयितात्मनो गाढ । 13 B¹ and B² °ष्पा० ।

जन्म स्यात् सफलं तस्य यद्गृहे गृहिणी हि सा ।
शुकस्य वचनं श्रुत्वा जातः कन्यानुरागभाक् ॥१४३॥
शुकराज ! त्वया शिक्षा दातव्या मत्कृते तथा ।
क्षणाद्येन[1] प्रकारेण कन्यामुद्वाहयाम्यहम् ॥१४४॥
कार्यं सिद्ध्यति दुःसाध्यं शुकः प्राहोद्यमादिह ।
परिणीता च कौमारी शेनिका विक्रमेण वै[2] ॥१४५॥
भूपोवकीर ! का कन्या पर(रि)णीता कथं पुनः ।
विक्रमेणेति[3] वृत्तान्तं कथनीयं ममाग्रतः ॥१४६॥
शुकोवगेतदाख्यानं श्रूयतामेकचित्ततः ।
पश्चिमायां तु दिश्यत्र वारुणं नाम पत्तनम् ॥१४७॥
रूपचन्द्राभिधो राजा राज्ञी रुक्मप्रभाभिधा ।
बहुपुत्रोपरिष्टात्तु कन्या जातास्ति शेनिका ॥१४८॥
लाल्यमाना कियद्वर्षैः[4] पाठिता सा ततः परम् ।
सर्वशास्त्रे कृताभ्यासा परं सा द्वेषिणी नरे[5] ॥१४९॥
क्रमेण यौवनं प्राप्ता रूपेण रतितुल्यका[6] ।
मातृ(ता)पित्रोश्च संजाता संतापं तन्वती तदा ॥१५०॥
अन्यदा विक्रमो राजा मालवानामधीश्वरः ।
उपविष्टः सभायां हि मन्त्र्यमात्यपरीवृतः ॥१५१॥
सभायां तत्र चायातो विदेशीयो द्विजः क्वचित् ।
लात्वा देशं[7] समासीनो यथास्थाने नृपाज्ञया[8] ॥१५२॥
पृष्टो[9] विक्रमभूपेन सुधामधुरया गिरा ।
कथं कुतः समायातः ? प्रकाशय ममाद्भुतम् ॥१५३॥
अवादीद् ब्राह्मणो देव ! ह्येकचित्ततया शृणु[10] ।
अद्भुतं यादृशं पृष्टं कथयामि च तादृशम् ॥१५४॥
वारुणं नाम नगरं ह्यस्ति पश्चिमदिश्यहो ।
रूपचन्द्राभिधो राजा सेचानीनामिका[11] सुता ॥१५५॥

---

1 B^1 and B^2 यथा येन । 2 B^2 and B^3 विक्रम यथा । 3 B^1, B^2 and B^3 एतदामूल० । 4. B^1, B^2 and B^3 °र्वै । 5 B^2 and B^3 नरै । 6 B^1, B^2 and B^3 सादृशा (B^3 शी) । 7 B^1, B^2 and B^3 दत्त्वाशिषा । 8. B^1, B^2 and B^3 द्विजोत्तम । 9. B^2 पृष्टे । 10 B^1, B^2 and B^3 तदा शृणु तमद्भुतम् । 11 B^1 नामत , B^2 and B^3 नाम तत्° ।

विद्यया विजिता ब्राह्मी रम्भा रूपेण चात्मनः[1] ।
बुद्धया च वाक्पतिर्जिग्ये[2] चातुर्येण च विष्टपम् ॥१५६॥

अस्तीदृश्यद्भुता कन्या विश्वलोकविभूषणम्[3] ।
पुरुषद्वेषिणी सा तु रत्नद्वेषी यतो विधिः ॥१५७॥[4]

रम्याद्रम्यतरां वार्तां श्रुत्वा विक्रमभूपतिः ।
ददाति स्मेप्सितं दानं ब्राह्मणस्तु विसर्जितः ॥१५८॥

अथ विक्रमभूनाथश्चातुर्यैकधुरन्धरः ।
वार्तामोहितचित्तः सन्[5] प्रेषयामास सेवकान् ॥१५९॥

वावहीति नरद्वेषं प्रकारात्कुत एव सा[6] ।
कन्याया मूलवृत्तान्तं नी(ज्ञा?)त्वा मे कथ्यतां पुरः ॥१६०॥

शिक्षां दत्त्वाथ भूपेन प्रेषिता निजपूरुषाः ।
क्रमेण तेपि[7] संप्राप्ता वारुणाभिधपत्तने ॥१६१॥

तस्थुरेकप्रदेशेन वृद्धमालिनिकागृहे ।
मिष्टान्नाहारदानेन वृद्धाप्यावर्जिता भृशम् ॥१६२॥

मालिन्या ते तया पृष्टाः किमर्थं समुपागताः ?
मम पुत्राधिका यूयं यद्वाच्यं तद्वदन्तु भोः[8] ॥१६३॥

राजपुत्रा मातुराहुः काप्यास्ते शोनिका कनी[9] ।
सुता सा द्वेषिणी पुंस्सु (सु) तद्वृत्तान्तं[10] निगद्यताम् ॥१६४॥

---

1. B[1], B[2] and B[3] रूपे रम्भायते येन ब्राह्मो विद्यागुणैर्जिता । 2 B[1], B[2] and B[3] पतिर्जंप्तः । 3. B[1], B[2] and B[3] °विभूषणा । 4 B[3] adds the following verses after this :—

शशिनि खलु कलङ्कः कण्टका पद्मनाले
उदधिजलमपेय पण्डिते निर्धनत्वम् ।
दश ··· 'गोदूर्गत्वस्वरूपे
धनिपुण (च) कृपणत्वं रत्नदोषः कृतान्त ॥
चन्द्रे लाञ्छनता हिम हिमगिरौ क्षारे जले सागरे
सुधा चन्दनपादपा (पे) विषधरै (राः) पद्मे स्थिताः कण्टका ।
स्त्रीरत्ने (हि) जरा कुचेषु पतित वृद्धस्य दारिद्र्यता
· · सहित देवाधिसा निर्मितम् ॥

5 B[1] and B[2] °स्तोपि । 6 B[1], B[2] and B[3] कथ केन प्रकारेण नरद्वेषेण वर्तते । 7 B[1], B[2] and B[3] अनुक्रमेण । 8 B[1], B[2] and B[3] कथनीयास्ति तद्वद । 9. B[3] सेचानी यास्ति कन्यका । 10 B[1], B[2] and B[3] नरद्वेषी श्रुतास्माभिर्वृत्तान्त तन्° ।

मालिन्यूचेथ वृत्तान्तं मत्पुत्राः शृणुताद्भुतम् ।
सेचानिकासमीपेहं यास्यामि च गताप्यहम् ॥१६५॥
अन्यदा रूपचन्द्रोयं चिन्तयामास मानसे ।
नरद्वेषभवां वार्तां गत्वा पृच्छामि तां सुताम् ॥१६६॥
यावद्याति सुतावासे [1]भूपतिर्निष्परिच्छदः ।
तावत्सुता[2] समादिष्टा दत्वा जवनिकान्तरे ॥१६७॥
तदन्तरेवदद्भूपो वत्से[3] मद्वचनं शृणु ।
पक्षोभयविशुद्धा त्वं सुरूपा सद्गुणोचिता ॥१६८॥
सुशीला [4]सुन्दराचारा सदाक्षिण्या सुशास्त्रवित् ।
परं वत्से कथं जातं पुरुषद्वेषलक्षणम् ? ॥१६९॥
कन्योचे श्रूयतां तात ! त्वं तां शृणु कथामथ ।
गङ्गातीरेस्ति चासन्नं बदरीनामकं वनम् ॥१७०॥
सीचानकयुगं[5] तत्र वनान्तर्निवसत्यहो[6] ।
अन्यदा जलपानाय गतं गङ्गातटे तु तत्[7] ॥१७१॥
सार्थेशः कोपि तीरस्थः प्रासुकान्नेन सद्यतेः[8] ।
पारणं कारयामास दृष्ट्वा [9]सिञ्चानकोब्रवीत् ॥१७२॥
पश्य भद्रे ! मुनीन्द्रस्य धन्यो दत्ते च[10] पारणम् ।
प्राप्यते यदि मानुष्यं तदावां दीयते प्रिये ! ॥१७३॥
दानानुमोदनात्पुण्यमावाभ्यां समुपार्जितम् ।
कियद्भिस्तु दिनैस्तत्र वृक्षे मुक्तमथाण्डकम् ॥१७४॥
प्राप्ते ग्रीष्म ऋतौ तत्र दावानल उपस्थितः ।
संप्राप्तो दारुणोटव्यां वृक्षासन्नः समागतः ॥१७५॥
सिञ्चान्योक्तं द्रुतं स्वामिन् ! व्रज पानीयहेतवे ।
यथोपशाम्यते वह्निर्वृक्षपर्यन्तसेचनात् ॥१७६॥
एवं श्रुत्वा ततः शीघ्रं गतः [9]सिञ्चानको जले ।
तावत्सि[9]ञ्चानका पश्चाज्ज्वालापूरेण[11] वेष्टिता ॥१७७॥

---

1 B^3 भूपोपि नि°। 2 B^1, B^2 and B^3 सुताभिरा°। 3 B^1 वच्छे। 4 B^1, B^2 and B^3 सत्क्(B^3 कृ)ता°। 5 B^1, B^2 and B^3 °न युगल। 6. B^1, B^2 and B^3 निवसन्ति (ति) वनान्तरे। 7 B^1 and B^2 गतो गङ्गातटे खगौ°। 8 B^1 and B^2 °कान्न मुनीश्वरे। 9 B^1 and B^2 सेचा°। 10. B^1, and B^3 ददति। 11 B^1, B^2 and B^3 °लामालेन।

सिंश्चानी चिन्तयत्यन्तर्गतो भर्ता स कातरः।
आत्मजेनापि न स्नेहः प्रियया तस्य किं भवेत् ॥१७८॥
धिग् धिग् निःस्नेहमर्त्यानां मुखे दृष्टेपि पातकम्।
सिंश्चानी चिन्तयत्येवं दग्धा दावानलेन सा ॥१७९॥
मुनिदानानुमोदेन पुरा यत्पुण्यमर्जितम्।
तत्पुण्यान्मानुषं जन्म[1] संजाता त्वद्गृहे सुता ॥१८०॥
तस्मात्कारणतस्तात[2]! पुरुषद्वेषिणी ह्यहम्।
न रोचते हि मे मर्त्यमुखस्यालोकनं क्वचित् ॥१८१॥
एवं पुत्रीकथां श्रुत्वा राजकार्ये गतो नृपः।
अहं च[3] तन्मुखाच्छ्रुत्वा समायाता[4] निजे गृहे ॥१८२॥
चरैर्विक्रमभूपस्य मालिन्या मुखतः श्रुतम्।
सिंश्चान्याः[5] पूर्ववृत्तान्तं ज्ञात्वागत्योक्तमीशितुः ॥१८३॥
विज्ञाय कन्यकावृत्तं विक्रमो वीर उत्तमः।
उपायांश्चिन्तयामास पाणिग्रहणवाञ्छया ॥१८४॥
गौडिकावंशसंजाता वागलक्रीडनादिकाः[6]।
गौडदेशात्समानीताः सुक्रीडावाडिका घनाः[7] ॥१८५॥
मन्त्रिणां राज्यभारं हि दत्वा साहसिकाग्रणीः।
किंचित्सैन्यं समादाय वह्निवेतालकान्वितः ॥१८६॥
सह पेटकवर्गेण भूपतिर्गरिमान्वितः।
सेचनकाभिधानं च स्वनामस्थापनं कृतम् ॥१८७॥
मार्गे नगरमध्ये ये समायान्ति हि भूभुजः।
गत्वा तत्र कलावत्यो दर्शयन्ति निजाः कलाः ॥१८८॥
क्रीडन्त्यन्याः कलावत्यः ख्यातः सेचनकः स च।
विदितः सकले देशे मार्गमुल्लङ्घयत्यपि ॥१८९॥
एवं च ग्रामानुग्रामं क्रीडयन्नद्भुताः कलाः।
जगाम तत्पुरोद्याने यत्र सेचनिका कनी ॥१९०॥

---

1 B1 and B2 °ण्याद्भवमानुष्य। 2 B1, B2 and B3 तेन का°। 3 B1, B2 and B3 मयाद्य। 4 B1, B2 and B3 °याता(त)। 5 B1, B2 and B3 सेचा°। 6 B1, B2 and B3 डकादय. (B1 and B2 दिये)। 7 B1, R2 and B3 बहव क्रीडवाडिका.।

वारुणाख्यपुरासन्नं[1] वनं पुष्फा(ष्पा)वतंसकम् ।
तत्र सेचनको नाम पेटकेन समं स्थितः ॥१६१॥

अतः प्रभातवेलायां रूपचन्द्रो नरेश्वरः ।
अनेकमन्त्रिसामन्तपूरितास्थानसंस्थितः ॥१६२॥

वामदक्षिणतस्तस्थुः सुस्वराः सरसा बुधा ।
अग्रे गीताङ्गनादज्ञा मन्येसौ वासवोपमः ॥१६३॥

अतः सेचनको[2]ऽप्यश्वारूढः स्त्रीभिः समन्वितः[3] ।
संनह्य शस्त्रपाणिस्थः सभां गत्वा[4] नमन्नृपम् ॥१६४॥

देव ! ते[5] सत्यशीलाद्या विदिता विश्वमण्डले ।
तच्छ्रुत्वा त्वत्समीपेहं ह्यागतः शृणु कारणम् ॥१६५॥

विग्रहे देवदैत्यानां जायमाने रणाङ्गणे[6] ।
मया भूभामिनीनाथ ! गम्यते हि त्वदाज्ञया ॥१६६॥

यदि मे देहि वाचं त्वं तदा मे गमनं भवेत् ।
यस्य तस्यान्तिके पुंसो वाचं कोपि न याचते ॥१६७॥

ततो नृपो रूपचन्द्र[7] उवाचेदं नरं प्रति ।
वाचा दत्ता मया तुभ्यं कथयस्व यथोचितम् ॥१६८॥

नरोवोचदियं भार्या रक्षणीया प्रयत्नतः ।
यस्य कस्यान्तिके न स्त्रीरत्नं केनापि धार्यते ॥१६९॥

पुनर्विज्ञापयाम्येवं संग्रामे गम्यते मया ।
कुर्वतः समरं दैत्यैर्यदा[8] पतति मे वपुः ॥२००॥

प्रियाया दर्शनीयं तत् करोत्वेषा यथोचितम् ।
शिक्षां दत्त्वा नमन् भूपं हयेनोत्पत्य खं ययौ ॥२०१॥

पश्यमाना सभा सर्वा गतो दृष्टेरगोचरम् ।
सभ्याः सर्वे प्रशंसन्ति तं नरं कौतुकाद्भुतम् ॥२०२॥

कियत्यपि गता वेला करं खेटकसंयुतम् ।
आकाशात्पतितं दृष्टं सभा सर्वा चमत्कृता ॥२०३॥

---

1 B[3] वारुणीनगरासन्न । 2. B[1], B[2] and B[3] सेचानकादेशद° । 3 B[1], B[2] and B[3] स्त्रियान्वित । 4 B[3] नत्वा । 5 B[1] and B[2] त्वत्° । 6 B[1], B[2] and B[3] तत्र घोर रणाङ्गणम् । 7 B[1], B[2] and B[3] रूपेन्दुभूपश्च ह(ह्य)वा° । 8 B[1], B[2] and B[3] दैत्याना युद्धमानोह यदा ।

हाहाकारपराः सर्वे यावत्पश्यन्ति विस्मयात् ।
तावत्करो द्वितीयोपि सखड्गः सहसापतत् ॥२०४॥

हाहापरस्ततो राजा दृष्ट्वा खड्गयुतं करम् ।
पतितं तावदाकाशान्मस्तकं तन्नरस्य च ॥२०५॥

ततश्च दुःखिताः सर्वे धुन्वाना मस्तकं मुहुः ।
सतुरङ्गः कबन्धश्चापतदास्थानमण्डपे ॥२०६॥

सर्वे हाहापरा जाताः सर्वे जाताः सुदुःखिताः ।
दर्शितं तत्प्रियायास्तद् दृष्ट्वा भर्तुः स्वरूपकम्[1] ॥२०७॥

तदग्रेऽञ्जलिमायोज्य पादपद्मं नमस्कृतम् ।
अवादीत् त्वत्प्रसादेन भुक्ता भोगा हृदीप्सिताः ॥२०८॥

तया भूपोपि विज्ञप्तः[2] स्वामिन् ! काष्ठानि मेर्पय ।
मृते भर्तरि नारीणां नान्यो मार्गः कुलस्त्रियाम् ॥२०९॥[3]

राजोचे स्थीयतां भद्रे ! मृते पि न हि किंचन ।
तव निर्वाहजां[4] चिन्तां यावज्जीवं करोम्यहम् ॥२१०॥

नारी प्राह तव स्वामिन् ! शीलाख्या वर्तते भुवि ।
रूपं दृष्ट्वा परस्त्रीणां न लोभस्तव[5] युज्यते ॥२११॥

एतच्छ्रुत्वा नृपः प्रोचे न लोभस्त्वं सुतासमा ।
काष्ठावरोहणे नार्यास्तिष्ठ तिष्ठोच्यते वचः ॥२१२॥

इत्युक्त्वा चन्दनैः काष्ठैर्नृपोकारापयच्चिताम्[6] ।
अतिस्नेहानुभावात्स्त्री[7] प्रविष्टा सा चितानले[8] ॥२१३॥

---

1. B^1, B^2 and B^3 भर्तुर्यथाविधि । 2. B^1 भूप सुवि°, B^2 and B^3 भूपस्तु वि° ।
3 B^3 adds the following, after this verse :—

उक्त च—गतियुगलकमेवोन्मत्तपुष्पाकरस्य,
त्रिनयनतनुपूजा वाथ वा भूमिपात ।
विमलकुलभवानामङ्गनाना शरीर,
पतिकरकरजैर्वा सव्रण सप्तजिह्वैः ॥
स्त्रीणा दोपसहस्रेपु गुणत्रयमुपस्थितम् ।
पुत्रोत्पत्तिर्गृहारम्भ विपत्ति पतिना सह ॥

4. B^1 and B^2 °हकी । 5 B^1, B^2 and B^3 लोभ तव । 6 B^1, B^2 and B^3 °ष्ठैश्चिताकारापयन्नृप । 7 B^1 and B^2 °वा स्त्री । 8 B^3 °लम् ।

युग्मस्नानेन[1] धौताङ्गाः सभासभ्याः समागताः ।
स तावज्जितकाशी ना नत्वा भूपं पुरः स्थितः ॥२१४॥
हे देव! त्वत्प्रसादेन जित्वा दैत्यमहाबलम्[2] ।
समायातोऽधुनास्म्यत्र देहि मे वनितां विभो! ॥२१५॥
राजा सविस्मयश्चित्ते यावद्दत्ते न चोत्तरम् ।
तावता[3] स नरः प्राह[4] पूर्वोक्तं देव! नान्यथा ॥२१६॥
तृषार्तोऽम्बु क्षुधार्तोऽन्नं स्त्रीः कामं दुर्गतो धनम् ।
न मुञ्चति तथा सत्यं वचः सत्पुरुषो निजम्[5] ॥२१७॥
नरस्य वचनं श्रुत्वा भूपः स्थाता निरुत्तरः[6] ।
तावन्मन्त्रीश्वरो ब्रूते मद्वचः श्रूयतां प्रभो! ॥२१८॥[7]
प्रत्यक्षोयं[8] मृतो दृष्टो जीवन्नेवाथ दृश्यते ।
तदा सा दैवयोगेन राज्ञीपार्श्वे विलोक्यताम् ॥२१९॥
इति मन्त्रिवचः श्रुत्वा भूपेनापि तथा कृतम् ।
राज्ञीपार्श्वात्समानाय्य तस्य पुंसोऽर्पिताङ्गना ॥२२०॥
नरेण तत्र कैवारं प्रारब्धं नरपाग्रतः ।
भूपो ज्ञात्वा कलावन्तं हृष्टो दत्ते घनं धनम् ॥२२१॥
सहर्षो भूपतेर्लोकः स्त्रियो जाताः ससम्मदाः ।
विसर्जितो नरः सोऽपि गतोऽस्तं च दिवाकरः ॥२२२॥
प्रातःकाले च भूनेतोपविष्ट स्थानमण्डपे ।
ज्योतिषिको[9] नरः कोऽपि भूपपार्श्वे समागतः ॥२२३॥
द्वादशतिलकैर्युक्तः कक्षायां न्यस्तपुस्तकः ।
भूपस्याशीर्वचो दत्त्वोपविष्टस्तु तदग्रतः[10] ॥२२४॥
पृष्टो भूपेन भो ज्योतिषिक! ज्ञाता किमागमम्[11] ।
किं शास्त्रं दर्शयोद्दामं कलायाः प्रत्ययं निजम् ॥२२५॥

---

1. P^1, and P^3 युग्म° । 2. B^1, B^2 and B^3 दैत्यान् महाबलान् । 3. B^1, B^2 and B^3 °ते. । 4. B^1, B^2 and B^3 नरो ब्रूते । 5. B^1, B^2 and B^3 have instead .—

स्त्रियं कामी धन क्षीण क्षुधिता(तो)ऽन्न तृषज्जलम् ।
प्राप्यते तानि वस्तूनि केके रत्य न मुञ्चति ॥

6 B^1 and B^2 भूपे नायाति चोत्तरम् । 7 B^3 omits this verse completely । 8. B^2 °क्षेय । 9 B^1, B^2 and B^3 °तिष्कको । 10 B^1 दत्वाप्युपविष्टस्त° । 11. B^1, B^2 and B^3 भो ज्योति ! किं किं जानासि चागमम् ।

स्वामिन् ! सत्यमिदं वाक्यं भवता यत्प्ररूपितम् ।
पुस्तकस्य वहे भारं यद्यहं प्रत्ययोज्झितः[1] ॥२२६॥
धनस्य प्रत्ययो दानं प्रत्ययः पात्रमंहतेः[2] ।
पात्रे प्रत्यय आचारो[3] ज्ञानेपि प्रत्ययस्तथा ॥२२७॥
यथायं [4]प्रत्ययो राजन्नधुना पश्य कौतुकम् ।
निष्कास्य ष(ख)टिकां कोशाल्लग्नं स्थापितवांस्ततः ॥२२८॥
बलाबलं[5] ग्रहाणां तु ज्ञात्वा भूपं व्यजिज्ञपत् ।
मेघ आयाति चेद्रौद्रोधुना मे प्रत्ययस्तदा ॥२२९॥
ज्योतिर्विचनमाकर्ण्य सभा सर्वापि विस्मिता ।
व्योम्नि मेघलवो[6] नास्ति किमिहालीकभाषया ॥२३०॥
यावदेवं विमृशति[7] तावदभ्रो विनिर्गतः ।
क्षणान्मुशलधाराभिर्लग्नो मेघस्तु वर्षितुम् ॥२३१॥
तत्क्षणाज्जलपूरेण प्रवृत्तः प्लावितुं महीम् ।
सभां स्वीयां[8]जलैः पूर्णां दृष्ट्वा भूपः समुत्थितः ॥२३२॥
ज्योतिष्कस्य करे लग्न ऊर्ध्वभूम्यां गतो नृपः ।
जलेन प्लाविता सापि द्वितीयां भूमिकां गतः[9] ॥२३३॥
दृष्ट्वा तामप्यम्बुपूर्णां[10] भूपो व्याकुलमानसः ।
तृतीयां भूमिमारूढो ज्योतिष्केन समं ततः ॥२३४॥
सापि पूर्णाम्बुभिस्तुर्या पञ्चमीं[11] च क्रमाद्गतः ।
एकविंशतिभूम्योपि[12] यावत्पूर्णा महाजलैः[13] ॥२३५॥
भूपोवक् श्रूयतां ज्योतिः ! प्रलयो भाषितस्त्वया[14] ।
अधुनाप्यागतः सोयं वद किं[15] क्रियतेधुना[16] ॥२३६॥

---

1 B^1, B^2 and B^3 यदि न प्रत्यय विभो । 2. B^1 and B^2 दानप्रत्ययपात्रता, B^3 दाने दाने प्रत्ययपात्रयोः । 3. B^3 °यमाचार । 4 B^1 and B^3 तथा यत्प्र° । 5. B^1 चलाचल । 6 B^1, B^2 and B^3 मेघालङ्कारको । 7 B^1, B^2 and B^3 °श्यन्ति । 8 B^1, B^2 and B^3 यावज्ज° । 9 B^1 and B^2 गतौ । 10. B^1, B^2 and B^3 सापि पूर्णा जले दृष्टा । 11. B^1, B^2 and B^3 पूर्णा चतुर्थाया पञ्चम्या । 12 B^1, B^2 and B^3 भूमीषु । 13 B^1, B^2 and B^3 मही जले । 14. B^1, B^2 and B^3 °य भाषित स्त्वया । 15 B^1, B^2 and B^3 त्व । 16. B^1, B^2 and B^3 किमु ।

ज्योतिरूचे महाराजन्! महतामिति चेष्टितम्।
संपदि[1] सति(त्यां) नो गर्वो विषादो न विपद्यपि[2] ॥२३७॥

यतः— संपदि यस्य न हर्षो विपदि विषा° ॥२३८॥[3]

तावत्पूर्णा जलैः सापि भूमिका भूप उत्थितः।
नृपोपि यावन्नाशा(सा)ग्रं जले मग्नः क्षणेन सः[4] ॥२३९॥

भूपः प्रोचे वद त्सा(सा)धु क्रियतेप्यधुना किमु।
ज्योतिरूचे महाराज[5]! नेत्रमीलनमाचर[6] ॥२४०॥

नेत्रे निमील[7]यित्वा च यावद्भूपोन्[8]मीलति।
न तावज्जलदो नाम्बु नार्द्रतास्ति भुवोपि च ॥२४१॥

उपविष्टो निजस्थाने न हि कोप्यस्त्युपद्रव.।
तावन्नरेण कैवारं प्रारब्धं भूपतेः पुरः ॥२४२॥

राज्ञा ज्ञातं कलाविज्ञो न सामान्यास्त्यसौ कला।
हसिताः सर्वसामन्ता भूपाद्याश्च चमत्कृताः[9] ॥२४३॥

राज्ञोचेत्यद्भुता विद्या शिक्षिता कस्य पार्श्वतः।
एका पूर्वदिने दृष्टा द्वितीयाद्य किमुच्यते ॥२४४॥

स आह स्मास्ति सार्थेश गुरुः सेचनको[10] मम।
शिक्षितस्तत्प्रसादेन भूपाग्रेद्यास्मि कौतुकी ॥२४५॥

भूपः प्रोचे कदा नृत्यं सेचनाख्यो गुरुस्तव।
करिष्यति [11]किलास्माकं दर्शयिष्यति[12] कौतुकम् ॥२४६॥

तदा कलाविदप्याहास्मदीयो भूपते! गुरुः।
स्त्रीणां [च] वर्तते द्वेषी तासां नालोकयेन्मुखम् ॥२४७॥

एवं श्रुत्वा[13] महीनाथो जातो विस्मितमानसः[14]।
कथंचिद्गुरुरात्मीयो मेलनीयो मयापि[15] हि ॥२४८॥

---

1. B^1, B^2 and B^3 सपदे। 2 B^1, B^2 and B^3 विपादं विपदे न हि। 3. B^1 and B^3 omit the whole expression, B^2 stops after हर्षो। 4 B^1, B^2 and B^3 किं पुनर्नृप-नासाग्रं यावन्मग्नो जलेन स [B^1 जले सम]। 5 P^1 and P^3 °जन्। 6 B^1, B^2 and B^3 नेत्राणा मीलय क्षणम्। 7. B^1, B^2 and B^3 नेत्राणा मेल°। 8 B^2 न। 9. B^1, B^2 and B^3 °श्चा हृच्चम°। 10. B^1, B^2 and B^3 सेचा°। 11 B^1 and B^2 कदा, B^3 तदा। 12 B^1, B^2 and B^3 दर्शायिष्यति। 13. B^1 एतच्छ्रु°। 14. B^1, B^2 and B^3 विस्मयमा°। 15. B^1 and B^2 ममापि।

इत्युक्त्वा तस्य वेगेन स्वर्णरत्नादि भूषणम्[1] ।
शोभनाश्वादि पृच्छा(थ्व्या ?)दि दत्तं दानं [2]हृदीप्सितम् ॥२४९॥
प्रेषितः स निजे स्थाने सभा सर्वा विसर्जिता ।
राज्यलीलोचितैः सौख्यै रात्री [3]राज्ञातिवाहिता ॥२५०॥
पुनः प्रातः सभासीनो रूपचन्द्रनरेश्वरः ।
सेचानकं समानेतुं नरान् प्रेषितवान्निजान्[4] ॥२५१॥
सेचानकः सश्रृङ्गारो नानाभरणभूषितः ।
सुखासने समारूढः [5]ससैन्यपरिवारकः[6] ॥२५२॥
नेत्रयोः पट्टको बद्धो डाङ्गिकैश्चाग्रतः श्रितः ।
पथि यत्र समायाति नारी नश्यति तत्पचात्[7] ॥२५३॥
परिच्छदेन संयुक्तो गतो यत्रास्ति भूपतिः ।
अभ्युत्थानं न सन्मानं नतिं कस्यापि नो सृजेत्[8] ॥२५४॥
उपविष्टः सभामध्ये नेत्रयोः पट्टकावृतः ।
निषिद्धाश्च स्त्रियः सर्वा रूपचन्द्रेण मण्डपात् ॥२५५॥
तथापि कौतुकाकांक्षी नरो रूपेण पश्यति ।
सेचानिका[9] च[10] साश्चर्या जालकान्तः प्रपश्यति[11] ॥२५६॥
पृष्टः स रूपचन्द्रेण सत्यं वद नरोत्तम ।
स्त्रीषु द्वेषी[12] कथं जातः कथय त्वं[13] ममाग्रतः ॥२५७॥
ततः सेचानको ब्रूते स्त्री नैवास्त्यत्र कुत्रचित् ।
नेत्रयोः पट्टकं त्यक्त्वा वदति स्म विदां वरः[14] ॥२५८॥
दिशायाः पूर्वभागेस्ति गङ्गानाम्नी महानदी ।
तस्यास्तीरेस्ति भो ! रम्यं विख्यातं बदरीवनम् ॥२५९॥
बहवः पक्षिणस्तत्र निवसन्ति यदृच्छया ।
सेचानकस्य युगलं मुदितं तत्र तिष्ठति ॥२६०॥

---

1 B¹, B² and B³ °णान् । 2 B¹, B² and B³ तदी° । 3. B¹ भूपेति°; B² and B³ भूपेन । 4. B¹, B² and B³ प्रेषिता भूपतेर्नरा । 5 B¹, B² and B³ स्व० । 6. B¹, B² and B³ °वारित । 7 P³, B¹ and B² तत्पथात् । 8. B¹, B² and B³ प्रणामं ननु कस्यचित् । 9 P³ °न° । 10 B¹ °पि । 11. B¹, B² and B³ पश्यन्ती जालिकान्तरे । 12. B¹, B² and B³ स्त्रीभिर्द्वेषं । 13 B¹, B² and B³ जात कथयस्व । 14. B¹, B² and B³ वदते वदता वर ।

कियत्स्वहस्सु संजातः सेचानीगर्भसंभवः ।
एकस्यां वृक्षशाखायां भुक्तमण्डकयुग्मकम् ॥२६१॥

कियद्भिस्तु दिनैरेतौ संजातौ युग्मबालकौ ।
एकस्मिंस्तु दिने जातो दावाग्नेः समुपद्रवः[1] ॥२६२॥

सेचानेन तदैवोक्तं समानय जलं प्रिये ! ।
जलसेकाद्यथा वह्नेर्नाशयामि ह्युपद्रवम् ॥२६३॥

गता सा जलमानेतुं नायाता निर्दया पुनः ।
बालकोपरि दग्धोहं दावाग्नेर्ज्वालया तदा[2] ॥२६४॥

कन्यकोचे निराश्चर्यं कूटं किं जल्पसे मुधा ।
दग्धाहं बालकैः सार्धं नष्टस्त्वं स्नेहवर्जितः[3] ॥२६५॥

इति वादं विवदतोः श्रुत्वा सेचानिकापितुः(ता) ।
मिलितः पूर्वसंकेतो ज्ञातः पूर्वभवप्रियः ॥२६६॥

पुनश्चिन्ता समुत्पन्ना रूपचन्द्रस्य भूभुजः ।
परमेतत्सुतारत्नं दास्ये नाटकिनो न हि ॥२६७॥

उक्तं च— कुलं[4] च शीलं च रूपवता च
विद्या वयो रूपधनाढ्यता च ॥
एते गुणाः सप्त वरेतिरिक्त-
स्ततः परं पुण्यफलाय कन्याः ॥२६८॥

पुम्भिः सार्धं निर्विरोधं ज्ञात्वा भूपः समुत्थितः ।
सेचानोप्यश्वमारुह्य यावद्याति निजाश्रमे ॥२६९॥

तावत्केनापि भट्टेन ह्येकेनाप्युपलक्षितः ।
स एष मालवाधीशो विक्रमादित्यभूपतिः ॥२७०॥

दातृणां दानधौरेयो वीराणामेकवीरराट् ।
साहसैकनिधिः[5] सम्यग् विक्रमी विक्रमो नृपः ॥२७१॥

एतद्वचनमाकर्ण्य रूपचन्द्रो धराधिपः ।
पादचारी समायातो यत्र विक्रमभूपतिः ॥२७२॥

---

1 B[1], B[2] and B[3] लाल्यमाना(नौ) दिनैकस्मिन् दावानलमपुत्स्य । 2. B[1], B[2] and B[3] ज्वाला दावानलस्य च । 3. B[3] °तम् । 4 B[1] and B[2] omit the whole verse, P[1] and P[3] have only कुल च शील च । 5 B[1], B[2] and B[3] साहसीना निधि ।

करौ च कुड्मलीकृत्य स्तुतिमेवं विनिर्मि(र्मं)मे[1] ।
गृहं पवित्रयास्माकं [2]पदपद्मरजेन तु ॥२७३॥

धन्योहं मत्पुरं धन्यं यत्प्राप्तो विक्रमाधिपः ।
प्रकृष्टविनयेनाथ[3] समानीतो निजे गृहे ॥२७४॥

पुनः पप्रच्छ भूनाथः प्रारब्धं किमिहाद्भुतम् ।
मालवेश्वर ! वार्तेयमारब्धा वद कारणम् ॥२७५॥

हसित्वा विक्रमः प्रोचे प्राघूर्णोस्म्यधुना तव ।
तव कीर्तिः परा धूर्ती धूर्तितोहं तयागतः ॥२७६॥

इति प्रीतिवचः श्रुत्वा रूपचन्द्रो नराधिपः[4] ।
परमानन्दरूपेण[5] भोजितो भक्तिपूर्वकम् ॥२७७॥

मन्त्रयित्वा मन्त्रिभिः स विज्ञप्तो विक्रमाधिपः ।
प्रसादं कुरु भूमीन्द्र ! वचनं मामकं शृणु ॥२७८॥[6]

न हि दानं विना प्रीतिर्न शोभा प्राप्यते क्वचित्[7] ।
यथा पंचामृतं भोज्यं घृतहीनं न शोभते ॥२७९॥

गजवाजिसुवर्णाद्याः पादार्घास्तव[8] मन्दिरे ।
तव योग्यमिदं पुत्री[9]रत्नमेतद्विवाहय ॥२८०॥

एतद्वचनमाकर्ण्य हृष्टो मालवभूपतिः ।
वाञ्छितार्थप्रदानेन को न तुष्यति मानवः[10] ॥२८१॥

प्रशस्ते दिवसे भूपः कारयामास[11] मण्डपम् ।
परिणीता विक्रमेण सुता सेचनिकाह्वया[12] ॥२८२॥

अनेकगजवाज्यादि[13] स्वर्णरत्नादि भूषणम्[14] ।
प्रददौ रूपचन्द्रोयं या(जा)मातृकरमोचने ॥२८३॥

---

1 B^1, B^2 and B^3 प्रचक्रमे । 2 B^1, B^2 and B^3 पाद° । 3 B^1, B^2 and B^3 °नापि । 4 B^2 and B^3 धराधिपः । 5 B^1, B^2 and B^3 °पूरेण । 6 B^3 adds the following after this verse —

ददाति प्रतिगृह्णाति गुह्यमाख्या(वाख्यो)भिजल्पति ।
भुक्त भोजयतिश्चै(ते चै)व षड्विध प्रीतिलक्षणम् ॥

7 B^1, B^3 and B^3 कथम् । 8 B^1, B^2 and B^3 बहुवस्त° । 9 B^1, B^2 and B^3 तव योग्यास्ति मे पुत्री । 10 B^1, B^2 and B^3 मानसे । 11. B^1, B^2 and B^3 कारापयति । 12 B^1, B^2 and B^3 सुता सेचानिकानाम्नी परिणीतास्ति विक्रमे । 13 B^1, B^2 and B^3 अनेकान् गजवाजीना । 14. B^1, B^2 and B^3 भूषणान् ।

उत्सवेन च वीवाहं[1] कृत्वा विक्रमभूपतिः ।
समायातो निजे स्थाने स्वसैन्यपरिवारितः ॥२८४॥
सिद्ध्यत्युद्यमतः कार्यमगम्या ये मनोरथाः[2] ।
यथा सेचानिका कन्या विक्रमेण विवाहिता ॥२८५॥
यथा विक्रमभूपस्य शुकेनायं निवेदितः ।
उद्यमोपरि दृष्टान्तश्चन्द्रसेननृपाग्रतः ॥२८६॥

एतत्कथानकं श्रुत्वा हृष्टः[3] कीरस्य वाचया ।
मया पुष्फा(ष्पा)वतीनाम्न्याः[4] कथं कार्यः परिग्रहः[5] ॥२८७॥
शिचां पृच्छति भूनाथे कन्यावरणहेतवे ।
कीरोपि कथयामास भूपस्य हितवाञ्छया ॥२८८॥
कृतास्ति यदि सामग्री विदेशागमने[6] त्वया ।
तदा शकुनजाङ्घेया[7] गृ(ग्र)हीतव्या कथा हृदि[8] ॥२८९॥[9]
यथा शकुनिकीरोवक् श्रेष्ठिपुत्रफलप्रदः ।
तथा हि सर्वलोकानां चिन्तितार्थफलप्रदः ॥२९०॥
चन्द्रसेनो नृपः प्राह शुकराज ! ममाग्रतः ।
कथनीया समग्रापि कथा श्रेष्ठिसुतस्य च ॥२९१॥
कीरोवग्मालवे देशे पुरं दशपुराभिधम् ।
देवदत्ताभिधः श्रेष्ठी वसते तत्र वित्तवान्[10] ॥२९२॥
देवश्रीरस्ति तद्भार्या सुतो दशरथाभिधः ।
वात्सल्यात्पितृमातृभ्यां बालत्वे स विवाहितः ॥२९३॥
पाठितश्च[11] ततः सम्यकलाविद्यादिकोविदः ।
जातः सर्वगुणावासो मन्ये विद्यानिकेतनम् ॥२९४॥
संप्राप्त[12]रूपलावण्यो[13] यौवनेनाप्यलंकृतः ।
जातश्च विषये लुब्धो द्वितीयवयसः फलम् ॥२९५॥
एकदा श्रेष्ठिपुत्रेण नापिताय निवेदितम् ।
मन्मित्राणां मत्समानां सन्ति जाता गृहे सुताः ॥२९६॥

---

1 B[1] and B[2] उच्छवेन च वैवाह । 2. B[1] and B[2] °रथै । 3 B[2] and B[3] हृष्ट° । 4. B[3] °कन्या । 5 B[3] परिणोया मया कथम् । 6 B[1], B[2] and B[3] विदेशसदृशो । 7. B[3], °लघे° । 8 B[1], B[2] and B[3] सुखप्रदा । 9 B adds the following, after this verse —अथ गकुनजथ उपरि कथा । 10 B[1], B[2] and B[3] धनवान् तत्त । 11 B[1], B[2] and B[3] पाठितोपि । 12, B[1] and B[2] °प्त । 13, B[1] and B[2] °ण्य ।

इष्टगोष्ठ्युपविष्टस्य स्निग्धा मम हसन्ति हि ।
पित्रा विवाहवार्तापि क्वाप्यस्य न हि कथ्यते ॥२९७॥
कथनीयं च ताताग्रे मदुक्तं वेत्त्यसौ यथा[1] ।
प्रत्युत्तरं तथास्माकं कथनीयं त्वया सखे ॥२९८॥
श्रेष्ठिपुत्रगिरं श्रुत्वा संप्रदायेन संयुतः ।
वामशायी स्थितः श्रेष्ठी नापितस्तत्र चागतः ॥२९९॥
दर्पणं दर्शयामास पादसंवाहनापरः ।
श्रेष्ठिनं जल्पयामास[2] विवाहादिकवार्तया ॥३००॥
[3]कमप्यवसरं प्राप्य कथयामास नापितः ।
भवतां पुत्ररत्नं तु[4] विवाहे योग्यतां गतम्[5] ॥३०१॥
हसित्वा श्रेष्ठिनाप्यूचे त्वयाद्यापि हि न श्रुतम् ।
मया वात्सल्यतः पुत्रो बालत्वेयं[6] विवाहितः ॥३०२॥
नापितः पुनरप्यूचे कुतः कस्य गृहे प्रभो !
एतदाश्चर्यमस्माकं न श्रुतं कस्य चान्तिकात्[7] ॥३०३॥
श्रेष्ठ्यूचे मालवे देशे निकटं ह्यस्ति चात्मनः ।
वैराटनगरं नाम श्लाघ्यं सुरपुराधिकम् ॥३०४॥
तत्रास्ति धनदः श्रेष्ठी राजमान्यो महाधनी ।
नन्दानाम्न्यस्ति[8] तत्पुत्री परिणीताङ्गजेन मे[9] ॥३०५॥
स्वरूपं श्रेष्ठिपुत्रस्य नापितेन निवेदितम् ।
गृहीत्वाज्ञां पितुस्तस्याः समानयनहेतवे ॥३०६॥
[10]श्रेष्ठिपुत्रो रथारूढः प्रस्थितोल्पपरिच्छदः ।
पुराद् बहिः समागत्याकथयन्निजसेवकान् ॥३०७॥
वामपार्श्वे यदा देव्या भाषते[11] वचनत्रयम् ।
ग्रामान्तरे तदायामि व्याघुटिष्येन्यथा त्वहम्[12] ॥३०८॥
एतद्वचनमात्रेण श्रूता[13] सा दक्षिणे भुजे ।
श्रुत्वा व्याघुट्य चायातः प्रातः प्रचलितः पुनः ॥३०९॥

---

1 B^1, B^2 and B^3 मदुक्त ज्ञायते न हि । 2. B^1 वाचालयति श्रेष्ठिश्च । 3 B^1, B^2 and B^3 किंचिदव° । 4 B^1, B^2 and B^3 °रत्नोय । 5 B^1, B^2 and B^3 गत. । 6 B^1, B^2 and B^3 °त्वेपि । 7. B^1, B^2 and B^3 पार्श्वत. । 8 B^1, B^2 and B^3 नामास्ति । 9 B^1, B^2 and B^3 ममात्मजे । 10. B^3 omits the verses 307-11 । 11 B^2 दास्यते । 12 B^1 and B^2 °प्यहम्° । 13 B^1 श्रुता ।

तथैव दक्षिणे भागे देव्या शब्दायते भृशम् ।
पुनर्वेश्म समायातो निजश्रेयोभिलाषुकः ॥३१०॥
अरुणोदयवेलायां यावद्गच्छति मार्गतः ।
देव्या शब्दसदृक्शब्दश्चटकः[1] कोपि जल्पितः ॥३११॥
तावद्दशरथः श्रेष्ठी सोत्साहवचनं जगौ ।
मातरस्माकमप्येवं वचः किं श्रावयस्यहो ॥३१२॥
निवेद्येदं मुखे[2] वाक्यं रथं खण्डितवान्पथि ।
तावत्सूर्योदये देव्या निजस्थाने समागता ॥३१३॥
पप्रच्छ चटकाद्यान्सा मार्गेणास्मिन् गतोस्ति कः ।
यथोक्तं चटकेनोक्तं श्रेष्ठिपुत्रेण यत्कृतम् ॥३१४॥
शकुनो हाहापरत्वेन चिन्तयामास मानसे ।
अग्रे श्रेष्ठिसुतस्यापि मृत्युरस्ति कथं कृतम् ॥३१५॥
शकुनोप्यात्मलज्जातः[3] कृत्वा रूपं द्विजन्मनः ।
मिलितः कैटके गत्वा तस्य श्रेष्ठिसुतस्य च ॥३१६॥
सोपि सार्थस्थितो याति क्रमाद्वैराटमाययौ ।
सपरिच्छद [4]आयातः श्वशुरस्य निकेतने ॥३१७॥
जामातरं तं विज्ञाय श्वशुरः सालकादिभिः ।
संमुखं तस्य चायातः[5] कृतं गौरवमादरात् ॥३१८॥
जामाता तैः समानीतो गृहमध्ये कृतादरः ।
कृतमाङ्गल्यकाचारः श्वश्रूभिः शालकादिभिः[6] ॥३१९॥
मर्दनोद्वर्तनं कृत्वा स्नानभोजनकादिभिः ।
दिनं हर्षातिरेकेण क्रीडाद्यैरत्यवाहयत्[7] ॥३२०॥
जाता संध्या ततः स्त्रीभिर्नन्दा संस्नापिता तनौ ।
शृङ्गारषोडशोपेता कृता [8]भूषणभूषिता ॥३२१॥
एकं(क)यौवनसम्पन्ना भूषाभिर्भूषिता पुनः[9] ।
साक्षाद्देवाङ्गनाकारा प्रेषिता शयनीयके ॥३२२॥

---

1. B¹ and B² °टिक । 2 B¹, B² and B³ कथयित्वा रि(त्वि)द । 3 B¹, B² and B³ °लज्जाभि । 4. B¹, B² and B³ °दमा° । 5 B¹, B² and B³ तस्य मा(चा)गत्य । 6. B¹ and B³ शालिका° । 7. B¹, B² and B³ दिवा हर्षप्रमोदेन क्रीडाभिरतिवाहित । 8 B¹, B² and B³ शृङ्गारे. षोडशै (B² and B³शी) कृत्वा विभू° । 9 B¹ and B² विभूषाभिर्विभूषिता, B³ विभूषणविभूषिता ।

चिन्तयामास सा कन्या संकेतो यत्र विद्यते ।
पूर्वं तत्रैव गच्छामि पश्चान्निजधवान्तिके ॥३२३॥
एवं विमृश्य सा कन्या यक्षस्यायतने गता ।
चिन्तयत्यन्तरे यक्ष[1] आगता पतिघातिनी ॥३२४॥[2]
या स्त्री निजपतिं त्यक्त्वा भजतेन्यपतिं पुनः[3] ।
पतिघातकृतं पापं तयापि [4]समुपार्जितम् ॥३२५॥
अद्याहमस्याः पापिन्याः शिक्षां दास्यामि निश्चितम् ।
विमृश्यैकशवस्यैवं देहे यक्षोप्यधिष्ठितः ॥३२६॥
सजीवं(वो) मृतकं(को) जातं(तः) तां भाषयति कामिनीम्[5] ।
वेलाद्य महती लग्ना भद्रे ! कथय कारणम् ॥३२७॥
साप्यूचे परिणीतो मे भर्ताद्य समुपागतः ।
तद्विशेषवशात्स्वामिन् ! विलम्बो मेऽभ्युपस्थितः ॥३२८॥
संकेतितनरव्या[6]जाद्वदते मृतपूरुषः[7] ।
संतुष्टालिङ्गनं मेद्य[8] दत्त्वा याहि निजे प्रिये ॥३२९॥
स्नेहादुत्कण्ठिता कन्या यावदालिङ्गनं ददौ ।
दन्तैर्नासां कराभ्यां च कर्णावत्रोटयच्छि(च्छ)वः ॥३३०॥
कन्यका निजदोषस्य गोपनाय गृहे गता ।
भर्तुः समीपमागत्योच्चैःस्वरेणापि पूत्कृतम्[9] ॥३३१॥
कन्यकायाः पिता माता बान्धवाश्च समागताः ।
दृष्ट्वासमञ्जसं कार्यं को न क्रुप्यति मानसे ॥३३२॥
वणिक्कुले[10] न जातोयं जातश्चाण्डालजे कुले[11] ।
यदेषा बालिका भद्र ! त्वयाजन्म[12] विडम्बिता ॥३३३॥
तावत्कोलाहलं श्रुत्वा रक्षकाः समुपागताः ।
बन्धयित्वा दृढं नीतः प्रातर्भूपस्य संनिधौ ॥३३४॥

---

1 B¹, B² and B³ यक्षश्चिन्तयते चित्ते । 2 B³ adds the following ,after this verse —

यतः श्लोकम्—आज्ञाभङ्गो नरेन्द्राणा गुरूणा मानखण्डनम् ।
पृथक्शय्या च नारीणामशस्त्रवधमुच्यते ॥

B² stops with आज्ञाभङ्गो नरेन्द्राणाम् । 3 B¹, B² and B³ यदि । 4 B¹, B² and B³ तया तत्समु° । 5 B¹, B² and B³ सजीवो मृतकस्तस्यामालापयति कामिनी(नि ?) । 6. B¹ and B² °तिपुरुषव्या° । 7. B¹, B² and B³ पोरुष । 8 B¹, B² and B³ आलिङ्गनेद्य सतुष्टा । 9 B¹, B² and B³ °कृता । 10. B¹, B² and B³ वणिजेषु । 11 B¹ and B² °लजे क्वचित् । 12 B¹, B² and B³ भद्रा जन्मावधि ।

श्रुत्वा व्यतिकरं राजा ब्रूते कोपारुणेक्षणः ।
मद्भ्रातृपुत्री रे पाप ! निर्दोषेयं[1] विडम्बिता ॥३३५॥

विस्मितः श्रेष्ठिपुत्रोसौ चिन्तयामास मानसे ।
शकुनस्तादृशो जातः कार्यं नीत्याजनीदृशम्[2]॥३३६॥

भूपोवक् कथमानीतः पापिष्ठोयं ममाग्रतः ।
शूलिकायां समारोप्य आदिष्टं बन्धकान्[3] प्रति ॥३३७॥

वधाय नीयमानेस्मिन्[4] हाहाकारपराः प्रजाः[5] ।
शकुनो द्विजरूपेण भूपस्याग्रे न्यवेदयत्[6] ॥३३८॥

श्रूयतां देव ! मद्वाचो[7] रोषं च हृदि मा कुरु ।
राजनीतिकथा पूर्वं भाविनी संश्रुता त्वया ॥३३९॥[8]—तथा हि[9]

अविवेकी नृपः स्थानमन्यायपुरपत्तनम् ।
उन्मार्गी नाम मन्त्र्यस्ति सर्वलगरः[10] प्रधानकः ॥३४०॥

राज्यं तस्यानया रीत्या सर्वदापि प्रवर्तते[11] ।
कियत्यपि दिने देव ! यज्जातं तन्निशम्यताम् ॥३४१॥

चौरेण पातितं चात्रं श्रेष्ठिनः कस्यचिद्गृहे[12] ।
भित्तिः पपात सहसा[13] चात्रपातकरोपरि ॥३४२॥

पूत्कर्तुं स गतश्चौरो द्रुतं भूपस्य चान्तिके ।
अन्यायश्च महान् जातः[14] श्रूयतां मद्वचः प्रभो ! ॥३४३॥

गतः श्रेष्ठिगृहे स्वामिन् रात्रौ खात्रस्य पातने ।
भित्तिपातात्कटी भग्ना पूत्करोमि त्वदग्रतः ॥३४४॥

तच्छ्रुत्वा[15] भूपतिः क्रुद्धः क्षणाच्छ्रेष्ठिनमाह्वयत् ।
ईदृग्विधानि कर्माणि करोषि त्वं पुरे मम ॥३४५॥

---

1 B^1, B^2 and B^3 निर्दोषा सा । 2 B^1, B^2 and B^3 कार्यमुत्पन्नमीदृशम् । 3 B^1, B^2 and B^3 शूलिकारोपनीयोयमादिष्ट वधकान् । 4 B^1, B^2 and B^3 °मानोसौ । 5 B^1, B^2 and B^3 °परा प्रजा । 6 B^1, B^2 and B^3 भूपाग्रे स्फुर्यंतो [B^1 जितो, B^2 यंता]वदत् । 7. B^1 °चा । 8. B^1, B^2 and B^3 adds, after this verse, the following —राजाप्यूचे तथापि त्व कथा कथय मत्पुर । ब्राह्मणोन्चे(वक्)तदा राजन् श्रूयता मे कथा त्वया । 9 B^2 and B^3 add अन्याय-पुरपत्तने [B^3त्तनोपरि] कथा before this verse । 10 B^3 सर्वलिङ्ग । 11 B^3 अन्यायरीत्या राज्यं ते प्रवर्तयन्ति सर्वदा । 12. B^1, B^2 and B^3 श्रेष्ठिकस्य गृहे चोरैरारब्ध खात्रपातनम् । 13. B^1, B^2 and B^3 सहसा पतिता भित्ति । 14 B^1 and B^2 जात च महदन्यायं(य्यं ?) । 15 B^1 and B^2 त श्रुत्वा ।

निरागसोस्य चौरस्य[1] कटी भग्ना त्वया कथम् ।
ईदृशीं भित्तिकां कश्चिन्मन्दिरे कारयत्यहो[2] ॥३४६॥
श्रेष्ठ्यूचे नास्ति मे दोषो दोषश्चितिकरस्य च[3] ।
द्रव्यदाने प्रशक्तोहं न शक्तो भित्तिकर्मणि[4] ॥३४७॥
राजोचे त्वद्वचः सत्यं प्रेषयामास सद्भटान्[5] ।
चेजारकाः समानीता नत्वा भूपं पुरः स्थिताः ॥३४८॥
भृ(भ्रु)कुटीभीषणो राजावदत्तान्[6] भित्तिकारकान् ।
ईदृशी किं कृता भित्तिश्चौरोपरि पपात या ॥३४९॥
तैरुक्तं नास्ति दोषो नः[7] परं किं कुर्महे प्रभो ! ।
यद्वधूः श्रेष्ठिनोमुष्य[8] सशृङ्गाराग्रतः स्थिता ॥३५०॥
एभिः सत्यं वचः प्रोक्तमानीता श्रेष्ठिनो[9] वधूः ।
उन्मत्ता यौवनेन त्वं यत्स्थिता शिल्पिनोग्रतः[10] ॥३५१॥
साप्यूचे नास्ति मे दोषो गच्छन्त्या जिनमन्दिरे ।
नग्नो दिगम्बरो दृष्टो लज्जिताग्रे ततः स्थिता[11] ॥३५२॥
श्रुत्वा भूपोवदद्वाक्यं श्रेष्ठिवध्वोदितं नृतम् ।
नग्ने दृष्टे पुनर्लज्जा कथं स्त्रीणां न जायते ॥३५३॥
आकारितः स दिग्वासा भृ(भ्रु)कुटीभीषणेक्षणः ।
नग्नत्वं दर्शयस्यत्र[12] कथं भ्रमसि मत्पुरे ॥३५४॥
दिग्वासा नोत्तरं दत्ते यावत्तिष्ठति मूकवत् ।
तावद्भूपः सकोपोवक् शूलारोपोस्य चोचितः ॥३५५॥
दिग्वाससं पुरः(रस्)कृत्वा[13] यावद्गच्छन्ति ते भटाः ।
प्रेरिता द्रव्यदानेन वणिग्भिस्तावदागतैः ॥३५६॥
पुनरागत्य भूपाग्रे तलारक्षा वदन्ति हि[14] ।
स्वामिन् दीर्घोस्ति दिग्वासाः शूलाल्पा क्रियते कथम्[15] ॥३५७॥

---

1. B^1, B^2 and B^3 निरापराधचौ°। 2 B^1, B^2 and B^3 कोपि कारापयति मन्दिरे। 3 B^1, B^2 and B^3 दोष(षश्) चेजाकरस्य च। 4. B^1 and B^2 भित्तिकारक। 5. B^1, B^2 and B^3 प्रेषयन् सुभटान्निजान्। 6 B^1, B^2 and B^3 वदते। 7 B^1, B^2 and B^3 न दोषोस्मासु तैरुक्त। 8. B^1, B^2 and B^3 श्रेष्ठिनोस्य वधूपुत्री। 9 B^1, B^2 and B^3 तत्सुता। 10 B^1, B^2 and B^3 यौवनोन्मत्तिका जाता स्थिता यच्छि°। 11. B^1, B^2 and B^3 लज्जा तेनात्मसस्थिता। 12 B^1, B^2 and B^3 दर्शयस्त्रीणा। 13. B^1 and B^2 दिग्वासमग्रत कृत्वा। 14 B^1, B^2 and B^3 तलारा विज्ञपंति (ज्ञापयति) च। 15. B^1 and B^2 शूल्या ह्रस्वा करोमि किम्।

भूपोवक् शूलिकामानो[1] यः कोपि पुरुषो भवेत् ।
समुत्पाद्य स दातव्यः भ्रष्टव्योहं पुनर्नहि ॥३५८॥

नमस्कृत्य नरा भूपं निःसृता [2]निजमन्दिरात् ।
पट्टराज्ञ्यास्तदा भ्राता संमुखो मिलितः क्षणात्[3] ॥३५६॥

तं शूलिकानुमानेन ज्ञात्वा भूपस्य सालकम् ।
लात्वा समानयामासुः शूलाभ्यर्णे वराककम् ॥३६०॥

स वृत्तान्तः श्रुतो राज्ञ्या रोदिति स्म गुरुस्वरम्[4] ।
आगत्य भूपतेः[5] पार्श्वे सा भृशं क्रन्दति स्म च ॥३६१॥

प्रधानास्तु समायातास्तस्या आकर्ण्य रोदनम् ।
ददुः शिक्षां नरेशाय धीर्यते[6] दुःखतो मनः ॥३६२॥

दण्डं दत्त्वा तलारक्षे[7] नेष्यामो नृपसालकम् ।
दीनाराणां सहस्रं च दापयित्वा स मोचितः ॥३६३॥

तादृशं तव राज्येहं पश्याम्याश्चर्यमद्भुतम्[8] ।
निरागाः श्रेष्ठिपुत्रो यच्छूलायामधिरोप्यते ॥३६४॥

निर्मन्तुरस्त्यसौ देव ! नाशिकाकर्णकर्तनात् ।
कथयामि द्विजोप्यूचे वृत्तान्तोयं निशम्यताम् ॥३६५॥

भवद्व्यापादितश्चौरः पतितोस्ति पुराद्बहिः ।
गत्वा तन्मुखं हस्तौ विलोक्यौ कौतुकेन भोः[9] ! ॥३६६॥

द्विजवाक्याद्गतो राजा कौतुकी नालसोभवत् ।
दृष्टौ तस्य करे कर्णौ नासिका मुखमध्यतः ॥३६७॥

विस्मयेन ततो राजा ददर्श द्विजसम्मुखम् ।
किमेतदिति चाश्चर्यं कथय त्वं ममाग्रतः ॥३६८॥

नन्दिकायाश्च वृत्तान्तं श्रुत्वा भूपो द्विजोदितम् ।
भगिन्या लघुनन्दायाः श्रेष्ठिपुत्रो विवाहितः ॥३६९॥

---

1 B¹, B² and B³ °माने । 2 B¹, B² and B³ राज° । 3 B¹, B² and B³ मिलित सम्मुखो(खस्)तदा । 4 B¹, B² and B³ °ति करुणम्स्वरम् । 5 B¹, B² and B³ भूपमागत्य तत्° । 6 B¹, B² and B³ धार्यते । 7 B¹, B² and B³ तलारे [B² and B³र] क्ष्यो । 8 B¹, B² and B³ °ह (पि) पश्याम कौतुक महत् । 9 B¹, B² and B³ च ।

शुकोवक् शकुनात्सोपि निःसृतो मरणापदः[1] ।
विवाहितान्या भार्यास्य समागात्कुशलादूगृहे[2] ॥३७०॥

चन्द्रसेनेन भूपेन यथा शुकमुखाच्छ्रुतम् ।
शकुनजातावास्तिक्यं पुनः पृच्छोत्तरं ददौ ॥३७१॥

शुकोवग्यदि सामग्री विवाहाय कृता त्वया ।
नैमित्तिकं समाहूय पृच्छां कुर्वागमे तथा[3] ॥३७२॥

नैमित्तिकवचः सम्यक् मिलितं नैव चान्यथा ।
ब्राह्मणेनोष्मि (त्थि?)तो बालो ह्यजापुत्रो नृपो यथा ॥३७३॥

॥ अत्र अजापुत्रकथा सविस्तरा वा संक्षेपतः कथनीया ॥

अथ पुष्फा(ष्पा)वतीकन्याविवाहाय नरेश्वरः ।
प्रस्थितः सुमुहूर्तेन शकुनैः शोभनैस्ततः ॥३७४॥

शुकराजः समीपस्थः शिक्षां दत्ते यथा यथा ।
तथा तथाकरोत्सर्वं चन्द्रसेनो नरेश्वरः ॥३७५॥

ससैन्यः सपरीवारो मित्रैः सह च पण्डितैः[4] ।
क्रमान्मार्गं समुल्लङ्घ्य ग्रामाटव्यां पुरादिकम् ॥३७६॥

काञ्चनपुरसीमायामासन्नो यावदागतः ।
तावत्पृच्छति भूनाथः शिक्षां कीरान्तिके पुनः ॥३७७॥

शुकराज ! क्व तिष्ठामः किं कुर्मश्च[5] समादिश ।
कन्येयं परिणेतव्यास्माभिः पुनरहो कथम् ॥३७८॥

कन्यावाञ्छापरं भूपं शुकोवक् श्रूयतां तथा ।
माता पिता च[6] कन्यायाः परमार्हतभक्तिमान् ॥३७९॥

तत्सुतापि महाजैनी जिनपूजार्थहेतवे ।
समागच्छति चोद्याने पुष्फा(ष्पा)वचयनामके ॥३८०॥

प्रासादो महता तत्रोग्रसेनस्य सुतेन हि ।
कारितो रत्नसिंहेन श्रीयुगादिजिनेशितुः[7] ॥३८१॥

---

1 B[1], B[2] and B[3] °पदात् । 2 B[1], B[2] and B[3] कुशलेन गृहा(ह ?)गतः । 3. B[1], B[2] and B[3] तदा । 4. B[1], B[2] and B[3] समित्र सह पण्डितैः [B[3] ण्डित] । 5. B[1], B[2] and B[3] करोमि । 6. B[1], B[2] and B[3] °स्ति । 7 B[1], B[2] and B[3] युगादिजिनमन्दिरम् ।

पित्रोरस्याः कुमार्याश्च निश्चयोप्यस्ति मानसे ।
इदं[1] मम सुतारत्नं जैनो हि[2] परिणेष्यति ॥३८२॥
सा कन्या तत्र पूजार्थे नित्यं याति जिनालये ।
राजन् ! यदि विवाहेच्छा वर्तते तदिदं कुरु ॥३८३॥
संस्थाप्य दूरतः सैन्यं त्वमत्र[3] स्नानमाचर ।
शुचि वस्त्रं परीधाय गृह्ण पूजोपचारकम्[4] ॥३८४॥
मयापि गम्यते पूर्वं तत्र देवकुलेधुना ।
एतत्सर्वं त्वया भूप ! करणीयं द्रुतं वचः ॥३८५॥
शुकेन च[5] यथा प्रोक्तं भूपालेन[6] तथा कृतम् ।
राजा स्वल्पपरीवारश्चलितः कीरसंयुतः ॥३८६॥
युगादिं [7]भुवने नत्वा राजा गर्भगृहे स्थितः ।
शालायां पञ्जरं बद्ध्वा प्रविष्टो[8] दक्षिणे भुजे ॥३८७॥
जिनमष्टप्रकारेण[9] पूजयित्वा नरेश्वरः ।
कायोत्सर्गे स्थितो यावत् कुमारी तावदागता ॥३८८॥
सखीपञ्चशतीसार्धं नूपुरारावझंकृतिः ।
वस्त्राभरणभूपाढ्या चैत्यद्वारेण संस्थिता ॥३८९॥
शुकोवक् स्वागतं तुभ्यं सुशीले ! सद्गुणान्विते !
वार्यतां नूपुरारावो भूपो ध्यानाच्चलिष्यति ॥३९०॥
नारीनूपुरझाङ्कारैर्यस्य चित्तं न चञ्चलम् ।
स श्रीमान्न(ने)मियोगीन्द्रः पुनातु भुवनत्रयम् ॥३९१॥[10]
कुमारी तद्वचोलुब्धा[11] समायाता शुकान्तिके ।
भूपरूपं समालोक्य जाता मदनविह्वला ॥३९२॥
भोः कीर ! कथयास्माकं भूपः कोसौ क चागतः ।
क्व गमिष्यति किं नाम कथं स्वल्पपरिच्छदः ॥३९३॥
कीरो मन्दस्वरेणोचे सैप चन्द्रावतीपतिः ।
प्रयाति जिनयात्रायै[12] राजासौ चन्द्रसेनकः ॥३९४॥

---

1 B[1], B[2] and B[3] इमा । 2. B[1], B[2] and B[3] °पि । 3 B[1], B[2] and B[3] दूरतः स्थाप्यते सैन्य भवता स्नानमाचर । 4. B[1] °पकार° । 5 B[1], B[2] and B[3] यद् । 6. B[1], B[2] and B[3] भूपतेस्तत् । 7. B[2] भ° । 8. B[1], B[2] and B[3] प्रवेशे । 9. B[1], B[2] and B[3] °नस्याष्ट° । 10 B[1], B[2] and B[3] omit the whole verse । 11 B[1], B[2] and B[3] °वचे । 12. B[1], B[2] and B[3] °यार्थे ।

एवं श्रुत्वा कुमार्यूचे ज्ञातो राजा तवैव हि ।
परं गुणेन केन त्वं तिर्यदुःषि(ग्दुःखं) निषेवसे ॥३९५॥

शुकोवक् श्रूयतां बाले ! गुणा भूपशरीरजाः ।
गुरुणा यदि वर्ण्यन्ते न पारः प्राप्यते तदा ॥३९६॥

शुक उवाच—
क्षारो वारिनिधिर्घने मलिनता कर्णे न धर्मे रुचिः
कल्पेप्यस्त्यकुलीनता कठिनतायुक्तश्च चिन्तामणिः ।
वैमुख्याचरणा तु देवसुरभिर्नीचाश्रितस्ते बली
सर्वे दूषणदूषिताः शृणु सखे ! निर्दूषणोयं नृपः ॥३९७॥

एवं निर्दूषणं ज्ञात्वा तिष्ठामि वरसुन्दरि ! ।
अहं पृच्छामि कीरोवग् यदि नो मयि कुप्यसि[1] ॥३९८॥

साप्यूचे न हि[2] कुप्यामि कीरोवक् तद्वचः शृणु ।
प्रौढा प्रौढगुणोपेता कुमार्यद्यापि किं त्वकम् ॥३९९॥

तयोक्तो निजवृत्तान्तः कुमार्या पितृमातृजः ।
वरिष्यति वरो जैनो मिथ्यात्वी मां न च क्वचित् ॥४००॥

यद्येवं शुकराजोवक् यदा राजायमुत्तमः[3] ।
आकृष्टस्तव पुण्येन समायातोत्र भामिनि ! ॥४०१॥

दूरीकृत्वाखिलाः सख्यः[4] कुमार्यूचे शुकाग्रतः ।
अनेन तव भूपेन मोहितं मम मानसम् ॥४०२

स्थापनीयस्त्वया कीर ! भूपोयं[5] दिवसत्रयम् ।
मातृपित्रोः समाख्याय परिणेष्यामि नान्यथा ॥४०३॥

यदैनं मे[6] न दास्यन्ति तदा [7]मन्मरणं ध्रुवम् ।
इति निश्चित्य मद्वाचा स्थातव्यं भूपते ! त्वया[8] ॥४०४॥

एतद्वचनमाकर्ण्य राजा गम्भीरमानसः ।
पूजां कृत्वा जिनेन्द्रस्य निःसृतो गर्भगेहतः ॥४०५॥

---

1 B^1 and B^2 कुप्यसे मया [B^2 यि] । 2 B^1, B^2 and B^3 न न [B^1 ननु] । 3 B^1, B^2 and B^3 °ध्येष नृपोत्तम । 4 B^3 दूरीकृत्य सखीः सर्वा. । 5 B^1, B^2 and B^3 °सौ । 6. B^1, B^2 and B^3 यदाप्येन । 7 B^1, B^2 and B^3 मे मर° । 8. B^1, B^2 and B^3 °पतिस्त्वया ।

तावत्कन्या स्वलज्जातो वस्त्राभ(व?)रणपूर्वकम् ।
सखीभिः सपरीवारा गता गर्भगृहान्तरे ॥४०६॥

राजा शुकं समादाय सहर्षः[1] सैन्यमागतः ।
प्रशंसां शुकराजस्य कुरुते स्म[2] मुहुर्मुहुः ॥४०७॥

राजवर्गीयलोकाग्रे कथयामास[3] भूपतिः ।
शुकराजो मया प्राप्तो नूनं चिन्तामणीसमः ॥४०८॥

कन्या जिनार्चनं कृत्वा स्नेहाकुलितमानसा ।
शून्यचित्ता गृहे प्राप्ता सखीभिः परिवारिता ॥४०९॥

विकृतां विह्वलां कन्यां ज्ञात्वा त्रैलोक्यसुन्दरी ।
पृच्छति स्म[4] सखीवर्गं पुत्री[5] चिन्तातुरा कथम् ॥४१०॥

तद्वृत्तान्तं सखीदिष्टं ज्ञात्वा राज्ञी न्यवेदयत्[6] ।
भूपतेरग्रतः प्रायोभिप्रायं स्वसुताकृते[7] ॥४११॥

भूपेनोक्तं ततो भव्यं जातं मन्ये हृदीप्सितम् ।
[8]करस्खलितघृत्पूरं पतितं शर्करोपरि ॥४१२॥

उग्रसेनस्ततो राजा सुतापाणिग्रहोत्सुकः ।
चन्द्रसेननृपस्यान्ते जगाम[9] सपरिच्छदः ॥४१३॥

चन्द्रावतीपतिस्तावद्दृष्ट आस्थानमण्डपे ।
चामरैर्वीज्यमानस्तु छत्रेणालंकृतः स्थित. ॥४१४॥

सरसाः सगुणाः सौम्या वामदक्षिणयोर्बुधाः[10]।
अनेकमन्त्रिसामन्तालंकृतो दृष्ट उन्नतः ॥४१५॥

उग्रसेनः सभामध्ये संनिधौ यावदागतः[11]।
तावच्चन्द्रावतीशोपि प्रोत्थितः संमुखस्ततः ॥४१६॥[12]

स्नेहेन च समालिङ्ग्य नमस्कारपुरःसरम् ।
प्रेम्लै(म्णै)कस्मिन्विष्टरेपि निविष्टं भूपतिद्वयम् । ४१७॥

---

1 B[3] °र्षं । 2 B[1], B[2] and B[3] च । 3 B[1], B[2] and B[3] कथयत्येव । 4 B[1], B[2] and B[3] °ते च । 5 P[1] and P[3] °र्गं पुत्रि । 6 B[1], B[2] and B[3] नृपाग्रत । 7 B[1], B[2] and B[3] कथयामासभिप्राय सुताया यन्मनोगतम् । 8 B[1], B[2] and B[3] करात्स्ख°। 9. B[1], B[2] and B[3] गच्छति । 10. B[2] and B[3] °म्या पण्डिता वामदक्षिणे । 11. B[1] and B[2] यावदायाति सन्निधौ । 12. B[3] omits this verse, but repeats the next verse ।

[1]प्रकृष्टविनयेनापि सुधामधुरया गिरा ।
चन्द्रसेननृपस्याग्र उग्रसेनो व्यजिज्ञपत् ॥४१८॥

धन्योहं मत्पुरं धन्यं धन्या राज्यरमा मम ।
धन्या वेला घटी धन्या यज्जातं तव दर्शनम्[2] ॥४१९॥

पवित्रय पुरं नस्त्वं पवित्रय पुरीजनम् ।
प्रसादं कुरु मे भूप ! पवित्रय गृहं मम[3] ॥४२०॥

विनयावर्जितो भूपश्चन्द्रावत्या[4] नरेश्वरः ।
शुकपञ्जरमादाय चचालाल्पपरिच्छदः ॥४२१॥

महतो विनयाद् भूपो नगरेपि प्रवेशितः ।
मर्दनोद्वर्तनस्था(स्ना)नभोजनाद्यैश्च सत्कृतः ॥४२२॥

ताम्बूलास्वादनं कृत्वा वामशायी चणं ह्यभूत्[5] ।
प्रसुप्य चोत्थितं[6] ज्ञात्वोग्रसेनः समुपागतः ॥४२३॥[7]

विनयादग्रतो भूपोभ्येत्य विज्ञपयत्यदः[8] ।
सुहृदप्यागतो गेहे प्राप्यते भाग्ययोगतः ॥४२४॥

तव पार्श्वे गजाश्वादि स्वर्णादिमणिमौक्तिकम् ।
वर्तते त्वद्गृहे भूरि भवतः किं ददाम्यहम् ॥४२५॥

परमस्मद्गृहे ह्यस्ति कन्यारत्नं मनोरमम् ।
पुष्का(ष्पा)वतीति नाम्ना या मम तां त्वं[9] विवाहय ॥४२६॥

चन्द्रसेननृपस्तावदुग्रसेनाय भाषते ।
त्वया दत्ता मया ग्राह्या[10] दानं किं स्यादतः परम् ॥४२७॥

---

1 B^1, B^2 and B^3 परमे (म)°। 2, B^1 and B^2 दर्शनं तव । 3 B^1, B^2 and B^3 °यतु मे गृहम् । 4 B^1 and B^2 °वत्या । 5 B^1, B^2 and B^3 क्षणेभूद्वामशायक [B^3 त] । 6 B^1, B^2 and B^3 प्रसुप्तादुत्थितं । 7. B^3 adds the following after this veres :—

भुक्त्वोपविशत' स्वादु मलमूत्रानशामिन ।
आयुर्वामकटिस्थस्य मृत्युर्धावति धावति ॥
वामशायी द्विभोजी च षण्मूत्रद्विपुरीषके ।
सकृन्मैथुनसेवैव जीवेद्वर्षशतं नर ॥

8 B^1, B^2 and B^3 भूत्वा विज्ञापयति भूपतिम् । 9. B^1 and B^2 मम दत्त, B^3 मया दत्त । 10 B^1, B^2 and B^3 गृहीता मे ।

शोभने दिवसे प्राप्ते विवाहं च सविस्तरम् ।
कारयामास भूनाथः सुतायास्तद्वरस्य च ॥४२८॥

करमोचनके दत्ता गजाश्वा वस्त्रभूषणे ।
चन्द्रावतीशे कन्यायाः[1] जातः स्नेहः परस्परम् ॥४२९॥

कियन्त्यहान्यपि स्थित्वा ह्युग्रसेनगृहे नृपः ।
जातौ प्रीतिपरौ तौ द्वावत्यन्तं भूपती तदा ॥४३०॥

मुत्क(कृत्वा)लाप्य ततः स्थानाच्चलितश्चन्द्रभूपतिः[2] ।
पुष्पावत्याः पिता माता शिक्षां दत्तः शुभावहाम् ॥४३१॥

भक्ता श्वशुरश्वश्रूणां सपत्नीनिन्दनं त्यज ।
पतिप्रेमपरा वत्से ! त्वं तिष्ठ[3] सहचारिणी ॥४३२॥

यथा[4]—जंपिज्जइ पियं विणयं करिज्ज वज्जिज्ज पुत्ति ! परनिंदं ।
विसणे वि हु मा मुंचसु देहच्छाय व्व नियनाहं ॥४३३॥

मिलित्वा पुत्रिजामात्रोर्दत्त्वा शिक्षामपि प्रियाम् ।
सपरिच्छदोग्रसेनो व्याघुट्य सदनं ययौ ॥४३४॥

चन्द्रसेनस्ततो राजा पुष्पावत्यान्वितः स्त्रिया ।
शुकेन सह तं मार्गं गोष्ठ्या स स्मातिवाहति ॥४३५॥

अविलम्बप्रयाणेन प्राप्ता चन्द्रावती पुरी ।
मन्त्रिभिर्निर्मितोत्साहः प्रविष्टो नृपतिः पुरे ॥४३६॥

अन्तःपुरे गतो राजा सर्वोऽप्यन्तःपुरीजनः ।
पट्टराज्ञीं विनागत्यानमन्नृपपदद्वयम्[5] ॥४३७॥

सर्वासां च सपत्नीनां पुष्पावत्यमिलत्प्रिया ।
ताभिर्युता वधूस्तत्र गता[6] यत्र शशिप्रभा ॥४३८॥

घनेन[7] विनयेनाथ[8] पुष्पावत्या शशिप्रभा ।
समुत्थाप्य[9] समानीता प्रक्षिप्ता भूपपादयोः ॥४३९॥

---

1 B¹, B² and B³ कन्याचन्द्रवतीशाभ्या । 2 B¹, B² and B³ °चन्द्रसेनक । 3. B¹, B² and B³ छायेव । 4. B³ उक्त च instead of यथा । 5 B¹, B² and B³ °गत्य भूपपादयुगं नमन् । 6. B² °श्राग° । 7. B¹, B² and B³ परमे (म)° । 8. B¹, B² and B³ °नापि । 9. B¹, B² and B³ °य ।

शुकोवक् पट्टराज्यग्रे फलं प्राप्तं कदाग्रहात् ।
यथा कृतं तथा प्राप्तं न दोषो भूपतेरियम् ॥४४०॥

उपहास्यं विधायेत्थं शुकोभून्मुदितान्तरः ।
राजापि नूतनस्नेहात् क्रीडतेन्तःपुरे स्त्रिया[1] ॥४४१॥

चन्द्रसेनस्य कन्यास्ति नाम्ना मदनमञ्जरी ।
परमं यौवनं[2] प्राप्ता वरयोग्या महागुणा ॥४४२॥

एकदा कन्यका दृष्ट्वा शुकं निर्व्यञ्जनस्थितम् ।
पप्रच्छ हृद्गतां चिन्तां न शृणोति यथा परः ॥४४३॥

शुकराज ! त्वया प्रायो भूमीमण्डलमध्यतः ।
राजानो बहवो दृष्टाः सद्गुणाश्च कृपापराः ॥४४४॥

परं पृच्छामि ते पार्श्वाच्छिक्ष्या देया प्रियङ्करी[3] ।
अहं प्रौढं[4] वयः प्राप्ता कं भूपं वरयाम्यहो[5] ॥४४५॥

शुकोवग् यद्यहं पृष्टस्तदा त्वं मद्वचः कुरु ।
गुणानामेकमावासं वर त्वं भोजभूपतिम् ॥४४६॥

वर्णने भोजभूपस्य देवाचार्योपि न क्षमः ।
तव योग्यो वरः सोस्ति रोचते वाथ तत्कुरु ॥४४७॥ युग्मम्

कन्योचे कीर ! सत्योक्तिः परमस्त्यत्र कारणम् ।
श्रूयते बहुभार्योसौ मां स्मरिष्यति वा न वा ॥४४८॥

कीरोवग्भोजभूपस्य कियत्यः सन्ति वल्लभाः ।
चतुःषष्टिसहस्रस्त्रीभर्ता चक्री निशम्यते ॥४४९॥

गुणैः प्रधानताप्यस्ति रूपेण न हि किंचन ।
भोजस्य पट्टमहिषी सूत्रधारसुता यथा ॥४५०॥

कुमार्यूचे कथं कास्ति[6] सूत्रधारस्य[7] कन्यका ।
कथं विवाहिता राज्ञा[8] सा कथा कथ्यतां शुक ! ॥४५१॥

कीरः प्राह शृणु त्वं भो ! धारायां भोजभूपतिः ।
सुखेन राज्यं कुरुतेमरावत्यां यथा हरिः ॥४५२॥

---

1. B¹, B² and B³ पुरस्थित । 2 B¹ and B² परमे यौवने । 3 B¹, B² and B³ ते शिक्षा दातव्या (व्यां) हितकारिणीम् । 4 B¹, B² and B³ °ढ° । 5 B¹, B² and B³ °हम् । 6, B¹, B² and B³ कासौ । 7, B¹ and B² °धारसुक° । 8, B¹, B² and B³ भूपे ।

अन्यदास्थानसंस्थस्य भूपस्याग्रे समागतौ ।
चटिका चटकश्चैकः कलहन्तौ परस्परम्[1] ॥४५३॥

मनुष्यभाषया ब्रूते चटको भूपतेः पुरः ।
स्वामिन्नेषास्ति भार्या मे अपत्ये च[2] तवाग्रतः ॥ ४५४ ॥

मया कलहतेप्येषा[3] वराकी प्रतिवासरम् ।
स्फे (स्फो)टयास्मद्विरोधं त्वं[4] कुरु स्वामिन् ! पृथक् पृथक् ॥४५५॥

गृहलक्ष्मीरपत्ये च न्यायमार्गे यदा मम ।
समायाति तदा देयं न चेदस्याः प्रदीयताम् ॥४५६॥

भूपोवग् न्याय एवायमपत्यानि पितुः किल ।
चटिकोचे कथं राजन्नीदृशं भाषितं वचः ॥४५७॥

ये च मात्रा धृता गर्भे सोढा यत्प्रसवव्यथा ।
यया च पालिता बालाः सा भूपेनान्यथा कृता ॥४५८॥

राजोचे क्षेत्रदृष्टान्तं क्षेत्रे वपति कर्षु(र्ष?)कः ।
निष्पन्ने सोपि गृह्णाति न हि क्षेत्रस्य किंचन ॥४५९[5]॥

चटिकोचे यदाप्येवं प्रमाणं भूपतेर्वचः ।
टंक्युत्कीर्णाक्षरैः शालायां न्यायोयं विलिख्यताम्[6] ॥४६०॥

चटिकोक्तं कृतं राज्ञा[7] भूपोक्तं च तया कृतम् ।
गता सापत्यदुःखेन तीर्थे कुत्रापि कामिके ॥४६१॥

धारायां भोजभूपाग्रे जातिस्मृतियुता सुता ।
भवेयमुत्तमे वंशे झंपां संचिन्त्य सा ददौ ॥४६२॥

धारायां सूत्रधारस्य सोमदत्तस्य मन्दिरे ।
पञ्चोच्चग्रहसंभूता सुता सत्यवतीत्यभूत्[8] ॥४६३॥

लाल्यमाना प्रयत्नेन ववृधे सा दिने दिने ।
जातिस्मृतिगुणोपेता जाता द्वादशवार्षिकी ॥४६४॥

---

1 B^1, B^2 and B^3 ममागतो । 2 B^1, B^2 and B^3 ते । 3 B^1, B^2 and B^3 एषा कलहतेस्मासु । 4. B^1, B^2 and B^3 विरोध स्फेटयास्मासु । 5 B^1 omits this verse and the first half of the following one । 6 B^1, B^2 and B^3 °स्यते । 7. B^1, B^2 and B^3 भूपे । 8 B^1, B^2 and B^3 वतोति मा ।

गृहे यत्कथ्यते कार्यं तद्वचस्तु न[1] लुप्यते ।
पितुरिष्टा मुखे मिष्टा दुष्टा दुष्टजनेपि सा ॥४६५॥

सत्यवत्याह्नि[2] चैकस्मिन् कथितं पितुरग्रतः ।
गृह्यतां बहुमूल्येन सुजात्योश्वोतिसुन्दरः ॥४६६॥

सुतावचनमात्रेण गृहीतो घोटकोद्भुतः ।
विख्यातो नगरीमध्ये सद्गुणात् [3]तत्पराक्रमात् ॥४६७॥

विद्यन्ते यस्य कस्यापि घोटिकाः सदनस्थिताः ।
ताः सगर्भा बभूवुश्च सूत्रधारस्य घोटकात् ॥४६८॥

पूर्णे गर्भे प्रसूतास्ते जात्याश्वाः सुमनोहराः ।
शिक्षातः सूत्रभृत्पुत्र्या निजाश्वान् पृच्छति स्म शम् ॥४६९॥

तेप्यूचुस्त्वत्प्रसादेन किशोराः सन्ति नीरुजः ।
श्रावयत्यपि लोकेभ्यः कतिचिद्वासरा गताः[4] ॥४७०॥

एकदा तेन धूर्तेन सूत्रधारेण तैः समम् ।
समारब्धो झगटकः[5] समर्प्यन्तां मदश्वकाः ॥४७१॥

अश्वाधिपा वदन्त्येवं किं वयं नाथवर्जिताः ।
किं वा भूपस्त्वमेवास्यस्माभिर्यत्कलहायसे ॥ ४७२ ॥

सूत्रधारस्ततः प्रोचे स्थिरीभाव्यं किमाकुलाः ।
पश्यतस्त्वद्विभोरग्रे[6] गृ(ग्र)हीष्यामि तुरङ्गमान् ॥ ४७३ ॥

कलहो दारुणो जातो लोकेषु न निवर्तते ।
गतास्ते भूपतेरग्रे पूत्कर्तुं घोटकाधिपाः ॥ ४७४ ॥

भूपेनाकर्ण्य वृत्तान्तः(न्तं) समाहूतः स सूत्रवित् ।
सत्यवती[7]सुतायुक्तः समायातो नृपान्तिके ॥ ४७५ ॥

परस्परं समालाप्य ज्ञातवृत्तः स भूपतिः ।
सूत्रधारं पृच्छति स्म[8] विवादोयं क्व शिक्षितः ॥ ४७६ ॥

---

1. B[1], B[2] and B[3] तद्वचः केन । 2 B[2] and B[3] हिने । 3. P[1] and P[3] °णात्त°; B[1] °णात्स । 4. B[1], B[2] and B[3] °रान् गतान् । 5 B[3] कागड च समारब्ध । 6 B[1], B[2] and B[3] पश्यता तव भूपेन । 7 B[1], B[2] and B[3] °वत्या । 8 B[1], B[2] and B[3] पृच्छते सूत्रधारस्य ।

सूत्रधारसुता प्रोचे शिक्षितोयं तवान्तिके ।
सकोपः प्राह भूपालो मत्पार्श्वाच्छिक्षितः कथम् ॥४७७॥

साप्याहास्थानशालायां[1] टंकयुत्कीर्णाक्षरावली ।
वाच्यतां यच्चटिकाया न्यायमार्गः कृतस्त्वया ॥४७८॥

गजदन्तावलिन्यायादग्रतः स्यान्महद्वचः ।
प्रदापयतु चास्माकं किशोरान् मत्तुरंगजान् ॥४७९॥

सामन्ता मन्त्रिभिः सार्धं ज्ञात्वाभिप्रायमीशितुः ।
स्वं स्वं किशोरकं तस्मै ददुः सूत्रभृते क्षणात् ॥४८०॥

विस्मिता च सभा सर्वा गृहीताश्च किशोरकाः[2] ।
सूत्रधारः समायातः सत्यवत्यान्वितो[3] गृहे[4] ॥४८१॥

दुष्टचित्तेन भूपेनाहूतः सूत्रभृदप्यथो ।
सत्कृत्य बहुधा पूर्वं कथयामास तं प्रति ॥४८२॥

कुरु दुर्गं पुरोमुष्याः कथयामि यथाविधि ।
कपिशीर्षोपरिष्टात्तु कुरु दुर्गं[5] [6]ममाज्ञया ॥४८३॥

नो चेत्तव विरुद्धं स्याज्ज्ञात्वा कुरु यथोचितम् ।
विलक्षः सूत्रधारस्तु श्रुत्वैवं च गतो गृहे ॥४८४॥

सचिन्तं पितरं ज्ञात्वा[7] सत्यवत्यपि पृच्छति ।
यथोक्तं भूपतेर्वाक्यं कथितं तत्सुताग्रतः ॥४८५॥

किमेतद्वचनं तात ! स्थीयतां कुरु भोजनम् ।
हृष्टस्तेनैव[8] वाक्येन कृताचारः स[9] भुक्तवान् ॥४८६॥

सुताशिक्षामुपादाय गतो भूपस्य संनिधौ ।
शिल्पी व्यजिज्ञपद्भूपं श्रूयतां मद्वचः प्रभो ॥४८७॥

कियदन्नं भोजनाय[10] यदि दापयति क्षितीट्[11] ।
तदा निश्चिन्ततामेत्या(त्य)[12] पुर्यां दुर्गं करोम्यहम् ॥४८८॥

---

1 B^1, B^3 and B^3 साप्यूचे स्थान । 2 B^1, B^2 and B^3 गृहीत्वा च किशोरकान् । 3 B^1, B^2 and B^3 °त्या युतो । 4. B^2 गृहम् । 5 B^1, B^2 and B^3 °परि दुर्गं कुरु शीघ्रं । 6 B^3 ममा° । 7 B^1, B^2 and B^3 चिन्तातुर पितुर्ज्ञात्वा । 8. B^1, B^2 ard B^3 हृषितस्तेन । 9 B^1, B^2 and B^3 °चारेण । 10 B^1, B^2 and B^3 भोजनाय कियद्दान । 11. B^1, B^2 and B^3 °ते नृप । 12 B^1, B^2 and B^3 निश्चिन्तको भूत्वा ।

कोष्ठके भूभुजा दिष्टं देयमन्नं[1] मदाज्ञया ।
पित्राज्ञया कोष्ठकेपि सत्यवत्यागता पुनः[2] ॥४८९॥

मापं करं समादाय यावन्मापति कोष्ठिकः ।
आदिष्टं कन्यया तावन्मापितुं त्वं न जानसे ॥४९०॥

कोष्ठिकोवग्यथा [3]पूर्वैर्मापकैर्माप्यते मया ।
माप्यते तु तथा रीत्या त्वमन्यद्वेत्सि तद्वद ॥४९१॥

कन्योचे कुरु मद्वाक्यं मापे पूर्वं शिखां कुरु ।
पश्चात्पूरय मापं त्वं देह्यन्नं विधिनामुना ॥४९२॥

किमज्ञानासि बाले त्वं कोष्ठकेनापि भाषितम् ।
जातः परस्परं वादो गतं भूपस्य संनिधौ ॥४९३॥

उभयोरपि वृत्तान्तं श्रुत्वा भूपेन भाषितम् ।
कथं बाले ! शिखा पूर्वं क्रियतेदोस्ति कौतुकम् ॥४९४॥

कपिशीर्षोपरि दुर्गं कुर्वे तत् किं न कौतुकम्[4] ।
वक्रोक्तिवचनै राजा हृष्टदुष्टात्मकोजनि ॥४९५॥

प्रीतिषडा(ड्ढु?)ष्टकन्यायाद्(म्?)भूपोप्येवं जगाद सः ।
पूर्वं मया विवाह्येयं ततो बुद्धेः [5]परोक्षणम् ॥४९६॥

एवं विमृश्य भूपालः[6] सूत्रधारगृहे गतः ।
याचयित्वा सा शुभेह्नि[7] सत्यवती विवाहिता ॥४९७॥

करमोचनके तेन दत्तास्तेस्वाः(श्वाः) सभूषणाः[8] ।
गृहीत्वा तद्गृहात्सर्वं पुनरेवं जजल्प राट्[9] ॥४९८॥

श्रूयतां मद्वचो बाले ! यद्वदामि तवाग्रतः ।
माता पिता तव भ्राता शृणोत्वन्यः परिच्छदः[10] ॥४९९॥

मत्पुत्रो मद्गृहादश्वो ममास्त्रं मद्विभूषणम् ।
यदा संपद्यते तुभ्यमागन्तव्यं तदा गृहे ॥५००॥

---

1 B¹, B² and B³ दीयतेन्न । 2. B¹, B² and B³ सत्यवत्यागता तत्र गोष्ठागारे पिताज्ञया । 3 B¹, B² and B³ पूर्ण माप° । 4. B² omits this half probably by oversight । 5. B¹, B² and B³ बुद्धिप° । 6 B¹, B² and B³ भूनाथः । 7 B¹ शुभे लग्ने । 8 B¹, B² and B³ दत्तान्वान् वस्त्रभूषणान् । 9. B¹, B² and B³ प्रजल्पति । 10. B¹, B² and B³ चान्य परिजनस्तव ।

एतद्वचनमाख्याय भूपोप्यागा[1]न्निजे गृहे ।
मातृपित्रादिकान् दृष्ट्वा कन्या दीनान्यदत्यपि ॥५०१॥

चिन्ता कार्या भवद्भिर्नो दृश्यं मद्बुद्धिकौशलम् ।
कियद्भिर्वासरैते मया पूर्या मनोरथाः[2] ॥५०२॥

इति शान्तवचः प्रोच्य स्थापितः स्वपरिच्छदः ।
कियत्स्वहस्सु भूपोपि ससैन्यो निर्गतः पुरात् ॥५०३॥

सीमालाः सन्ति भूपाला ये केपि च महाबलाः ।
भोजभूपप्रतापेन जाताः सर्वे निरर्थकाः ॥५०४॥

ज्ञात्वा भूपस्य वृत्तान्तं सत्यवत्या [3]विचिन्तितम् ।
सूत्रधाराय विज्ञाप्य सामग्री प्रगुणीकृता ॥५०५॥

नरवेषं च जग्राह कियत्सख्यन्विता तदा ।
वैदेशिकाः स्वर्णकाराः सज्जिताः सार्थहेतवे ॥५०६॥

सुवेषाः सद्गुणाः श्रेष्ठाः सेवकास्तेपि सत्कृताः ।
सालङ्कराः सुशोभाढ्यास्तुरगस्तुरगी य(त ?)था[4] ॥५०७॥

एवं समग्रसामग्रीयुता[5] पुंवेषधारिणी ।
सत्यवती दिनैः कैश्चित् प्राप्ता सैन्येस्य तत्क्षणात् ॥५०८॥

स्थिता प्रदेशेप्येकत्र भूपस्य मिलने गता ।
तत्रापि लब्धसत्कारोपविष्टास्थानमण्डपे[6] ॥५०९॥

प्रधानैः सेवकः पृष्टः कोसौ हि प्रवराकृतिः ।
वैदेशी सेवनायातो नाम्नासौ सत्यसंगरः ॥५१०॥

कुमारेण समं प्रीतिः संजाता तस्य भूपतेः[7] ।
निर्वाहाय ददौ द्रव्यं न ललौ सत्यसंगरः ॥५११॥

पुरग्रामैर्न मे कार्यं न हि द्रव्यैः प्रयोजनम् ।
द्यूतक्रीडार्थमायातो भोजभूप ! तवान्तिके ॥५१२॥

---

1 B¹, B² and B³ भूपस्त्वागा°। 2 B¹, B² and B³ °रै स्माभि (रैरेव) पूरयामि मनोरथान् । 3. B¹ and B² °त्यापि । 4 B¹ and B³ तत । 5 B¹, B² and B³ °ग्र्या युता । 6 B¹ and B² स्थानके वरे । 7. B¹ omits the verse ।

कुमारो भूभुजा[1] सार्धं क्रीडति स्म[2] दिवानिशम् ।
तत्रोत्पन्ने रसे क्वापि स्वभोज्यमपि विस्मृतम्[3] ॥५१३॥

लुब्धं ज्ञात्वा नृपं तत्र[4] कुमारस्तु प्रजल्पति ।
तवाश्वेपि हि ढाल्यन्ते पाशका भूपते ! मया ॥५१४॥

तथास्तु भूभुजाप्युक्तः[5] कुमारेण जितस्ततः ।
प्रेषयामास [6]भूपाश्वान् स्वस्थाने पुनरप्यवक्[7] ॥५१५॥

शरीराभरणं सर्वं स्थाप्यतां[8] देव ! सांप्रतम् ।
तथा कृते च भूपेन कुमारेणापि तज्जितम्[9] ॥५१६॥

स्थाने स्वे तत् प्रेषयित्वा[10] कुमारोवक् पुनस्ततः ।
छत्रचामरकादीनि स्थाप्यन्तामधुना[11] तव ॥५१७॥

राज्ञा तान्यपि भुक्तानि कुमारेण जितानि च ।
स्वस्थाने प्रेषितान्येवं शयनाय समुत्थितः ॥५१८॥

भूपाश्वाद्गुर्विणी जाता कुमारस्य तुरङ्गिका[12] ।
तेन तादृशभूषादि स्वर्णकारैस्तु कारितम्[13] ॥५१९॥

वस्तु तादृशमेवाभूच्छत्रचामरकाद्यपि ।
एवं कृत्वा निजं कार्यं कुमारेणापि चिन्तितम् ॥५२०॥

सर्वं भूपस्य यद्वस्तु दीयते तर्हि सुन्दरम् ।
दत्त्वाह कौतुकेनेदं गृहीतं क्रीडता मया[14] ॥५२१॥

एवं दृष्ट्वा सभा सर्वा हृदये च[15] चमत्कृता ।
सत्यसंगरको नाम सार्थकं कृतवान्निजम्[16] ॥५२२॥

एवं च प्रत्यहं क्रीडन्नेकदा सत्यसंगरः ।
कथयामास भूपस्य [17]क्रीड्यतेद्य [18]स्वभार्यया ॥५२३॥

---

1. B^1, B^2 and B^3 भूपते । 2 B^1, B^2 and B^3 °ते च । 3 B^1, B^2 and B^3 उत्पद्यते रस कोपि भोजनेपि हि विस्मृति [B^3 तम्] । 4 B^1, B^2 and B^3 ज्ञातं यदा भूप । 5 B^1 °क्त । 6. B^1, B^2 and B^3 स्वस्थाने प्रेपयत्य° । 7. B^1, B^3 and B^3 पुनर्वदति भूपनिम् । 8 B^1, B^2 and B^3 शरीराद्भूपणा सर्वे स्थाप्यन्ते । 9 B^1 and B^2 ते जिता । 10 B^1, B^2 and B^3 प्रेपयित्वा निजे स्थाने । 11 B^1, B^3 and B^3 स्थाप्यन्तेप्यधुना । 12. B^1, B^2 and B^3 तुरङ्गमा । 13. B^1, B^2 and B^3 तादृशा भूपणाः सर्वे स्वर्णकारैः सुकारिता । 14 B^1, B^2 and B^3 गृहोत कौतुकेनेद क्रीडद्भिर्भूपर(ल?)क्षणम् । 15 B^1, B^2 and B^3 °न । 16 B^1, B^2 and B^3 °नसो । 17 B^3 क्रीड° । 18. B^1, B^2 and B^3 स्वम्ब° ।

स्वभार्या दीयते तुभ्यं मयका यदि हार्यते ।
यदि त्वया हार्यते स्त्री देया मम दिनाष्टकम् ॥५२४॥
कां चिद्दासीं प्रदास्यामि चिन्तितं हृदि भूभुजा[1] ।
क्रीडति स्म समं तेन विमृश्यैवं नरेश्वरः[2] ॥५२५॥
जितः स भूभुजा[3] सद्यो जातः[4] कोलाहलः[5] क्षणात् ।
कृत्रिमं च विलक्षत्वं प्राप्तोसौ सत्यसंगरः ॥५२६॥
ऋतुकाले कियत्स्वेषा दिवसेषु गता स्वयम्[6] ।
भूपपार्श्वे सशृङ्गारा स्त्रीवेषा दिव्यगन्धभृत्[7] ॥५२७॥
कर्पूरागरुकस्तूरीधूपधूम्रेण वासिता ।
सताम्बूला समायाता दिव्यरूपं दधत्यसौ[8] ॥५२८॥
तथा चातुर्यतस्तिष्ठेद्यथा भूपो न लक्षते[9] ।
प्रहरत्रितयं तस्थौ भूपतेरन्तिके तु सा[10] ॥५२९॥
अपकीर्तिं निजां श्रुत्वापवादाद्भीतमानसः ।
भूपतिः प्रेषयामास पश्चात्तां सदने निजे[11] ॥५३०॥
तयास्ति[12] प्रत्ययार्थं च गृहीता[13] भूपमुद्रिका[14] ।
समायाता निजे स्थाने चतुर्थप्रहरे निशः ॥५३१॥
कार्यसिद्धिः कृता सम्यग् भूपस्योक्तानुसारतः[15] ।
धारायामेत्य[16] वृत्तान्तः कथितो मातुरग्रतः ॥५३२॥
मुदिताः स्वजनाः सर्वे पितृभ्रातृमुखास्तदा[17] ।
सुखितागमयत्कालं कियन्त्यपि दिनानि सा[18] ॥५३३॥
भोजभूपः समायातो जित्वा सीमालभूपतीन् ।
राज्यं सम्यक् पालयति[19] कोपि नोपप्लवात्मिकृत् ॥५३४॥

---

1 B^1 and B^2 भूपेन चिन्तित चित्ते दास्याम का च दासिकाम् । 2 B^1, B^2 and B^3 एव विमृश्य भूनाथ क्रीडय(ड)ते तत्सम तदा । 3 B^1, B^2 and B^3 जितो भूपतिना । 4 B^1, B^2 and B^3 °त । 5 B^1, B^2 and B^3 °ल । 6 B^1, B^2 and B^3 अन्तरेण ऋतुस्नानात् कियत्यपि दिर्नेर्गता । 7. B^1, B^2 and B^3 सुगन्धद्रव्यलेपिता । 8 B^1, B^2 and B^3 भूत्वा स्त्रीरूपधारिणी । 9. B^1, B^2 and B^3 तथा तिष्ठति चातुर्यें यथा भूपो न लक्षति । 10 B^1, B^2 and B^3 स्थिता च दिवस [B^2 and B^3 प्रहर] त्रीणि लोकोक्तिर्भूपतिश्रुता । 11 B^1, B^2 and B^3 आत्मनो लघुता ज्ञात्वा प्रेपिता सा निजे गृहे । 12. B^1 and B^2 विदग्धा । 13 B^1 and B^2 °त्वा । 14. B^1 and B^2 °काम् , B^3 कार्यसिद्धि कृता सम्यक् यथा भूपेन भापिना । 15 B^1 and B^2 यथा भूपेन भापितम् [B^2 सा] । 16 B^1, B^2 and B^3 धारामागत्य । 17 B^1, B^2 and B^3 पितृपरिजनादय. । 18 B^1, B^2 and B^3 च । 19 B^1, B^2 and B^3 पालयते सम्यक् ।

सत्यवत्याः स सद्गर्भो ववृधे निरुपद्रवः[1] ।
तया च पूर्णैर्दिवसैः[2] सूनुः सूतः शुभे दिने [3]॥५३५॥

उच्चस्थाने ग्रहाः पञ्च परमोच्चाश्च केचन ।
लग्नपः केन्द्रगोश्वस्थोरिष्टहान्यै च ते ग्रहाः ॥५३६॥

सूत्रधारः प्रमोदेन करोति [4]स्म महोत्सवम् ।
चक्रुर्जातककर्मापि गोत्रवृद्धाः स्त्रियोपि ताः ॥५३७॥

नखशुद्धिस्तु संजाताद्दशमे[5] दिवसे कृता ।
भोजितो बन्धुवर्गोपि नामस्थापनकं व्यधात् ॥५३८॥

देवराजोभिधानेन[6] लाल्यमानो दिने दिने ।
क्रमेण पञ्चवर्षीयो जातो रूपगुणाधिकः ॥५३९॥

तावद्गृहकिशोरास्ते संजाताश्च तुरङ्गमाः ।
शोभने दिवसे सत्यवत्येवमकरोत्पुनः[7] ॥५४०॥

स्नापितः पाणिना बालो विलु(लि)प्तः कुङ्कुमद्रवैः ।
अलङ्कृतः सुवस्त्रेण दिव्यभूषणभूषितः ॥५४१॥

छत्रेण चामराभ्यां च कुण्डलाभ्यामलङ्कृतः ।
भोजराज्ञोवतंसेन देवराजो विनिर्मितः ॥५४२॥

सुतो(तं) हये समारोप्य स्वयं स्थित्वा सुखासने ।
वादित्रे वाद्यमानेम्बा गता तत्र चमूयुता[8] ॥५४३॥

आस्थानस्थोपि भूनाथश्चिन्तयामास मानसे ।
[9]चित्रं जनसमूहोयं किमायातीति पश्यति[10] ॥५४४॥

तावत्सूत्रभृता[11]गत्य विज्ञप्तो भोजभूपतिः[12] ।
मत्सुतैषा समायाति यथादिष्टा त्वया पुरा ॥५४५॥

भूपेनोक्तं च यद्येवं तदा प्रत्यायय स्व माम् ।
एवं श्रुत्वा ददौ राज्ञे तां [13]नामाङ्कितमुद्रिकाम् ॥५४६॥

---

1. B² °द्रवम् । 2. B² and B³ परिपूर्णदिनैस्तत्र । 3. B¹ omits this whole verse । 4 B¹, B² and B³ महदुत्स° । 5. B¹, B² and B³ °ता द° । 6. B¹ and B³ °जाभि° । 7 B¹, B² and B³ सत्यवत्यकरोत्य(दि)दम् । 8 B¹ and B² वादित्रैर्वाद्यमाना सा कियत्सैन्यसमन्विता । 9. B¹, B² and B³ एतज्जन° । 10. B¹, B² and B³ कौतुकम् । 11. B¹, B² and B³ सूत्रवित्तावदा° । 12. B¹, B² and B³ °तिम् । 13. B¹, B² and B³ तस्मै तन्ना° ।

स्वकीयां मुद्रिकां दृष्ट्वा हृष्टो हृदि महीपतिः[1]।
स्वोत्सङ्गे सुतमारोप्य जातो रोमाञ्चकञ्चुकी ॥५४७॥
विसर्जिता सभा सर्वा नीता चान्तःपुरे प्रिया[2]।
मिमिले च तया सार्कं विस्मयाकुलमानसः[3] ॥५४८॥

बुद्धिप्रपञ्चचतुरां ज्ञात्वा तां स नरेश्वरः।
सकलान्तःपुरीमध्ये पट्टराज्ञीं चकार च ॥५४९॥
शुकोवक् शृणु कौमारि! गुणैः किं किं न लभ्यते[4]।
एतदाख्यानकं श्रुत्वा प्रोचे मदनमञ्जरी ॥५५०॥

त्वद्वचो हि मया कीर! कर्तव्यं नात्र[5] संशयः।
नरोन्यो वरणीयो मे[6] सहोदरसमो न हि[7] ॥५५१॥
इति निश्चित्य कौमारी जाता भोजेनुरागिणी।
ज्ञात्वानुरागं तन्माता वदति स्म नृपाग्रतः ॥५५२॥

सुतामनोरथं ज्ञात्वा चन्द्रसेनमहीपतिः[8]।
अमात्यं प्रेषयामास धारायां भोजसंनिधौ ॥५५३॥
दिनैः स्तोकैरमात्योपि प्राप्तो धारापुरीं ततः।
प्रासादमन्दिरश्रेणीं गतोपश्यच्चतुष्पथे[9] ॥५५४॥

कोटीश्वराश्च ये सन्ति दुर्गमध्ये वसन्ति ते[10]।
लक्षेश्वरा बहिःस्थाश्च वसन्ति क्षितिपाज्ञया ॥५५५॥
तेषां गृहापणान्पश्यन् संप्राप्तो भूपमन्दिरे।
आश्चर्यं विविधं[11] तत्र किं किं पश्यति युग्मदृक् ॥५५६॥

शुभ्रान्मनोरमांस्तुङ्गान् स्वर्णकुम्भैरलङ्कृतान्।
ऊर्ध्वदृग् व्यथितग्रीव आवासान् पश्यति स्म सः ॥५५७॥
गजशालागजान् मत्तानपश्य[12]त्पर्वतोपमान्।
हव्य(य)शालाहयान् सूर्यरथाश्वाभानपश्यत[13] ॥५५८॥

---

1 B^2 and B^3 हृष्टचित्तस्तु भूपति। 2 B^1, B^2 and B^3 गतोर(तश्चा)न्त पुरे नृप.। 3 B^1, B^2 and B^3 विस्मयाकुलचित्तेन मिलितस्तत्स्त्रि[B^1 and B^2 स्त्रि]या सह। 4. B^1 जायते, B^2 and B^3 वाप्यते। 5 B^1 °न्योय न, B^2 and B^3 °न्यो हि न। 6 B^1, B^2 and B^3 °न्यवरणेस्माक। 7 B^1, B^2 and B^3 °समं विदु। 8 B^1, B^2 and B^3 चन्द्रसेनेन भूपेन सुताभिप्रायजानत (ता)। 9. B^1, B^2 and B^3 °मन्दिरार(त्र)म्यान गत पश्यश्चतु°। 10 B^1, B^2 and B^3 ये केचिद्वसन्ते दुर्गमध्यगा। 11 B^1, B^2 and B^3 साश्चर्य[B^3 र्यं]कौतुक। 12 B^1, B^2 and B^3 पश्यन्नुत्तमान्प°। 13 B^1, B^2 and B^3 पश्यन् मन्ये सूर्यरथोपमान्।

एवं पश्यन् गतस्तत्र यत्रास्ति द्वारपालकः ।
ज्ञातोदन्तनृपाज्ञातः संप्राप्तो भूपसंनिधौ ॥५५९॥

भोजभूपस्य चास्थानं मनुष्यैर्वर्ण्यते कथम् ।
शतानि पञ्च विदुषां तिष्ठन्ति वामदक्ष(क्षि)णे ॥५६०॥

चामरैर्वीज्यमानस्य शीर्षे छत्रं विराजते ।
सीमाला ये च[1] राजान उपविष्टाः सभान्तरे ॥५६१॥

भोजराजोपि तन्मध्ये शोभते वासवोपमः[2] ।
नमस्कृत्योपविष्टः स शिवं पृच्छति भूपतिः ॥५६२॥

शिवं चन्द्रावतीशस्य शिवं दारसुतेषु च[3] ।
शिवं तद्गजवाहानां तद्राज्ये वर्तते शिवम् ॥५६३॥

सोप्याह त्वत्प्रसादेन सर्वथा निरुपद्रवम् ।
परं कार्यवशेनाहं प्रेषितोस्मि तवान्तिके ॥५६४॥

चन्द्रसेनगृहे पुत्री नाम्ना मदनमञ्जरी ।
भोजभूपस्य सा देया[4] तल्लग्ने लेख एष ते ॥५६५॥

तं लेखं कर आदाय गुरुर्वाचयति द्रुतम् ।
शृणोति स्म सरोमाञ्चो भूपो हृष्टो मनोन्तरे[5] ॥५६६॥

स्वस्ति श्रीशुक्लदशम्यां वैशाखे गुरुवासरे ।
आगन्तव्यं विवाहार्थं त्वया भोज ! स्वसेनया ॥५६७॥

तत्पत्रं वाचयित्वा च प्रमोदेनातिमेदुरः ।[6]
संतोष्य भूभुजामात्यो दानमानैर्विसर्जितः ॥५६८॥

स्वयं चादाय सामग्रीं[7] विशेषात्सैन्यसज्जितः ।
सोत्सवश्चालितो भोजः सामान्यैः शकुनैरपि ॥५६९॥

कियद्भिस्तु दिनैः प्राप्तश्चन्द्रावत्याः पुरोबहिः[8] ।
स्नेहात्संमुखमायातश्चन्द्रसेनः स भूपतिः ॥५७०॥

---

1 B^1, B^2 and B^3 यपि । 2 B^1, B^2 and B^3 °मम् । 3 B^1 and B^2 पुत्रदारादिमि शिवम् । 4 B^1 and B^2 दत्ता सा । 5 B^1, B^2 and B^3 भूप सहर्षरोमाच प्लुकितस्तु शृणोदियम् । 6 B^1, B^2 and B^3 प्रमोदामोदमेदुर. । 7 B^1, B^2 and B^3 च कृतसामग्र्या । 8 B^1, B^2 and B^3 °त्या पुरादबहिः ।

राजानो मिलितास्तत्र जाता प्रीतिः परस्परम् ।
काम्यावासे समानीय स्थापितः सपरिच्छदः ॥५७१॥

शुकं निर्व्यञ्जनं ज्ञात्वा कुमार्यागत्य पृच्छति ।
त्वदादेशरतो[1] भोजः शिक्षां देहि ममाधुना[2] ॥५७२॥

कीरोवग्यदि शिक्षां मे करोषि गुणशालिनि ! ।
तदा सर्वसुखप्राप्तिर्भविष्यति न संशयः ॥५७३॥

दत्त्वा शिक्षां कुमार्यास्तु प्रेषिता सा निजे गृहे ।
शुकस्य पञ्जरं तेन नीतं [3]विवाहमण्डपे ॥५७४॥

लग्नस्यावसरे प्राप्ते हयेनारुह्य भूपतिः ।
दानेन प्रीणयन् दीनान् राजद्वारे समागतः ॥५७५॥

कृता विवाहजाचारा नीतश्चतुरिकान्तरे ।
भोजेन सह कौमारी जगृहे[4] फेरकत्रयम् ॥५७६॥

चतुर्थे फेरके[5] प्राप्ते कुमार्यप्यूर्ध्वतः[6] स्थिता ।
पृष्टा च सा कथं भद्रे ! त्वं नो दास्यसि फेरकम् ॥५७७॥

पितृभ्यां कारणं पृष्टं कथयत्येव कन्यका ।
भोजोयं न भवेद्भूपो [7]ह्यधुनैव श्रुतं मया ॥५७८॥

पित्रोक्तं किं जनोक्तेन प्रत्यक्षोयं स भूपतिः ।
कन्यकोचे च यद्येवं भोजवद्दर्शयेत्कलाम् ॥५७९॥

परकायाप्रवेशस्य कलां मे दर्शयिष्यति ।
तदेनं परिणेष्यामि किमन्यैर्बहुभाषितैः ॥५८०॥

सुताया निश्चयं ज्ञात्वा भूपो भोजं[8] व्यजिज्ञपत् ।
स्त्रियाः कदाग्रहः सोयं भञ्जनीयो यथातथा ॥५८१॥

चन्द्रसेनवचः श्रुत्वा भोजभूपो व्यजिज्ञपत् ।
एकं मृतं छगलकं समानय ममान्तिके ॥५८२॥

इमां तस्य गिरं श्रुत्वा शुकः [9]सज्जीवभूव सः ।
निजदेहं संग्रहीष्यामीति चिन्तापरः स च ॥५८३॥

---

1 B^1, B^2 and B^3 °देशे वृतो । 2 B^1, B^2 and B^3 दापय मेधुना । 3 B^1, B^2 and B^3 वी° । 4 B^1, B^2 and B^3 सजाता । 5 B^1, B^2 and B^3 चतुर्थविसरे । 6. B^1 and B^3 कुमार्या(र्य)प्यर्धत । 7 B^1, B^2 and B^3 भोजभूपो न हीत्येपोप्य° । 8 B^1, B^2 and B^3 भोजे । 9 B^1, B^2 and B^3 सज्जो ।

भोजभूपगिरा छागः समानीतस्तदन्तिके ।
मन्त्राज्जीवितछागस्य विवेशाङ्गे स[1] तत्क्षणात् ॥५८४॥

छगलं जीवितं[2] दृष्ट्वा जना यावच्चमत्कृताः ।
तावच्छुको निजे देहे प्रविष्टो मन्त्रसाधनात् ॥५८५॥

वाचालिता जनाः सर्वे सामन्ता मन्त्रिसेवकाः ।
[3]पुरोहितादिप्रमुखा हृष्टास्ते भूपदर्शनात् ॥५८६॥

चन्द्रसेनस्य भूपस्य सुता जाता प्रमोदभाक् ।
ततो भोजनरेन्द्रस्य[4] जातं वीवाहमङ्गलम् ॥५८७॥

सुता सा वाजिभिर्दत्ता[5] गजवाजिरथादिभिः[6] ।
चन्द्रसेनः सभूनाथो दत्ते स्वांशुकभूषणे ॥५८८॥

शुकं मृतं समालोक्य[7] दुःखितश्चन्द्रसेनराट्[8] ।
ज्ञात्वा भोजनरेन्द्रेण स्ववृत्तं न प्रकाशितम् ॥५८९॥ यथा[9]—

अर्थनाशं मनस्तापं गृहे दुश्चरितानि च ।
वञ्चनं चापमानं च मतिमान्न प्रकाशयेत् ॥५९०॥

अथ प्रभाते संजाते राज्ञा भोजेन भाषितम् ।
आज्ञापयति मे राजा गच्छामि स्वपुरे तदा ॥५९१॥

चन्द्रसेनः सुतायै तां शिक्षां दत्त्वा गुणाधिकाम् ।
कियद्भुवं[10] गतः सार्धं भोजो [11]वालितवान् हठात् ॥५९२॥

एकतः शुकसन्तापः सुताविच्छोहितः पुनः ।
कष्टेन गृहमानीतो मन्त्रिभिश्चन्द्रसेनकः ॥५९३॥

भोजभूपः स्त्रिया साकं शास्त्रचर्चाविधानतः[12] ।
मार्गं बहुतरं नैव लङ्घ्यमानं न वेत्ति सः[13] ॥५९४॥

कतिचिद्दिवसैः प्राप्तो धाराया[14] वनभूमिषु ।
प्रारब्धोस्त्युत्सवो[15]लोकैर्महता विस्तरेण च ॥५९५॥

---

1 B1 and B2 मन्त्रात्स्व(ढ)जीवछागस्य देहे विशति । 2 B1, B2 and B3 छागं जीवितवान् । 3. B1, B2 and B3 पौ° । 4 B1, B2 and B3 °नरेन्द्रेण । 5. B1, B2 and B3 या मातृभि° । 6 B1, B2 and B3 °दिकान् । 7 B1, B2 and B3 पञ्जरात् शुकमा° । 8. B1, B2 and B3 °सेनक । 9. B3 उक्त च instead of यथा । 10 B1, B2 and B3 कियद्भूमौ । 11. B1 वलि° । 12. B1, B2 and B3 °चर्चादिभि. पथम् । 13. B1, B2 and B3 च्युटयमान न जानाति तथा मार्गश्रमादिकम् । 14. B1 and B2 °या । 15. B1 and B2 प्रारब्धमुच्छवम् ।

गता प्राप्ता च राज्यश्रीश्चान्यः पाणिग्रहोत्सवः ।
इति हर्षपरो लोकः प्रवेशयति[1] भूपतिम् ॥५९६॥

भोजभूपः समायातः प्रमोदान्निजमन्दिरे ।
अन्तःपुर्यादयः सर्वे समायाता नृपान्तिके ॥५९७॥

पूर्वोक्ताभिः समस्याभिरुपलक्ष्य नृपोत्तमम्[2] ।
योजिताञ्जलयः सर्वं प्रणेमुः पदपङ्कजम् ॥५९८॥

मन्ये चिन्तामणिः प्राप्तोथवा कल्पतरुः किमु ।
नृपस्य दर्शनं जज्ञेन्तःपुरीणां[3] प्रमोददम् ॥५९९॥ यथा—[4]

पेम्माउ राण[5] णवजुव्वणाण स्त्राण मेलए जाए[6] ।
जं संभु इयं सुक्खं[7] तं भयवं केवली मुणइ ॥६००॥

ततुं स्वां गृहीत्वास्य धूर्तस्य पार्श्वात्
ततश्चन्द्रसेनस्य पुत्रीयमूढा ।
अवन्तीं[8] गतो राज्यधानीं स जीया[9]-
द्दरां भुज्यमानश्चिरं भोजभूपः ॥६०१॥

इति [10]भोजचरित्रे परकायाप्रवेशविद्याभ्यसनो देवराजजन्मवर्णनो नाम चतुर्थः प्रस्तावः ॥४॥

---

1 B[1], B[2] and B[3] परा लोकाः प्रवेशयन्ति । 2. B[1] नृपोत्तम । 3. B[1], B[2] and B[3] तासामन्त पुर्या॰ । 4 B[3] उक्त च instead of यथा । 5. B[1], B[2] and B[3] पेमा उराण । 6. B[3] जाही । 7 B[1], B[2] and B[3] ज संकप्पई सुख । 8. B[1], B[2] and B[3] ॰न्त्या । 9 B[1], B[2] and B[3] ॰नी(न्या) सामग्र्या । 10 B[1] adds पाठकवल्लभकृते, B[2] adds धर्मघोषगच्छे वादीन्द्रश्रीधर्मसूरिसन्ताने श्रीमहीतिलकसूरिशिष्यपाठकराजवल्लभकृते ।

ईदृग्विधा च राज्यश्रीर्भुज्यमानो निरन्तरम् ।
दीनेभ्योदापयद्दानं श(स) त्रागाराण्यमण्डयत्[1] ॥१॥

अन्तःपुरस्थितो भूपः कियद्भिर्दिवसैस्ततः[2] ।
राज्यश्रियं पालयन् सन् गमयामास[3] वासरान् ॥२॥

राज्ञी सगर्भा संजाता नाम्ना मदनमञ्जरी ।
यत्नतः पाल्यमानास्तु पूर्यन्ते दोहदाः पुनः ॥३॥

परिपूर्णैर्दिनैर्जातः शुभग्रहनिरीक्षितः ।
वच्छराजोङ्गजो नाम्ना[4] ववृधेसौ दिने दिने ॥४॥

देवराजोष्टवर्षीयो[5] वच्छोभूत्पञ्चवार्षिकः ।
अतीव वल्लभौ राज्ञः[6] विद्याध्ययनाय तौ ॥५॥

दिनैः स्तोकतरैर्जातौ सर्वशास्त्रपरायणौ ।
तच्चच्छास्त्रकलाभ्यासौ बाल्यादप्यनयोर्बभौ ॥६॥

देवराजोपि संजातः क्रमाद् द्वादशवार्षिकः ।
वच्छराजः पुनर्जज्ञे नववार्षीयकः क्रमात् ॥७॥

उभयोः प्रीतिरत्यन्तं नखमांसाधिकास्ति च[7] ।
अथवा नेत्रवच्चेषां प्रीतिः श्लाघ्या जनेपि हि ॥८॥ यथा[8]—

सह जग्गि रासा[9] सह सोयराण सह हर[10] ससोयवंताण ।
नयणा णवधन्नाणय अजम्म[11] अकित्तिमं पिम्मं ॥९॥

भोजभूपस्य तौ पुत्रौ प्राणेभ्योप्यतिवल्लभौ[12] ।
गुणेनात्मप्रभावेण वल्लभः को न जायते ॥१०॥

---

1 B¹, B² and B³ °ण्यनेकश । 2 B¹, B² and B³ कियत्यपि दिनै° । 3 B¹, B² and B³ पुनरेव हि राज्यश्रो(श्र्य च) पालयामास । 4. B¹, B² and B³ °राजेति नामेन । 5. B¹, B² and B³ °वार्षीको । 6 B¹, B² and B³ भूपे । 7 B¹, B² and B³ °कापि हि । 8 B³ उक्त च instead of यथा । 9 B¹, B² and B³ जग्ग [B³ ग]राण । 10. B¹ and B² हरि । 11. B¹ and B³ आजम्म, B² आजन्म । 12 B¹, B² and B³ ते पुत्रा प्राणादपि हि वल्लभाः । B¹, B² and B³ continue the plural forms instead of the dual ones even in the following verses and we neglect these variations ।

चन्द्रसेनेन भूपेन प्रहिता अन्यदा नराः ।
उत्सुका मिल[1]नायेशुर्भोजस्य प्रान्तिके क्षणात्[2] ॥११॥

भूपोद्याप्यस्ति संसुप्तः कथितं मध्यवर्तिभिः ।
उत्सु[3]कान् पुरुषान् ज्ञात्वामात्यैरेवं विचिन्तितम् ॥१२॥ यथा[4]—

बालको नृपतिश्चैव गुरुः सिंहोथवा रिपुः ।
एते सुप्ताः स्थिताः सन्तो जाग्रणीयाः क्वचिन्नहि ॥१३॥

तत् किं कुर्मोधुनामात्या यावदेवं विचिन्तयन् ।
तावत्कुमारौ भूपस्य क्रीडन्तौ समुपागतौ[5] ॥१४॥

अमात्यवचनैस्तौ द्वौ गतौ यत्रास्ति भूपतिः ।
प्रबुद्धस्तद्वचः श्रुत्वा कुर्वंश्चित्ते घनां रुषम्[6] ॥१५॥

केन दुष्टात्मना जागरूकोहं निर्मितः क्षणात् ।
यावत्पश्यति क्रुद्धासिस्तावद्दृष्टौ कुमारकौ[7] ॥१६॥

अव(व ?)ध्याविति भूपोदात्पुत्रयो[8]र्देशपट्टकम् ।
यावत्क्षेत्रे मदाज्ञास्ति कार्या तावत्स्थितिर्न हि ॥१७॥

यदीन्द्रस्याप्सरोमध्ये भानुमत्यस्ति नामतः ।
तामानीय समेतव्यं नान्यथा दृष्टिगोचरे ॥१८॥

पितुः शिक्षावतो वाचं[9] शीर्षे ह्यारोप्य तत्क्षणात् ।
पाणिना खड्गमादाय निर्गतौ विकसन्मुखौ ॥१९॥

गत्वा मात्रन्तिके नत्वा तौ व्यजिज्ञपतामिति[10] ।
ताताज्ञायाः प्रमाणार्थमावाभ्यां गम्यते पुनः ॥२०॥

गच्छतः पथि सोमालौ भि(खि)द्येते नोष्णशीततः ।
क्षुत्तृषापीड्यमानौ तौ कातरत्वं न गच्छतः ॥२१॥

बाल्येपि वर्तमानौ तौ महासाहसशालिनौ ।
मार्गमुल्लङ्घ्य संप्राप्तौ समुद्रतटके पुरे ॥२२॥

---

1. B^1 and B^2 °न्मिल° । 2. B^1, B^2 and B^3 प्रातके क्षणे । 3 B^1 and B^3 उच्छ°, B^2 उच्छु° । 4. B^3 उक्त च instead of यथा । 5 B^1, B^2 and B^3 क्रीडयन्तौ समागतौ । 6 B^1, B^2 and B^3 कुर्वन्भान्मति ! भान्मति ! 7 B^1, B^2 and B^3 स्नेहोमूद्रोपवारण. । 8 B^1, B^2 and B^3 तथापि नृपति कोपात्सुतयो । 9 B^1, B^2 and B^3 आशिषावल्पि (आशीर्वचवपि ?) सुर्वाचा । 10. B^1, B^2 and B^3 गती तौ मातुपादान्ते नमस्कृत्य व्यजिज्ञपन् ।

ततस्तद्भाग्यसंयोगात्सार्थवाहो धनञ्जयः ।
पूरयन्नस्ति बोहित्थं[1] दृष्ट्वा तावपि सज्जितौ ॥२३॥

धनञ्जयेन तौ पृष्टौ युवाभ्यां कुत्र गम्यते ।
कुतः स्थानात्समायातौ भवन्तौ कारणं किमु ॥२४॥

तावाहतुश्च सार्थेश ! आवां वैदेशिकौ नरौ ।
साहाय्यात्तव पश्यावो द्वीपान्तरगतां[2] श्रियम्[3] ॥२५॥

सार्थेड्वदति भो[4] भद्रौ ! युवामद्यापि बालकौ ।
जलान्तर्भ्रमणं दुःखं[5] संदेहस्तु पदे पदे ॥२६॥

अर्भकावूचतुश्चिन्ता न कार्या सार्थवाह भोः !
वेलायामागमिष्याव आवां कार्ये तवैव हि ॥२७॥

हसित्वा सेवका ऊचुः श्रुत्वा तद्वचनश्रियम् ।
सार्थेश ! कुरु सार्थीयौ[6] दिनमप्यतिवाह्यते ॥२८॥

वाहने तौ[7] समारूढौ सार्थाधीशस्य चाज्ञया ।
पाथोधौ पूरितः पोतः पवनाद्याति चोत्सुकः ॥२९॥

कियद्भिस्तु दिनैर्गच्छन् वाहनस्तु महोदधौ ।
स्तम्भितो वाहकैः पुम्भिः कुवाताद्भीतमानसैः[8] ॥३०॥

लग्ना नाङ्गारमुद्धर्तुं सुवाते सति ते पुनः[9] ।
एकोथ सहसा यातो द्वितीयो निस्सरेन्नहि ॥३१॥

खिन्नाः खेदपरा जाताः कथंचन न निस्सरेत् ।
मन्यन्ते बहुलं भोगं स्वगोत्रजमरुत्ततः[10] ॥३२॥[11]

श्रेष्ठ्यूचे देवराज ! त्वं पूर्वोक्तं वचनं स्मर ।
त्वद्वाक्ये मम[12] संदेहो न मे(च)[13] भावी कदाचन ॥३३॥

---

1. B^1, B^2 and B^3 प्रोहण[B^1 ण] पूर्यमाणस्तु । 2. B^1, B^2 and B^3 द्वीपद्वीपान्तर.° । 3. B^3 °यः । 4 B^1, B^2 and B^3 सार्थेशो वदते । 5 B^1 and B^2 भ्रमणं(णे) जलमार्गेण । 6. B^1, B^2 and B^3 सार्थे तान् । 7 B^1, B^2 and B^3 °नेन । 8. B^1, B^2 and B^3कुवाताद्वातभीतितः । 9 B^1, B^2 and B^3 पुन सुवातक ज्ञात्वा लग्ना नारगमुद्धृतम् [B^1 धृतम्, B^2 द्वतम्] । 10. B^1, B^2 and B^3 भोगभागादि मान्यन्ते देवानां स्वस्वगोत्रजाम् [B^1 जम्] । 11. B^3 adds the following after this verse : उक्त च—

आर्ता देवान्नमस्यन्ति तपस्कुर्वन्ति रोगिण. ।
निर्धना विनय यान्ति वृद्धा नारी पतिव्रता ॥

12. B^1, B^2 and B^3 अत. पर च । 13. B^1 नात्म° ।

यदि शक्तिस्तवास्तीति ह्युपकारं तदा कुरु ।
संनद्धः स पुमान् सद्यः परोपकरणक्षमः ॥३४॥

दत्त्वा शिलां निजभ्रातुः स्वबाहुबलपूरितः[1] ।
नाङ्गरशृङ्खलालग्नो ददौ झम्पां महोदधौ ॥३५॥
लग्नः सन् शृङ्खलादेशे[2] गतो दूरे कियत्यपि ।
तावत्प्रासादशृङ्गाग्रे विलग्नादर्शि[3] शृङ्खला ॥३६॥

आश्चर्यं देवराजस्य जलधौ चैत्यसंस्थितम् ।
दृष्ट्वापूर्वमिदं स्थानं पश्चान्मोक्षामि[4] शृङ्खलाम् ॥३७॥
विमृश्येदं गतश्चैत्ये यावद्गर्भगृहान्तरे ।
श्रीयुगादिजिनस्तावद्दृष्टः पद्मासनस्थितः ॥३८॥

एकचित्तेन तीर्थेशं यावदाद्यं स्तवीति सः ।
एका स्त्री तावदायाता वृद्धा काचिन्मनोहरा ॥३९॥
तां दृष्ट्वा देवराजोवग् मातः ! कथय कारणम् ।
अगाधजलधावेतत्केन चैत्यं विनिर्मितम्[5] ॥४०॥

एतच्छ्रुत्वावदद् वृद्धा सर्वां[6] मूलादिमां कथाम् ।
हे वत्सैकाग्रचित्तेन श्रोतव्यं[7] मद्वचस्त्वया ॥४१॥
श्रीयुगादिजिनेन्द्रस्य प्रव्रज्याव[8]सरे तदा ।
भरथाद्या बभूवुस्ते[9] शतमेकं तनूद्भवाः ॥४२॥

ज्ञात्वा युगादिदेवेन सर्वेषां च पृथक् पृथक् ।
सर्वे जनपदा दत्ता[10] विभज्य स्वयमेव हि ॥४३॥
अयोध्यां भरते तक्षशिलां बाहुबलिन्यपि ।
नामानुसारतोन्येषां देशानपि ददौ मुदा[11] ॥४४॥

दत्त्वा संवत्सरं यावद्दानं श्रीनाभिनन्दनः ।
दीक्षामादाय विच्छर्दात्[12] कृत्वा कर्मक्षयं ततः ॥४५॥

---

1. B^1, B^2 and B^3 बुद्ध्वा सार्थशबाहुभि । 2 B^1, B^2 and B^3 शृङ्खलालग्नमानस्तु । 3. B^1 and B^2 दृष्ट° । 4 B^1 and B^2 °न्मुञ्चामि । 5 B^1, B^2 and B^3 चैत्यो विनिर्मित. । 6 B^1, B^2 and B^3 एव श्रुत्वा तत. प्रोचे वृद्धा । 7 B^1, B^2 and B^3 श्रूयता । 8. B^1, B^2 and B^3 दोक्षायाव° । 9 B^1, B^2 and B^3 भरथ- बाहुलीमुख्याः । 10 B^1, B^2 and B^3 दत्तानि सर्वदेशानि । 11 B^1, B^2 and B^3 अन्येपा यद्यथा दत्त तत्तथानामदेशत । 12 B^1 B^2 and B^3 विस्तारे ।

अवाप्य पञ्चमं ज्ञानं[1] पुण्डरीकं धरोपरि ।
संपूर्णं पूर्वलक्षं च अपाल्य चरणं वरम्[2] ॥४६॥

निर्वाणावसरेप्यत्र प्राप्तः श्रीपुरपत्तने ।
सहस्रचतुरशीत्या मुनिभिः परिवारितः ॥४७॥

लक्षत्रितयसाध्वीभिः क्षामनां प्रविधाय च ।
गत्वा च सद्गिरेः शृङ्गे सहस्रदशसाधुयुक् ॥४८॥

चतुर्दशेन भक्तेन बद्धपद्मासनस्थितः ।
ययौ मोक्षपुरीं तत्र शुभध्यानपरायणः[3] ॥४९॥

षट्पञ्चाशद्दिक्कुमार्यश्चतुःषष्टिः सुराधिपाः[4] ।
चक्रुर्निर्वाणकल्याणं चतुर्देवनिकायकाः[5] ॥५०॥

कियद्दिनैः समागत्य भरतेनाथ चक्रिणा[6] ।
कारितः श्रीपुरस्थाने प्रासादोयं महापृथुः[7] ॥५१॥

विश्रामस्थानकं ज्ञात्वा श्रीयुगादिजिनेशितुः[8] ।
प्रतिमां स्थापयित्वात्र गतो ह्यष्टापदे गिरौ ॥५२॥

गव्यूतित्रयमानोच्चं प्रासादं हि[9] हिरण्मयम् ।
चतुर्द्वारं चतुशालं चतुर्विंशतिना(का)न्वितम्[10]॥५३॥

कारयामास सश्रीकं प्रासादं सुमनोहरम् ।
श्रीमत्सिंहनिषिद्याह्वं संपत्कोत्पत्तिकारकम्[11] ॥५४॥

कारयित्वा ह्यसौ चक्री श्रीमद्भरथनामकः[12] ।
गत्वायोद्ध्यापुरे राज्यं षट्खण्डानामपालयत्[13] ॥५५॥

चतुर्दश च रत्नानि भाण्डागारेस्य जज्ञिरे ।
निधानानि नवैतानि करे जातानि तत्क्षणम्[14] ॥५६॥

---

1 B¹, B² and B³ पञ्चम ज्ञानमा[B¹ स]पन्नं । 2 B¹, B² and B³ °लक्षंकं चारित्रं निर्मल ततः । 3 B¹, B² and B³ वृता मोक्षवधूस्त [B¹ and B² त]त्र शुभध्यानवशान्मृत । 4 B¹, B² and B³ देवेन्द्राणा चतु षष्टि छप्पन्नदिक्कुमारिका । 5. B³ °कायिनि । 6. B¹, B² and B³ भरथच[B¹ and B² क्च]क्रवर्तिना । 7 B¹, B² and B³ सविस्तरम् । 8. B¹ and B² जिनेश्वरीम् । 9 B¹, B² and B³ त । 10 P¹ and P² °तिकं भुजम् । 11. B¹, B² and B³ सिंह[B² सध, B³ सिंध]निषद्याप्रासादं सश्रीकं सुमनोहरम् । 12. B¹, B² and B³ नरेन्द्रेण भरथचक्रवर्तिना । 13 B¹, B² and B³ गत्वा गहे निज राज्य पट्खण्डस्य [प्र]भुज्यते । 14 B¹ and B² मञ्जूषाकृत्सरिस्त(त्त)टे ।

अथ निधिः[1] –

नेसप्पे[1]१ पंडुअए[3]२ पिंगलए[4]३ सव्वरयण४ मह[5]पउमे ५

कालेय[6]६ महाकाले७ माणवगमहानिहीट संखे ६[7] ।

रत्नानि[8] सेणावइप्रमुखानि[9] ॥

अन्तःपुरीचतुःषष्टिसहस्राणि गृहान्तरे ।

ज्ञेयाः पिण्डविलासिन्यः सपादलक्षमानकाः ॥५७॥

लक्षाश्चतुरशीतिश्च रथसद्गजवाजिनाम्[10] ।

कोट्यः षण्णवतिर्जाता ग्रामपत्तिव्रजस्यच[11] ॥५८॥

[12]द्वासप्ततिः[13] सहस्राणि वेलाकूलतटस्य[14] च ।

अष्टादश च कोट्यः स्युर्लासंबद्धवाजिनाम्[15] ॥५६॥

एवं राज्यश्रियं प्राप्य श्रीमद्भरथचक्रिराट्[16] ।

निविष्टोस्त्यन्यदा स्थाने ह्येकदा स्नानहेतवे[17] ॥६०॥

आनखं चाशिखं रूपं दृष्ट्वा दर्पणमध्यगम् ।

फाल्गुने पत्रहीनं च यथा वृक्षशरीरकम्[18] ॥६१॥

तं(तद्)दृष्ट्वा चक्रवर्ती तु जातो वैराग्यरङ्गभाक्[19] ।

हृदये चिन्तयामास धिग्रूपं यौवनं च धिक् ॥६२॥[20]

---

1. B^1 निधय, B^3 नवनिधानाना नाम कहै छे । 2. B^1, B^2 and B^3 निसप्पे । 3 B^1 पडुय, B^2 °यए, B^3 पिण्डयए । 4. B^3 पिङ्गल । 5. B^3 महा° । 6. B^1 काले । 7. B^1, B^2 and B^3 माणवगे8 महानिहि9 सखे 10 । 8. P^1 omits this word; B^3 अथ चउदरत्ननाम । 9. B^1, B^2 and B^3 सेणाव[B^1 वा]इ १ माहावई[B^3 बाई]२ पुगेहि[B^3 हित्य]३ गय४ तुरि[B^3र]य ५ वढिय [B^1 वडढि, B^2 वढि] ६ इत्थीय७ चक्क८ छत्र९ चम्मं १०मणि ११ कागणि १२ खड्ग [B^2 ग, B^1 गि]१३ दहोय१४ [B^1 and B^2 do not number the items] । 10. B^1, B^2 and B^3 गजाना च रथाना च चतुराशीतिलक्षत. । 11 B^1, B^2 and B^3 ग्रामाणा च पदाना च [B^1 and B^2 पदातीना] कोटीना पण्णवत्यपि । 12 B^1, B^2 and B^3 द्वि । 13 B^1, B^2 and B^3 °ति° । 14 B^1, B^2 and B^3 तटानि । 15 B^1, B^2 and B^3 अष्टादशस्तु(तु) कोटीना ह्लासबद्ध-तुरगमान् । 16. B^1, B^2 and B^3 एवविधा च राज्यश्रीभो(भुं)क्ता भरथचक्रिणा । 17 B^1, B^2 and B^3 एकदा स्नानहेत्वर्थे प्रविष्ट स्नानमण्डपे । 18. B^1, B^2 and B^3 वृक्षस्तथा तनु । 19. B^1, B^2 and B^3 रञ्जित. । 20 B^1, B^2 and B^3 add the following after this verse –यथा[B^3 उक्त च]—गडरागजलबुब्बु उवमे [In B^3 the verse stops here] जीविएय जलबिंदुचचके । जुव्वणेयण ख[B^3 णेईवे]णसन्निभे पापजीव । किमय (किमिद) न बुद्धयसि । B^3 adds one more verse तिच्छयरागणहारी बलदेवो तहय केसवो रोमा । नंहरिया हयविहुणा का गणणा परलोगस्स ॥

[1]चला लक्ष्मीश्च[2]लाः प्राणा[3]श्चलं रूपं च[4] यौवनम् ।
चञ्चलेतीव[5]संसारे धर्म एकोस्ति[6] निश्चलः ॥६३॥

चक्रिणा घातिकर्माणि घातितानि पुरा भवे ।
जिताश्चारित्रखड्गेनाभ्यन्तरङ्गाश्च वैरिणः ॥६४॥

भावनायाः प्रमाणेन शुक्लध्यानस्य योगतः ।
संजातं केवलज्ञानं चारित्रेण तपो[7] विना ॥६५॥

स्फुरद्दुन्दुभिनादेन विबुधैः पञ्चवर्णजाः[8] ।
पुष्फ(ष्प)वृष्टी रत्नवृष्टीश्चक्रे केवलिसत्कृतिः[9] ॥६६॥

दशेन्द्रा देवलोकस्य[10] चन्द्रसूर्येन्द्रयुग्मकम् ।
द्वात्रिंशद्व्यन्तरेन्द्राश्च विंशतिर्भुवनेश्वराः ॥६७॥

इन्द्रा एते चतुःषष्टिः शचीभिः परिवारिताः ।
दिक्कुमार्यश्च सम्प्राप्ता गन्धर्वाः किन्नरादयः ॥६८॥

गीतनृत्यादिवादित्रैः कृतकैवल्यकोत्सवः[11] ।
भरतेशो जगादैवं [12]सौधर्मेन्द्रस्य चाग्रतः ॥६९॥

चैत्यं विश्रामसंस्थाने श्रीयुगादिजिनेन्द्रजम् ।
विद्यते श्रीपुरस्थाने तस्य चिन्ता तवैव हि ॥७०॥

तथास्त्विति वचः प्रोक्त्वा हरिः[13] सौधर्ममाययौ ।
तस्माद्दिनादद्य यावत् शुश्रूषा क्रियते मया[14] ॥७१॥

पञ्चाशत्कोटि[15]कोटीक[16]सागरेषु गतेष्वहो[17] ।
द्वितीयस्तीर्थकृज्जज्ञे नाम्ना श्रीअजितो जिनः ॥७२॥

तस्मिन्नवसरे जातश्चक्री सगरनामकः ।
चतुःषष्टिसहस्रान्तःपुर्यस्तस्य च जज्ञिरे[18] ॥७३॥

---

1. P^3 adds यतः–सक्षरागजल° before this verse, B^1 and B^2 add पुन– । 2 B^3 लक्ष्मी च° । 3 B^2 stops the verse with प्राणाः । 4. B^1 ते रूप°, B^3 जीवित° । 5. B^1 and B^3 चलाचलेषु[B^3 य] । 6 B^1 and B^3 हि । 7. B^1, B^2 and B^3 चारित्र-सुतपं° । 8 B^1 and B^2 °जम्, B^3 °जं । 9. B^1, B^2 and B^3 केवली महिमा कृता । 10 B^1, B^2 and B^3 देवलोकाद्दश प्राप्ता । 11. B^1, B^2 and B^3 °वादित्रकृतकेवलिकोच्छव । 12 B^2 सु° । 13 B^1, B^2 and B^3 यथास्तु वचन तेन द[B^1 कृ]त्वा । 14. B^1, B^2 and B^3 शुश्रूषाक्रियतेस्माभिस्तद्दिनादद्य यावत । 15 B^3 °शल्लक्ष° । 16. B^1, B^2 and B^3 °कोटिना । 17 B^1, B^2 and B^3 °ष्वपि । 18 B^1, B^2 and B^3 अन्त पुरीभिरावृत्तश्चतु.षष्टिसहस्रश. ।

सर्वा अपत्यहीनास्ताः स्त्रीणां दुःखमिदं महत् ।
संतानेन च या हीनास्ता हीनाः सर्ववस्तुभिः[1] ॥७४॥ यथा[2]–

दिनं दिनकरं विना वितरणं विना वैभवं
महत्त्वमुचितं विना सुवचनं विना गौरवम् ।
सरः सरसिजं विना धनभरं विना मन्दिरं
कुलं तनुरुहं विना श्रयति नैव सश्रीकताम् ॥७५॥ पुनः–

दिगम्बरं[3] गतव्रीडं जटिलं धूलिधूसरम् ।
पुण्यहीना न पश्यन्ति गङ्गाधरमिवात्मजम् ॥७६॥ उक्तं च–

तं मन्दिरं मसाणं जत्थ न दीसंति धूलिधवलाइं ।
निवडंतरडंताइं तिदुन्निणो डिंभडिंभाइं[4] ॥७७॥

एवं विचिन्त्य बहुधा दुःखपूरितमानसः ।
उद्यान[5]वनभूमीषु गतः सगरभूपतिः ॥७८॥यथा–

जने रतिस्तु रक्तानां विरक्तानां वने रतिः ।
अनवस्थितचित्तानां न जने न वने रतिः ॥७९॥

दृष्टस्तु मुनिरुद्दाम[6]केवलज्ञानभास्करः ।
अयोध्यायां समायातो भव्यसत्त्वान् विबोधयन् ॥८०॥

नमस्कृतो मुनिस्तेन सगराख्येन चक्रिणा[7] ।
देशनान्ते च[8] विज्ञप्तः स एव[9] मुनिपुङ्गवः ॥८१॥

स्वामिन् ! सन्तानहीनस्य निष्फलं[10] जीवितं धनम् ।
भगवन् ! मम किं[11] सूनुर्भविष्यति न वाथवा[12] ॥८२॥

मुनिरप्याह भो भद्र ! पृच्छस्यादरतो यदि[13] ।
सुताः षष्टिसहस्राणि भविष्यन्ति तवालये[14] ॥८३॥

सगरोऽप्याह हे स्वामिन् ! सुतस्यैकस्य संशयः ।
कुतः[15] षष्टिसहस्राणि कौतुकं वर्तते मम ॥८४॥

---

1 B^1, B^2 and B^3 मताने यो नरो हीन. स हीन सर्ववस्तुना । 2 B^3 उक्तं च–instead of यथा । 3 B^1 and B^2 °र° । 4 B^2 and B^3 पडति रुडति पुडति याइ दोभिन्निडि भरूआइं [B^3 जच्छ डीभ मोदोतीण्नम्] । 5. B^3 °ने । 6 B^1, B^2 and B^3 मुनिसहर्षी । 7 B^1, B^2 and B^3 सगरचक्रवर्तिना । 8 B^1, B^2 and B^3 म । 9 B^1 °स्तश्चक्रिणा । 10 B^1, B^2 and B^3 °हीनोय विफल । 11. B^1 and B^2 कथ्य[B^2थ]ना भगवन् । 12 B^1 and B^2स्यथवा न हि । 13 B^1, B^2 and B^3 यदि पृष्ठोस्मि सादरात् । 14. B^1, B^2 and B^3 तव गृहे । 15. B^1, B^2 and B^3 श्रोक्ता ।

मुनिराह न संदेहो ज्ञेयं[1] तथ्यमिदं वचः ।
समुदायवशादेव भविष्यन्ति सुतास्तव ॥८५॥
आम्रवृक्षफलं चैकं तुभ्यं यद्यद्य निश्यहो[2] ।
प्रत्यक्षीभूय दत्ते ह्यागत्य शासनदेवता ॥८६॥
स्तोकं स्तोकतरं तच्च दातव्यं प्रविभज्य भोः[3] ।
समस्तानामपि स्त्रीणां[4] सन्ततिस्ते भविष्यति ॥८७॥
एवं श्रुत्वा नमस्कृत्य मुनीन्द्रपदपङ्कजम् ।
प्रमोदमे[5]दुरो भूत्वा चक्रवर्ती गृहे गतः ॥८८॥
निशान्ते तदपि[6] प्राप्तं फलमाम्रस्य चक्रिणा[7] ।
स्त्रीरत्नस्य करे दत्तं प्रोक्त्वा व्यतिकरं च तत् ॥८९॥
दध्यौ च पट्टमहिषी किमन्यासां घनैः[8] सुतैः ।
एकोपि यदि मे भावी राज्यधुर्यस्तदा[9] वरम् ॥९०॥ यथा—
किं जातैर्बहुभिः पुत्रैः शोकसन्तापकारकैः ।
वरमेकः कुलालम्बी यत्र विश्रम्यते[10] कुलम् ॥९१[11]॥ पुनः—
किं तेन जात[12] ! जातेन मातुर्यौवनहारिणा ।
स जातो येन जातेन वंशो याति समुन्नतिम् ॥९२॥ उक्तं च—
एकेनापि सुपुत्रेण सिंही[13] स्वपिति निर्भयम् ।
स एव दशभिः पुत्रैर्भारं वहति गर्दभी ॥९३॥
एवं विचिन्त्य सहसा[14] भक्षयामास तत्फलम् ।
उत्पद्यन्ते च तद्गर्भे जीवाः षष्टिसहस्रकाः ॥९४॥
राज्ञ्या गर्भस्थजीवेषु वर्धमानेष्वहर्निशम् ।
जलोदरमिवोत्पन्नं जठरं जातवद्गुरु ॥९५॥
पूर्णेष्वहस्सु सुषुवे[15] मत्कोटकसमान् सुतान् ।
निर्वाते स्थापितास्तेपि घृतप्लुतरुतान्तरे[16] ॥९६॥

---

1. B^1, B^2 and B^3 यथा । 2. B^1, B^2 and B^3 अद्य रात्रौ यदा तुभ्य फलैक चाम्रवृक्षजम् । 3. B^1, B^2 and B^3 तैर्विभज्य च । 4 B^1, B^2 and B^3 स्त्रीणा षष्टिसहस्राणा । 5 B^1, B^2 and B^3 °दान्मे° । 6. B^1, B^2 and B^3 ततथा । 7. B^1 and B^2 फलं तच्चक्रवर्तिना । 8. B^1, B^2 and B^3 किमन्यैर्बहुभि । 9. B^1, B^2 and B^3 धौरेय तद् । 10. B^1, °विश्रमते, B^2 विश्रामते । 11. B^2 omits this verse as well as the next । 12 B^1 and B^2 जातु । 13. P^1 and P^3 stop with सिंही । 14 B^1, B^2 and B^3 मनसा । 15 B^1, B^2 and B^3 पूर्णे दिनेथ प्रसवे । 16, B^1, B^2 and B^3 रुतेन च ।

वर्धापनं पुरे तत्र कारितं चक्रवर्तिना ।
प्रदत्तं नाम सर्वेषां वृद्धिं प्राप्ताः क्रमेण ते[1] ॥९७॥

पाठिताः समये सर्वे [2]शास्त्रशस्त्रादिकाः कला:[3] ।
यौवनेन च संयुक्ता[4] रूपश्रीनिधयोभवन् ॥९८॥ यथा–

खादयतु यदपि तदपि हि[5] मलिनं वासश्च परिदधात्वङ्ग[6] ।
प्रकटीकृत[7]लावण्यं तदपि रमणीयम् ॥९९॥

एकदाष्टापदे यातो यात्रायै सगरो नृपः[8] ।
पुत्रदारादिसंघेन चातुर्वर्ण्येन संयुतः ॥१००॥

नमस्कृत्य जिनान् सर्वांश्चतुर्विंशतिसंख्यकान्[9] ।
बिम्बद्वयं च पूर्वस्यां दक्षिणस्यां चतुष्टयम् ॥१०१॥

बिम्बाष्टकं पश्चिमायां दशकं च तथोत्तरे ।
एवं संपूज्य संस्तूय वर्णयंश्च[10] यथाविधि ॥१०२॥

संघभक्तिं च संघार्चां कृत्वाचारान् यथाविधि ।
समायातो निजे स्थाने सगरः संघसंयुतः[11] ॥१०३॥

कुमारा हर्षपूरेण गिरेरुत्तीर्य भूस्थिताः ।
कीर्तनं पूर्वजानां च दृष्ट्वोर्ध्वभुवि संस्थितम् ॥१०४॥

भरतेन कृते तीर्थे[12] परिखा न कृता कथम् ।
पञ्चमारकजा[13] लोकास्तीर्थध्वंसविधायिनः ॥१०५॥

भविष्यन्ति ततोस्माभिः क्रियते परिखोद्यमः ।
यथागम्यं भवेत्तीर्थं विलम्बो न विधीयते[14] ॥१०६॥

[15]अधर्मेषु विलम्बः स्यात् विलम्बो बन्धुविग्रहे ।
विलम्बः परदारासु धर्मे नैव विलम्बयेत् ॥१०७॥

---

1 B^1, B^2 and B^3 च । 2 B^1 शस्त्रशा° । 3 B^1, B^2 and B^3 °का कलाम् । 4 B^1, B^2 and B^3 °नेनापि सम्प्राप्ता । 5 B^2 and B^3 तु । 6 B^1, B^2 and B^3 वसन परिदधा [B^3 ध]त्यथवा । 7 B^1, B^2 and B^3 आपूरित° । 8. B^1, B^2 and B^3 सगरो राजा यात्राया (थें)ष्टापदे गत । 9 B^1, B^2 and B^3 °शद्वयाक्रमात् । 10 B^1, B^2 and B^3 एतान् सस्तूया मपूज्य वर्णयानो । 11 B^1, B^2 and B^3 °पू[B^3 पो]रुष । 12. B^1, B^2 and B^3 कृत यत्न । 13 B^1, B^2 and B^3 पञ्चम.(म)कालजा । 14. B^1, B^2 and B^3 °यताम् । 15 B^1 and B^2 add यथा, B^3 adds उक्त च ।

सर्वे ते खनने[1] लग्ना यावद्भवनराड्गृहाः ।
स्थितास्तदा यदा तेन भवनेन्द्रेण वारिताः ॥१०८॥

पुनस्ते चिन्तयामासुः कुमाराः प्रौढपौरुषाः ।
जलपूर्णा यदा ह्येषा परिखा स्यात्तदा वरम् ॥१०९॥

दण्डरत्नं समादाय चक्रिणः परिखां व्यधुः[2] ।
पूरमाकाशगङ्गायाश्चिक्षिपुश्च तदन्तरे ॥११०॥

गृहाणि भुवनेशानां जलेनोपप्लुतान्यथ ।
क्रोधेनागत्य तत्स्थानाद् भुवनेन्द्रोथ सत्वरः ॥१११॥

गृहीत्वैकः कुमारस्तु[3] बोलितः[4] परिखाजले ।
एकायुषः प्रमाणेन सर्वे मग्नाश्च ते जले[5] ॥११२॥

श्रुतं [6]सागरभूपेन सुतानां मृत्युकारणम् ।
दुःसहं दारुणं दुःखं वृद्धेष्वपि विशेषितम्[7] ॥११३॥ यथा–

बालस्स माइमरणं[8] भज्जामरणं च जुव्वणारंभे ।
वुद्धस्स पुत्तमरणं तिन्नि विगुरुयाइं दुखाइं ॥११४॥ पुनः[9]–

हा हियय[10] वज्जघडिओ अह वा घडिओ[11] सि सारखंडेहिं ।
पुत्तह [12]विओगसमये जं न हुओ खंडखंडेहिं ॥११५॥ उक्तं च[13]–

गोभद्रः सगरस्तथा दशरथः श्रीमान्नृपः श्रेणिको
नागाह्वो रथिकः प्रसन्ननृपतिर्धात्रीधवः[14] कोणिकः ।
ज्ञानाढ्यो हरिभद्रसूरिमुनिपः सूरिश्च शय्यंभवः
पुत्रप्रेमणि मोहिता भुवनके गाम्भीर्यभाजोपि हि ॥११६॥

तदा महोदधेस्तीरे कारितं चक्रिणा सरः ।
योजनशतविस्तीर्णं सागराभिधमुत्कटम्[15] ॥११७॥
सगरः सागरीं कीर्तिं गङ्गाकीर्तिं भगीरथः ।
रामस्याभिनवा कीर्तिरेका भार्या न रक्षिता ॥११८॥[16]

---

1 B^1, B^2 and B^3 खनितु । 2 B^1, B^2 and B^3 चक्रवर्तिसमीपत । 3 B^1, B^2 and B^3 कुमारैकं गृहीत्वा च । 4 B^1 बोधि° । 5. B^1, B^2 and B^3 सर्वे मग्ना जलेन ते । 6 B^1, B^2 and B^3 स° । 7. B^1, B^2 and B^3 वृद्धत्वेपि विशेपत । 8 P^1 and P^3 stop the verse with माइमरणं । 9 P^3 omits पुन । 10 B^1 and B^2 °इ । 11. B^3 °य° । 12 B^1, B^2 and B^3 वियो° । 13. B^3 omits उक्तं च । 14. B^2 °पति । 15 B^1, B^2 and B^3 योजनाना शताना च विस्तार च सागराभिधम् । 16 B^1, and B^2 omit this verse ।

कियत्यपि गते काले जलधेर्मध्यमागतम्[1] ।
तच्चैत्यं वत्स[2] ! जानीहि पृच्छायास्तेद उत्तरम् ॥११९॥

एतदाख्यानकं तत्र चैत्यस्योत्पत्तिमूलजम्[3] ।
तयाप्सरोवृद्धयोक्तं देवराजस्य चाग्रतः[4] ॥१२०॥

सद्गुणं सस्वरं कान्तं सलावण्यं मनोहरम् ।
चैत्यमध्यस्थितं बालं दृष्ट्वा जाता दयापरा ॥१२१॥

साप्यवोचत्कुमाराग्रे शृणु रूपश्रियो निधे[5] ! ।
त्यज देवकुलं तिष्ठ प्रच्छन्नो मद्गृहान्तरे ॥१२२॥

कुमारोवकिमम्बे ! त्वं भाषसे भीतिकृद्वचः[6] ।
देवो वा दानवः कोस्ति यस्य भीतिर्निगद्यते[7] ॥१२३॥

देवेन्द्रस्याप्सरा अस्ति नाम्ना भानुमतीति सा ।
मत्सुता प्रेक्षणे नित्यं नरे द्विष्टा[8] समेष्यति ॥१२४॥

रूपाधिकं नरं दृष्ट्वा विशेषान्मारयत्यसौ ।
एवं मत्वा सुता[9] मे त्वं तिष्ठैकं कोणके क्षणम् ॥१२५॥

देवराजो वचः श्रुत्वा हृष्टोत्यन्तं स्वमानसे ।
एषा भानुमती नूनं भूपेनाभाषिता पुरा ॥१२६॥

पूजोपकरणं कृत्वा पूजायै स्वकरे विभोः[10] ।
तामायान्तीं[11] स विज्ञाय कपाटान्तरके स्थितः ॥१२७॥

तावन्नूपुरझंकारैर्भानुमत्यप्युपागता ।
संप्रदायेन संयुक्ता स्त्रीणां वृन्देन चावृता ॥१२८॥

प्रविष्टा गर्भगेहे[12] सा ददर्शार्हन्तमर्च्चितम् ।
नूनं नरेण केनापि पूजितोयं[13] दुरात्मना ॥१२९॥

---

1. B¹, B² and B³ °त । 2. B¹, B² and B³ चैत्योय वच्छ ! । 3 B¹, B² and B³ मूलत. । 4 B¹, B² and B³ कथित देवराजाग्रे अप्सरोवृद्धया तया । 5 B¹, B² and B³ निधि° । 6 B¹ and B³ भीतिक वच , B² °सेप्रीतिक वच । 7. B¹, B² and B³ दानवो वापि विभीति. कस्य कथ्यते । 8. B¹, B² and B³ दुष्टा । 9 B¹, B² and B³ सुतो । 10 B¹, B² and B³ दृष्ट्वा गृहीत्वा जिनमर्चित° । 11. B¹, B² and B³ आगच्छन्ती । 12. B¹, B² and B³ गर्भगेहे प्रविष्टा । 13 B¹, B² and B³ °सो ।

एवं निरूप्य सा बाला यावत्पश्यति सम्मुखम् ।
कुमारो रूपवांस्तावद्दृष्टः कन्यकया तया ॥१३०॥

घृतवैश्वानरन्यायाज्ज्वलिता कोपवह्निना ।
दृष्टमात्रः कुमारोयं भस्मसाच्छापतः[1] कृतः ॥१३१॥

गीतनृत्यादिकं कृत्यं कृत्वा प्राप्ता दिवौकसि ।
तमैक्षदागता वृद्धा कुमारं भस्मसात्कृतम् ॥१३२॥

पश्चात्तापपरा वृद्धा महादुःखप्रपूरिता ।
विलापं कुर्वती वक्त्रे[2] चिन्तयामास मानसे ॥१३३॥

पुत्रादभीष्टो मे बालः केनोपायेन जीव्यते ।
निश्चित्यैवं गता वृद्धा सौधर्मेन्द्रस्य संनिधौ ॥१३४॥

नृलोकजानि पुष्पाणि फलान्यादाय तत्क्षणम् ।
ढौकितानीन्द्रभूपाग्रे सुगन्धात्सोपि हृष्टहृत्[3] ॥१३५॥

जातीभिश्चम्पकाद्यैश्च बकुलैः स्वर्णकेतकैः ।
शतपत्रैश्च मरुकैर्दमनाद्यैः सुगन्धिभिः ॥१३६॥

इत्यादिभिः शुभैः पुष्पैः प्रीणितो देवताधिपः ।
संतुष्टः प्राह वृद्धायै वरं वृणु यथेप्सितम् ॥१३७॥

ईदृग्विधां गिरं श्रुत्वा वृद्धा जाता प्रमोदभाक् ।
देवराजस्य वृत्तान्तं हर्यग्रे मूलतोवदत् ॥१३८॥

गुणरूपनिधिर्बालः समायातो जिनालये ।
भानुमत्या नरद्वेषाच्छापतो[4] भस्मसात्कृतः ॥१३९॥

यदि तुष्टोसि हे[5] देव ! तदा जीवापयाङ्गजम् ।
पश्चात्तापोस्ति मे तस्य तेन [6]विज्ञपयाम्यहम् ॥१४०॥

कृपापरो वदेदिन्द्रस्तदेदं लाहि मेमृतम् ।
सिञ्चनीयं त्वया भस्म जीविष्यति स बालकः[7] ॥१४१॥

---

1 B¹, B² and B³ °मात्रेण कौमार शापेन भस्मसात्° । 2 B¹, B² and B³ °पच परित्यज्य । 3 B¹, B² and B³ प्र[B² and B³ रा(चा)]मोदाद्धृष्टमानस. । 4 B¹, B² and B³ °पेन । 5. B¹, B² and B³ मे । 6 B¹, B² and B³ विज्ञा° । 7. B¹, B² and B³ °जीवयिष्यति बालकम् ।

मदग्रे परमानीय प्रेषणीयस्त्वया गृहे ।
[1]तथास्तु कथयन्त्येषा गृहीत्वामृतमद्भुतम् ॥१४२॥
समायाता निजे स्थाने सिक्तस्तद्भस्मपुञ्जकः[2] ।
जीवितस्तत्क्षणाद्बालो मन्ये सुप्तः समुत्थितः ॥१४३॥
कुमारः कथयामास मातर्जागरितः कथम् ।
श्रुत्वा वृद्धावदत्तस्मै भानुमत्या यथा कृतम् ॥१४४॥
सोप्याह मातरेवं चेत्तदाहं जीवितः कथम् ।
वृत्तान्तो[3] मूलतः सर्वः[4] कुमाराग्रे निवेदितः[5] ॥१४५॥
कार्यार्थी च कुमारोवक् सौधर्मेन्द्रं प्रदर्शय ।
जनोक्ति[6]र्यद्धु दृष्टं स्यात्सुन्दरं जीविताद्बहोः ॥१४६॥
वृद्धाप्यूचे तदा भव्यं ह्याज्ञास्ती[7]न्द्रस्य चेदृशी ।
इत्युक्त्वा द्वावपि प्राप्तौ सौधर्मेन्द्रस्य संनिधौ ॥१४७॥
कुमारेण सभा दृष्टा पूर्णा सामानिकैर्हरेः[8] ।
न ज्ञायते तदा कश्चिदिन्द्रः कोन्योथवापरः ॥१४८॥
आसन्नः स गतो यावद्रूपतो मोहितो[9] हरिः ।
पुनः पुनः समालिङ्ग्य स्वोत्सङ्गे स धृतः क्षणात् ॥१४९॥
पृच्छतीन्द्रः क्व वत्स[10] ! त्वं किं वा कोसि किमागतः ।
वृत्तान्तं मूलतो वत्स ! श्रोतुमिच्छामि ते गिरा ॥१५०॥
कुमारेण निजं वृत्तं कथितं च हरेस्तदा[11] ।
शापाद्दग्ध इति श्रुत्वा भानुमत्यां चुकोप सः ॥१५१॥
सापि तत्र सभां याता हरिणाकारिता द्रुतम्[12] ।
देवि त्वं गर्वितासीद्बलो[13]कोपद्रवकारिणी ॥१५२॥
एष बालो गुणाधारो रूपलावण्यमन्दिरम् ।
दह्यमाने त्वया दुष्टे ! नागता किं दयापि ते[14] ॥१५३॥

---

1. B^1, B^2 and B^3 यथा° । 2 B^1, B^2 and B^3 सिञ्चित भस्मपुञ्जकम् । 3. B^1, B^2 and B^3 °न्त । 4 B^1, B^2 and B^3 °र्वं । 5 B^1, B^2 and B^3 °तम् । 6 B^1 °र्यत°, B^3 जन्मोक्ते° । 7 B^1, B^2 and B^3 चे° । 8 B^1, B^2 and B^3 पूरितेन्द्रसमान [B^2 and B^3 नि]कै । 9 B^1, B^2 and B^3 °द्रूपे मोहितवान् । 10 B^1, B^2 and B^3 वच्छ । 11 B^1, B^2 and B^3 °त हरिणा सह । 12 B^1 °ताद्भुतम्, B^3 °ताद्भुता । 13 B^1, B^2 and B^3 देवत्वे गर्विता नून लो° । 14 B^1, B^2 and B^3 दह्यमानस्तु पापिष्ठे दयापि [B^2 and B^3 omit this last word] तव नागता ।

एतदागोभवद्दण्डाच्छापं लाहि त्वमप्यहो ।
मदाज्ञावशतो दुष्टे नृलोके[1] मानुषी भव ॥१५४॥

अथावसरमासाद्य कुमारः कोविदाग्रणीः ।
समुत्थाय नमस्कृत्य चेन्द्रमेवं व्यजिज्ञपत् ॥१५५॥

यदाज्ञा प्राप्यते स्वामिन् ! तदा व्याघुट्य गम्यते ।
इति तस्य गिरं श्रुत्वा हरिर्वचनमब्रवीत् ॥१५६॥
किं कुर्वे[2] वत्स[3] ! स्वर्गेत्र मनुष्यावस्थितिर्न हि ।
त्वत्समानं नरं नो चेत् पार्श्वाद्दूरीकरोति कः ॥१५७॥
परं याचस्व मत्पार्श्वाद्यत्किंचिद्रोचते तव ।
निर्लोभत्वं समादाय कुमारो वाक्यमब्रवीत् ॥१५८॥ यतः[4]–

सर्पाः पिबन्ति पवनं[5] न च दुर्बलास्ते
शुष्कैस्तृणै[6]र्वनगजा बलिनो भवन्ति ।
कन्दैः फलैर्मुनिवरा गमयन्ति कालं
संतोष एव पुरुषस्य परं निधानम् ॥१५९॥

संतोषात्प्राणिनां लक्ष्मीः स्वल्पापि हि सुखप्रदा ।
असंतुष्टस्य पुंसोपि सौख्यं कोटीश्वरस्य नो ॥१६०॥
तव प्रसादतः स्वामिन् राज्यमृ[7]द्धिश्च पुष्कला ।
लोभादपि हि या प्रीतिः सा प्रीतिर्न प्रशस्यते ॥१६१॥[8]

वचसानेन देवेन्द्रो न सामान्यः पुमानसौ ।
तथापि वत्स[9] ! देवानां दर्शनं न हि निष्फलम् ॥१६२॥

तत्तथास्तु कुमारोवग्यदा दिशसि[10] वाञ्छितम् ।
तदा भानुमतीमेतामन्यां वृद्धां च मेर्पय[11] ॥१६३॥

---

1 B^1, B^2 and B^3 मदाज्ञा गच्छ रे दुष्टे[B^3 ष्टा]मनुजे । 2 B^1, B^2 and B^3 कुर्मो । 3 B^1, B^2 and B^3 वच्छ । 4 B^1 and B^3 उक्त च instead of यत, B^2 omits this word and has no substitute । 5 B^2 ends the verse with पवन । 6. P^1 and P^3 end it with °स्तृणैर्वा कन्दैः । 7 B^1 and B^2 °रि°, B^3 ऋ० । 8 B^3 adds the following after this verse:—

दत कुमि कुरंग घण जत्रधन तव राचत ।
जबहीकं तानि रघणी तव तीन्नु विस्वत ॥
ससनेही सातु नदी सञ्चिकालवहत ।
गरथमनेहीतुबजल बेगाही विहडत ॥

9. B^1 and B^3 वच्छ । 10 B^1, B^2 and B^3 °वयदि दास्यसि । 11. B^1, B^2 and B^3 समर्पय ।

इन्द्रदत्ते गृहीत्वा ते मिलित्वा निर्गतस्ततः ।
चैत्ये पुनः समागत्य नमस्कृत्वादिमं[1] जिनम् ॥१६४॥

प्रक्षिप्य पञ्जरे ते द्वे चैत्येशा[2]रुह्य तत्क्षणात् ।
सिद्धे कार्ये विवेकी ना विलम्बं न करोत्यहो[3] ॥१६५॥

शृंगस्थां शृंखलां मुक्त्वा बद्ध्वा पञ्जरकैस्ततः ।
उद्धृतो नंगरः सोपि संलग्नो याति यावता ॥१६६॥

कियत्यपि गते दूरे शृङ्खलायाः करश्च्युतः ।
पतितः सहसास्यैव चैत्यस्योपरितः स्खलन् ॥१६७॥

देवराजः क्षणं स्थित्वा चिन्तयामास मानसे ।
करगोचरमायातं दैवात्कार्यं वृथाभवत्[4] ॥१६८॥ यतः[5]–

किं करोति नरः प्राज्ञः[6] शूरो वा यदि[7] पण्डितः ।
दैवं यस्य छलान्वेषी(षि) करोति विफलां क्रियाम् ॥१६९॥

[8]वत्सराजो मम भ्राता मिलिष्यति कथं मम ।
भानुमत्याश्च वृद्धाया वियोगोप्यतिदारुणः ॥१७०॥

एवं मत्वा समुत्तीर्य प्रविष्टो जिनमन्दिरे ।
ज्ञात्वा मरणजं कष्टमिदं वचनमब्रवीत् ॥१७१॥

श्रीयुगादिजिनाधीशाधिष्ठातः ! शृणु मद्वचः ।
मिलिष्यति यदा बन्धुरन्नपानं तदा मुखे ॥१७२॥

स्थितो जिनालये तत्र निराहारः कियद्दिनैः[9] ।
गोमुखोस्ति ह्यधिष्ठाता देवी चक्रेश्वरी ततः ॥१७३॥

चक्रेश्वरीपुरः सोपि[10] यक्षाग्रे च वचो[11] जगौ ।
लङ्घनं चात्र चैत्येहं कुर्वेहं च म्रिये यदा ॥१७४॥

अपकीर्तिस्तदा बाढं भविष्यति महीतटे ।
तदाग्रहात्तथा कार्यं यथा कीर्तिर्जिनेशितुः[12] ॥१७५॥

---

1 B^1, B^2 and B^3 °द्यम । 2 B^1, B^2 and B^3 °नारु° । 3 B^1, B^2 and B^3 °त्यपि । 4. B^2 and B^3 दैवैः कार्यं वृथाकृतम्, B omits this verse । 5. B^1, B^2 यथा, B^3 उक्त च instead of यत । 6. P^1 and P^3 end this verse with प्राज्ञः । 7 B^1 and B^2 अ(प्य) थ । 8. B^2 and B^3 वच्छ° । 9 B^3 °नै । 10. B^1, B^2 and B^3 तेन चक्रेश्वरी देवी । 11, B^2 and B^3 °श्चे वचन । 12 B^1, B^2 and B^3 °नेश्वरी ।

यक्षोवक् शृणु हे देवि[1] ! पूर्वं सत्त्वं परीक्ष्यते[2] ।
पश्चादस्य करिष्यामि[3] संयोगं बन्धुना समम् ॥१७६॥

एवमस्य[4] परीक्षार्थं सिंहशार्दूलरक्षसाम् ।
रूपं कृत्वा स यक्षेन्द्रो रात्रौ भीतिमदर्शयत् ॥१७७॥

परं कुमारः कस्यापि भयं न कुरुते हृदि ।
प्रत्यक्षः सत्यतो यक्षोभूत्स विंशतिवासरैः ॥१७८॥

कण्ठे कन्थां करे दण्डं पद्भ्यां विपुलपादुके ।
खटिकां च करे कृत्वा योगिवेषः[5] समागतः ॥१७९॥

यक्षो वदति वत्स[6] ! त्वं मत्पार्श्वाद्वृणु वाञ्छितम् ।
कन्थां गृहाण मत्सत्कां चिन्तितार्थप्रदायिनीम् ॥१८०॥

पादुकाभ्यां पदस्थाभ्यां यत्रेच्छा तत्र गम्यते ।
खटिकया च लिख्यन्ते गजवाजिरथादिकाः ॥१८१॥

एतद्दण्डप्रभावेन स्पृष्टाः सजीभवन्ति ते ।
चतुरङ्गचमूयुक् त्वं[7] पश्चाद्गच्छ यथेप्सितम् ॥१८२॥

एवं दत्त्वा कुमाराय शिक्षां तद्वस्तु [8]चाद्भुतम् ।
कुण्डे झम्पां ददौ यक्षः क्षणेनादृश्यतां गतः ॥१८३॥

देवराजकुमारस्तु यावत्पश्यति विस्मितः ।
तावच्चक्रेश्वरी देवी[9] चलकुण्डलभास्वरा[10] ॥१८४॥

कुमारं कथयामास कथं वत्स[11] ! विलम्ब्यते ।
युगादीशप्रसादेन पूर्यन्तां त्वन्मनोरथाः[12] ॥१८५॥

देव्यास्तद्वचनं श्रुत्वा पादुके परिधाय च ।
कन्थादण्डौ समादाय खटिका सज्जिता करे ॥१८६॥

बन्धुर्मे यत्र वत्सोस्ति भानुमत्यप्सरा अपि[13] ।
पादुकेहं तत्र मोच्यो विलम्बो नात्र युज्यते ॥१८७॥

---

1. B^1, B^2 and B^3 शृणु भद्रे त्व । 2. B^1, B^2 and B^3 सत्त्वपरीक्षणम् । 3 B^1, B^2 and B^3 कृत्वा पश्चात्करिष्येह । 4 B^1, B^2 and B^3 तदा तस्य । 5 B^1, B^2 and B^3 °वेषे । 6 B^1 and B^3 वृच्छ । 7. B^1, B^2 and B^3 °युक्तः । 8 B^1, B^2 and B^3 °स्तु म° । 9. B^1, B^2 and B^3 °री प्राप्ता । 10 B^3 °भासुरा । 11. B^2 and B^3 वच्छ । 12. B^1, B^2 and B^3 पूर्यन्ते ते मनो° । 13. B^1, B^2 and B^3 यत्र मे बन्धुवच्छोस्ति यत्र भानुमत्यप्सराः ।

एतद्वचनमात्रेण समायातस्तटान्तरे ।
वत्सराजः[1] सदुःखात्मा यत्रास्ते भानुमत्यपि ॥१८८॥

सहसा पुरतोतिष्ठद्देवराजो हि बान्धवः ।
विस्मितः पादपद्मानि नमस्कृत्य व्यजिज्ञपत् ॥१८९॥

बान्धव ! त्वं स्थितः कुत्रैतावन्ति च दिनान्यपि[2] ।
कथं क्षीणाङ्गकोत्यन्तं वेषोयं कथमीदृशः ॥१९०॥

वृद्धायाः [3]पदमानम्य भानुमत्यास्तथैव च ।
वत्सराजवचसोपि प्रत्युत्तरमभाषत ॥१९१॥

वत्स ! दत्ता मया झम्पा सर्वेषां पश्यतस्तदा ।
कथितः[4] सर्ववृत्तान्तो[5] यावदागां हि ते पुरः[6] ॥१९२॥

सर्वेषां लङ्घनं ज्ञात्वा ह्येकविंशतिमे दिने[7] ।
देवराजः स्वकन्थायाः[8] प्रत्ययार्थं करोत्यदः ॥१९३॥

कण्ठादुत्तार्य मुक्त्वाग्रे कन्थापार्श्वाद्ययाच[9] सः ।
स्नानपूर्वं सुदेवार्चां[10] पश्चाद्भोज्यं यथेप्सितम् ॥१९४॥

संप्राप्तं भोजनं तेषां प्रमोदात्पारणं कृतम् ।
चित्ते द्वावपि संतुष्टौ तौ व्यचिन्तयतामिति ॥१९५॥

देवराजोवदद्वत्स ![11] यज्जातं वाञ्छितं फलम् ।
सप्रसादो युगादीशः सांनिध्यं गोमुखस्य च ॥१९६॥

किमर्थं स्थीयते ह्यत्र[12] कार्यभ्रंशो हि मूर्खता ।
पितुराज्ञा कृतास्माभिर्गत्वा वाञ्छापि पूर्यते ॥१९७॥

बन्धुनैवं समालोच्य[13] प्रयाणे कृतनिश्चयः ।
रात्रौ विलम्ब्य तत्रैव प्रातस्तौ द्वौ समुत्थितौ ॥१९८॥

---

1. B¹, B² and B³ वच्छ° । 2. B¹, B² and B³ दिनानि च । 3 B¹, B² and B³ पाद° । 4 B¹, B² and B³ °त । 5 B¹, B² and B³ °न्त । 6. P¹, has यावद्भोज्यं यथेप्सितम् of verse 294 below instead of यावदागां हि ते पुरः and consequently omits the two verses following the present one । 7 B¹ and B² °तिम दिनम्, B³ °तिमन्दिरे । 8 B¹, B² and B³ °था । 9 B¹, B² and B³ °पार्श्वे यया च । 10. B¹, B² and B³ °र्चां । 11. B¹, B² and B³ वच्छ । 12. B¹ and B² स्थीयतामत्र । 13 B¹, B² and B³ एतद्बन्धुभिरालोच्य ।

देवराजेन कन्थाप्ता पादुके पादयोर्धृते ।
खटिकां दण्डमादाय चेदं वचनमब्रवीत् ॥१९९॥

वत्स ! वामाञ्चलं लाहि कन्थाया मातुदक्षिणम्[1] ।
पृष्ठ्या(ष्ठा)ञ्चलं भानुमत्या ग्रहीतव्यं करे दृढम् ॥२००॥

हे पादुके ! नयास्माकं समुद्रतटके पुरे ।
एतद्वचनमात्रेण संप्राप्ता वाञ्छिते पुरे ॥२०१॥

स्थिता एकप्रदेशे ते रम्यासु वनभूमिषु ।
प्रमोदाद्दिवसान् कांश्चित् स्थिताः कौतूहलेन ते[2] ॥२०२॥

चिन्तितान् देवराजोपि स्फुटान् खटिकया तया ।
रूपकान् लिखयामास गजवाजिपदातिकान् ॥२०३॥

येन येन यथा दण्डः स्पृशत्येष तथा तथा ।
सजीवो जायते सोपि सुधादण्डप्रभावतः ॥२०४॥

एवं गजाश्व[3]सामन्ता बहवस्तत्परिच्छदाः ।
देवराजो नृपः ख्यातः स्वसैन्यपरिवारितः ॥२०५॥

सुखासनस्था सा वृद्धा भानुमत्यपि सा तथा[4] ।
वस्त्राभरणभूषाढ्या दासदासीभिरावृता ॥ २०६॥

ससैन्यश्चलितस्तावद्बन्धुप्रीतिमनोहरः ।
ग्रामाकर[5]पुरोद्यानं क्रमादुल्लंघयन् पथि ॥२०७॥

धाराया वनभूमीषु स्थितं सैन्यं महर्द्धिषु ।
वादित्रै र्वाद्यमानैस्तु[6] देवराजः स्थितस्ततः ॥२०८॥

दृष्ट्वा सैन्यश्रियं तस्य लोका विस्मयितान्तराः[7] ।
ज्ञापयन्ति स्म भूपस्य[8] स्वामिन् ! किं कोप्यभून्नृपः[9] ॥२०९॥

भोजराजोवदत्तेभ्यो ज्ञायते नैव[10] किंचन ।
कर्त्तेमं निश्चयं प्रेष्यं[11] प्रेषयित्वा स्वपूरुषम् ॥२१०॥

---

1 P[1] and P[2] मा तुद क्षणम् । 2. B[1] तु । 3. B[1] एवंविधाश्व° । 4 B[1], B[2] and B[3] हस्तथा । 5. B[1], B[2] and B[3] ग्रामागार° । 6 B[1], B[2] and B[3] °मानस्तु । 7. B[1], B[2] and B[3] विस्मयमानसा । 8 B[1], B[2] and B[3] विज्ञापयन्ति भूपाग्रे । 9 B[1], B[2] and B[3] कोत्र भूपति् । 10. B[1], B[2] and B[3] न हि । 11. B[1], B[2] and B[3] निश्चयोयं करिष्यामि ।

एवं कृते सति नृपे समायातो नृपान्तिके ।
प्रहितो देवराजेन भट्ट एको व्यजिज्ञपत् ॥२११॥

पुत्रौ[1] भोजनरेन्द्रस्य देवराजोभिधानतः ।
वच्छराजो द्वितीयोस्ति[2] विज्ञापयति मन्मुखात् ॥२१२॥

देशपट्टे त्वया देव ! पूर्वं निष्कासितौ सुतौ ।
भानुमत्यन्वितावेतौ चतुरङ्गचमू वृतौ ॥२१३॥

श्रुतं वाक्यं हि भूपेन कर्णयोरमृतोपमम् ।
सर्वाङ्गं शीतलं जातं यद्दग्धं विरहाग्निना ॥२१४॥

वर्द्धापनं पुरे चक्रे[3] प्रमोदान्मन्त्रिपुङ्गवैः ।
कुमारोक्तमथो[4] सर्वं दास्यप्यन्तःपुरे जगौ ॥२१५॥

सुतसंतापदग्धानां राज्ञीनां च मनोरथाः ।
पुनरागमवार्ताभिस्तयोः[5] पल्लविता द्रुतम् ॥२१६॥

भोजभूपः स[6] तत्कालमुत्थितः सपरिच्छदः ।
चतुरङ्गचमूयुक्तः समस्तान्तःपुरीवृतः ॥२१७॥

उत्सवं[7] कारयामास नगरे नगरान्तिकात्[8] ।
तोरणैर्हट्टशोभाभिश्छादितं[9] गगनाङ्गणम् ॥२१८॥

एवं कृत्वा समायातो भूप उद्यानभूमिषु ।
सबन्धुर्देवराजोपि पितुः संमुखमागतः ॥२१९॥

तस्य पादौ समाश्रित्य[10] परमाद्विनयान्नतौ[11] ।
उत्थाया(प्या)लिङ्गयामास[12] वाहनस्थो धराधिपः ॥२२०॥

पुत्रश्रियं नृपो वीक्ष्य[13] भानुमत्यप्सरोवराम् ।
स्वप्नानुसारतो बाला भुक्तापि ह्युपलक्षिता ॥२२१॥

वराचिंदत्तलग्नेन भानुमती विवाहिता ।
विवाहात्पुत्रसंयोगाज्जातो हर्षवशो[14] नृपः ॥२२२॥

---

1 B¹, B² and B³ पुत्रो । 2 B² and B³ यस्तु । 3 B¹, B² and B³ जात । 4. B¹, B² and B³ °रोदन्तकं । 5 B¹, B² and B³ °भिः सिक्ता । 6 B¹, B² and B³ °भूपस्तु । 7. B¹, B² and B³ उच्छव । 8 B¹ नागरैर्जनै । 9. B¹, B² and B³ °श्छाद्यते । 10 B¹, B² and B³ नमस्कृत्य । 11 B¹, B² and B³ परमे(म)विनयेन तौ । 12 B¹, B² and B³ आलिङ्गितौ(त ?) ममुत्थाय । 13. B¹, B² and B³ दष्ट्वा पुत्रश्रिय भूपो । 14. B¹, B² and B³ °गाढपाढर्षवशो ।

सत्यवत्याः[1] समायाता सार्थे[2] मदनमञ्जरी ।
पुत्रदर्शनसोत्कण्ठा[3] पश्यन्ती तौ चतुर्दिशम् ॥२२३॥
देवराजवत्स[4]राजौ दृष्ट्वा तां चातिहर्षितौ ।
पतितौ पदयोस्तस्या[5] न्यस्य भूमौ स्वमस्तकम् ॥२२४॥[6]
सकुटुम्बस्तदा भूपः पृच्छति स्म निजं सुतम् ।
कथं राज्यरमा प्राप्तानीता भानुमती कथम् ॥२२५॥
देवराजकुमारोवग् नत्वा भूपपदाम्बुजम् ।
कथयिष्ये यदा[7] यूयं श्रोष्यथोद्युक्तमानसाः ॥२२६॥
देशपट्टे गतौ यावद्विवाहं भूपतेः पुरः ।
वृत्तान्तो मूलतः सर्वः कथितः स्वजनाग्रतः ॥२२७॥
राजा राज्ञी समुत्थाय द्वावपि प्रस्तुताञ्जली ।
तौ व्यजिज्ञपतां नत्वा वृद्धायाश्चरणाम्बुजम्[8] ॥२२८॥
अस्मत्कुलमुद्धरितं राज्यं [9]चोद्धरितं त्वया ।
जीवापितः सुतोयं मे ह्युपकारः कृतो मम ॥२२९॥
एवं चमत्कृता[10] वृद्धा दानमानेन तोषिता ।
सत्यवत्या निजे स्थाने स्थापिता पुत्रवत्सला[11] ॥२३०॥
पुत्रागमनजोत्साहं[12] विवाहं भोजभूपतिः ।
प्राप्य हर्षप्रपूर्णः सन् प्रवेशमसृजत्पुरे[13] ॥२३१॥
वादित्रैर्वाद्यमानैस्तु भट्टाजयजयारवैः ।
स्त्रीणां माङ्गल्यगीताद्यैः समायातो नृपो गृहे ॥२३२॥
निष्कण्टकतरं राज्यं पालयन् भोजभूपतिः[14] ।
देवराजकुमाराय युवराजपदं ह्यदात् ॥२३३॥

---

1 B^1, B^2 and B^3 °त्या । 2. B^1 °र्थं । 3. B^1, B^2 and B^3 पुत्रस्य दर्शनोत्कण्ठा । 4 B^1, B^2 and B^3 °वच्छ । 5 B^1, B^2 and B^3 °स्तामा । 6. B^3 adds the following after this verse ,—

सहर्षा स्ता(सा) सरोमाञ्चा सुतप्रेमविमोहिता ।
उच्छा(त्था)योत्सङ्गमानीत स्नापितो हर्षदश्रुभिः ॥

7. B^1 तदा । 8. B^1, B^2 and B^3 पादपद्म च वृद्धाया नमस्कृत्य व्यजिज्ञपत् । 9 B^1, B^2 and B^3 °ज्यमु° । 10. B^1, B^2 and B^3 च सत्कृता । 11. B^1, B^2 and B^3 °वच्छ[B^1 त्स]लात् । 12 B^1, B^2 and B^3 °नमुत्साह । 13. B^1, B^2 and B^3 उभयोत्साहसम्पन्न प्रवेशमकरोत्पुरे । 14 B^1, B^2 and B^3 पाल्यमानस्तु भूपति ।

कियन्त्यपि दिनानीशः स्थितोन्तःपुरमध्यगः[1] ।
भानुमत्यप्सरोरूपव्यामोहितमनास्ततः ॥२३४॥

एकस्मिन् दिवसे राजा विज्ञप्तो राजपूरुषैः[2] ।
उद्वासयितुमारब्धो देशः सीमालराजभिः[3] ॥२३५॥

एतच्छ्रुत्वा स भूपालः कोपादरुणलोचनः ।
प्रयाणं दापयामास चतुरङ्गचमूवृतः ॥२३६॥

एकत्र च[4] सरस्तीरे स्थितः सैन्ययुतो नृपः ।
भोजनावसरे प्राप्ते राज्ञा भानुमती स्मृता ॥२३७॥

विरहात्तापसंतापान्न रतिं लभते क्वचित् ।
प्राणैः प्रयाणमारब्धं भानुमत्या अदर्शने ॥२३८॥

न पर्यङ्के न भूपीठे न जले न वनान्तरे ।
समाधिर्न हि कुत्रापि विना तां प्राणवल्लभाम् ॥२३९॥

सर्वेऽपि वररुच्याद्या मिलिता मन्त्रिपुङ्गवाः ।
कुर्वन्ति स्म किलालोचं[5] विलक्षास्ते परस्परम् ॥२४०॥

यदि व्यापुटति [6]क्ष्मापस्तदा ते वैरिभूभुजः ।
देशं विध्वंसयिष्यन्ति कः स्याद्धारयितुं क्षमः ॥२४१॥

मन्त्रिणः कथयामासुः सर्वे वररुचेः पुरः
विलम्बः कार्यते भूपात्तच्चित्तस्यैव दर्शनात्[7] ॥२४२॥

दध्यौ वररुचिः सत्यमेवैभिर्मे प्ररूपितम् ।
भानुमत्या हि रूपं चेत् करोम्यत्यद्भुतं ह्यहम् ॥२४३॥

स्मृत्वा सरस्वतीं देवीं कृत्वा सुन्दरवर्णकम्[8] ।
चित्रे भानुमतीरूपं निर्मिमीते स्म सुन्दरम् ॥२४४॥

निष्पन्नं तद्यथायोग्यं स्थाने स्थाने[9] तथाविधम् ।
प्रोचे वररुचिर्वाक्यं भारत्यै प्रीतिपूरितः ॥२४५॥

---

1 B1, B2 and B3 स्थितोर(तश्चा)न्त.पुरान्तरे । 2 B1 °पौरुषं । 3 B1, B2 and B3 °भूभुजैः । 4. B1, B2 and B3 चने[B1 and B2 नै]कस्मिन । 5 B1, B2 and B3 आलोचं कुर्वते सर्वे । 6. B1, B2 and B3 भूप° । 7. B1, B2 and B3 क्रियतेस्माभि किंचिच्चित्रा-(न ?)मदर्शनात् । 8. B1, B2 and B3 °वर्णकसुन्दरम् । 9. B1, B2 and B3 °योग्यं स्थान त पि ।

रूपं मे सृजतः क्वापि विस्मृतं स्यात्प्रमादतः[1] ।
तत्र मातस्त्वया सम्यक्करणीयं तथाविधम् ॥२४६॥

एतद्वचनमात्रेण यावच्चिन्तयति[2] द्विजः ।
कुञ्चिकाग्रान्मषीबिन्दुः पतितो गुह्यदेशगः[3] ॥२४७॥

तं प्रमार्ज्य ततश्चित्ते चिन्तयामास पण्डितः[3] ।
पुनः पपात तत्रैव मषीबिन्दुस्तथैव सः[4] ॥२४८॥

एवं वारत्रयं यावत् पतति स्म[5] पुनः पुनः ।
तथैव स्थापितः सोपि जातं रूपं यथोचितम् ॥२४९॥

तद्रूपं दर्शितं राज्ञो वररुच्यादिमन्त्रिभिः ।
हर्षाच्चित्रं करे लात्वाङ्गोपाङ्गानि व्यलोकयत्[6] ॥२५०॥

ललाटं च मुखं नासाकपोलं लोचनद्वयम् ।
कर्णाद्यवयवान् वीक्ष्य[7] न कुत्राप्यन्तरं भवेत्[8] ॥२५१॥

एवं निरीक्षमाणः संस्तिलं[9] गुह्येपि दृष्टवान् ।
विस्मितश्चिन्तयामास विकल्पानेवमीश्वरः[10] ॥२५२॥

विश्वासाद्वञ्च्यते लोके ह्यविश्वासी न वञ्च्यते ।
अन्तःपुरे व्यभिचारो वररुच्युद्भवोस्ति हि ॥२५३॥

प्रियाविरहजं दुःखं विस्मृतं तस्य कोपतः ।
वधकं नरमाहूय तस्याग्रेप्येवमब्रवीत् ॥२५४॥

[11]एते वररुचेर्नेत्रे निष्कास्य मम दर्शय ।
करणीयं हि मद्वाक्यं प्रष्टव्योहं पुनर्नहि ॥२५५॥

वधकैर्विप्रतार्यैष भद्रचित्तः[12] पुरोहितः ।
नीतोरण्ये महाघोरे[13] यावद्धाताय सज्जितः ॥२५६॥

---

1. B¹, B² and B³ विस्मृत यत्र कुत्रापि रूपनिर्मापयत्यमाम्(पणे मया ?) । 2 B¹, B² and B³ °ते । 3 B¹, B² and B³ गुह्यवेश्मसु । 4 B¹ च, B² and B² तम् । 5 B¹, B² and B³ °ते च । 6 B¹, B² and B³ विलोकयन् । 7. B¹, B² and B³ °द्यवयवं सर्वं । 8 B² न हि कुत्रापुरन्तरम् । 9 B¹, B² and B³ °णस्तु तिल । 10 B¹, B² and B³ °नेक-भूपति । 11. B¹, B² and B³ एतद्वर । 12 B¹, B² and B³ °त्त° । 13. B¹, B² and B³ नीतोटव्या(व्यां) महाघोराम् ।

विप्रोवग् वधकं ज्ञात्वा दुष्टचित्तो भवान् कथम् ।
सोप्याह द्विज ! किं कुर्मं[1] वयमादेशवर्तिनः ॥२५७॥
भूपोक्तिमन्यथा कर्तुं वयं नैव क्षमाः क्वचित् ।
शिक्षां देहि तदस्माकं सर्वथायति सुन्दराम् ॥२५८॥
द्विजोपि वधकं प्रोचे राज्ञोक्तं कुरु मे द्रुतम् ।
अन्यथा सकुटुम्बं त्वां भूपोयं घातयिष्यति[2] ॥२५९॥
एतद्वचनमाकर्ण्य वधकोवग् दयापरः ।
नाम न श्रूयते यत्र तत्र गच्छ द्विजोत्तम[3] ! ॥२६०॥
स्वरक्षार्थं वररुचिः स गतोन्यत्र कुत्रचित् ।
प्राप्तो मृगाक्षिणी लात्वा वधकोपि[4] नृपान्तिके ॥२६१॥
दूरस्थे चक्षुषी तेन दर्शिते भोजभूपतेः ।
तद्दर्शनात्स[5] संतुष्टः क्रोधो नैवास्त्यतः परम् ॥२६२॥
द्वितीये दिवसे[6] प्राप्ते देवराजो नृपात्मजः ।
गतः स्वल्पपरीवारो ह्यश्वान् वाहयितुं बहिः ॥२६३॥
प्रहितो भूभुजैकेन तुरङ्गोयं ममाद्भुतः ।
कुमारस्तं समारूढो भवितव्यप्रयो[7]गतः ॥२६४॥
उद्याने वाहितः पूर्वं पश्चान्मुक्तोतिवेगतः ।
कियतीं च भुवं गत्वा पं(ख)चितः[8] स तुरङ्गमः ॥२६५॥
तदा[9] चतुर्गुणीभूय[10] भूमिं वेगादलङ्घयत् ।
योजनानि[11] कियन्त्येषोरण्ये नीतोतिभीषणे ॥२६६॥
खेदखिन्नकुमारेणादर्श्येको दूरतस्तरुः ।
नीत्वा तस्याप्यधोभागे समुत्प्लुत्यावलम्बितः ॥२६७॥
मुक्ताश्वोपि पदे यस्मिंस्तस्मिन्नेव स[12] संस्थितः ।
उत्तीर्य[13] स कुमारोश्वादुपविष्टस्तरोस्तले ॥२६८॥

---

1. B¹, B² and B³ तेप्यूचुर्द्विज ! किं कुर्मो । 2. B¹, B² ard B³ भूपो घातं करिष्यति । 3 B¹, B² and R³ °म । 4 B¹, B² and B³ मृगचक्षु' समादाय वधकाप्त्वा(कोगात्) । 5 B¹, B² and B³ तेन दृष्टेन । 6 B¹, B² and B³ दिवसे द्वितीये । 7 B¹, B² and B³ °विधो° । 8. B¹ दच्चि, B³ पिच्चि° । 9 B¹, B² and B³ °तथा । 10. B¹, B² and B³ °णो भूत्वा । 11. B¹, B² and B³ °नाना । 12 B¹, B² and B³ °स्तत्र तेनैव । 13 B¹, B² and B³ वत्तीर्णः ।

विश्रान्तः शीतलच्छायवृक्षस्याधः कुमारकः ।
तुरगः सुकुमारत्वात् प्राणमुक्तो बभूव च[1] ॥२६९॥

कुमारश्चिन्तयामास[2] किं जातमसमञ्जसम् ।
क्व राज्यं राजलीला मे क्व पित्रोरपि संगमः ॥२७०॥

वृक्षास्तु सरलास्तुङ्गा अत्राटव्यां च सन्त्यमी ।
सूर्यस्याभ्युदयश्चास्तं क्वचिन्न ज्ञायते मया ॥२७१॥

अत्रान्योप्यस्ति संतापः सिंहव्याघ्रसमाकुले[3] ।
डाकिनीशाकिनीभूतप्रेतराक्षसपूरिते[4] ॥२७२॥

ईदृग्विधे वने घोरे क्षुत्तृषाद्यैः स पीडितः ।
सरः शीतलवाःपूर्णं ददर्श क्वापि च भ्रमन् ॥२७३॥

वस्त्रपूतं जलं पीत्वा स्थितश्छायातरोस्तले ।
पुनर्बभ्राम च वने कस्यापि मिलनेच्छया ॥२७४॥

भ्रममाणे कुमारेऽस्मिन् सूर्योप्यस्ताचलं ययौ ।
दुष्टजीवभयभ्रान्तः समारूढः क्वचिद्द्रुमे ॥२७५॥

संवाह्य यावदात्मानं कुमारः स्थानमाश्रितः ।
व्याघ्रात् त्रस्तस्तरौ तत्र समारूढोथ वानरः ॥२७६॥

भयभीतः कुमारस्तु खड्गमादाय संस्थितः ।
नरवाण्या कपिः प्राह भयं मा कुरु मा कुरु ॥२७७॥

पश्याधोमुख्य वृक्षस्यास्ते सिंहो[5] दारुणेक्षणः ।
त्वया सह मम प्रीतिर्दुष्टोयं मात्र भक्षयेत् ॥२७८॥

वानरस्य गिरं श्रुत्वा विश्वस्तो राजनन्दनः ।
वृक्षाधोभागगस्तावद् दृष्टः सिंहोथ[6] दारुणः ॥२७९॥

भूम्यां पुच्छं समुत्फाल्य नीत्वा शीर्षोपरि क्षणात् ।
प्रसार्यास्यं ततो गुञ्जन् वृक्षसम्मुखमुच्छलन् ॥२८०॥

मृगेन्द्रभयभीतौ तौ वानरक्ष्माप[7]नन्दनौ ।
वृक्षस्थौ सुहृदौ जातौ जल्पतश्च परस्परम् ॥२८१॥

---

1. B¹, B² and B³ सुकुमारत्वे शान्तः प्राणान् विमोचित [B³मुमोचितम् (मुमोच स)]। 2 B¹ and B² °न्तयश्चित्ते। 3 B¹ and B² °कुल। 4. B¹, B² and B³ °त। 5. B¹, B² and B³ पश्य वृक्ष अधोभागे सिंहोसौ। 6. B¹ °ति। 7. B¹, B² and B³ °नृप°।

असौ दुष्टस्वभावोस्ति[1] क्षुधयापीडितो हरिः[2] ।
आवाभ्यां न प्रमादो हि[3] करणीयः कथंचन ॥२८२॥

वार्ता प्रकुर्वतोरेवं गता रात्रिः कियत्यपि ।
वानरः कथयामास श्रूयतां राजनन्दन ! ॥२८३॥

निद्रा व्याप्नोति ते बाढं नेत्रयो रजनीक्षणे[4] ।
शेहि त्वं तन्ममोत्सङ्गे[5] पूर्वप्राहरिकोस्म्यहम् ॥२८४॥

धृत्वाङ्के मस्तकं सुप्तो विश्वस्तो राजनन्दनः ।
कपिं प्राहरिकं ज्ञात्वा सिंहो वदति तं प्रति ॥२८५॥

आवां वनेचरौ द्वौ स्त आवामेकत्र वासिनौ ।
आत्मवर्गे कुरु प्रीतिं परवर्गे कुतः सुखम् ॥२८६॥

नृवनेचरयोः[6] प्रीतिः पूर्वं शास्त्रेस्ति[7] निन्दिता ।
तदिमं देहि मे मर्त्यं चिराद्राज्यं वने कुरु ॥२८७॥

सिंहस्य वचनं श्रुत्वा कपिर्वचनमब्रवीत् ।
स्ववर्ग[8]परवर्गाभ्यां किं स्यात्सारास्ति वाग्नृणाम्[9] ॥२८८॥

ददाम्येनं कथं तुभ्यं दत्ता वाचा मया यतः[10] ।
एवं मत्वा मृगेन्द्र ! त्वं मुञ्चैनं गच्छ चान्यतः ॥२८९॥

मृगेन्द्रः[11] पुनरप्यूचे क्षुधार्तोयं दिनत्रयात् ।
कृपा नोत्पद्यते तुभ्यं दृष्ट्वा मां दीनमानसम् ॥२९०॥

कपिरूचे कृपा भद्र ! दुष्टे जीवे कृता वृथा ।
जीवितं प्रापितो दुष्टः सुन्दरं कुरुते न हि[12] ॥२९१॥

एवं विवादवशतो[13] गतं यामद्वयं निशः ।
प्रबुद्धः स [14]कुमारोपि कपिनैवमवाद्यहो[15] ॥२९२॥

---

1 B^1, B^2 and B^3 °भावेन । 2 B^1, B^2 and B^3 °तोपि सन् । 3 B^1, B^2 and B^3 प्रमादो न हि अ(चा)स्माभि । 4 B^1, B^2 and B^3 कपिरूचे कुमाराग्रे निद्रा व्यापयते तव । 5 B^1, B^2 and B^3 °त्सङ्गे । 6. B^1, B^2 and B^3 नरे वने[B^3 न]चरे । 7 B^1 च । 8 B^1, B^2 and B^3° र्गे । 9. B^1, B^2 and B^3 वाचा पार च देहिनाम् । 10 B^1, B^2 and B^3 दत्ता वाचा मया पश्य [B^3 यस्य] ददाम्येन त्वया(यि ?) कथम् । 11 B^1, B^2 and B^3 मृगारि । 12 B^1, B^2 and B^3 जीवापिता (तो?) [B^1 ते] हि दुष्टात्मा सुन्दर न हि किंचन । 13. B^1, B^2 and B^3 एव वादविवादेन । 14 B^1, B^2 and B^3 °दम्सकु° । 15 B^1, B^2 and B^3 वानरेण वच जगौ ।

सुप्यते मयका मित्र ! जागरूकस्त्वमप्यहो[1] ।
न कापि वर्तते शङ्का त्वयि[2]प्राहरिके सति ॥२९३॥

कपिः पुनरपि प्राह[3] प्रपञ्ची हरिरस्त्यसौ ।
विप्रतारयति क्रूरो[4] दातव्यो न तथा[5]प्यहम् ॥२९४॥

एवं श्रुत्वा कुमारोवक् प्रपञ्ची किं करिष्यति ।
कालिन्द्यां रमते हंसो न श्यामाङ्गस्तथाप्यसौ[6] ॥२९५॥

प्राहाथ वानरो वत्स ! मा कुर्यास्त्वं रुषं मयि ।
सुष्ठु वा दुष्टकार्यं वा मानवाज्जायते ध्रुवम् ॥२९६॥

इति गाढतरां शिक्षां दत्त्वा राजसुताय सः ।
अविश्वासी वानरोपि संनद्धः शयनाय सः ॥२९७॥

कुमारस्य स उत्सङ्गे[7] सुप्तो निर्भरमानसः ।
ज्ञात्वा सिंहस्ततोवादीत् कुमारं मृष्टया गिरा ॥२९८॥

दुष्टात्मा वानरो धूर्तो[8] मद्भीतस्त्वय्ययं हितः ।
गतेन्यत्र मयि त्वां हि भक्षयिष्यति नान्यथा ॥२९९॥

एवं यावत्सनिद्रोयं[9] भूमौ पातय मत्पुरः ।
भक्षयित्वान्यतो यामि श्रेयसा[10] त्वं गृहे व्रज ॥३००॥

कुमारोवग्धिता शिक्षा वैरिणोपि हि गृह्यते ।
मृगेन्द्र ! सत्यमेवोक्तं का मैत्री स्याद्वनेचरे[11] ॥३०१॥

न मे युक्तमिदं कार्यं[12] कुमारेणापि चिन्तितम् ।
भवितव्यतया बुद्धिः परं [13]भवति तादृशी ॥३०२॥

कुमारोप्येवमावेद्य यावत्तं भुव्यपातयत् ।
कपिस्तावत्समालम्ब्य तथैवारूढवांस्तरौ ॥३०३॥

---

1 B¹, B² and B³ भवता मित्र ! जागरूकोप्यहं धुना । 2 B¹, B² and B³ न हि शङ्का प्रकर्तव्या मयि । 3 B¹, B² and B³ कपिरूचे कुमाराय । 4. B¹, B² and B³ °यते दुष्टो । 5 B¹, B² and B³ त्वया । 6 B¹, B² and B³ न हि श्यामतनुः कथम् । 7 B¹, B² and B³ कुमारोत्सगमाश्रित्य । 8 B¹, B² and B³ वानरो धूर्तदुष्टात्मा । 9 B¹, B² and B³ एवं ज्ञात्वा सनिद्रोय । 10. B¹, B² and B³ कुशलै[स्] । 11. B² and B³ °चरै. । 12 B² and B³ नात्मन सदृश कार्यं, B¹ omits the previous verse and this foot । 13. B¹, B² and B³ °तव्यानुमानेन बुद्धिर्भ° ।

विलक्षश्चिन्तयामास कुमारो यावदात्मनि ।
कपी रोषारुणः प्रोचे यथा ज्ञातं तथा[1] कृतम् ॥३०४॥

यद्यहं घातयामि त्वां[2] वाचा मे यात्यहो[3] तदा ।
एवं कर्णे लगित्वायं[4] ददौ दारुणचीत्कृतिम् ॥३०५॥

ततः कुमारः[5] संजातो मूको ग्रथिलचेष्टितः ।
सैन्यकोलाहलात्तावत्कपिसिंहादयो ययुः[6] ॥३०६॥

ततः पदानुसारेण पृष्ठौ सैन्यं समागतम् ।
वनभूम्यन्तरे भ्राम्यद्वृक्षवृक्षान्तरेष्वपि ॥३०७॥

केनापि[7] वृक्षमारूढः कुमारोप्युप[8]लक्षितः ।
समायाता चमूस्तत्र[9] दृष्टः शाखामृगोपमः ॥३०८॥

कुमारं पृच्छति क्षेमं विसेमिरा[10] प्रजल्पति ।
भूमावेहि पुनः प्रोक्तो[11] विसेमिरेति भाषति ॥३०९॥

सामन्ता मन्त्रिणो वक्त्रं स्वं स्वं पश्यन्त्यमी मिथः[12] ।
बालोटव्यामिहैकाकी[13] जातः प्रेताद्यधिष्ठितः ॥३१०॥

पश्चात्तापपराः सर्वे किं कृतं विधिनाधुना ।
निर्माय विश्वालङ्कारं कलङ्कः किं कृतोधुना[14] ॥३११॥

एवं विचिन्तयन्तस्ते[15] समारोप्य सुखासने ।
कुमारं तं पुरस्कृत्यानयामासुर्नृ[16]पान्तिके ॥३१२॥

भूपोप्यालापयामास वीक्ष्य चेष्टां सुतस्य ताम्[17] ।
आस्ते ते कुशलं वत्स ! विसेमिरोत्तरं ददौ ॥३१३॥

---

1 B^1, B^2 and B^3 यद्वेद्मि[B^1 and B^2 द्विद्मस्]तादृश । 2 B^1, B^2 and B^3 यदि त्वा घातयिष्यामि । 3 B^1, B^2 and B^3 गम्यते । 4 B^1, B^2 and B^3 च । 5. B^1, B^2 and B^3 कुमारस्तेन । 6 B^1, B^2 and B^3 °हलान्नष्टा कपिर्मिह्नादयोपरा । 7. B^1, B^2 and B^3 कुमारो । 8 B^1, B^2 and B^3 दूरात्तेनोप° । 9. B^1, B^2 and B^3 द्रुत तत्र । 10. B^1 and B^2 substitute ससेमिरा and B^3 विश्वमेरा here as well as in the following verses । 11. B^1, B^2 and B^3 समागच्छात्र भूम्या भो [B^2 and B^3 सो] । 12. B^1, B^2 and B^3 सामन्तमन्त्रिवर्गन्ते(र्गस्स)मुख पश्यन् परस्परम् । 13 B^1, B^2 and B^3 °व्यामथैकाकी । 14. B^1, B^2 and B^3 कलङ्क किं कृत त्वया । 15 B^1, B^2 and B^3 सचिन्त्यमानास्ते । 16 B^1, B^2 and B^3 °त्य समानीतो(ता?) नृ । 17 B^1, B^2 and B^3 चेष्टा सुतस्य सवीक्ष्य भूपेनालापितस्ततः ।

कुमारवचनं श्रुत्वा भोजभूपः सुदुःखितः ।
सुतरत्नस्य दोषोयं विधिना विहितः[1] कथम् ॥३१४॥

किं जातं कस्य दोषोयं प्रतीकारोस्ति कीदृशः ।
चित्ते[2] दोलायमानस्तु धारायां प्राप्त ईशिता ॥३१५॥

कुमारचेष्टितं वीच्य सत्यवत्यस्ति दुःखिता ।
कथयामास भूपाग्रे पश्य दैवेन[3] यत्कृतम् ॥३१६॥

उपायो हि कुमारस्य करणीयो यथाविधि[4] ।
येन नीरोगतामेति तव पुण्यप्रभावतः ॥३१७॥

भूपेनानेकविद्यानां दर्शितो मन्त्रवादिनाम् ।
प्रतीकारः कृतस्तैश्च गुणो नाभूत्कथंचन ॥३१८॥

राज्यूचे श्रूयतां स्वामिन्! भवेद्वररुचिर्यदा[5] ।
तदैवैतं कुमारं हि कुरुते रोगवर्जितम्[6] ॥३१९॥

भूपोवग्देवि ! किं कुर्मः कुकर्मास्ति मया[7] कृतम् ।
पश्चात्तापो ममात्यन्तं[8] कराच्चिन्तामणिर्गतः ॥३२०॥

राज्यप्युवाच वधकः समाकर्ण्य प्रपृच्छ्यताम् ।
भाग्याच्चेदस्ति जीवन् स[9] सुन्दरं किमतः परम् ॥३२१॥

आकार्य वधकः पृष्टो[10] भूपेन कृतनिर्भयः[11] ।
सोवक् कोपो न मे कार्यः सत्यवादे[12] कथंचन ॥३२२॥

जीवन्मुक्तोस्ति कारुण्यात्[13] प्रच्छन्नं भ्रमति क्वचित् ।
भयानि सन्त्यनेकानि भयं न मरणात्परम् ॥३२३॥

एवं श्रुत्वा नृपो हृष्टो जीवन्नस्ति स चेद्गुरुः[14] ।
तदा यथा तथा कृत्वानेष्यामि स्वान्तिके लघु[15] ॥३२४॥

---

1 B^1, B^3 and B^3 विहितो विधिना। 2. B^1, B^2 and B^3 चित्त। 3 B^3 देवेन। 4. B^1 and B^2 °णीयस्तथाविध। 5. B^2 and B^3 यथा। 6 B^1, B^3 and B^3 तदाप्येष कुमारस्य नीरुजं कुरुते क्षणात्। 7 B^1, B^3 and B^3 °मं सहसा। 8 B^1, B^2 and B^3 पश्चात्तापेधुना किं मे। 9 B^1, B^3 and B^3 जीवति [B^1 and B^2 ब्यते] भाग्ययोगेन। 10. B^1, B^2 and B^3 °का पृष्टा। 11. B^1, B^2 and B^3 °या। 12 B^1, B^2 and B^3 कोपो देव ! न चास्माभि. करणीय·। 13 B^1, B^2 and B^3 कृपया जीवितो मुक्त। 14. B^1, B^3 and B^3 जीव्यमानोस्ति चेद् [B^3 सद्] गुरुः। 15 B^1, B^2 and B^3 कृत्वा मा(चा ?)नयामि निजान्तिके।

इति निश्चित्य मनसा ह्युपायश्चिन्तितो महान्[1] ।
ग्रामे ग्रामे निजा मर्त्याः प्रेषिताः शोधहेतवे ॥३२५॥

कथयन्ति प्रतिग्रामं[2] ग्राह्योयं नृपवर्करः[3] ।
स्थूलं कृशं वा यः कर्ता स राज्ञो मारणोचितः ॥३२६॥

ग्रामीणास्तद्वचः श्रुत्वा सर्वे जाता भयाकुलाः ।
शुश्रूषितोयं स्थूलः स्यादन्यथा च[4] भवेत्कृशः ॥३२७॥

नन्दकग्रामवास्तव्या मिलितास्ते महत्तराः ।
गता वररुचेः पार्श्वे विज्ञप्तिः[5] पामरैः कृता[6] ॥३२८॥

ज्ञात्वोदन्तं द्विजः प्राह[7] श्रूयतां मद्वचोधुना[8] ।
शुश्रूष्य बोत्कटः सायं प्रातर्दर्श्यो वृकाग्रतः[9] ॥३२९॥

तदुक्तं तत्र कुर्वाणैर्गते[10] काले कियत्यपि ।
पामरैर्बोत्कटा नीता धरायां भूभृदाज्ञया[11] ॥३३०॥

भूपादेशाद्गृहीतास्ते बोत्कटास्तोलिता अपि ।
स्थूलः केषां कृशः केषां सदृशा नोचरन्ति ते ॥३३१॥

तोलितः सम उत्तीर्णो नन्दकग्रामसंगतः ।
पृष्टास्तेपि द्विजं ज्ञात्वा प्रेषितास्तत्र मानवाः[12] ॥३३२॥

द्विजोप्यन्यत्र स गतो न लब्धो नृप[13]पूरुषैः ।
विज्ञप्तो नृप[14] आगत्य स्वरूपं कथितं समम्[15] ॥३३३॥

प्रहिताः पुरुषा राज्ञा[16] ग्रामे ग्रामे निजाः पुनः[17] ।
ग्रामीणान् कथयामासुः[18] साक्षेपवचनैर्ध्रुवम् ॥३३४॥

युष्मद्ग्रामेषु[19] ये कूपाः प्रेष्या धारान्तरे तु ते[20] ।
विवाहो भोजभूपस्यासन्नोयं समुपागतः ॥३३५॥

---

1. B1, B2 and B3 हृदि । 2. B1, B2 and B3 °मे । 3. B1 and B2 बोत्कटम् (ट) । 4. B1, B2 and B3 °पितो भवेत्स्थूलो न शुश्रूषा । 5. B1, B2 and B3 °प्तः । 6 B1, B2 and B3 °र्जनैः । 7. B1, B2 and B3 प्रोचे । 8. B1, B2 and B3 भवान् । 9 B1, B2 and B3 विरीप्रत । 10. B1, B2 and B3 तस्यादेशे तथा कुर्वन् गतः । 11 B1, B2 and B3 °टाः सर्वे धारा नीता नृपाज्ञया । 12. B1, B2 and B3 राजादेशे गता भटा । 13 B1, B2 and B3 राजपौ° । 14 B1, B2 and B3 भूप । 15 B1, B2 and B3 °प. कथितोखिल । 16. B1, B2 and B3 पुन प्रहितवान् भूपो । 17. B1, B2 and B3 नरान्निजान् । 18 B1, B2 and B3 कथयन्तो[B3न्ति]ह ग्रामीणान् । 19 B1, B2 and B3 ग्रामग्रामेषु । 20 B1, B2 and B3 ध्रुवम् ।

c

ग्रामीणास्ताडयमानास्ते कूपान्प्रेषितु[1]मक्षमाः ।
क्रियते किं प्रोच्यते किं देशः सर्वोप्युपद्रुतः ॥३३६॥

सणवाडा[2]भिधे ग्रामे जनास्तत्र निवासिनः ।
सर्वे वररुचेः पार्श्वे समागत्य व्यजिज्ञपन् ॥३३७॥

तेषां वार्तां समाकर्ण्य द्विजः प्रत्युत्तरं ददौ ।
यूयं गत्वान्तिके राज्ञः[3] कथयन्त्वेव मद्वचः ॥३३८॥

अस्माकं कूपका ग्राम्या नागच्छन्ति पुरे प्रभोः[4] ।
एकः कूपो नागरिकस्तदर्थं प्रेष्यतां[5] वरम् ॥३३९॥

द्वावेकत्र यथा बद्ध्वा प्रेष्येते भूपतेः पुरः[6] ।
हसित्वा भूपतिः प्राह वचो वररुचेरिदम् ॥३४०॥

प्रहिताः पुरुषास्तत्र प्राप्तो नैव गतः क्वचित् ।
पुनः प्रेषितवान् भूपः प्रतिग्रामं निजाम्भरान्[7] ॥३४१॥

वालुकारज्जवो लोकैः प्रेष्या राज्ञो गृहाद्गृहात् ।
बन्धनाय तुरङ्गाणां विलोक्यन्ते महादृढाः[8] ॥३४२॥

वचोसमञ्जसं श्रुत्वा ग्रामीणास्ते विलक्षकाः ।
न मुच्यन्ते राजपुंभिर्लञ्चादानादपि क्वचित् ॥३४३॥

देवग्रामनिवासिन्यः सकला मिलिताः प्रजाः ।
कृताञ्जलिभिरूचेथ ताभिर्वररुचिः पुनः[9] ॥३४४॥

ज्ञातवृत्तो वररुचिस्तेषां प्रत्युत्तरं ददौ ।
गत्वा च भोजपार्श्वे तैर्विज्ञप्तं[10] पामरैर्जनैः ॥३४५॥

देव किंचिन्न जानीमो ग्राम्याः प्रेतसमा वयम्[11] ।
एका रज्जुर्दर्शनीया[12] वलिष्यामस्तदग्रतः ॥३४६॥

हसित्वा भूपतिः प्राह ग्राम्याणां नेदृशी मतिः ।
बुद्धिर्वररुचेरेषा शीघ्रं गच्छन्तु भो भटाः ! ॥३४७॥

---

1 B^1, B^2 and B^3 कूपचालन° । 2. B^1 and B^2 °इ°, B^3 शिणवाडि(इय)° । 3. B^1, B^2 and B^3 गत्वा नृपपार्श्वे । 4 B^1, B^2 and B^3 प्रभो । 5 B^2 कूपैक नागरीकं चेत् प्रेष्यते देव तद् । 6 B^1, B^2 and B^3 प्रेपयामस्तथा कुरु । 7 B^1, B^2 and B^3 प्रतिग्रामे भटानपि । 8 B^1, B^2 and B^3 सिद्व[B^1 द, B^2 द्व]यों क्रियता दृढम् । 9, B^1, B^2 and B^3 गता वररुचिर्यत्र विज्ञप्तस्तैः कृताञ्जलि । 10 B^1, B^2 and B^3 भोजभूपान्ते विज्ञप्त. । 11 B^1, B^2 and B^3 देव न ज्ञायतेस्माभिर्ग्रामीणा. प्रेतसादृशा । 12 B^1, B^2 and B^3 आद्य दर्शय सिन्दुयाँ° ।

राजादेशादुद्गतास्तेपि[1] स गतोन्यत्र कुत्रचित् ।
ग्रामे ग्रामे शोधितोपि न प्राप्तः स तु कुत्रचित् ॥३४८॥

पुनः प्रहितवान् भूपः प्रतिग्रामं[2] निजान्नरान् ।
कथयामास तल्लोकान् श्रूयतामेकचित्ततः ॥३४९॥

ग्रामे ग्रामेपि ये सन्ति[3] राजमान्या नरा इह ।
यथाविधि नृपादेशस्तथागन्तव्यमत्र तैः ॥३५०॥

ग्राम्या भीताः समाचख्युर्भूपादेशविधिः कथम् ।
ऊचुस्तेप्येकचित्तैस्तु स विधिः श्रूयतामहो ॥३५१॥

न पादचारैर्नारूढैश्छायायां नातपेपि न ।
भवद्भिरत्रागन्तव्यमादेशो राज्ञ ईदृशः ॥३५२॥

ईदृग्विधं नृपादेशं श्रुत्वा लोको व्यचिन्तयत् ।
द्रविणग्रहणोपाय[4] आरब्धोयं महीभुजा ॥३५३॥

गोदावरी[5]निवासिन्य एकत्र मिलिताः प्रजाः ।
गता वररुचेः पार्श्वे विज्ञप्तस्ताभिरद्भुतम्[6] ॥३५४॥

द्विजोवग्मेषमारुह्य शीर्षे कार्या च चालिनी[7] ।
मच्छिक्षां प्रविधायैतां यान्तु शीघ्रं नृपान्तिके ॥३५५॥

गताश्चैतं विधिं कृत्वा दृष्ट्वा भूपेन दूरतः ।
हसित्वा ताः स पप्रच्छ[8] ज्ञातो वररुचिर्मया[9] ॥३५६॥

नरान्प्रेषितवांस्तत्र न प्राप्तो धीनिधिः[10] क्वचित् ।
खेदखिन्नस्ततो भूपो निराशः सन् द्विजे[11] स्थितः ॥३५७॥

दध्यौ वररुचिश्चैवं गमनावसरोस्ति मे ।
कृत्वा रूपपरावर्तमुपकारं करोम्यहम् ॥३५८॥

सुखासने समारुह्य वधूवेषधरो द्विजः ।
गतो धारापुरीमध्ये पटहो यत्र वाद्यते[12] ॥३५९॥

---

1 B^1, B^2 and B^3 तास्तत्र । 2. B^1, B^2 and B^3 °मे । 3 B^1, B^2 and B^3 ग्रामे ग्रामेषु ये केचिद् । 4 B^1 B^2 and B^3 द्रव्यग्रहणकोपाय° । 5 B^1, B^2 and B^3 °वर्यां । 6. B^1, B^2 and B^3 विज्ञप्तस्ते कृताञ्जलि । 7. B^1, B^2 and B^3 कुर्याञ्च[B^3 कृत्वा च] चालिनीम् । 8- B^1 and B^2 पृच्छते तामा । 9. B^1 and B^2 °चिस्तत , B^3 omits this verse completely । 10 B^3 नगरे । 11. B^1, B^2 and B^3 °शस्तद्विजे । 12. B^1 and B^2 विद्यते ।

दिव्यवस्त्रभृता[1] बाला दिव्याभरणभूषिता ।
सुखासनात्समुत्तीर्य पटहं स्पृष्टवत्यहो[2] ॥३६०॥

ये नराः पटहारक्षा विज्ञप्तस्तैर्नरेश्वरः ।
कयापि श्रेष्ठिवध्वाद्यागत्य त्वत्पटहो धृतः ॥३६१॥

तद्वचःश्रुतिमात्रेण प्रेषिताश्च निजा नराः[3] ।
तथैव वाहनारूढा समानीता नृपान्तिके ॥३६२॥

यवन्यन्तरतः[4] क्षिप्ता स्त्रीजनान्तश्च [5]संस्थिता ।
भूपस्तु सपरीवार उपविष्टोग्रतो[6] बहिः ॥३६३॥

देवराजकुमारोपि यवन्यासन्नतः[7] स्थितः ।
समक्षं सर्वलोकानां वध्वा पृष्टो नृपात्मजः ॥३६४॥

द्विजः प्राह कुमाराय तव देहे व्यथा किमु ।
विसेमिरावचस्तावद्बभाषे तद्वधूं प्रति ॥३६५॥[8]

एतद्वचनमाकर्ण्य रोगं ज्ञात्वावदद्द्विजः ।
एकाग्रेण कुमारेदं श्रोतव्यं मद्वचस्त्वया[9] ॥३६६॥

विश्वासप्रतिपन्नानां वञ्चने का विदग्धता ।
अङ्कमारुह्य सुप्तानां हन्तुः किं नाम पू(पौ)रुषम् ॥३६७॥[10]

एतद्वचनमाकर्ण्य कुमारः पुनरब्रवीत्[11] ।
त्यक्त्वा ह्याद्याक्षरं प्राह[12] सेमिरे[13]त्यक्षरत्रयम् ॥३६८॥

सा वधूः पुनराचष्ट श्रूयतां नृपनन्दन ।
स्थिरं चित्तं समाधाय[14] यद्वदामि तवाग्रतः ॥३६९॥

---

1 B^1, B^2 and B^3 °स्त्रावृता । 2. B^1, B^2 and B^3 स्पृष्टवान् स्वयम् । 3. B^1, B^2 and B^3 प्रेषयित्वा नरान्निजान् । 4 B^1, B^2 and B^3 °रस° । 5 B^1, B^2 and B^3 °न्तरसं° । 6 B^1, B^2 and B^3 °वारोपविष्टस्तत्पुरो । 7. B^2 and B^3 यवन्यासन[B^2 न्नि]के । 8. B^1 omits this verse । 9 B^1, B^2 and B^3 एकचित्त कुमार त्व श्रूयता मद्वचोखिलम् । 10. B^1 and B^2 substitute this verse with another verse which reads as follows:—

ससारस्य अ(स्व)सारस्य वाचासारस्य देहिनाम् ।
वाचा विचलिता येन सुकृत तेन हारितम् ॥

11. B^1, B^2 and B^3 कुमारेणापि भाषितम् । 12. B^1, B^2 and B^3 त्यक्तमाद्यक्षर तावत् । 13. B^3 स्वमेरे° । 14. B^1 °दाय ।

सेतुं गत्वा [1]समुद्रस्य महान्नद्याश्च[2] संगमे ।
ब्रह्महा मुच्यते पापैर्मित्रद्रोही न मुच्यते[3] ॥३७०॥

एवं श्रुत्वा कुमारोपि त्यक्तवान्त्या(द्या)क्षरयुग्मकम् ।
आलापितो वदत्येवं मिराक्षरयुगं मुखे[4] ॥३७१॥

ऊचे पुनर्वधूरूपा कुमाराग्रे शृणु त्वकम् ।
हितवाक्यं तृतीयं मे कथयामि यथाविधि ॥३७२॥

मित्रद्रोही कृतघ्नश्च[5] ये च विश्वासघातकाः ।
ते नरा नरकं यान्ति यावच्चन्द्रदिवाकरौ[6] ॥३७३॥

वधूवचनमात्रेण राजा विस्मितमानसः ।
पुत्रमालापयामास परमस्नेहतत्परः ॥३७४॥

पितृवाक्यात्कुमारोवप्रकारमेकमक्षरम् ।
चमत्कृता सभा सर्वा श्रुत्वा श्रेष्ठिवधूवचः ॥३७५॥

राजंस्त्वं राजपुत्रस्य यदि कल्याणमिच्छसि ।
देहि दानं द्विजातीनां[7] वर्णानां ब्राह्मणो गुरुः[8] ॥३७६॥

एतच्छ्लोक[9]चतुष्केन नीरोगोभून्नृपात्मजः ।
एवं श्रवण[10]मात्रेण विस्मितो भूपतिर्जगौ ॥३७७॥

श्रेष्ठिनोसौ वधूः कस्य श्रेष्ठिनः कस्य वा सुता ।
पाठिता केन गुरुणा सुसिद्धा सत्कलास्वसौ ॥३७८॥

आश्चर्यं तु परं मेदो यद्वधूर्गृहवासिनी ।
भाषा[11]मरण्यजीवानां जानात्येतद्धि कौतुकम्[12] ॥३७९॥

राजोवाच, युग्मम् ।

पुरे वससि[13] कौमारि[14] ! ह्यटव्यां नैव गच्छसि[13] ।
ऋक्षव्याघ्रादिजां वाचं[15] कथं जानासि पुत्रिके[16] ! ॥३८०॥

---

1. B^1 and B^2 सेतुबन्धस°, B^3 [इव (स्व) य गत्वा] । 2 B^1 and B^2 महानद्या च, B^3 गङ्गासागर° । 3. B^1 and B^3 मुञ्चति । 4 B^1 and B^2 °द्वय तथा, B^3 मेराक्षरद्वयं तदा । 5 B^1, B^2 and B^3 °घ्नस्य । 6. B^1 and B^3 °र, B^2 °र[म] । 7. B^1 and B^2 द्विजादीना, B^3 सुपात्रेण । 8. B^3 गृही दान च सुद्धते(शुद्धयते) । 9. B^3- ततः श्लोक° । 10 B^1, B^2 and B^3 विस्मित. श्रुति° । 11. B^1 and B^2 °पा ह्य° । 12. B^3 °काम् । 13 B^1, B^2 and B^3 °ति । 14 B^1, B^2 and B^3 °री । 15 B^1 and B^2 °दिकी वाचा । 16 B^1 and B^2 जानात्यसौ वधू, B^3 सुन्दरि ।

वधूः प्रत्युत्तरं दत्ते यवन्य[1]न्तरके स्थिता ।
वेद्म्यहं यत्प्रसादेन तद्वचः शृणु भूपते ॥३८१॥
देवाचार्य[2]प्रसादेन जिह्वाग्रे मे सरस्वती ।
तत्प्रसादेन[3] जानामि भानुमत्यास्तिलं यथा ॥३८२॥
एवमत्यद्भुतां[4] वाणीं श्रुत्वा धाराधिपोवदत् ।
न वेत्ति तिलवृत्तान्तं मां च वररुचिं विना ॥३८३॥
एष नूनं वररुचिर्वधूवेषात्स[5]मागतः ।
विना तेन न[6] मर्त्येषु बुद्धिलेशः कुतः स्त्रियः ॥३८४॥
चिन्तयित्वैवमेवान्तर्यवन्यां[7] भोजभूपतिः ।
दूरीकृत्य समाश्लिष्टोभीष्टो वररुचिर्द्विजः ॥३८५॥
तयोः प्रमोद उत्पन्नो द्वयोरपि परस्परम् ।
संजातो हृदि[8] संतोषो यं[9] जानाति विधिः परम् ॥३८६॥
प्रमोदेन दिवा रात्रौ शास्त्रचर्चापरायणौ ।
गमयामासतुः[10] कालं सुखेनापि च सर्वदा ॥३८७॥
नृपतिभोजगुणाधिककीर्तनं श्रुतवती किल भानुमती मुदा ।
नृपतिना कुतुकं हि विवाहिता सुमतिना पुरुषेण साप्सराः ॥३८८॥

इति धर्मघोष[11]गच्छे [12]राजवल्लभकृते भोजचरित्रे भानुमतीविवाहवर्णनो देवराज-सज्जीभवनवर्णनो[13] नाम पञ्चमः प्रस्तावः [14]॥ ५ ॥

---

1. B[3] °वना° । 2. B[1], B[2] and B[3] देवगुरु° । 3. B[3] तेनाह नृप ! । 4. B[3] एवं स्तुत्वाद्भुता । 5. B[1], B[2] and B[3] °वेषे म° । 6 B[1], B[2] and B[3] तद्विना न हि । 7. B[1], B[2] and B[3] °यित्वा तनश्चित्ते यवन्या । 8. B[1], B[2] and B[3] यज्जातं हर्ष° । 9. B[1], B[2] and B[3] °षं तज् । 10 B[1], B[2] and B[3] °स त । 11. B[3] श्रोघोष° । 12 B[1] and B[2] add before this word, श्रीधर्मसूरिसताने मूलपट्टे[B[1] ट्ट]श्रीमहोलकसूरिशिष्यपाठकश्री° B[3] adds 'धर्मसूरिसंताने पाठकश्री° । 13. B[1], B[2] and B[3] सज्जीभूतवर्णनो ।

EXPLANATORY NOTES

(The Numbers Denote The Verses)

I PRASTĀVA

1. आश्वसेन or ०सेनि—'son of Aśvasena', (the king of Vārāṇasī) viz Pārśvanātha, the 23rd Tīrthaṅkara of the present *Avasarpiṇī*, who was born in Vārāṇasī गौतमादिगणाधिपान्, 'Gautama and others who were the heads of the *ganas*' Mahāvīra is said to have divided his followers into nine *ganas* or schools, each headed by a *ganadhara* or *ganadhipa*, selected out of his chief disciples Gautama, whose full name was Gautama-Indrabhūti was Mahavīra's first disciple and was the head of a *gana* of 500 चरित्रमन्नदानस्य, 'the story of the donation of food' (a *Tatpurusha* compound) or 'the story of the donor of food' (a *Bahuvrihi* compound) See Prastāva III, verses 74 ff, and Prastāva IV, verses 175 ff कौतूहलप्रियम् . A *Karmadharaya* or *Tatpurusha* compound

2. तस्य viz , अन्नदानस्य । भव्य, 'pious person ' मालव The modern Malwa in Central India

3. धारा The modern Dhar in the Malwa country

5. लक्षेश्वरा न दृश्यन्ते Cf Prastāva IV, verse 556

6. भूपिता. सन्ति अत. इय सुरपुरीनिभा इति मन्ये इत्यर्थं

7. मान, 'pride ' सिन्धु name of the father of Muñja See Introduction

8. उपाङ्ग, 'State craft, commerce etc ' Cf Prastāva II, verse 89 पमाराम्वय or पमरि°, 'the family of the Paramāras'. Note the elision of one syllable to suit the metre Cf. ततः प्रमारचन्द्रस्य हरिश्चन्द्रस्य नन्दनः in the Māndhāta Plates of Devapāla, (*Ep. Ind,*, Vol IX, p. 109, verse 21)

9 परीवृत —The regular form परिवृत is changed to honour the metre.

10. भुनक्ति, obviously used in the sense of 'he enjoys' in which sense the form should be भुङ्क्ते । Better read बुभुजे । तत्समम् used for तया समम् note the position of समम् in the compound Cf. सखीपञ्चशतीसार्धम् (Prastāva IV, vers 389) Similar irregular compounds are not wanting in Jain *Prabandhas*

11. कुर्वतः—An irregular form for कुरुतः

12 To supplement the idea of this verse B1 quotes the following stanza :
बिना स्तम्भं यथा गेह यथा देहं विनात्मना । तरुर्विना यथा मूल विना पुत्रं तथा कुलम् ॥

13 चतुर्धा बुद्धयधिष्ठितः = सामदानादिषु चतुर्विधेषूपायेषु चतुर्धा प्रकाशमानया बुद्धया अधिष्ठित ।

14. परिच्छदसमन्वितः 'with paraphernalia' परान् = विरोधिन ।

15. उच्छंग (Prakrit)=उत्सङ्ग (Sanskrit) प्रच्छन्नोच्छंगमादाय—used in the sense of प्रच्छन्नं यथा तथा उत्सङ्गे आदाय । Note the compound without *samarthya*. रोर , a Desi word meaning निर्धन । रोरो निधानवत्, 'as a poor man (will take) a treasure'

19 वृत्तान्तम्—Note the neuter gender of the word which is rather very rare भूपेन प्रियायाः अग्रतः अम्य वृत्तान्तम् (उक्त्वा) "पुण्ययोगाल्लब्धोसौ हे भद्रे ! अङ्गजन्मवत्पाल्य" इति उक्तम् इत्यन्वय ।

20 (N) The Prakritic word मोह means 'deep affection'

21 वद्धपिन, 'a festival (on child's birth)' Cf the Prakritic वद्धावण.

23 षष्ठिकाचार, 'a religious ceremony performed on the sixth day after the child's birth', in honour of the Mother goddess Shashṭhī, who is believed to decide the whole future of the new-born on that day नखशुद्धि, 'cutting or washing of the nails (of the child)' B³ explains the term as नखशुद्धिप्रमुख अशुचिटालना This ceremony appears to be now not very popular दशाह्निके, obviously wrong for दशमेहनि, 'on the tenth day'

31 Note the construction, सिन्धुनृपेण कन्ये तौ विवाहितौ

32 Note the disyllabic पित्रो being changed into trisyllable पितरौ to suit the metre B¹ supplements the idea by quoting गुणैरुत्तमता याति बालोपि वयसा न हि । द्वितीयाया शशी वन्द्यः पूर्णिमाया तथा न हि ॥ यस्यास्ति वित्त स नर कुलीन. स पण्डित स श्रुतवान् गुणज्ञ. । स एव वक्ता स च दर्शनीय. सर्वे गुणा काञ्चनमाश्रयन्ते ॥ विभव पूज्यते लोके न शरीराणि देहिनाम् । चाण्डालोपि नर. श्रेष्ठो यस्यास्ति विपुल धनम् ॥ (The second of these three verses occurs in Bhartrihari's *Nitisataka*, v 51)

33 पालक, 'a fostered child',

34 B¹ supplements by quoting the following

एह्यागच्छ समं विशासनमिद प्रीतोस्मि ते दर्शनात् का वार्ता पुरि दुर्बलोसि च कथ कस्माच्चिर दृश्यसे । इत्येव गृहमागत प्रणयिनं ये भाषयन्त्यादरात् तेषा युक्तमसहृतेन मनसा गन्तुं गृहे सर्वदा ॥

This verse is found in the *Panchatantra* (N. S. Press, 1936, p 108, verse 276) with some variations

39 This verse is found in the *Hitopadesa* (Peter Peterson, 1887, p 112).

40 स्पर्शयन्, for स्पृशन् । स्पर्शयन् पाणिना स्पृष्टम्, वात्सल्येन हेतुना पुनः पुनः हस्तेन स्पृशन् इत्यर्थ ।

41. विनाशमित्यादि—तव नाशार्थं यतअप्यसौ सिन्धुल. मदुक्तिगौरवात् परिपालनीय एव ननु हन्तव्यः इति भाव ।

42 यदृच्छया = यथेच्छम् । वार्द्धक, 'old age' पर भवम्, 'next life' or 'great prosperity, i e *moksha*'

44 A maxim, viz , षट्कर्णो भिद्यते मन्त्रः, is attributed to Chāṇakya (*The Nitisutras*, Mysore, 1957, pt.3, p 2, *sutra* 33) To supplement the idea B¹ adds षट्कर्णो भिद्यते मन्त्रश्चतुष्कर्णस्तु धार्यते । द्विकर्णस्याथ मन्त्रस्य ब्रह्माप्यन्त न गच्छति ॥

This verse is found in Vallabhadeva's *Subhāshitāvali*, (verse 2718)

45 खाट्कार, is a word imitative of a sound, here that of the sword. व्याघुटित, 'came back',

46 ननु, 'certainly' Blessing a hero with a blood-*tilaka* is often described in the popular ballads in India

49 स्थापितो मुञ्जभूपतिः, अर्थात् मुञ्जो भूपतित्वेन स्थापित.। Note the compound without *sāmarthya*

50 सिन्धुराजा for सिन्धुराज or सिन्धुराट्।

56 कुशी, 'an instrument or weapon made of iron'

57 उत्थीयमान., for उत्तिष्ठन्।

60 तैलक = तैलिक।

62 To supplement this verse B[1] quotes the following अधमा धनमिच्छन्ति धनमानौ हि मध्यमा। उत्तमा मानमिच्छन्ति मानो हि महता धनम्॥ This oil-miller-Sindhula episode is found in one of the MSS of the *Prabandhachintāmani*. It reads अन्यदा (सिन्धुलेन) पाराचिर्याचिता। तेन (तैलिकेन) नार्पिता। तत कोपादुद्दाल्य तत्कण्ठे क्षालयित्वा क्षिप्ता। तैलिकेन राधा कृता। राजा पुन सरलामकरायत्। बलोत्कटत्वेन भीतो मुञ्जनृपः। *Prabandhachintāmani*, (Singhi Jaina Series No 1, 1931, p 21) The word पाराचि, is from the Deśi पाराई, meaning 'a big thing made of iron'

65 (N) वण्ठ, 'a servant'

70 To supplement this verse B[1] quotes a verse, the correct reading of which is as follows

आक्रोशितोपि सुजनो न वदेदवाच्यं सपीडितोपि मधुरं क्षरतीक्षुदण्ड.।
नीचो जनो गुणशतैरपि सेव्यमानो हास्यं हि यद्वदति तत्कलहेषु वाच्यम्॥

This verse is found in the *Subhāshitāvali* [verse 277]

71. ज्येष्ठकी = 'मल्ली', P[1] and P[3]

74 कलम् for गलम्' (?)। पुष्टौ for पृष्ठे।

76 को जाने—Rightly को जानीते Cf the Hindi कौन जाने, 'who knows'.

77 सूर (Prakrit) = शूर (Sanskrit)

The story of blinding Sindhula is found in only one of the MSS of the *Prabandhachintāmani* (op cit p 21-22) which runs as follows

इतश्च केपि मर्दनकारिणो महाकलावन्तो देशान्तरादागता राज्ञा मिलिताः। " ...... " ते च स्वकलया हस्तपादाद्यङ्गान्युत्तार्य पुन सज्जीकुर्वन्ति। ...... " हृष्टो राजा सिन्धुलस्याप्येव कारयति। तस्याङ्गेषूत्तारितेषु निश्चेष्टता गतस्य नेत्रोद्धारं चकार। सज्जस्य तस्य नेत्रग्रहणे क' समर्थ ? अत अनेन प्रकारेण।

78 ग्रास, 'maintenance' or 'land given for maintenance'

81 नर, 'men', nominative plural of नृ। चूडामणी, probably refers to an astrological work Cf *Chūdāmanisāra*, The names like *Chūdāmanisāranikā*

84. जातो दुष्टग्रहै'—दुष्टग्रहैर्दूषिते लग्ने जात इत्यर्थ.।

85 अक्षरचोरिका, 'a bit of paper containing letters i e words on the future of the new born'

86 तेन राज्ञा आदेशेन प्रचोदितास्ते नरा इत्यर्थ.।

88 This verse is found in Ballālasena's *Bhojaprabandha* (N S Press, 1921, p. 2, verse 6) and in the *Prabandhachintāmani* (op cit , p 22, verse 35) सगौडं दक्षिणापथः, probably 'the Dekkan with the whole of North India i.e. Bhārata Varsha'

90 जन्मकुण्डलिका, 'the horoscope'.

98. राज्यस्य = राज्यम् ।

99. बाल्ये वयसि सतिष्ठते इति बाल्यसस्थः । B[1] supplements the context by quoting the folowing काकः पद्मवने धृतिं न कुरुते हंसोपि कूपोदके मूर्खः पण्डितसगमे न रमते दासोपि सिंहासने । कुस्त्री सत्पुरुषे सदा न रमते नीचं जनं सेवते या यस्य प्रकृतिः स्वभावजनिता दु खेन सा त्यज्यते ॥ विद्यारत्न सरसकविता भोगरत्न मृगाक्षी वाञ्छारत्न परमपदवी यानरत्न तुरङ्ग. । अम्भोरत्नं त्रिदशतटिनी मासरत्नं वसन्तो भूभृद्रत्न कनकशिखरी मूर्तिरत्न जिनेन्द्रः ॥ Both of these verses are found in the *Subhashitaratnabhandagara* (N S Press, 1952, p 84, verse 21, and p 115, verse 45) with some variations of which केनापि न त्यज्यते, for दु खेन सा त्यज्यते, and नृसिंहः for जिनेन्द्रः are worth noticing

104. वधन—Cf. the Prakritic वहण, in the sense of वध, or हनन

108 B[1] and B[3] have विधीयते, instead of विधीयताम् This shows that the author, or at least the copyists, do not differentiate between the Present Passive Indicative and the Passive Imprative And it is why we have the former in the place of the latter in a number of places in this work

111. कृते कार्ये i e यस्मिन्नुपाये । चित्रकारकात्—चित्रकारद्वारा इत्यर्थः ।

112. क्षीरोदकपट, probably 'the bark of the kshirodaka tree' एष viz वक्ष्यमाण i e, in verse 117 below

114. Note the Prakritism in प्रेमम् ।

115. Atfer this verse add' इत्युक्त्वा वधकं. स क्षीरोदकपटः समर्पितः' ।

117 This verse is found in the *Bhojaprabanda* (*op cit* p 7, verse 38), *Prabandhachintamani* (*op cit*, p 22, verse 35) etc To supplement this verse, B adds the following "एतत्काव्यप्रेष(क्ष ?)णात् प्रबुद्धेन मुञ्जेन भोजो न हत.। न धरणी धरणीधर सुगई नलन भूपति भूधर सिगई । गयतं कौरवपाण्डव जगधणी वसुमती कामहिंई आपणी ॥

121. भोजदुःखमित्यादि—मूर्ति विना मे मनो भोगवियोगदु.ख न विस्मरेदित्यर्थ. ।

122. विद्यमानः for जीवन् ।

125. आत्मानं पालकत्वेन (i e. पालितत्वेन) प्रकटीकृत्येत्यर्थ. ।

126 B[1] supplements यथा शिखा मयूराणा नागाना च मणिर्यथा । तथाहि सर्वशास्त्राणा गणितं मूर्धनि स्थितम् ॥

127. गोला (Prakrit)=गोदावरी । तीरं समर्पितम्—तीरपर्यन्तमभिव्याप्तं राज्य समर्पितमित्यर्थः Cf. भोजसीमाया न स्थातव्यम् etc in verse 129 below B[1] supplements राज्य पालयते राजा सत्यधर्मपरायणः । विजित्य परसैन्यानि क्षितिं धर्मेण पालयन् ॥ आज्ञामात्रफलं राज्य ब्रह्मचर्यफलं तप । परिज्ञानफल विद्या दत्तभुक्तफलं धनम् ॥ The last verse is found in the *Dvatrimsatputtalika* (*upakhyana, 11*) and in the *Subhashitaratnabhandagara* (*op cit*, P. 157, verse 196)

129. सीमा, 'territory'

130. प्रधाने, सेनापतौ दोषशङ्कायां सत्यामित्यर्थ. । काष्ठं दत्त्वा, 'having offered wood' i e for preparing a funeral pile; cf "रुद्रादित्यो नृपतेर्वृत्तान्तमवगम्य कामपि भाविनोमविनीततया विपदं विमृश्य स्वय चितानले प्रविवेश-" *Prabandhachintamani* op cit p 22-23

131. B[1] supplements

न निर्मिता केनचित् पूर्वदृष्टा न श्रूयते हेममयी कुरङ्गी । तथापि तृष्णा रघुनन्दनस्य विनाशकाले विपरीतबुद्धि ॥ This verse is found in the *Dvātriṃśatputtalikā (upākhyāna 1)* with some variations

134 This verse also is found in the same work *(upākhyāna 24)* and it appears to be a quotation from a eulogy on a chief known as Dalapatirāya Another verse on the same chief is found in the *Subhāshitaratnabhāṇḍāgāra (op cit* p 115, verse 28*)* दलपति may also mean 'a leader of the army'

136. क्रोधाध्मातमनाः, *viz* "तैलप." P[1] and P[3] डिण्डिमं दापयति = डिण्डिम शब्दापयति । उपद्रोति, for उपद्रवति, Cf. the Vedic उपद्रोता, उपद्रोष्यति etc.

137 .B[1] supplements गर्वान्वितेन तेनोक्त रे वराक ! महीतले । न कोपि पुरुषोऽस्ति य आगच्छेन्ममोपरि ॥ तावद्दिपप्रभा घोरा यावन्नो गरुडागमः । तावत्तम प्रभा लोके यावन्नोदयते रवि. ॥ विना कार्येण ये मूढा गच्छन्ति परमन्दिरे । ते नरा लघुता यान्ति रवेर्बिंबे यथा शशी ॥

139 Probably we have to correct क्षेत्रेण (in all MSS) into क्षात्रेण

140 Before this verse one may expect an expression like "एव दक्षिणाधिपतेर्वचं श्रुत्वा मुञ्ज उवाच" । Originally भज्यते कण्ठ पादेस्य । यस्य कण्ठो मम पादयो भज्यते तस्येत्यर्थं Cf "कृत्वा पद नो गले" *Mudrārākshasa* (III, verse 26) B[1] supplements दृष्टं श्रुत न क्षिति-लोकमध्ये मृगा मृगेन्द्रोपरि सचरन्ति । विधुन्तुदस्योपरि चन्द्रमार्कौ किंवा बिडालोपरि मूषकश्च ॥

141 गोक्षुर(०रक) = Prakrit गोक्खुरय, means 'a small rough pricky shrup' So, "विस्तारिता " etc appears to describe as follows Taila, having Muñja's reply, caused *gokshura*-like iron-thorns to be spread on the battle field in order to prevent the advance of Muñja's elephant during the war Cf गोक्षुरैर्भिद्यमानास्ते etc in verse 152 below. B[1] supplements

यद्यपि रटति सरोषो बमस्योम मत्तगोमायु । तदपि न कुप्यति सिंह्यो ह्यसदृशपुरुषेषु क कोप. ॥ This verse attributed to Bhartṛihari is found in the *Subhāshitaratnabhāṇḍāgāra (op* cit., p.229, verse 17) with some variations.

143 विद्युता द्योतो यस्मिन्काले तस्मिन्नित्यर्थ. । हुङ्कारान् मुचति = हुङ्कारान् कुर्वंति । धड (Desi) = कबन्ध । Cf Hindi धड़ ।

145. Note the epic from भ्राम्यन्ते । शून्यकेकाणाः = "अश्वरहिताः" P[1] and P[6] केकाण = "घोडा" B[1] । अर्थेनेति हेतौ तृतीया ।

148. Note the localism in काया । This verse with some variations is often met with in the inscriptions on the hero-stones in the Kannada speaking area (Cf e g *Ep Carn* Vol VIII, Sb 251-52)

149 दाक्षिणः, "Taila"

150. This verse appears to be a quotation

151. सिन्धुवेला, "currents or tides of the (river) Sindhu"

152 गोक्षुरै —See note on verse 141 above.

158 B1 supplements : आदौ रूपविनाशिनी कृशकरी कामस्य विध्वंसिनी ज्ञाने मान्द्यकरी तपःक्षयकरी धर्मस्य निर्मूलिनी । पुत्रभ्रातृकलत्रभेदनकरी लज्जाकुलोच्छेदिनी मामापीडति सर्वदु खजननी प्राणप्रहारी क्षुधा ॥

159. तापयति, 'melts'.

161. सन्, विद्यमान , गर्वो यस्यास्ता सद्गर्वाम् । प्रजल्पति, 'utters'. B1 supplemetns वने हि सिंहा मृगमासभक्षिणो बुभुक्षिता नैव तृण चरन्ति । तथा कुलीना व्यसनाभिभूता न नीचकर्माणि समाचरन्ति ॥

164 मली, 'food', Cf मलीदा in Hindi. पश्यन्नपि दिशो दिशम्, 'staring at one direction after another [in perplexity]' B1 supplements मासपेशीमयै रूक्षैर्मूखैंर्वचाक्षरवर्जितै । पशुभिः पुरुषाकारैर्भाराक्रान्ता च मेदिनी ॥ दरिद्रो व्याधितो मूर्ख. प्रवासी नित्यसेवक. । जीवन्तोपि मृताः पञ्च पञ्चभिर्दीर्यते मही ॥

165 गरिष्ठोसि नृपास्मासु—A sarcastic remark

166 गम्यम्, used for गन्तव्यम् ।

169. Originally प्राप्त्वा instead of ज्ञात्वा (?)

170. ईक्ष्य for प्रेक्ष्य, as in epics

172. This verse is found in the *Prabandhachintamani (op cit*, p 23, verse 36*)*, with some variations

175. दापयामास, used in the sense of कारयामास ।

176 मुक्ता', i e स्थापिताः । प्रचक्रमे *Scil* 'भोज.' P1

179. रसवती, 'a kind of dish mede of curd milk with sugar and spices'

179-80 विदग्धचिंतया दास्या 'कारणं किमु ? नोदित मधुर'''''' '''''गुणः, (तस्मात्) असौ पत्री सकारणा अस्ति' इति चिन्तितम्, (ततः) क्षणात् सा दासी स्नेहान्मूढं नृप प्रति '(इयं पत्री मन्निकटे) वक्तु योग्या, अथवा न ?' इत्यवदत् इत्यर्थः । B1 supplements.

अर्थनाश मनस्ताप गृहे दुश्चरितानि च । वचन चापमान च मतिमान् न प्रकाशयेत् ॥ This verse is found in Prastāva IV [verse 590]. Cf आयुर्वित्त गृहच्छिद्र मन्त्रमौषधसगमे । दानमानापमान च नव गोप्यानि सर्वदा ॥ *(Dvātrimsatputtalikā, Upākhyāna 1)*

182. दापिता = कारिता । वामपादेन तिष्ठति for वामपादमनुतिष्ठति ।

186 B1 supplements खलाना नास्ति दोषोय स्वभावमनुवर्तते । कुर्वन्ति तेषु साङ्गत्य ते खला न खलाः खला ॥ दुर्जनस्य दुराध्य(ढ्य?)स्य वाचा चन्दनशीतला । मधु स्रवति जिह्वाग्रे हृदि हालाहल विषम् ॥ न च मे पर्वता भारा न च मे सप्त सागरा' । कृतघ्ना हि महाभारा भार विश्वासघातनम् ॥ अहो प्रकृतिसादृश्य दुर्जनस्य खलस्य च । मधुरैः कोपमायाति कटुकैरुपशाम्यते ॥

187. लत्ता—A Desi word meaning 'a kick'. Cf. लात, in Hindi.

189. पापम्, *i e*, वधः ।

191. मर्कटेन etc One may expect मर्कटो हि योगिनेव भ्राम्यते । योगी = मर्कटोपजीवी ।

192 This Prakritic verse is found in *Prabandhachintamani* (*op. cit*, p.23, verse 38).

193. मण्डकम्, *s a* माडा, (Hindi) *i e*., a kind of thin, large bread, made of wheat, sugar and ghee खण्डितम्, 'broken'.

194 अट्टम् = मण्डक or मुञ्ज । खण्डिता, 'were rebelled against' or 'were disregarded'.

196 गृहीत्वा etc —A sarcastic remark.

198 This verse, with some variations, is found in the *Prabandhachintamani* (*op cit*, p 24, verse 36)

199 शूलायामधिरोपित, 'fixed on the stake'.

200. This verse is found with some variations in the *Subhashitaratnabhandagara (op cit*, p 91, verse 36*)* and in the *Bhojaprabandha* (*op cit*, p 28, verse 144)

202 This Prakrit verse is found with some variation in the *Prabandhachintamani* (*op cit*, p 24, verse 39) B1 supplements :

भ्रान्तं देशमनेकदुर्गविषमं प्राप्तं न किंचित् फलम्, त्यक्त्वा जातिकुलाभिमानमुचितं सेवा कृता निष्फला ।
भुक्तं मानविवर्जितं परगृहे साशङ्कया काकवत्, तृष्णे ! दुर्मतिपापकर्मनिरते नाद्यापि सन्तुष्यते ॥

This verse is attributed to Bhartrihari (*Vairagyasataka* verse 4).

203. शूल्याम् = शूलायाम् Cf Hindi शूली ।

204 Merutunga puts this verse as well as the verse 213 below, into the mouth of Muñja himself before his tragic death (*Prabandhachintamani op. cit*, p. 24-25, verses 41-46)

209. ज्ञापयति = प्रकाशयति । दुष्टगोपन (मधिकृत्य) यत् प्रमाणं "अर्थनाशं मनस्तापम्" etc (Prastāva IV, verse 591 तत् विज्ञातम्, (अत दुष्टगोपनं) कृतम् इत्यर्थ ।

213 See Note on verse 204 above

215 पृष्टश्च etc —'Regarding (his) name and special qualification (he) was asked by the ministers'

216 बाप, 'father' आई,'mother' आइधू आपि, 'also the daughter of the mother'. This verse is found in the *Prabandhachintamani (op cit*' p 27, verse 56)

218 साटकमलनिर्माटक, remover of the dirts on the cloths'. पाटक-पट-पटीरक 'thief of the cloths of the village' 8. Cf the Deśī पडीर, band of robbers'.

219. अश्वाः अश्वाश्वान् वहन्ति भवनानि सतोरणानि सन्ति, नीलं,नीरं, पयसि, क्षीरे दधिषु वा नास्ति; प्रासादशिखरेषु मृगतुल्यत्वान्मृगा मृगाश्च संचरन्ति शैलशिखरेषु मृगाश्च घासान् अदन्ति इत्यर्थः । This verse and the verse 22 below, are found in one of the MSS of the *Prabandhachintamani* (*op cit*, p 29 verses 52, 53), with some variations

220 "तद्गृहे मम न स्थिति शक्या" इति मत्वेत्यर्थ ।

221. वालिकोचे = "लोहारपुत्रिकोचे" B1. See note on verse 219 above. मृतकाः इत्यादि—यत्र कुले, मृतका. गतायुष एव, ये जीवन्ति ते नि श्वसन्त्येव, यत्र च कलह· दायादेष्वेव इत्यर्थः ।

यत्कुलीना (i. e लोहकारा·) दारिद्र्यादिना गतायुष मृतप्रायाः एव जीवन्ति उच्छ्वसन्ति च इति वा । मृता गतायुषश्च जना यत्र कुले (लोहकारकुले) स्वप्रतिकृतिरूपाभिः प्रतिमाभिः उच्छ्वसन्तीव जीवन्तीव वर्तन्ते इति वा ।

223 This famous प्रहेलिका on the potter and his instruments is found in the

Subhashitaratnabhandagara(op cit, p 185 verse 19) B[1] supplements: अग्रे मात्स्यिकपुत्री मिलिता, तयोक्तम् – नदीषु दीयते दानं प्रतिग्राही न जीवति। दातारो नरकं यान्ति तस्याह् कुलबालिका ॥ अग्रे चित्रकरपुत्री मिलिता, कात्वम् ? तयोक्तम् – विहिता निर्विषा नागा गजाः शक्तिविवर्जिता । बलमुक्ता भटास्तत्र तस्याह् कुलबालिका ॥

224. गत. *Scil*, द्विज While describing the meeting of Sarasvatīkuṭumba with the hunter's wife, Rājavallabha combines, not very ingeniously, the episodes of Sarasvatīkuṭumba, of a hunter's wife's meeting with Bhoja, and of a conceitful scholar separately told by Merutunga (*Prabandhachintāmaṇi* op cit p 27-28 and p 29-30) Hence it is difficult to explain, suitably to the context, the expressions पुलिन्द कुटिका गत (verse 224) गता भोज सभान्तरे (verse 225), देव ! त्व जय, and भोज ! (verse 226) and पटकुटीस्थित· (verse 227)

226. पलम् 'flesh'. This verse is found one of the MSS. of the *Prabandhachintāmaṇi* (See note on verse 224 and also in the Bhojaprabandha (*op cit*, p. 39-40, verse 182) with some variation दुर्बलम् = दुर्लभम्

228. शिशु., used in the sense of कुमार ।

230 रारटीति—A form of Intensive, from the root रट 'to cry' Note the localism in विहासलक्षणम् ।

231 क्रिया, 'a verbal form' सृज्यते, in the sense of सृज्यताम् ।

233 पृष्टा, in the sense of उक्ता । In the *Prabandhachintāmaṇi*, this समस्या is found given to the grandson of Sarasvatīkuṭumba (*op*, *cit*, p 27). The expression भोजराज्ये does not form part of the *samasyā* Cf verse 236 below

234 Note the word समस्या, used in the sense of that portion of the verse to be filled up, *i e*, the first three feet of it

235 This verse together with verses 237, 240, 242, 245 found, with some variations in the *Prabandhachintāmaṇi* (*op cit.*, pp. 27-28, verse 58-61) The second foot is from Kalidāsa's *Kumārasaṁbhava* (verse 1)

237 Before यथा, add 'तच्छ्रुत्वा सुत उवाच' See note on verse 236.

238 Note the meaning of समस्या here तत्प्रिया सुतस्य प्रिया, Cf *Prabandhachintāmaṇi* (op cit, p 27, 11 26-27)

241 विनोदेन = विनोदार्थम् ।

242 Add, before this verse, सा उवाच ।

244 Note the rare use of आररम्भ । कनी = कन्या ।

245 This verse is found in the *Bhojaprabandha* (op cit, p. 46, verse 212) as uttered by the maid-servant carrying the fly whisk of Bhoja Cf. also note on verse 235 above

246. कन्याः the possessive form of कनी । उद्वोढु व्यचिन्तयदित्यर्थः ।

247. लक्षम् viz कृष्यकाणि etc.

248. To obey the metrical rule पञ्चमं लघु सर्वत्र, the expression तत्पित्राज्ञया is

changed into तत्त्विता । आज्ञा, in the sense of अनुज्ञा ।

249 सोमालभूपाल = सोमान्तभूपाल ।

250–53 Here Rājavallabha deviates a little from Merutunga, and has not sufficiently worded his narration, which is, therefore, a bit difficult to understand without the help of the relevant passage form the *Prabandhachintāmani* which runs thus समस्तराजविडम्बननाटकेऽभिनीयमाने '' '' '' ''नृपो दामरं प्रति नाटकरसावतारं प्रशसन् तेनाभिदधे "देव ! अतिशायिन्यपि रसावतारे धिग् नटस्य कथानायकवृत्तान्तानभिज्ञताम् । यतः, श्रीतैलपदेवराजा शूलिकाप्रोतमुञ्जराजशिरसा प्रतीयते" इति ।

250 मुञ्ज भूपस्य तैलपदोद्भव सर्वमपि (विषयमधिकृत्य रचित) नाटकम् इत्यर्थ. ।

251. मुञ्जस्य करोटि, शिर., यावत् तावदाश्रित सर्वमपि कथावस्तु नाटकत्वेन दर्शितमित्यर्थ. ।

253, सत्यं नाटकलक्षणम्, 'the quality of drama is good' (?) सर्वचिह्नानि, *Scil*, तैलपदस्य । Note how serious the omission of तैलपदस्य is. Before the second half add तथापि ।

254 नृप, *viz*, 'भोज' P1 and P2. Note the *Parasmaipada* of the root रम् as in the epics

259 Note the construction क्षारा वसते ।

260 Śrīmāla, also known as Bhillamāla, is identified with the madern Bhinmāl

261 अवन्ती *s a* Ujjain, the earlier capital of the Paramaras

263 Note the construction गुरोः सम प्रीति in the sence of गुरौ प्रीति ।

264 मुक्तम् 'gifted' आप्यते न वा ? = स्वीक्रियते न वा ?

265 Note आचख्यौ, for आचख्यौ and the epic form दधि । 'यदा अर्थ. प्राप्यते, तदा प्रत्युत्तर देयम्, इदानी किमु ?' इति गुरोः प्रश्नवचनम् । विमृश्येति – स्वीयमर्थमिति शेष ।

266. भूगोलं वर्तयित्वा for भूमौ प्रसारयित्वा । The manuscripts have only वर्तयित्वा not दर्शयित्वा ।

273 चारित्र लात्वा, 'by becoming a Jaina monk' चारित्र, 'the Five Charitras of the Rules of Conduct of the Jaina monks, *viz*. (i) *Sāmāyika-Charitra*, (ii) *Chhedopasthāpaniya-charitra*, (iii) *Parihāravisuddha-charitra* (iv) *Sūkshmasamparāya-charitra* (v) *Yathākhyāta-charitra* Note the Construction एक. भामनूणीकुरु ।

275 After this verse, add तदनन्तरं शोभन. आचार्यै. सह उज्जयिनीतो गतः, in order to understand the context clearly, Cf also *Prabandhachintāmani* (op. cit., p. 36, pp. 11–15)

277 This verse constitutes the contents of the letter lekha by the *Sangha* at Ujjayinī to the āchārya पुरोधस = धनपालस्य

278 वाचनाचार्य, *s a* वाचकाचार्य, a titele borne by some Jaina scholar-monks गीतार्थकोविद, 'one (*i e* a Jaina monk) who has sung (*i. e* mastered) his studies and hence has become a scholar'.

279. प्रतोलीदान, in the sense of प्रतोलीद्वारपिधान, Cf द्वारे चोद्घाटिते सति, in verse 282 below.

280. संस्तारक व्यधात्, 'made (his) bed' i. e., 'slept'.

283 This verse is an adaptation of a passage in the *Prabandhachintamani* (op. cit., p. 36, pp. 16-20).

584. अङ्गचिन्तार्थं, 'to attend the nature's call', Cf. कायचिन्ता, in prastāva III, verse 1.

285 गुरु, (i. e) the head of the *sangha* at Ujjayini. B[1] supplements:

शूद्रोपि शीलसंपन्नो गुणवान् ब्राह्मणो भवेत् ।
ब्राह्मणोपि क्रियाहीनः शूद्रापत्यसमो भवेत ॥

and एह्यागच्छ समं विश etc. i. e the verse quoted to supplement the verse 34 above. And it adds also चत्वारि खलु कर्माणि ।

286. The idea is this Śobhana first greeted the *sangha* and then, following the instruction of the *guru*, went his brother's house

287 चित्रशाला उपाश्रयत्वेन दत्ता इत्यर्थ ।

288 संसाराद्विमुक्त नास्त्रिक, संन्यासिनम् इत्यर्थ. । तेन् *viz*, 'शोभनेन' P[1] and P[3].

289 आधाकर्मिकदोष, 'sin resulting from आधाकर्मन्, or food specially prepared for the sake of a jaina *bhikshu*' The jaina *bhikshus* are prohibited from accepting such food

Cf. भजेन्मधुकरी वृत्तिं मुनिर्म्लेच्छकुलादपि ।
एकान्न नैव भुञ्जीत बृहस्पतिसमादपि ॥

in the same context in the *Prabandhachintamani* (op. cit, p 36, verse 85). गोचराय = भिक्षार्थं ।

291 श्राद्धी, 'a woman with belief (in jainism)' Note the very rare Ātmanepada form शुद्ध्यमानम् 'इद दधि अपि शुद्धयमानम् ?' इति गुरो प्रश्न । 'दिनत्रयसबन्धि इदं दधि' इति श्राविकया संप्रोक्तम् इत्यर्थ ।

The fourth foot is the final declaration of the *guru* and it probably means 'according the scriptures, it is not acceptable for me'.

292 प्रच्छनीय, in the sense of प्रष्टव्य. ।

293 B[1] supplements

पापान्निवारयति योजयते हितेषु
दोष च गूहति गुणान् प्रकटीकरोति ।
आपद्गतं च न जहाति ददाति लोके
सन्मित्रलक्षणमिदं प्रवदन्ति सन्त. ॥

294 श्राद्ध, 'a man with faith (in jainism)' विप्रतारकः = विशेषेण प्रतारक

295 वाचा प्रपाल्यते, used in the sense of वाचा (= वाक्) सम्यक् पाल्यताम् ।

296 To have a clear idea, we may have to add 'इत्युक्त्वा तर्पयानीतेन अलक्तकेन in between the two halves

298 चलमानान् – i e. चलत

299 सारसैः, 'by the elequent speakers (i e the Jain monks)' द्वादशव्रत, *viz*, the Five *Anuvratas*, the Three *Gunavratas*, and the Four *Sikshavratas*, prescribed by the Jain Law

303 मुक्त्वा = विना

304 महाकाल. = 'ईश्वर.' P[1] and [3] Mahākala is the famous god of Siva in Ujjayini.

305 B[1] supplements ·

न कोपो न मानो न माया न लोभो न हास्य न लास्यं न गीत न कान्ता ।
न वा यस्य शत्रुर्न पुत्रो न मित्र तमेक प्रपद्ये महादेवदेव ॥

306 ससारतारका = ससारात् तारका ।

307 This verse is found with some variations in the *Prabandhachintamani* (op cit. p 38, verse 61). विनानासया = नासिकया विना ।

310. तुरङ्गानतिवाह्य, 'by causing the horses to carry' i e. 'riding on the horses'.

311 भृतम् = जलै. सपूर्णम् । Note the compound पञ्चपदृमि ।

314 Before this verse, add : धनपाल उवाच । This verse with slight variation is found in one of the MSS of the *Prabandhachintamani* (op cit, p 39, verse 66). तडागमिषतो विद्यमाना एषा तव दानरूपा शाला, नाटकशालावत् सदैव रसवती प्रगुणा च आस्ताम्, यत्र मत्स्यादयो ढिङ्काादयश्च पात्राणि, नाटकपात्राणि सन्ति इत्यर्थं । ढिङ्क = ढेङ्क, 'a kind of bird' पुण्यम् etc : as a true Jaina, Dhanapāla doubts whether merit can be acquired by the excavation a tank

Cf. सत्य वप्रेषु शीत शशिकरधवल वारि पीत्वा प्रकाम व्युच्छिन्नाशेष तृष्णा प्रमुदितमनस प्राणिसार्था भवन्ति ।
शोष नीते जलौघे दिनकरकिरणैर्यान्त्यनन्ता विनाश तेनोदासीनभाव भजति मुनिगण कूपवप्रादिकार्ये ॥

(*Prabandhachintamani*—op cit, p 39, verse 65, *Prabhavakacharitra*—N S. Press, 1909—p 235-36, verse 187 In both the works the context is the same as here

316 "मम कीर्तनक, कीर्तिपद, तडाग दृष्ट्वा अय धनपाल दृष्टयापि न सुखायते" इति नृपो हृदये चुकोप इत्यर्थं ।

317. गुरुरूपे अस्मिन् धनपाले मम द्वेषी उपलक्षित, दुष्ट इत्यर्थ. । Or, originally गुरुरूपो मम ?

322 B[1] supplements ·

विद्या नाम नरस्य रूपमधिकं प्रच्छन्नगुप्तं धन विद्या भोगकरी यश सुखकरी विद्या गुरूणा गुरु ।
विद्या बन्धुजनो विदेशगमने विद्या परा देवता विद्या राजसु पूज्यते न हि धन विद्याविहीन पशु ॥

This verse attributed to Bhartrihari is found in the *Subhashitaratnabhandagara* (op. cit, p 30 cl 1, verse 15)

323 This verse is found in one of the MSS of the *Prabandhachintamani*. (op

cit., p 39, verse 67) and in the *Prabhāvakacharitra* (op. cit., p. 233, verse 143) in the same context.

331. केवलज्ञानवर्जिते पश्चिमकाले, 'In the later period devoid of the *Kevala-jnāna* or Omniscience'. The *ganadhara* Jambūsvāmi is said to be the last Jaina to reach the goal of *Kevala-jnāna*. After him, both the *Kevala-jnāna* and *Moksha* became unobtainable for men due to the degeneracy of the *Avasarpini*. पूर्वं मिथ्यात्वी, मिथ्याज्ञानवान् धनपाल इदानीं यथा प्रबुद्धः तथा न परः इत्यर्थः ।

332. सस्तारदीक्षा, 'a vow to lay down and not to get up' Here the idea appears that Dhanapāla took the *sallekhanā* vow or a vow of voluntarily submitting to death through starvation Cf. धनपाल ·······अनशनात्सौधर्मंगत, in one of the MSS of the *Prabandhachintāmani* (op. cit., p. 42, line 15) क्षामणक *s a* क्षामणा, 'begging pardon (during the time of fast) for one's past misbehaviour'.

II PRASTĀVA

1. विज्ञप्त, *i. e* विज्ञापितः ।

2 The first half of this verse constitutes the report by the *Pratihāra*, while the second half tells us what action was taken by Bhoja on getting the above information

Kalinga is a country roughly comprising the modern Orissa. न्यग्रोधाग्र: probably 'a guest house near the *nyagrodha* trees Note the position of अग्र in the compound.

3-4. These two verses make a *yugmaka*. शीर्षाणि, 'skulls'

5 कथ मूल्य विधीयते, विधातु शक्यते इति इयं वार्ता, हृदये विचार्या, विचारणीया इत्यर्थः । इद च भोजराजवचनम् ।

6. Before this verse add : वररुचिरुचे ।

7 'मूल्यकारणमधिकृत्य वक्तव्यम्' इति विज्ञप्तमित्यर्थ ।

8 दिव्यबन्धनात् छोटितानि, 'taken out of the excellent bag'. Cf. the prākritic छुट्ट ।

10 वक्त्रे = वक्त्रमार्गेण ।

11 सहस्रदशकम् *viz*, मूल्यम् ।

12 भग्नवराटिका, 'a broken cowrie'

16. वद्धापिक, 'an informer of good things'.

17 Note the synonyms in आशा-दिशि । पुहवि (Prakrit) = पृथिवी । But B[3] explains पुहविस्थान, as 'पैठाणपुरपट्टन' *i e* the modern Paithān on the northern bank of the Godāvari in the District of Aurangabad in the modern Mahārāshtra However it may be remembered that Paithān is known in the literature and in epigraphs only as *Pratishthāna Paitthāna, Patitthāna Paithāna* or *Potali*, and not as *Puhavisthāna*

18 कीर्तनक, 'praise' Cf the Prakritic कित्तण । स्वयवरः = स्वय भर्तृवरणयोग्यवयोविशेषः।

21 अवभाषिष्ट, for अवाभाषिष्ट ।

20-21 तत्कचातुर्यातु विनयाच्च रञ्जितः पुरोहितो हृष्टचित्त सन्, भूपस्याग्रे "तस्या गुणाः एकजिह्वया कथ वर्ण्यन्ते, छन्दोलङ्कारविदुरा सा 'साक्षात्सरस्वती' इति मन्ये" इत्यभाषिष्ट इत्यन्वय ।

24 Note the synonyms समस्तान्त· पुरी and रमणीगण ।

26 सिञ्चय, for सिञ्च ।

28 विना विद्यमानान् अस्मान् इत्यर्थः । Note the epic Ātmanepada form हसन्ते । स्म is not quite happy here

B[1] Supplements निर्दन्ता करटो हयो गतयुकश्चन्द्र विना शर्वरी–(The other three quarters are not given) It may be remembered that in verse 13 above, Bhoja is said to have been praised as scholar by learned men

29 चाणाक्य The usual form is चाणक्य। चतुरश्चाणाक्यम् = चाणाक्यचातुर्यम् i.e. चाणक्यस्येव चातुर्यम् ।

31 कूर्चेन अलिता = कूर्चाला, 'adorned with beard'. Dharmapāla also is said to have borne the title कूर्चालसरस्वती, 'Sarasvatī in the masculine form' conferred on him by Muñja (See *Prabhāvakacharita*—op cit p. 241, verse 271) Cf also *Tilakamañjari*—N S P, Bombay 1938—p 7 verse 53

33 धर्मपरीक्षिषु = परीक्षकेषु । With slight variation this verse is found in the *Bhojaprabandha* (op cit. v 181)

34 वररुचिमिश्रः a *Tritiyā-Tatpurusha*

36 गुरु = बलीयान् । Note the localism in the expression एषा वार्ता कथनीया ।

37. जने, जनस्य, सहज , स्वभाव एव भण्डन स्तूयते, मण्डनत्वेन स्तूयते, न उपाधि इत्यर्थः ।

42 पञ्चप्रकार, i. e those mentioned in the first half of the verse

43 आरात्रिक, 'a ceremony in which आरात्रिक, otherwise known in local dialects as आरति (i e a light burning by means of ghee) is waved before the deity'.

45 गरिमा = गौरवम्, 'importance'.

46 पारम्पर्यम् = नैरन्तर्यम् (?) । पारम्पर्यं न हि ज्ञातम् · Vararuchi appears to mean that he did not know whether the cat would act always Cf Bhoja's answer सदैवैषा प्रकरोति, in the next verse

47. अन्या मार्जारिका अनया समा न भवति इत्यर्थ. ।

48-49 प्रातः एक मूषकमग्रहीत्, तत अयं पण्डित. देवार्चावसरे भूपसमीपे गत इत्यन्वयः ।

53 पूज्य = 'महान्' P[1] and P[3]

54 भुक्त्वा, for भुञ्जन् ।

55 याथाम् i e याभायाम् । It is to be noted that a person travelling from Lankā to Godāvri cannot be met with at Dhārā

57. वलमानौ, from the root वल्, 'to return'

57-58 'तौ गतौ' इति प्रजापतिः अवक्, ततः, '(यदा) वलमानौ (पुनः दृश्येते) तदा अस्माक (निकटे) कथनीयम्' इति शिक्षा दत्त्वा इत्यन्वय. । प्रजापतिः = 'कुम्भकार.' P[1] The words पतङ्गी and पतङ्गिका (verse 60 below), though ordinarily mean 'flying ant', appears to be used to mean here 'horse flying by means of mechine' Cf the word पतङ्ग meaning 'horse', and also अस्याकाशस्थित सैन्यम् in verse 67 below

60 Note the word स्फुरति (from the root स्फुर, 'to shine') used as an adjective of darkness Cf, तम प्रभा, in note on Prastāva I, verse 137

61 चङ्ग and झात्कार are imitative words.

63 अदग्धस्वर्णकार्येण = अत्युत्कृष्टस्वर्णानयनरूपकार्यार्थम्(?) । प्रस्थानके स्थित 'is on his march'

65 Note the form जल्पतु: for अजल्पतु: । महत्यपि कष्टे, 'inspite of great difficulties'

70 अर्जुनम् = 'स्वर्णम् P[1] and P[3].

71. ता = इष्टका ।

72 प्रेष्यन्ते, i e प्रेष्यन्ताम् ।

74. चौरे इव, चौरवत् ।

75 प्रगे, 'in the morning' विज्ञप्त i e विज्ञापितः ।

76 दानी = दाता । मानेश्वरः = मानवता मुख्य ।

77. Note the gender of यज्ञम् ।

78. स्तोके अर्थे (प्रेषिते सति), न (किंचित्) विरुद्धयने, न हीयते, इत्यर्थः ।

79 This verse occurs in the *Dvātrims'atputtalikā (upākhyāna 18)* and twice in the *Panchatantra* (op cit , p 6, verse 19, and p 191, verse 29) स्वल्पाद्भूरिरक्षणम् = स्वल्पमपेक्ष्य परित्यज्य वा भूरिवस्तुनो रक्षणम् ।

80 तै = विभीषणस्य प्रधानै. ।

81. ढौकिताः, 'were offered'

83. विमुक्तकाः, 'were sent'.

84 उपाङ्गचक्रवर्ती, 'a master of state craft'. बंधः = बिरुदम् ।

85 Note the localism, in the use of the word दण्ड to mean "the amount paid as a fine of tribute"

88. मेदिनीचारिण = मेदिन्यामेव चारिणः ।

89 रङ्ग, 'divertion', भूमिस्थोपि देवराजवत्, इत्यर्थ. ।

III PRASTĀVA

1. कायचिन्ता, s a अङ्गचिन्ता, in prastāva I, verse 285.

2 राजप्राहरिकान् नृपान्, 'the chiefs, working as *Prāharikas* of Bhoja.'

4. अन्त. हृष्टः सन् इत्यर्थ । रमा, 'wealth'.

5. यः वररुचि आस्ते स प्रगे, प्रात , आगन्ता, आगमिष्यति, स एव न अपरः इमा वार्ताम् अधिकृत्य प्रष्टव्यः इत्यर्थ. ।

8. सीमाला = सीमान्ता ।

9 भट्ट, 'hereditary panegerist'.

11. इत = गत, i e आगत ।

13. यावत्पृच्छति भूपाल., 'scarcely when the king asks'. कारणम् = चिन्ताकारणम् ।

15 धनदेव, i e कुबेरतुल्य ।

16 कथयिष्यति = उत्तरयिष्यति ।

18. परिच्छद, 'retinue'

19 बान्धव, 'brother'.

22. निर्गमाद्दक्षिणे भुजे, 'on the rightern side from the exit (of the *gopura*).

24. उर्ध्वं स्थित, 'was standing' cf ऊर्ध्वतः स्थिता (*prastava* IV, V. 577)

26. मानसमानपूर्वं चोपविष्ट, for °पूर्वं चोपवेशित ।

27. अनुक्तापि ज्ञापिता सती उदन्त कथयिष्यामि इत्यर्थ ।

28 मदेहवार्ताम् = मदेहविषयिणी, सदेहविनाशिनीं, वा वार्ताम् ।

31 कुम्भारी (Prakrit) = कुम्भकारी ।

33. पाल्युपरिष्टात्, 'on (i e near) the bank

34 गम्यते, for गम्यताम् ।

36. भवपूर्वं, i e पूर्वभव ।

38. नाभिनन्दन, 'Rishabha'

40 यानना,

41 त्वकम् = त्वम्

42. मदेह कथयामि ~ मदेहविषयमविकृत्य कथयामि इत्यर्थ ।

44. पञ्चज्ञान, s a *Panchabhijnas viz*, (i) *Divyachakshus*, (ii) *Divyasrotra*, (iii) *Parachittajnana*, (iv) *Purva-nivas-anusmriti*, and (v) *Riddhi*. Or पञ्चज्ञान = पञ्चमज्ञान, ' niscience'

45 घन, ry much'

50. एकचित्त स्थिरो भूत्वा शृणु इत्यन्वय

51 मरुस्थल, 'Desert-land', s a Marumandala or Marwar Satyapura may be ide ied with the modern Sanchor in the above region राजपुः, i e Rajput, Dharana is ne name of the Rajput

54 कियद्भिर्दिवसै, i e, कियत्सु दिवसेषु गतेषु ।

56. पुलिन्द्राणाम् = पुलिन्दानाम् । The term *pulinda*, though first applied to the aborigins of the Vindhya mountain, later used to denote the aborignes in general B[1] supplements

पितुर्वंशगता भूमिर्निर्धनापि सुखावहा । सा च स्वर्णमयी लङ्का न मे लक्ष्मण रोचते ॥

57 अभोज्य कृत्वा = उपोष्य, cf. verse 63 below

58–59. सामक, साम = 'धान्य' P[1] and P[3], It is a kind of millet called in Sanskrit *syamaka* अग्रपक्वशिरोग्रहात्, 'due to the plucking of the first ripened heads (of the *syamaka* plants)'.

60. तानि, 'the heads of the *syāmāka* Note the localism in तापे मुक्त्वा । अतिपाचनात् = सम्यक्पाचनादनन्तरम् । तापे मुक्त्वा पाक, अतिपाचनादनन्तर परिवेषण च अकरोत् इत्यन्वय. ।

61 भाजने *i e* अन्नस्य भाजनसमीपे ।

62 कदन्नम्, 'rude food' षड्भागेनेत्यादि–षड्भागेन परिच्छिद्य, अधिकप्रमाण यथा स्यात् तथा परिवेषितमित्यर्थ । भग्नी = भगिनी ।

64 तत् = तथा (एव) ।

65. धर्मलाभरूपाशिषमित्यर्थ. ।

66 This verse appears to be a quotation प्राप्यन्ते' *viz*, 'पूर्वोक्ता' P1 and P3.

67 Before this *(verse)* add देवराज उवाच

68. भावत, 'with devotion'

69. प्रासुक, 'pure', Cf Prastāva IV, verse 172,

75 स्वभावेन, 'on her own accord'

77 अहम् = 'सारङ्ग' P1 and P3 Note the repetition of अहम्

79 शूलोदितम्, *i e*, शूलवेदनातुल्यम् उदितम् । हुकारात् इत्यादि – तत्क्षणे एव मुनिः हुकृत्वा चारण इव आकाशे गत इत्यर्थ ।

81. वल्लभाः = प्रिया

86 भक्तपानादिविषया त्वच्चिन्ता अतःपर मम अधीना अस्तु इत्यर्थ ।

87. तत्र = 'जिनालये' P1 and P3

88 Note the Passive पाल्यमानः and लाल्यमान used for the Active पालयान and लालयान respectively पूर्व, पूर्वस्मिन् काले, अर्पिता प्रदत्ता श्रिय राज्यादि धनसंपदः यया ताम् पूर्वार्पितश्रियम् ।

91 धूर्तित 'was cheated' Cf the Prakritic धुत्तारिअ, and धुत्तिअ ।

92. खरारोपात्, *i e* रोपेण । तलारक्षः same as तलवर (of the inscriptions), meaning 'city-guard'

93. निरर्थकम् मद्वाचकं न भवेदित्यर्थ ।

95 क्रियत्स्वहस्सु गतेषु इत्यर्थः ।

98. काया = काय ।

99. नागरिक्या, for नागरिकया ।

100 नैष्फल्यमिति, अर्थात् तेषा गुणानाम् ।

101 घन, 'many' or 'great'

103. प्रस्ताव, 'opportunity'

104. काश्मीरमण्डल, same as the modern Kashmir

105. खाद्यफल, 'eatable (fruits)

106 Note the synonyms अहन् and दिवस ।

107 Note वत् and यथा used side by side

108. गुफा = गुहा । कैटके, 'in the rear'

109 वारितोपि न निवर्तते इत्यर्थः ।

110 विश्रामणा = विश्रामजननीम् ।

111. कियत्स्वपि दिनेषु गतेषु इत्यर्थः ।

113. मुद्रा गृहाण, 'receive the badge' It is obviously to show that he was the student of the *yogin* न अन्यथा–अन्यथा विद्याग्रहण न भविष्यति इत्यर्थ.

117 इदम् = परकाय-प्रवेशरूपमिदम् । परावर्त for परावृत्ति ।

118 Before this verse, add धूर्त ऊचे ।

119 स = 'धूर्त' P[1] and P[3]

120 सुन्दरम् = शोभनम्, 'good'. क्रीडद्भि *viz*, चतुरङ्गादिक्रीडा कुर्वद्भिरपि । राजा, *i. e*, तादृशक्रीडासु उपयुज्यमानो नृपत्वेनाभिमतः पुत्तलिकादिविशेष । क्रीडद्भी रक्ष्यते राजा, etc 'because the king is the visible god, (even) the piece called king in the chess etc - is saved by the chess-players etc, (with all efforts)

121 The word यथा goes with the next varse

122 The first half is found in the *Panchatantra* (*op cit*, p 231, verse 80) लुञ्चापित = लुञ्चयित, in the sense of लुञ्चित, and मुण्डापित = मुण्डयित, in the sense of मुण्डित ।

121-22 Here the allusion is to Vikramāditya's famous legend in which the king in the form of a parrot is described to have taken revenge on a harlot

123 स = 'धूर्त' P[1] and P[3], परीवृत, as in Prastāva I, verse 9

129. Note the *Ātmanepada* गच्छते । पृच्छित, for पृष्ट. ।

131 अनुवादादि : अर्थात् खगमाना, पक्षिणाम्, भाषाया अनुवादादि ।

134 एतत्सत्यतर वच for एतत्सत्य वचो यदि ।

135. स्तोकतरा वार्ता, 'very simple matter' परम् = परन्तु । तिष्ठ, 'wait' In one of the legends of Vikrama, the same details of date are found as being given to the hero by an avaricious *yogin* who had planned to kill the king in a sacrifice

139. विश्वसेन्न च योगिष्य for न विश्वसेद्योगिनश्च । घनम् in the sense of, दीर्घम् । Cf न विष भक्षयेत् प्राज्ञो न क्रीडेत् पन्नगै सह । न वि(वि ?)श्वसेद्योगिना वृन्द वह्निद्वेष न कारयेत् ॥ (*Dvātrimś'atputtalikā, Upākhyāna* 1 and 31)

146 भूस्पृशाम्, 'of persons' सङ्केत पूरयेद्यस्तु etc, cf verse 161 below and note on Prastāva IV, verse 598

147. उपस्करम् *i. e*, क्रीडोपस्करम् ।

151. स्वहस्तेन हत्वा निर्जीविते कृते शुकदेहे 'जीवित सचारयस्व' 'स्वजीवित सचारय' इति वा नृपस्य, नृप प्रति, योगिना ऊचे इत्यन्वय ।

152. साधका, for साध्या कथित । कार्यम् कर्तव्यतयोपदिष्टमित्यर्थ ।

153 योगिनापि स्वजीवो भूपदेहे द्रुत नियोजित इत्यर्थ ।

154 Note the irregular *sandhi* in गतोङ्गीय, for the sake of metre

162 सश्रृङ्गार, 'dressed elegantly'.

IV PRASTAVA

1. नृपादेशे for नृपादेशेन । द्रामम् *i e* द्रम्मम् ।

2 शोजजीव – a *Bahuvrihi* compound Chandrāvatīpura is probably the modern Chanderi near Lalitpur in Central India.

5. कथम्, 'why ?'.

7. Before this verse add शुक ऊचे ।

8. मे शिक्षा कुरुत = मया कर्तव्यत्वेन शिक्ष्यमाणामुपदिश्यमानामनुतिष्ठत ।

11 आवाभ्यां गम्यते *i. e.* आवां गमिष्यावः । पुलिन्द्र = पुलिन्द ।

13. This verse appears to be a quotation. राजते = विराजते । राजते = रजतमये ।

17. This verse attributed to Mayūra is found in the *Subhāshitāvali* (op cit., verse 2513).

19. शुकवाक्ये प्रमाणतां कृत्वा 'कीरमूल्यं समादिश' इति भूपाल पुन पुन वदति स्म इत्यर्थः ।

20. घनम्, 'great amount'

21. शुक स्वपार्श्वस्थः कृत्वा रक्ष्यते इत्यर्थं ।

24. कियद्भिस्तु दिनैः *i. e.* कियद्दिनानन्तरम् । वनेत्यादि–बहुदिनसाध्यायाः वनक्रीडाया अर्थे हे स्वामिन् ! गम्यताम् इत्यर्थः ।

25. शशिप्रभा, *i. e.* 'पट्टराज्ञी' P1 and P3.

26 पुरी, *i e*, अन्त पुरी ।

27 सामुद्रिकीम् (°द्रिकाम्) = 'शरीरलक्षणाम्,' P1 and P3, *i. e.* शरीरस्य लक्षणानि ।

29 मक्षिका मधुवृन्दे इव इत्यर्थः ।

31. Note गत्या and गामिन्या ।

36 'सा पट्टराज्ञी' इति समादिशेत्यर्थः ।

49 त्वत्समाना त्वम् cf. मत्समाना, and त्वत्समाना in verses 45 and 47 above.

50. सपत्निका. for सपत्न्य, cf the Prakritic सवत्तिया । मन्ये, *scil*, 'अहम्' P1 and P3.

52. आभोग for आभोग, 'enjoying'

54. आह = पप्रच्छ । स्थित्वा = तूष्णीं स्थित्वा ।

54. विरुद्धम् = विपरीतम् ।

57. ताम्, *viz.*, 'दासीम्' P1 and P3 गृहीत्वेत्यादि – तां सखीं स्वसमीपे गृहीत्वा त्वं राज्ञी-प्रसादहेतवे "किं रक्षसि, तिर्यञ्च ज्ञानवर्जिता" इति वद इति नृप प्राह इत्यर्थः ।

59. भूपं कारय भोजनम् *i e* भूपं भोजय ।

60. कुत्सितम् आग्रहम् = कदाग्रहम् ।

62 आलापान् = 'वचनान्' (*i e* वचनानि) P1 and P3.

63 विवेकिनि, P1 and P3 explain this word as हे विवेकिनि । It may also be taken as an adjective of हृदये । The usual reading of the verses supplemented by B3 is

गतप्राया रात्रि कृशतनु शशी शीर्यत इव, प्रदीपोय निद्रावशमुपगतो घूर्णत इव ।
प्रणामान्तो मानस्त्यजसि न तथापि क्रुधमहो ! कुचप्रत्यासत्त्या हृदयमपि ते चण्डि ! कठिनम् ॥

[Vallabha attributes this verse to Bānabhatta (*Subhāshitāvali op cit.* verse 1612)]

सन्त्येवात्र गृहे गृहे युवतयस्ता. पृच्छ गत्वाधुना, प्रेयास प्रणमन्ति किं तव पुनर्दासो यथा वर्तते ।
आत्मद्रोहिणि ! दुर्जनप्रलपित कर्णे वृथा मा कृथाश्छिन्नस्नेहरसा भवन्ति पुरुषा दु खानुवर्त्या यत ॥

नि श्वासा वदनं दहन्ति हृदय निर्मूलमुन्मथ्यते, निद्रा नैति न दृश्यते प्रियमुखं नक्तंदिव रुद्यते ।
अङ्ग शोषमुपैति पादपतित प्रेमास्तदोपेक्षित, सख्य ! क गुणमाकलय्य दयिते मान वय कारिता. ॥

Both the verses are found in the *Amarusataka* (verses 91 and 92),

65. चित्ते कोपम् for चित्तास्कोपम् । Note the *Atmanepada* form त्यजस्व, for metre

66. कुग्रहात् = कदाग्रहात् ।

68. जन्मेजयः = जनमेजय । Note the elision of one syllable for metre Cf Prastava I, verse 8. विभु = 'स्वामी' P1 and P3.

69. गते काले कियत्यपि, 'for some time',

72. पाथोधौ = 'समुद्रे' P1 and P3 लङ्कातो विषमक्षितौ, 'in a place more inaccessible than Lankā'

73. देवताभ्य प्रतीकार, अपकार विना ते, कवचा , नहि तुष्यन्ति इत्यर्थ ।

77. प्रमाणीकृ, 'to respect' Note the position of the indiclinable समम् in the compound

78. वैमानिका = देवा ।

79. सुरप्रभोः = 'इन्द्रस्य' P1 and P3

80 ऐरावणे = ऐरावते । मेले सति = मेलनसमये ।

81 ही = हि ।

87. जीनशाला 'Saddle filed on the back of a horse'. भल्लूकभीषणे = भल्लूकानामिव भीषणे ।

88. गुण = 'चापगुण' P1 and P3.

68–93 The 39th minor *parvan* of the *Mahābhārata*, called the *Nivātaka-vachayuddhaparvan* tells us how Arjuna, at the instance of Indra vanquished the Nivātakavachas, a tribe of *Asuras* who were unconquerable even for Indra and whose dwelling place was in the heart of the ocean.

94 मध्यतोगृहम् *i. e* मध्येगृहम् ।

97. हरि = 'इन्द्र' P1 and P3

98. देवानामपि आशा, इच्छा, यस्मिंस्तत्, देवाशं, देवानामपि कामनीयमित्यर्थ । Or originally देवानाम् ।

99 महिषी = 'पट्टराज्ञी' P1 and P3.

101. प्रियापरिजनं –प्रियाप्यै परिजनैरित्यर्थ । Note the word समम् and its antecedent Instrumental, usually found in the description of संयोग here used for वियोग ।

102 न दीयते = न दीयताम् । दत्तो मया etc –अन्यथा, यदि मया वस्त्रादि न दीयते, तदा मया (वरो) दत्तो न स्यात् इत्यर्थं । अथवा, तृतीय पाद इन्द्राणीवाक्यात्मकः, मया दत्त वाग अन्यथा (*i e* मृषा) न स्यात् इत्यर्थ ।

103 नित्य तिष्ठन्ति चेत् तर्हि वरमित्यर्थ ।

104 उत्सवै सह प्रविष्ट इत्यर्थ. ।

105 सभामुपविष्ट for सभायामुपविष्ट ।

106. आलापितवान् स्त्रिय i e स्त्रीभि. सहालापितवान् ।

107 मनोरमा, i e 'जन्मेजयस्य राज्ञी' P1 and P3.

109 देवदूष्यम्, 'the heavenly garment' Cf the Prakritic दूस and देवदूस ।

111. राज्ञी आत्मनि ऊचे इति भाव । प्रिय = 'भर्ता' P1 and P3

113 प्राघूर्णिका. 'guests' Cf the Prakritic पाहुणिअ, पाहुणग in the same sense.

114. चतुर्धाशन, viz., भक्ष्य, भोज्य, लेह्य, and चोष्य । गभस्ति = 'सूर्य.' P1 and P3

116. Note the word प्रावृत, used in connection with a jewel. Cf verse 109 above,

117. दानेन प्रेषिता, obviously in the sense of दानानन्तर प्रेषिता. । सुखग्राही = सुखी ।

119 Add राज्ञ्यूचे and राजोचे, respectively at the beginnings of the first and the second halves of this verse प्रच्छनीया, for प्रष्टव्या । वार्ता = विषय । ममापि = मत्सकाशादपि ।

120 विधीयते i e. विधीयताम्, तद्दोहदपूरणायेति शेष. ।

121. मारिवाक् = मारणवार्ता ।

122. घातनीया for हन्तव्या ।

124. न अन्यथा दर्शनै नवै, 'not by new instructions (intended to satisfy me) in a different way' (?)

125 प्रवर्त्तित, for प्रवृत्त । लङ्घनम्, 'fasting'

126 कियद्दिनै', for कियद्दिनानन्तरम् ।

127. बुद्धिप्रपञ्च, various tricks' ग्रहीतव्य, 'to be brought round'.

128 लङ्घते, 'abstains from food'

132. सा (in the fourth foot) = 'वापी' P1.

133 दीनाना दु.स्थिताना च दानानि इत्यर्थ ।

136 शोधिता, 'was searched'

68-136 The *Kathāsaritsāgara (Taranga 9)* tells us the following story: Once Janamejaya's son Śatānika fought in the side of the gods against the demons and died Indra invited Śatānika's son Sahasrānika to the heaven Being cursed by Tilottamā there, the prince lost his wife, who was fond of having a bath in a blood-tank in the same way as Rājavallabha narrates. But Sahasrānika got her back after fourteen years

140 बाढ प(ख)चयति स्व य:, 'One who too adamantly bindes oneself to cause' (?)

141 परिणीता वा, कौमारी वा, i e अपरिणीता वा, इति वृत्तान्तमित्यर्थ । Cf कुमार्यथापि किं त्वकम् ? (verse 399 below), a question of the parrot put to Pushpāvatī

145 P1 and P3 explain शेनिका विक्रमेण as शेनिका नाम्नी, विक्रमेण राज्ञा The name of this heroine is given also as Sechānī in the succeeding verses *viz*, 155 etc This story is actually found among the legends of Vikrama with some variations, *e g* doves, play the part of the *sechānakas*

147 Vārunapattana may be identical with the place Varunatīrtha or Śalilarājatīrtha on the mouth of the Indus, mentioned in the *Mahābhārata*

149 कियद्वर्षे अपवर्गे तृतीया ।

150 सताप तन्वती = 'सतापकर्त्री' P1 and P3

156. जिग्ये Passive past perfect Singular of the root जि, 'to conquer'.

157 The correct reading of the verses supplemented by B3 is

शशिनि खलु कलङ्कः कण्टकः पद्मनाले, उदधिजलमपेयं पण्डिते निर्धनत्वम् ।
युवतिकुचनिपातः पक्वता केशजाले, धनिषु च कृपणत्वं रत्नदोषः कृतान्तः ॥

चन्द्रे लाञ्छनता हिमं हिमगिरौ क्षारं जलं सागरे, शुद्धे चन्दनपादपे विषधरा पद्मे स्थिता कण्टकाः ।
स्त्रीरत्ने हि जरा कुचेषु पतितं वृद्धस्य दारिद्रयता, – – – सहितं दैवादिदं निर्मितम् ॥

[The first of these two verses of an unknown author is found in the *Subhashitavali* (*op cit*, verse 3149) with some variations]

162. आवर्जिता, *Scil*, 'राजपुरुषैः' P1 and P3

164 राजपुत्रा "warriors"

165 गता, wrong for सदा(?)

166 अन्यदा = एकदा । रूपचन्द्र *i e* 'राजा' P1 भवाम् = सबद्धाम् ।

167 निष्परिच्छदः = एकाकी । दत्ता यवनिकान्तरे = यवन्यन्तरतः स्थापिता ।

168 पक्षोभयविशुद्धा = मातृपक्षे पितृपक्षे च परिशुद्धा ।

170. Note श्रूयताम्, and शृणु, in the same half of the verse Is the modern Badariksrama intended by बदरी नामकं वनम् ?

172 प्रासुक, 'pure'

173 दीयते, for दास्यते ।

174 कियद्भिस्तु दिनैः, *i e* कियद्दिनैरनन्तरम् ।

175. समागत, *Scil*, 'दावानल' P1 and P3 Note उपस्थित, सप्राप्त and समागत in the same verse

176 पर्यन्त, places near by"

177 जले, for जलाय ।

178 आत्मजेन स्नेह, *i e*. आत्मजे स्नेह ।

179. मर्त्यानाम् = पुसाम् ।

180. जन्म प्राप्य सजाता इत्यर्थ ।

182 पुत्री, *i e* 'सेचानिका' P1 and P3

183. चरै = चारै । Note the gender of वृत्तान्तः ।

184 विक्रम, *i e* 'राजा' P1 and P3.

185 वागल = वागर (?) 'a scholar' or 'a brave man'. क्रीडक, 'player'. गौडदेश, probably denotes the Eastern India घना 'many', It may be noted that the expressions वागलक्रीडकादय (or °क्रीडनादिका) and सुक्रीडावादिका (or °क्रीडवादिका) are of doubtful meaning, though they are obviously used to refer to magicians and players, as the story shows

186 वह्निवेताल = अग्निवेताल etc The legend of Vikrama tells us that the hero went out with his minister Bhatti and Vetala, called Agnivetala (i e a ghost, obeying his orders)

187. गरिमान्वित सन् प्रस्थित इत्यर्थ । Note अभिधान and नाम in the same half. P1 and P3 explain the second half as 'विक्रमभूपेन स्वनामान्तर चक्रे अत्र ।

188. समायान्ति, for सवसन्ति or समातिष्ठन्ति ।

189 विदित etc, 'was well known even in those places which were far removed from (his) way'

190 कनी = 'कन्या' P1 and P3.

193 सुस्वराः = सुस्वरगानशीला । सरसा = सरसालापिन सरसकविताकर्तारो वा । मन्ये, *scil*, अहम् (i e the author)

194. सन्नह्य = 'सन्नाह(= कवच)परिधाय' P1 and P3. Note शस्त्रपाणिस्थ, evidently used in the sense of पाणिस्थशस्त्रः । Cf. कण्ठपादेस्थ, in the sense of पादेस्थकण्ठ, in Prastāva I, verse 140

197 वाचम् *i e*, अहं ते प्रार्थना पूरयिष्यामि इति प्रतिज्ञावाचम् ।

199. धार्यते, 'is preserved' or is kept'

201. शिक्षा, 'advice'.

206 कबन्ध = 'धड' P1 and P3

208 नमस्कृतम् for नमस्कृतम् ।

209. तया, *viz*, 'प्रियया' P1 and P3. काष्ठानीति–अग्निप्रवेशार्थं काष्ठानि मेर्पयेति भाव (Cf verse 212 below and note on Prastāva I, verse 130) नारिणामित्यादि सामान्यतो नारीणा विशेषत कुलस्त्रियामित्यर्थ ।

210 मृतेपि, भर्तरि मृतेपि इत्यर्थ ।

211 तव, etc, 'O lord' is there anything called good conduct in your land ?'

212 काष्ठावरोहणे इत्यादि – चिताकाष्ठारोहणसमये बन्धुभि "तिष्ठ तिष्ठ" इति वच उच्यत इत्यर्थ ।

213. अकारापयत्, for अकारयत् ।

214. युग्मस्नान It is believed that two baths are necessary to get oneself purified of the *savāsaucha* or the impurity caused' by being associated in the obsequies. ना = नर. ।

216. सत्पुरुषैः पूर्वोक्त वच न अन्यथा भवतीत्यर्थ ।

217. This verse appears to be a quotation. All MSS read 'स्त्री' only । दुर्गत = 'दरिद्र' P1.

221 कैवार = 'नृत्यम्' P1 and P3. नरप = 'नृप' P1 and P3 घनम्, '(of) great amount'

222 नृपतेर्लोक = राजपुरुषा । समद, 'great joy'

192–222 A story of a magician similar to this is found among the legends of Vikrama (*Dvātrims'atputtalikā, Upākhyāna 30*)

224 तिलक, 'caste mork'

225 ज्ञाता = 'ज्ञातासि' P1 and P3.

226. प्ररूपितम् = उक्तम् । प्रत्यय = परिनिष्ठित ज्ञानम् 'confidence' or 'clear-understanding' वहे, *Scil.*, 'अहम्' P1 and P3

227. The word प्रत्यय, appears to used in the sense of उद्देश्य, 'motive' in the first three instances. अहते = 'दानस्य' P1 and P3 प्रत्ययस्तथा प्रत्यय, सम्यक् ज्ञानं, तथा, प्रत्यय, उद्देश्यम्, इत्यर्थ ।

228 लग्न, 'the moment counted from the sun's rise'

230 ज्योति = ज्योतिषिक । सभा सर्वा = 'सभालोका' P[1] and 'सर्वा लोका' P[3]

231 विनिर्गत, *i e* आगत । लग्न', 'began'

233 लग्न, 'clung'

235. भूम्य, for भूमय, 'stories' महाजल, 'great floods'

237 महारजन् ! for महारज ! । इति, 'in the following manner'

248 The verse is not fully given, obviously because it was very well known to the copyists The full verse, found in the *Panchatantra* (op cit, Tantra II p. 130, verse 180) runs as follows

सपदि यस्य न हर्षो, विपदि विषादो रणे च धीरत्वम् ।
तं त्रिभुवनतिलकं, जनयति जननी सुतं विरलम् ॥

242. कैवारम् = 'नृत्यम्' P[1] and P[3]

243. 'कलाविज्ञ अयम्' इति राज्ञा ज्ञातमित्यर्थः ।

245 कौतुकी, 'one causing admiration' i e 'one who is admired', or 'a jester'.

252 सशृङ्गार, 'dressed elegantly' सुखासन, 'a palanquin'.

253. डाङ्गिकै for द्राङ्गिकै । द्रङ्गे रक्षास्थाने अधिकृता, द्राङ्गिका, 'officers employed in watch station' or 'police-men'

254 नो नृजेन्, 'won't do'

256 नरो रूपेण, correctly नररूपेण । तथापि इत्यादि कौतुकदर्शनाकाङ्क्षी स्त्रीजन पुवेषधारी सन् पश्यति इत्यर्थः ।

257 स, *viz*, सेचानक ।

258 पृच्छते, in the sense of पप्रच्छ ।

260 यदृच्छया, in the sense of यथेच्छम् ।

261 गर्भसंभव = गर्भोत्पत्ति ।

266. कन्यका, *viz*, 'मेचानिका' P[1] and P[3] निराश्चर्यं कूटम्, 'the most wonderful lie'

266 पूर्वभवप्रिय, *i e* 'सेचानकभर्ता' P[1] and P[3] After this verse add इति सन्तुष्ट ।

268 cf the *Panchatantra* (op cit) Tantra II, p 170, verse 209 which runs as follows

कुलं च शीलं च सनाथता च, विद्या च वित्तं च वपुर्वयश्च ।
एतान् गुणान् सप्त विचिन्त्य देया, कन्या बुधैः शेषमचिन्तनीयम् ॥

269 सेचान, *i e* 'पुमान्' P[1] and P[3],

273. रजेन, for रजसा ।

275. The second half repeats what is related in the first half

276 प्राघूर्ण = प्राघूर्णिक, 'a guest' धूर्ती = धूर्ता । धूर्तित = धूर्तं कृत. ।

277. One expects the second quarter to be रूपचन्द्रनृपेण हि ।

278. The usual reading of the verse supplemented by B[3] is –

ददाति प्रतिगृह्णाति गुह्यमाख्याति पृच्छति ।
भुङ्क्ते भोजयते चैव षड्विधं प्रीतिलक्षणम् ॥

Cf the *Panchatantra*, (op cit, p 104, verse 51 and p 186, verse 13), and *Dvātrimsatputtalikā* (*upākhyāna* 3 and 19)

279 पञ्चामृत, *viz*, मधु, क्षीर, पयस्, दधि and घृत ।

280 गजवाजिसुवर्णाद्या (मदीया यदि दत्ता, ते) तव मन्दिरे (विद्यमानाना) पादार्घा (एव भवेयु) इत्यर्थ । तव, *i e* 'तव परम्' P1, तवैवेत्यर्थ ।

281. एतद्वचनमाकर्ण्य, *Scil* 'मन्त्रिमुखात्' P1 and P3.

282 मण्डपम् = विवाहमण्डपम् ।

283 The word *karamochana* literally means 'releasing of the hand (of the bride by the bridgroom)' but figuratively 'the end of the marriage ceremony' Cf verses 429 and 498 below and also

मुमोच स कृतोद्वाह कराद्वत्सेश्वरो वधूम् ।
ततस्तथा ददौ तस्मै रत्नानि मगधाधिप ।

Kathāsaritsāgara (op cit, p 54 verses 82-83) जामातृकरमोचने for जामात्रे करमोचने ।

284 वीवाह् = विवाह् ।

285 सेचानिका, *i e* 'चन्द्रसेनस्य पुत्री' P1.

286. Note the localism in the expression उद्यमोपरि in the sense of उद्यमे, *i e* उद्यमविषये ।

289. शकुनजाघेया, wrong for °जाह्येषा ? But B3 explains the expression as 'शुकुन-जंघ उपरि' ।

292 Daśapura is usually identified with the modern Mandasor in Malwa

293 पितृमातृभ्याम् for मातापितृभ्याम् । बालत्वे, for बाल्ये वयसि ।

297 'अस्य पित्रा विवाहमधिकृत्य वार्तापि न कथ्यते' इति वदन्तो हसन्ति इत्यर्थः ।

299. सप्रदायेन सयुतः, 'one who follows the custom' Cf सप्रदायेन संयुता, in Prastāva V, verse 129 बामशायीत्यादि–यत्र श्रेष्ठी वामशायी स्थित, तत्र नापित संप्रदायेन सयुक्तः सन् आगत इत्यन्वय ।

303 कस्य चाप्यन्तिकात् इत्यर्थ ।

304. निकट ह्यस्ति चात्मन —In Malwa there appears to be no Virāṭanagara near Mandasor i e Dasapura, the home town of the śrashthin The famous Virāṭana-gara of the *Mahābhārata* is identified with Bairat in the former Jaipur State

306 स्वरूपम् = वस्तुस्थितिम् ।

308. देव्या = देवी, (just as कन्या = कनी). The meaning of this word is rather doubtful It is this *devi* that appears to be referred to as *sakuna* in verses 315, 316, 338 etc, below So *devyā* may be same as the *sakunadevatā* or a goddess presiding over omens (Cf the expression मात ! in verse 312 below) Again here the goddess appears to be supposed to make sound thrice at the left hand side of a person (denoting good omenf or him) throug the mouth of *sakunā*, or 'a house-lizard' whose sound is often similar to that of a sparrow (Cf verse 311 below). ग्रामान्तरे तदा यामि, अन्यं ग्रामं, अर्थात् श्वशुरग्रामं, तदा गच्छामि इत्यर्थ । व्याघुटिष्ये, for व्याघुटिष्यामि, or व्याघोटिष्ये, '(I) will come back'.

309. वूता, for उक्तवती । सा, *viz*, देवी । प्रात, *scil*, द्वितीयदिने (?)

311, चटक 'a sparrow'. शब्दसदृक्शब्द, a *Bahuvrihi* compound जल्पित, = शब्दित ।

313. The expression निवेद्य मुखे, denotes that the sentence was uttered aloud Cf विलाप कुर्वती वक्त्रे, in Prastāva V, verse 133 खण्डितवान्, literally 'put bridle (on the horse)' [Cf the Desī word खडी, 'bridle' but used to mean 'drove']

314 यथोक्तम् = पूर्वोक्तम् ।

315 Note what has been referred to as देव्या so for, is called here and after as शकुनः in Masculine अग्रे = पुरो भागे । कथ कृतम् i e, कथ प्रस्थितम् । One syllable is superfluous in the first *pāda* of the verse

, 316 केटके, 'in the rear' Cf the Gujarati *keḍa* (Sanskrit कटि)

317. सार्थ, companion in the journey. आयात., *scil* 'श्रेष्ठिपुत्र.' P1 and P3

318 सालकादिभि = श्यालादिभि ।

319-320. तै श्वश्रूभि शालकादिभिश्च गृहमध्ये समानीत, कृतादर:, मर्दनोद्वर्तन कृत्वा स्नान-भोजनादिभि कृतमाङ्गल्यकाचारश्च जामाता हर्षातिरेकेण क्रीडार्थदिनमत्यवाहयत् इत्यन्वय ।

321 नन्दा i e 'श्रेष्ठिपुत्री' P1 and P3 शृङ्गारषोडशोपेता = अलकारषोडशोपेता । तनौ सस्नापिता भूपणभूपिताचेत्यन्वय । Note the localism in तनौ सस्नापिता ।

325 The verse supplemented by B3 is found in the *Dvātrimsatputtalikā* (*upākyāna* 5)

326 देहे for देहम् ।

327 लग्ना, 'had passed'

328. परिणीतो भर्ता, 'husband who has married (but not yet taken his wife to his home)'

331 पूत्कृतम् = फूत्कृतम्, 'complained very laudly'

333 भद्र ! is not a quite happy address in this context

334 बन्धयित्वा i e बद्ध्वा । नीत, *Scil*, 'श्रेष्ठिपुत्र ' P1 and P3

335 व्यतिकर, 'matter'

339 Nots the third person श्रूयताम्, and the second person कुरु in the same half. पूर्व भाविनी, 'old'

-340, सर्वलगर प्रधानक —Read प्रधान सर्वलाकर । सर्वला, an iron club' B3 reads सर्वलिङ्क, and expeains as 'सर्वलिङ्गनामा'.

342 क्षात्र same as खात्रम् from the root खन्, 'to dig' क्षात्र पातितम्, 'a hole was dug (i e to enter the house)' क्षात्रपातकर = खात्रखननकर्ता Note the localism in क्षात्र पातितम्.

343. पूत्कर्तुम् = फूत्कर्तुम् ।

344 क्षात्रस्य पातने = खात्रखनन समये ।

345 Add राजोवाच, before the second half

347-348 चितिकर and चेजारक are evidently used in the sense of भित्तिकार, 'mason'

350 सशृङ्गारा, 'dressed elegantly'

351 एभि सत्य वच प्रोक्तमिति विचिन्त्य राज्ञा नीता इत्यर्थ । Add राजोवाच before the second half

353 नूतम् = 'ऋतम्' P1 and P3

354 भ्रुकुटीभीषणेक्षणो राजा नगनत्वमित्यादि त प्रत्युवाचेत्यन्वय ।

356. द्रव्यदान, 'giving money as bribe'

357. तलारक्षा = स्थलरक्षका, 'police men'. दीर्घः, 'tall' अल्पा = 'ह्रस्वा' B1 and B2 शूलारोपण कथ क्रियते इत्यर्थ ।

358. शूलिकामान —a *Bahuvrihi* compound of उष्ट्रमुख type

360. शूलिकानुमानेन ज्ञात्वा = शूलिकामानमनुसृतेन मानेन सहित ज्ञात्वा । सालकम् = श्यालम् ।

362. शिक्षा, 'advice' धार्यते, in the sense of धार्यताम् ।

363 दण्ड., used to mean 'that which is paid (as penalty)' तलारक्षे, for तला-रक्षाय or °रक्षेभ्य । नेष्याम for आनेष्याम । दीनार, 'a gold coin' (from the Greek *dinarius*) It is not easily explainable why the king himself (or his ministers) had to pay his city guards 1000 *dinaras* for releasing his brother-in-law Probably it was in tune with the funny law of Anyāyapurapattana

364 यज्ज्ञातमन्यायपुरपत्तने, तादृश तव राज्येपि पश्यामि इत्यर्थ ।

369 नन्दाया भगिन्या. लघुनन्दाया कनीयस्या. नन्दानाम्न्या इत्यर्थ । नन्दाया भगिन्या सह लघु अविलम्बेन इति वा अर्थ ।

272–370 In a legend of Vikrama, we meet a parrot telling a story of a disloyal wife almost like the above story There a thief plays the part of the *sakuna* of the present story

371 The construction is somewhat confusing probably it means this चन्द्रसेनेन भूपेन यथा शुकमुखात् श्रुत, तथा शकुनस्य जातो (i. e शकुने) आस्तिक्य जातम्, पुनः पृच्छा (कृता तेन, तदा शुक) उत्तर ददौ ।

372. आगमे i. e. शास्त्रे, निमित्तशास्त्रे अथवा, आगमे ज्ञानाय, शुभनिमित्तस्य सम्यज्ज्ञानाय इति वा ।

374 अथ = "तदवर" P1 and P3 , evidently for तदनन्तरम् । पुष्पावती, i e, 'परिणेतु या प्रागङ्गीकृता' सा, P1 and P3 .

376 अटव्या, for अटवी ।

380. Note अर्थ–हेतु and the चतुर्थी one after another

381 महता = श्रेष्ठेन ।

382. अस्याः कुमार्याः पित्रोरित्यन्वयः । मम सुतारत्नम् for अस्मत्सुतारत्नम् ।

284. गृहाण is changed into गृह्ण to suit the metre

285 मया गम्यते i e, मया सह गम्यताम् । वचः i e, वचोविषय कार्यम् ।

387 युगादि, 'Jina Rishabha' गर्भगृह 'sanctum sanctorum' प्रविष्टो दक्षिणे भुजे, 'entered (a path) in the right hand side' The first and second halves of this verse appear to have been interchanged

388 अष्टप्रकार, *viz*, the five *pujas* mentioned in prastāva II, verse 42, together with *pradakshina, namaskāra* and *prārthanā* कायोत्सर्गे 'in the stable posture for meditation' Cf the Prākritic काउसग्ग, काउस्सग्ग and काओसग्ग in the same sense

389. Note the position of the *avyaya* सार्धम् in the compound Cf *prastāva* I, verse 10

388-89 सखीपञ्चशतीसार्धं कुमारी 'चैत्यद्वारेण आगता सस्थिता, आगत्य सस्थिता, इत्यन्वय ।

391 Nemiyogindra i e Neminatha who was the twenty-second Tirthankara of the present *Avasarpini*

393. Add कुमारी उवाच before this verse

394 चन्द्रावती, *viz*, 'पू' P1 and P3, 'a city'. जिनयात्रा = जैनतीर्थयात्रा ।

396 भूपशरीरजा – भूपस्य शरीरेण सहैव जाता जन्मनैव सिद्धा इत्यर्थ । गुरुणा = देवगुरुणा ।

397 This verse appears to be a quotation कल्पे = 'स्वर्गतरौ' P1 and P3. The Masculine सखे । which is in the original is quoted here without changing the gender suitably to the context

398 सिञ्चामि etc, P1 and P3 reminds us of the context by adding "शुष्को-ज्ञितरियम्" ।

399 प्रौढा i e वयसा प्रौढा । कुमारी = अनूढा । त्वकम् = स्वम् ।

400 पितृमातृज, is explained as 'कुलीन इत्यर्थ' by P1 and P3, and it appears to be used to mean 'connected with the family' मिथ्यात्वी, 'a non-Jaina' Cf *Prastava* I, verse 331

402 P1 and P3 appear to suggest another reading कुरीकृता समा सख्य in addition to कृत्वाखिला सख्य । समा i e वयआदिभि समा ।

403 मातृपित्रो for मातापित्रोः ।

404. One may naturally expect स्यापितव्यो नृपस्त्वया in the fourth *pada*

405 एतद्वचनमाकर्ण्यापि गम्भीरमानस इति पूजाकरणे हेतु ।

411 राज्ञी, i e "सुतामाता" P1 and P3. भूपते = "स्वपतेः" P1 and P3

412 भव्यम् = मङ्गलम् । घृतपूर—meaning "a kind of sweet-meet, known also as घेवर"–is changed into घृत्पूर for the sake of metre

418 उग्रसेन = 'पुत्रीपिता' P1 and P3

419. वेला, 'season' (?) घटी, 'unit of time'

421 Note the synonyms भूप, and नरेश्वरः ।

423. P1 and P3 supplement only 'भुक्त्वोपविशतो द्वन्द्व', while B3 completes the verse as given in the foot note Cf the first verse with

भुक्त्वोपविशतो ह्येव भुक्त्वा सविशत सुखम् । आयुष्य क्रममाणस्य मृत्युर्धावति धावति ॥

(*Dvatrimsatputtalika, Upakhyana 23*)

424. सुहृदपि भाग्ययोगत (एव) गृहे (i e. गृहम्) आगत प्राप्यते इत्यन्वय ।

427 उग्रसेनाय i e, उग्रसेन प्रति ।

431 मुत्कालाप्य 'having bid farwel' शुभावहाम् = 'भव्याम्' P1 and P3

435 अतिवाहृति for अतिवाहयति ।

436 निर्मितोत्साह, for कृतोत्साह, a Chaturthi Bahuvrihi compound

438 शशिप्रभा, i e, 'पट्टराज्ञी' P1 and P3.

440 दोष, *viz*, पुत्र्यायतीविवाहरूपो दोष । Have we to correct into भूपतेरयम् ?

441 स्त्रिया, i e, 'नव्यपरिणीतया' P1 and P3 .

443. निर्व्यञ्जनस्थितम् = 'रहसि स्थितम्' P1 and P3 चिन्ता पप्रच्छ, चिन्तामधिकृत्य पप्रच्छेत्यर्थ ।

446. मद्वच = मयोपदिष्टम् ।

447 वा = यदि । अथ = तदा ।

448. परं कारणम् = विरुद्ध (i e, त्वदुक्तताकरणे) कारणम् ।

449 P1 explains 'यथा चक्री चतु षष्टिसहस्रस्त्रीपतिस्तथासावपि ।' कियत्य, अल्पसङ्ख्याकाएव, वल्लभा चक्री पुन चतु षष्टिमहस्रस्त्रीणा भर्ता इति श्रूयते, तथापि स तासु समानानुराग इति वा । 'कियत्य. सन्ति वल्लभा ?' इति प्रश्नो वा, अल्पसङ्ख्याका एव इति भाव ।

450 प्रधानता, scil, भोजमहिषीणा मध्ये ।

453 अन्यदा = एकदा । कलहन्तौ, for कलहायमानौ ।

455. कलहते, for कलहायते, or °यति (according to a few grammarians). Cf. कलहायसे, in verse 472 below स्फोटय etc, 'put an end to our quarrel and make us have divorced or partitioned' Or स्फेटय, 'remove' Cf the Prākritic फेडिज्ज ।

456. गृहलक्ष्मी, 'property in the house' न्यायमार्गे, 'according to law'. मम आयाति, 'belongs to me'

458. येषा प्रसवव्यथा = यत्प्रसवव्यथा । यया, viz, 'मात्रा' P1 and P3. अन्यथा कृता i e, अस्वामिनी कृता ।

459-60. निष्पन्ने, फले निष्पन्ने सति, तत्फल स एव, कर्षक एव गृह्णाति इत्यर्थ । टङ्को = टङ्क । टङ्कयुत्कीर्णाक्षरैं, 'in letters engraved by chistle (on stone)'

461 भूपोक्तं च तथा कृतम्: 'अपत्ये च पितु किल' इति भूपोक्तिमनुसृत्य तया अपत्यादिकं दत्तम् इत्यर्थ । कामिके = कामप्रदे ।

462. झपा ददौ a Prakritic construction meaning 'jumped'

463 पञ्चोच्चग्रहसभूता, i. e, पञ्चोच्चग्रहसमये सभूता ।

465. यत् कथ्यते इत्यादि-यत् कर्तव्यत्वेन कथ्यते, तत् वच न लुप्यते, न विरुद्धयते इत्यर्थ । मिष्टा, 'sweet'

466. गृह्यताम्, i. e. क्रीयताम् ।

367, घोटक, 'a horse'

469. शम् = 'सुखम्' P1 and P3 निजाश्वानित्यादि–'अप्यस्मदीयाश्वा सुखिन ?' इति तत्स्वामिन सूत्रधार पृच्छति स्म इत्यर्थ ।

470. श्रावयत्यपि लोकेभ्य, for (अमु वृत्तान्त) लोकान् श्रावयति स्म ।

471 झगटक, 'a quarrel'

473 स्थिरीभाव्यम्, Scil, मत्पक्षेण, राजसनिधौ जयो ममैव भविष्यति इति भाव ।

474 लोकेषु न निवर्तते, 'does not get settled among the people themselves or according to the practice'

479 गजदन्तावलिन्यायात्, etc The tusks of the elephant start alike, grow alike and are treated alike. In the same way here the judgement in the case of the sprarrow (चटिका) is also the judgement in the case of the horses, as both of them are based on

the same principle महद्वच, 'great man's word' i e 'a judgement' अग्रत स्यात, 'would be quite obvious'

486. किमेतत् = यत्किंचिदेतत् ।

487 शिल्पी = सूत्रधार ।

488 अन्नम्, 'corn for food' एत्य = 'प्राप्य' P1 and P3

489 कोष्ठक = कोष्ठ of कोष्ठागार, 'state granary

490. मापम्, 'a measure of capacity', करम् fot करेण । कोष्ठिक, 'Officer in charge of the *kostha*'

490–92 मापक, 'one who measures' शिखा, 'the portion (of the grain etc) heaped up over a capacity measure'.

495 कपिशीर्षोपरि etc, 'Is it not wonder that I build a fort on the head of a monkey ?'

496 प्रीत्या सीदतीति प्रीतिपत् । ततो वृद्धे परीक्षण कर्तव्यमित्यात्मनि जगादेत्यन्वय ।

496 करमोचन See note on verses 283 and 429 above तेन i e, सूत्रधारेण ।

501 मातृपित्रादिकान् for मातापित्रा° ।

502. दृश्यम्, for द्रष्टव्यम् । पूर्या for पूर्णा (भविष्यन्ति) । अहस्सु गतेषु इत्यर्थ ।

503. शान्तवच, 'gentle word'

504 सीमान्ता: = सीमान्ता· ।

506 नरवेषम् i e, पुंवेषम् । सार्थहेतवे, 'for the caravan' i e 'to join the caravan'

507 तुरगी, 'a female horse'.

508 सैन्यस्य i e, (भोजस्य) सैन्यम् ।

510. सेवनायात = सेवनार्थमायात । असौ, i e, "सत्यवती प्राग्नाम्ना" P1 and P3.

511. प्रीति, 'friendship'. लली, Past Perfect of the root ला, 'to take'

514 तवाश्वे for तवाश्वेन, or तवाश्वाय । डाल्यन्ते, from the Desi root डाल 'to throw down' पाशक, 'a die'

515 The second half is explained as 'सत्यवती निजगृहेश्वान् प्रेषयामासेत्यर्थ.' by P1 and P3.

519 गुर्विणी = गर्भिणी । तेन, i e, कुमारेण ।

524. The first half appears to stand for त्वद्भार्या दोयता मह्य मयका यदि ह्रार्यते । मयका = मया । मम स्त्री देयेत्यन्वय ।

529. The first half is in the sense of यथा भूपो न जानीयात्, तथा चातुर्यतोतिष्ठत् । P1 and P3 add . "अत्र सत्यवत्या नृपसयोगे गर्भो धृत सभाव्यते अग्रे पुत्रजन्मप्रतिपादनात्" ।

530. ताम् i e, "सत्यवतीम्" P1 and P3.

531 निजे स्थाने = "पितृगृहे" P1 and P3 चतुर्थप्रहरे निश, but cf ऋतुकाले कियत्स्वेषा दिवसेषु and प्रहरत्रितयम्, respectively in verses 527 and 529 above.

534 सीमालभूपतीन् = सीमान्तनृपान् ।

535 पूर्णेदिवसै: i e, पूर्णेषु दिवसेषु ।

536. केन्द्रगोच्चस्थ, probably for केन्द्रग. स्वस्थ . स्वस्थ = स्वक्षेत्रस्थ. ।

538. नखशुद्धि – See note on Prastava I, verse 23. सजातात् = 'जन्मदिनात्' P1 and P 3

540. गृहकिशोरा:, i. e., भूपाश्चादगर्भं प्राप्ताना गृहे विद्यमानाना तुरगीणा किशोरा. । एव = वक्ष्यमाणप्रकारेण ।

542 विनिर्मित, in the sense of विशेषेण अलकृत ।

543 सुखासन, 'a palanquin'

546 प्रत्यायस्व, 'convince (me with proof)'.

549 A story to similar to that of Satyavatī, above told, is found among the folk lores of Tamilnād

550 मदनमञ्जरी, i. e, 'चन्द्रसेनकन्या' P1 and P3.

551 वच, i e, वचसोपदिष्टम् । नरइत्यादि–अन्यो नरो न वरणीयो मया, हि, यत, स सहोदर-समो मे, सहोदरत्वेन ममाभिमत, इत्यर्थ ।

555 Cf Prastāva I, verse 5

556 अपश्यत for अपश्यत् ।

560 वामदक्षिणे, for वामदक्षिणपार्श्वयो ।

561 शीर्षे, i e, शीर्षोपरि । सीमाला = सीमान्ता

562 स i e, अमात्य । शिवम् इत्यादि — नमस्कृत्योपविष्टममात्य शिव, कुशलप्रश्न, पृच्छति इत्यर्थ ।

563. दारा. = 'स्त्री' P1 and P3. वाहानाम् = 'अश्वानाम्' P1 and P3.

564 स viz,, 'मन्त्री' p1 and p3.

565 तल्लग्ने, i e, विवाहशुभलग्नविषये ।

568 सन्तोष्य = सम्यक् तोषयित्वा ।

569 चालित for चलित. । सामान्यै., used in the sense opposite to शोभनै found in verse 374 above

571. भोज. स्थापित इत्यर्थः ।

572 The *Pāiasddamahannavo* recognises the word रय (Sanskrit रत) in the sense of स्थित ।

573. यदि शिक्षा मे करोषि i. e, यदि मयोपदिश्यमानमनुतिष्ठसि ।

574. तेन, viz., रूपचन्द्रेण ।

575 लग्न is used in the sense of 'marriage' as in Hindi लग्न etc According some Jain custom, the bridegroom is to ride on a horse to the house of the bride on the eve of the marriage

576–77 चतुरिका—A Sanskritized form of the Deśi चउरिया, (meaning 'a marriage hall') and used in the sense of 'a four–pillared *mandapa* temporarily built for celebrating the marriage in the house' Cf the Gujarāti *chaudi* फेरक, 'going around' Cf the Deśi फेरण, Hindi फेरना and the Marāthi फेर, फेरा। फेरकत्रयम् During the marriage function, the Jaina bride and bridegroom are expected to make together *pradakshinas* around fire and four decorated pots, one by one, kept in the *chaudi* or *chaturikā* and to perform *dāna* of each pot, to some near relatives This ceremony is called *pheri* or *pherakā*. It is said that unless the fourth *pheraka*, viz., the

pradakshiṇa and *dāna* of the fourth pot, is over the bridegroom cannot claim to be the husband of the bride in question Some have seven *pheris* instead of four ऊर्ध्वंत स्थिता,'stood up without moving' Cf prastāva III, verse 24

584 मन्त्रात् etc the context requires मन्त्रान्निर्जीवछागस्य विवेशाङ्गे । स, *viz*, 'भोजजीव' P1 and P3 *i e*, भोजशरीरे विद्यमानो योगिजीव ।

585 शुक *viz*, 'शुकजीव' P1 and P3, *i e*, शुकशरीरस्थो भोजजीव । निजे देहे *i e*, 'भोजदेहे P1 and P3 प्रविष्ट consequently 'शुकस्तु मृत इत्यर्थ' P1 and P3 -

586 वाचालिता used in the sense of वाचा (i e. संज्ञाशब्देन, नाम्ना) आहूता. ।

587 वीवाह=विवाह ।

590 This verse attributed to Chāṇakya is found in the *Subhāshitaratnabhāṇḍāgāra* (op cit , p 153, verse 28)

591 (यदि) आज्ञापयति='आज्ञा दत्ते' P1 and P3 आज्ञा *i e* अनुज्ञा, cf. prastāva I, verse 218

592 भोज etc 'भोज चन्द्रसेननृप पश्चाद्वालितवानिति' P1 and P3. वालितवान्, 'caused (one) to return back' Cf the prakritic वालिअ, in the same sense

593 शुकमताप =शुके सतापो यस्य स । विच्छोहित (=विश्लेषित) from the Desi word विच्छोह, 'separation'

598, पूर्वोक्ताभि समस्याभि , 'by completing a stanza (of which a portion is given) in the way already indicated', evidently as a *sanketapūraṇa* Cf prastāva III, verse 146 The *sanketa* was decided probably to the effect that a person, who could complete a *samasyā* in a given way, was to be understood as the real Bhoja

601. अवन्तीं गतो राजधानीम् -Note the change in the capital, and cf धारायां वनभूमिषु in verse 595 above This fact appears to show that the present verse is a quotation the Passive भुज्यमान is for the Active भुञ्जान ।

One of the popular legends of Vikrama goes as follows· The king Vikrama taught the art of *parakayapravesa* to a certain clever carpenter After sometime the latter entered into the body of the former when he himself (i e Vikrama) had entered the body of a parrot The carpenter pretended as Vikrama Though the king 's minister found out the truth, he could not do anything Vikrama, in the form of the parrot was doing wonders, and at last when his minister tactfully made the pretender's life leave the body of Vikrama and enter into that of a ram, the king' s life entered his own body to be happy for ever

V PRASTĀVA

1 ईदृग्विधा etc for ईदृग्विधा च राज्यश्रिय भुञ्जान· । सत्रागार, 'feeding house'

2 कियद्भिर्दिवसै , for कियद्दिवसान् ।

3. मदनमञ्जरी = 'चन्द्रसेनपुत्री' P1 and P3

4 दिनेषु परिपूर्णेषु जात इत्यर्थ । वच्छ (Prakrit) = वत्स

5. देवराजोऽष्टवर्षीयो वच्छोऽभूत्पञ्चवार्षिक -It the previous *Prastāva* the author has described that Bhoja in the form of a parrot narrated how Satyavatī came back to him when Devarāja attained the age of five (verse 539-47) Therefore only after-

wards Bhoja must have learnt the art of the *Parakāyapravesa*, stayed as a parrot in the court of Chandrasena at least some months, got back his body, married Madanamañjarī and then got through her the son, Vatsa Therefore Devaraja must have been older than Vatsa at least by six or seven years and not by three years And it is obvious that the author is not aware of this fact

6 दिनै स्तोकतरैः –अपवर्गे तृतीया ।

7 Note the ages of the princes See above वार्षीयक for वर्षीय ।

8. नखमांसयोरन्योन्यं या प्रीति तस्या अप्यधिका इत्यर्थः । नेत्रयोरिव = नेत्रवत् । तेषाम् for तयो ।

9 अकित्तिमम् (Prakrit) = 'अकृत्रिमम्' P1 and P3 .

11. प्रान्तिके = 'समीपे' P1 and P3

12. समुप्त इति कथितमित्यर्थः ।

13 न जाग्रणीया i e न जागरणीया, used to mean 'should not be awaken'

15 (N) कुर्वन् भान्मति भान्मति, i, e भानुमति ! भानुमति ! इति शब्द कुर्वन् One syllable is elided to suit the metre This verse gives a clue to (i) why Bhoja should be so angry with his beloved sons, (ii) why he should all on a sudden ask them to bring Bhānumatī and (iii) how he was able to identify when he first saw her (verse 221 below) It is evident here that he was very happy with Bhānumatī in his dream when he was aroued by his sons

16 Note the Localism in जागरूकोह् निर्मित । क्रुष्टासि, *viz*, 'राजा' P1 and P3 .

17. देशपट्टकम् i e देशान्निष्क्रमणार्थं प्रकटितम् आज्ञापट्टकम् । देशपट्टकमदात्, 'ordered banishment'

19 शिक्षावत् 'giving instructions' or 'desirous of being able to do anything wanted'.

20. इति, 'as follows'. प्रमाणार्थम्, 'to honour'

21. The Prakritic सोमाल, means सुकुमार, 'tender'. पीड्यमानौ, i e. पीड्यमानावपि ।

23 Dhanañjaya is the name of the merchant बोहित्थ, 'a ship'.

26. अद्यापि बालकौ, 'still quite young'. जलान्त, = मध्ये समुद्रम् । सन्देह i e, प्राणसन्देहः ।

27. वेलायाम् = 'अवसरे' P1 and P3 , अर्थात्, आपदवसरे ।

28 सेवका i e 'श्रेष्ठिसेवका.' P1 and P3 . सार्थीय, 'one belonging to the band of the merchants' अतिवाह्यते for अतिवहति ।

29 वाहन, 'ship' पवनाद्ुत्सुक पोत, 'a ship, active due to the wind'

31. लग्ना, 'started' नाङ्गर, 'an anchor'. Cf the Persian *langar*, the Desi णंगर, meaning 'an anchor'. एका, इत्यादि—एक (उद्धर्तुं) सहसाऽऽयात, द्वितीयोऽप्यायात एवं सर्वेऽपि, तथापि स नाङ्गरो न नि सृत इत्यर्थ ।

32 न निःसरेत्, *Scil*, नाङ्गर । स्वस्वगोत्रीयाणा, वंशीयानां मध्ता, देवताना, तते, समूहस्य इत्यर्थ ।

23. पूर्वोक्त वचनम्, i e, the words in verse 27 above

34 इति, goes with ऊचे in the previous verse. स पुमान् i e देवराज ।

37. मोक्षामि for मोक्षयिष्यामि ।

38 युगादिजिन, 'Rishabhanatha the first Tirthankara of the present Avassarpini'

39 तीर्थेशम् = तीर्थकरम् ।

42-43. तनूद्भवा. = 'पुत्रा' P1 and P3 ये एक शत भरताद्याः तनूद्भवा बभूवु, तेषा सर्वेषा युगादिजिनेन ज्ञात्वा पृथक् पृथक् विभज्य सर्वे जनपदाः स्वयमेव दत्ता' इत्यन्वय ।

44 नामानुसारतोऽन्येषाम् etc Cf

इक्ष्वाकुक्षत्रियज्येष्ठा ज्ञातिज्ञा लोकबन्धुना । भूमौ वृषभनाथेन स्थापितास्तेऽत्र रक्षणे ॥
कुरव कुरुदेशेऽसावुग्रास्ते चोग्रशासना । न्यायेन पालनाद्भोजा प्रजानामपरे स्थिता. ॥

Harivamsapurana (Manikyachandra Digambara Jainagranthamala, No 32–Chapter IX, verses 43-44)

45 विच्छर्दात् = विच्छर्दननात्, वैराग्यात्, 'through disregard'

Cf. तस्मात्सासारिक सौख्य त्यक्त्वान्ते दु खदूषितम् । मोक्षसौख्यपरिप्राप्त्यै प्रविशामि तपोवनम् ॥ (Ibid, verse 61) अथवा, विच्छर्दात् = राजसदनात्, विनिःसृत्येति पूर्वलक्षम् शेष । दीक्षामादाय 'becoming an ascetic'. कर्मक्षयम्, 'annihilation of all *karmas* (by means of the Fourteen *Gunavratas*)'

46. पञ्चम ज्ञानम्, 'omniscience' पुण्डरीक सरोपरि *i e* भूमौ पुण्डरीकव्रत कृत्वा तदनन्तरम्। पूर्वलक्ष, वर्षाणा पूर्वलक्षम् । The word पूर्व like सागर is the name of a very high number, चरणम् = 'चरित्रम्' P1 and P3.

Cf छद्मस्थकालनिर्मुक्ता पूर्वलक्षा जिनेश्वर. । विजहार मही भव्यान् भवाब्धेस्तारयन् बहून् ॥ *Harivamsa* (op cit, chapter XII, verse 79)

45 46 All Gerunds *viz*, दत्त्वा etc, go with प्राप्त· in verse 47

47 The name Sripurapattana reminds us of Srinagara or Srinagaramahasthana which is described by Merutunga as a place where temple of Rishabha had been built by Mahadeva at the beginning of the Krita-yuga (*Prabandhachintamani*, op cit, p 62, lines 10-15), and which is identified with the modern Ahmedabad But according Rajavallabha Sripurapattana was a place which came later into the abbys So the place is evidently an imaginary one

निर्वाणावसरे, निर्वाणसमयात् पूर्वम्: For, it is believed that Rishabha attained *moksha* at Ashtapada and not in Sripurapattana सहस्रचतुरशीत्या *etc* Cf अभूवन् गणिनो भर्तुरशीतिश्चतुरुत्तरा । सहस्राणि गणाश्चासन्नशीतिश्चतुरुत्तरा ॥ *Harivamsa* (op cit, chapter XII, verse 54)

48 क्षामनाम् for क्षामणाम् 'begging pardon during the पर्यूषणव्रत' गत्वेत्यादि—श्रीपुरादष्टापदगिरिशृङ्ग गत्वेत्यर्थ ।

49. चतुर्दशेन भक्तेन for चतुर्दशभिर्भक्तै । P1 and P3 appear to supplement 'उपवासषट्केन'

50 Cf. verses 68-69 चतुर्देवनिकायका, 'the four god-groups', cf *Harivamsa* (loc, cit)

51 कियद्दिनै., in the sense of कियद्दिनेभ्योऽनन्तरम् ।

52 Merutunga tells us that in the temple of Rishabha at Sripurapattana, built by Mahadeva, there was a very old charter of Bharata, which required five

persons to carry. (*Prabandhachintāmaṇi*–op cit –p 63) Probably Rājavallabha thinks that the temple with the charter of Bharata must have been built by him. Cf also note on verse 47 above

53 चतुर्विंशजिनान्वितम्, obviously to mean चतुर्विंशतिजिनैरन्वितम् । As in verse 49 above, the पूरणप्रत्यय serves no purpose here

The Jainas believe that each of the *sarpiṇis* preceding to the present one had twenty-four Tīrthankaras, just like the succeeding *sarpiṇis* will be having Consequently there is no historical anachronism in describing that Bharata, the son of the first Tīrthankara built a temple for the twenty-four *Tirthankaras*. Similarly there is also no anachronism in the description of Sagara as a contemporary of the second *Tirthankara* Ajita and as the worshipper of the twenty-four *Tirthankaras* (See verses 73-74 and 101-103 below)

55. भरथ s a. भरत. For the conquest of the six *khaṇḍas* by Bharata, see the *Harivaṃśa* (op cit, chapter XI)

56-57 अस्य *viz* भरतस्य । निधानानि = निधय. । करे जातानि 'came to (his) hand'.

Cf चतुर्दशमहारत्नैर्निधिभिर्नवभिर्युत. । नि.सपत्न ततश्चक्री बुभोज वसुधा कृती ॥
कालश्चापि महाकाल. पाण्डुको माणवस्तथा । नैसर्प सर्वरत्नाश्च शड्ख पद्मश्च पिङ्गल. ॥
अमी पुण्यवतस्तस्य निधयो निधना नव ॥

Harivaṃsa (op cit, chapter XI, verses 103, 110-11)

57. पिण्डविलासिन्य., 'harlots staying for food (and cloth)'.

58 रथसद्गजवाजिनाम्: Note the treatment of the compound as पशुद्वन्द्व ।

59 लाससवद्धवाजिन्, 'a horse kept for sports'

60 एकदा for एकत्र ।

63 This verse with slight variations is met with among the imprecatory verses in the inscriptions

64 घातिकर्माणि घातितानि, कामक्रोधादीनि ज्ञानावरणानि नाशितानि इत्यर्थ । Cf the Prakritic घाइकम्म । पुराभवे = पूर्वजन्मनि । अन्तरङ्गाश्च वैरिण', i e. 'क्रोधाद्या.' P[1] and P[3]. Cf. निहत्य घातिकर्माणि केवलज्ञानमाप्तवान् । *Bṛhatkathākosa*, Singhi Jain Series No. 17, p 320, verse 15).

65 भावना = ज्ञानजन्यसस्कारविशेष । प्रमाणेन, in the sense of प्रमाणस्य आधिक्येन । शुक्लध्यानस्य = शुद्धस्य (= अचञ्चलस्य) ध्यानस्य । Cf. प्रातिहार्ये कृते देव्या शुक्लध्यानगतो मुनि. । *Bṛhatkathākosa* (loc cit)

66. नादेनति-महयोगे तृतीया । वर्ण, 'colour' रत्नवृष्टी. for वृष्टि । केवलिसत्कृति 'as an honour to the omniscient *viz*, Bharata'.

67-68. Cf द्वात्रिंशत्त्रिदशेन्द्रै स (भरत) कृतकेवलि पूजन: । (*Harivaṃsa*-op cit. Chapter XIII, verse 4), and also कल्पवासिन १२, भवनवासिनः १०, व्यन्तरा ८, सूर्याचन्द्रमसौ इति = ३२ (Ibid note)

69. सौधर्मेन्द्र, 'the chief of the 10 Indras of the Heaven'.

70 जिनेन्द्रजम्, used in the sense of जिनेन्द्रप्रतिमावत् । चिन्ता, 'care'.

71 प्रोक्त्वा, for प्रोच्य । हरि = 'इन्द्र.' P[1] सौधर्मम् = 'देवलोकम्' P[1].

72 The reading of B[3] *viz*, पञ्चाशल्लक्षकोटीना सागरेषु, follows the popular belief of the Jaina For meaning of सागर, see note on verse 16 above

75 विनश्यम् = 'दानम्' P[1] and P[3] धनभरम् = 'बहुधनम्' P[1] and P[3] तनुरुहम् = 'पुत्रम्' P[3] श्रयति न = 'नाप्नोति' P[1]

75-76 These two verses appear to be quotations

86 शासनदेवता, 'a *devatā* obeying the *śāsanas* or orders of the Jina'

89 व्यतिकर, 'incident'

91 This verse is said to be in the *Śukasaptati* (*Subhāshitaratnabhāṇḍāgāra*, p 90, column, 1, verse 19)

93 जात = 'पुत्र' P[1] and P[3] The first half is taken from a verse in the *Pañchatantra* (op cit, verse 27),[1] and the other half runs आरोहति न य स्वस्य वशस्याग्रे ध्वजो यथा । But the second half is from a verse attributed to Bhartrihari (*Nitisataka*, verse 25) of which the first half goes परिवर्तिनि ससारे मृत को वा न जायते ।

93 This verse is found in the *Subhāshitaratnabhāṇḍāgāra* (op cit, p 90, column 1, verse 9)

95 जलोदरमिव, 'as if it had the disease of dropsy'

96 घृतप्लुतखण्डान्तरे 'in the broken pieces (of pots) filled with ghee'. खत is from the root खड् 'to break'

99 This verse appears to be a quotation The fourth *pāda* is incomplete

100 Here the author appears to have confounded the Ashtāpada, or the Mount Kailāsa, with Sripura Cf note on verse 47 above

104 कीर्तन पूर्वजानाम्, 'The fame-producing work' *i e* 'the temple, (built) by the ancestors'

105. पञ्चमारकजा –कालचक्रस्य पञ्चमे आरके, दुषमाख्ये आरे जाता इत्यर्थ । पष्ठारकजानामन्तर्गत कैमुतिकन्यायेन । तीर्थ, 'holy place' न विधीयते in the sense of न कर्तव्य ।

107 The things in which the author approves of *vilamba* or delay, are actually prohibited ones

108 भवनराट् 'the lord of the *pātāla*, or nether part of the world'

110. दण्ड, 'scepter'. चक्री *i e* सगर ।

111 भुवनेशः *s a* भवनराट् ।

112 बोलित, *s a* the Prakritic बोलिअ, 'sunk'.

116 This verse appears to be a quotation

124 नरे तस्य प्रेक्षणे च द्विष्टा, द्वेषवती इत्यर्थ ।

125. एव विना मे सुना इति मत्वा इत्यर्थ ।

127 विभो = 'देवस्य' P[1] and P[3]

128 सप्रदायेन दधुना See note on Prastāva IV, verse 299.

129. अयम्, *viz*, 'देव' P[1] and P[3]

131 घृतवैश्वानरन्याय 'the principle of fire and ghee'.

132. दिवौकसि = 'स्वर्गे' P[1] and P[3].

133. विलाप कुर्वती वक्त्रे Cf note on Prastāva IV, verse 313

134. एवम्, 'in the following manner' सन्निधौ = 'समीपे' P1

135 हृष्टहृत् = 'हृष्टमना' P1 and P3.

140. जीवापय, for जीवय ।

141. वदेत् for अवदत् । लाहि = 'गृहाण' P1 and P3.

146. The meaning of the second half is not quite clear. Probably it means : बहोरपि जीवितात् (यदि) सुन्दर दृष्ट, (तर्हि) बहु दृष्ट स्यात् (इति) जनोक्ति ।

148. सामानिकं i e (वस्त्राभरणरूपकान्त्यादिभि) समाने ।

150. क्व भव ? किं वा (करोषि) ? कोसि ? किमर्थमागत ? इत्यर्थ ।

157. कुर्वे, scil, 'अहम्' P1 and P3.

158. निर्लोभत्व समादाय = 'लोभं परित्यज्य' P1 and P3.

159 This verse is found in the *Panchatantra* (op. cit., *Tantra* II, p. 127, verse 151)

160 This verse appears to be a quotation,

164 ते = 'स्त्रियौ' P1 and P3 .

165 Note the perenthesis 'सिद्धे कार्ये etc.'

166. शृङ्खल्या शृङ्खलाम्, i. e 'पूर्वोक्ताम्' P1 and P3 .

169 This verse is founn in the *Subhashitaratnabhānādgara* (op, cit , pp 90-91, verse 6).

170 भानुमत्याः वृद्धायाश्च वियोगः इत्यर्थः ।

173 Gomukha, the male spirit, and Chakreśvarī, the female spirit are said to attend on Rishabha

174 चक्रेश्वरीपुर, for चक्रेश्वर्या पुरत । 'लङ्घनम्' 'fasting'.

176. हे देवि = 'हे चक्रेश्वरि' P1.

177 Note the local influence in the construction भीतिमदर्शयत्, in the sense of भीतिमजनयत्, 'frightened'.

178 कस्यापि i e कस्मादपि । सत्यत 'in his true form'

179 खटिका, 'chalk'.

180 यक्ष i e गोमुख । सत्क, 'belonging to', cf. the Pāli सन्तक ।

181. गम्यते used to mean गन्तु शक्यते ।

182. पश्चात् चतुरङ्गचमूयुक् त्व यथेच्छं गच्छेत्यर्थ । \

189. व्यजिज्ञपत्—वत्सराज इति शेष ।

192. 'सर्वेषा पश्यता (i e सर्वेषु पश्यत्सु) मया शपा दत्ता' इत्यारभ्य, 'यावदागा हितै पुर' इति निगमय्य सर्वोपि वृत्तान्तः कथित इत्यर्थः ।

193; एकविंशतिमे, for एकविंशे । अद , i. e वक्ष्यमाणम् ।

195. इति, 'in the following manner'

197 भ्रश, used in the sense of विलम्ब । But cf स्वार्थभ्रंशो हि मूर्खता (*Pamchatantra*, op cit., Tantra III, p 177 verse 232)

198 कृतनिश्चय. आसीदित्यर्थ ।

199. स इद वचनमब्रवीत् इत्यर्थ. ।

200. पृष्ठयाञ्चल, probably means पृष्ठयञ्चल । पृष्ठि, 'back side' अञ्चल, 'border of the garment' कन्याया मातुर्दक्षिणम् used to mean कन्याया दक्षिणमञ्चलं मातुरर्थम् ।

201. अस्माकम् i e, अस्मान् ।

202. वनभूमिषु—निर्धारणे सप्तमी ।

203. रूपकान् = रूपान्, note the gender. लिखयामास for लेखयामास । गजादिसदृशान् रूपान्, आकृतिविशेषान् लिलेख इत्यर्थः ।

204 येन येन for य यम् ।

205 परिच्छदा जाता इत्यर्थ ।

206 सुखासन, 'a palanquin'

207. ग्रामाकर = ग्रामसमूह ।

209 विस्मयित for विस्मय प्रापित or विस्मित । ज्ञापयन्ति इत्यादि–'कोपि नृपो भवेरिकम् ?' इति भूप पृष्ठवन्त इत्यर्थ ।

210 कर्तेमम् etc, for कृत्वेमं निश्चय प्रेष्य प्रेषयामास पूरुषम् ।

211. प्रहित = प्रेषित ।

215 उक्तम् = "वच" P1 and d3.

216 तयो' viz., कुमारयो ।

217. तत्का मुत्थित, for तत्कान्ते थोत्थित ।

218 हट्ट, 'market place.'

221. बाला, i e 'स्त्री' P1 and P3 भुक्ता etc, cf note on verse 15 above.

222 वराचि, for वररुचि to suit the metre लग्नेन for लग्ने ।

223. तौ, viz, 'पुत्रौ' p1 and p3. चतुर्दिशम् = चतुर्दिक्षु ।

226 कथयिष्ये, Scil, 'अहम्' P1 and P3.

227. 'देशपट्टे गतौ' इत्यारभ्य यावद्विवाहं, विवाहपर्यन्त, सर्वो वृत्तान्त कथित इत्यर्थ ।

229. उद्धरितम्, a Prakritic form for उद्धृतम् । जीवापित = जीवयित, in the sense of जीवित ।

231. Note the construction प्रवेशमसृजत्, for प्रवेशमकरोत् or प्राविशत् ।

232. भट्टाज्जयजयारवै for भाट्टैर्जयजयारवै or भट्टाना च जयारवै ।

235. उद्वासयितुमित्यादि–सीमान्तराजै देश, देशस्थजनम् उद्वासयितु, देशान्निष्क्रामयितुम्, आरब्धमित्यर्थ ।

236 दापयामास = कारयामास ।

238. ताप, 'fever'. सताप 'burning'

239. समाधि = (मनस) समाधानम् ।

240 आलोचम् = आलोचनम् ।

242 विलम्ब कार्यते भूपात्, in the sense of विलम्ब्येत हि भूपेन । तच्चित्रस्य viz., भानुमतीचित्रस्य ।

244. कृत्वा सुन्दरवर्णकम्, 'having prepared good or beautiful paint'.

246 मे विस्मृतम् i e मया विस्मृतम् ।

247. कूर्चिका, 'a brush'.

151 (यथा) न कृशाऽपि अन्तर (*i e* व्यवधान) भवेत्, (तथा) कर्णाद्विवयवान् बोध्य इत्यन्वय. ।

252 तिल्म्, 'a mole (like *tila*)'.

258. आयतिसुन्दरा शिक्षाम्, 'advice (fetching) good in future'

260 यत्र प्रदेशे त्वयि स्थिते, तव नामापि न श्रूयेत राज्ञा, तत्र गच्छ इत्यर्थ ।

263 द्वितीय, 'next'

264 कुमार, *viz*, 'देवराज.' P1 and P3

265 खचित, probably for कशित. *i e.* कशया ताडित ।

266 तदा चतुर्गुणोभूय etc for तदा चतुर्गुणीभूतवेगाद्भूमिमलङ्घयत् । योजजानि इत्यादि—अश्वेन अय कुमार कियन्त्यपि योजनानि गत्वातिभीषणेरण्ये नीत इत्यर्थ ।

267. समुत्प्लुत्यावलम्बित, 'jumping he alighted from the horse' Note the use of अवलम्बित, in the Active sense

269 प्राणमुक्त = प्राणैर्मुक्त *i e* मुक्तप्राण ।

272 अत्र = 'अटव्याम्' P1and P3

273 शीतलै वार्भि, जलं पूर्णमित्यर्थ ।

274. वस्त्रपूत जलम्, 'water filtered by means of a cloth'

276-77 समारूढ = 'चटित' P1 and P3, 'reached'. The Locativs द्रुमे and तरौ are more suitable to चटित than to समारूढ ।

The author appears to think that व्याघ्र and सिंह are synonyms And he uses वानर and कपि (see verses 278 279, etc below) in the sense of ऋक्ष, or 'bear', a word which is used in the legend of Vikramāditya in this context (cf note on verse 380 below) Cf also भक्षयिष्यति, and ऋक्षव्याघ्रादिजा वाचम् respetively in verses 299 and 380 below

277-78 Note the construction मा कुरु and मा भक्षयेत् ।

281. हरि = 'सिंघ (*i e* सिंह)' P1 and P3

284 क्षणे in the sense of समये । शेहि for शेष्व । पूर्वप्राहरिक, 'the first *prāharika*'

288 नृणा वाक् सारा अस्ति चेत्, तदा स्ववर्गपरवर्गाभ्या (*i e* स्ववर्गीय. परवर्गीय इति विचारणया किं स्यात् ? न किमपि इति भाव ।

290 अयम्, *viz.*, अहम् । त्रयात् for त्रयम् । तुभ्यम्, for तव ।

291 Note भद्र ! and दुष्टे, जीवे uttered in the same breath

293 मयका = मया ।

294 प्रपची, 'cunning'.

295 कालिन्द्याम् = 'यमुनायाम्' P1 and P3 श्यामाङ्ग = काक । असौ *viz*, सिंह ।

296 Note सुष्ठु used as a noun and in the sense opposite to दुष्टकार्यम् ।

298. मृष्या = मिथ्या ।

299 Note the expression वानरो भक्षयिष्यति त्वाम्, cf note on verses 276-77 above

300 Note the compound मत्पुर ।

302 इद कार्यम् *i. e*, विश्वस्तस्य पातनरूप कार्यम् ।

305. Note the phrase वाचा मे याति in the sense of मे वाचा मृषा भवति। एवमित्यादि–एव, पूर्वोक्तप्रकारेण, उक्त्वा, लगित्वा समीपमागत्य, कुमारस्य कर्णे दारुणचीत्कृतिं ददौ, अकरोत् इत्यर्थ.।

306. ग्रथिलस्य, पिशाचावेष्टितस्य, चेष्टा संजाता अस्य इति ग्रथिलचेष्टितः, 'behaving as if possessed by a devil'.

307 पदानुसारेण 'by following the foot marks (of the prince)' पृष्ठौ = पश्चात्।

309. एकस्मिन् सैनिके कुमार क्षेम पृच्छति सति कुमार विसेमिरा इति प्रजल्पति इत्यर्थ। प्रजल्पति and भाषति (Parasmaipada as in the epics) *Scil*, 'कुमार' P1 and P3.

310. Note the construction वक्त्र स्व स्वम् etc, in the sense of 'looked at the face of each other'

312 सुखासन, 'a palanquin'

313. ददौ, *Scil.*, कुमार।

315. इति चित्ते दोलायमान, विविध चिन्तयान, इत्यर्थ।

317 उपाय. *i e* रोगनिवृत्त्युपाय।

319. कुरुते for कुर्यात्।

322, कृतनिर्णय. for निर्णय कृत.।

324 आनेष्यामि *i e* आनयिष्यामि।

325 शोध = शोधन, 'searching'.

326 ग्राह्य for ग्रहीतव्य। बर्कर, 'a lamb' स्थूलमित्यादि-य बर्कर स्थूल कृश वा कर्ता, करिष्यति, स इत्यर्थ।

327. शुश्रूषित, '(if) attended upon'.

330. बोत्कट 'a goat'

331-32 स्थूल इत्यादि–केषा (निकटे स्थापित बोत्कट) स्थूल. केषा वा कृश, केपा वा सदृशा (i e पूर्वसदृशा) इति तोलिता, तुलायामारोप्य परीक्षिता ते बर्करा ओसरन्ति, परन्तु नन्दकग्रामसगतो बोत्कट, तोलित सन् 'सम' इति उत्तीर्ण इत्यर्थ। तेपि *viz* नन्दकग्रामवासिनोपि। द्विज ज्ञात्वा, i. e द्विज तत्रस्थ ज्ञात्वा।

333. स्वरूपम् = वस्तुस्थितिम्। समम् = समकालम्।

337. क्रियते किम् इत्यादि-किं कर्तव्य किं वा वक्तव्यमिति ते न जज्ञु, किं बहुना, सर्वोपि देश जनः, उपद्रुत, पीडित इत्यर्थ।

340 प्रेष्येते, for प्रेषयिष्येते।

341 प्राप्त, गत, *Scil*, 'वररुचि.' P1 and P3

342, या महादृढा विलोक्यन्ते ता वालुकारज्जव प्रेष्या प्रेषितव्या इत्यर्थ।

343 लञ्चा, 'bribe'

346. एका रज्जु *Scil*, 'वालुकाया' P1 and P3 वलिष्यामस्तत परम्, 'we will return back (the rope) after seeing it';

352. नारूढे *i e.*, वाहनमनारूढे।

356 ता = प्रजा = जनान्।

357 द्विजे, *i e* द्विजस्य प्राप्तौ।

359. सुखासन, 'palanquin'. पटहो यत्र वाद्यते—from the context it appears to be described that Bhoja had kept a drum at Dhārā to be sounded by those who wanted to meet the king or rather who came forward to cure Devarāja of the disease.

360–61. Note the phrases पटहं स्पृष्टवनी and पटहो धृतः both probably in the sense of 'पटहो वादित.'

367 It may be noted that this verse together with the verses 370, 373, 380, 382 are found in the *āmukha* of the legends of Vikramāditya which is the source of the present episode of Devarāja to a great extent It may also be observed that the first letters of these four verses, sung by Vararuchi to cure the prince, put together, constitute the meaningless expression विसेमिरा, constantly repeated by Devarāja Moreover verse 387 is also quoted in the *Hitopadesa* (op. cit , p. 142, verse 55).

370 See adove

371. वदत्येवं मिराक्षरयुगं मुखे cf note on Prastāva IV, verse 313, and verse 133 above

372. त्वकम् = त्वम् ।

376 See note on varse 367 above This verse is also found in the *Panchatantra* (op cit , p 94, verse 454).

375. रकारम् = रेफम् ।

376. See note on verse 367 above

377 एव श्रवणमात्रेण *i. e* स्वस्थदेवराजमुखात् सर्वमपि वृत्तान्तम् एवम्, ईदृशम्, इति श्रवणमात्रेण ।

803. See note on verse 367.

382. P1 and P3 comment 'भानुमत्यास्तिलक (*i e.*, तिल) यथा ज्ञातं तथेदमपि' । भानुमती *i e*, 'भोजराज्ञी' P1 and P3 This vere is found with some variations in the आमुख of the legerd of Vikrama.

385. यवन्या दूरीकृत्य = 'जवनी दूरीकृत्य' P1 and P3.

388 Bhoja had already married Bhānumatī (verse 222 above) and had spent some happy days with her (verse 234 above) Then he marched against his enemies and, during the course of the expedition, ordered the execution of Vararuchi. Has the author forgotten all these ? Or, does he want to indicate that, suspecting Bhānumatī's fidelity, Bhoja had divorced her and now, having known her innocence, he married her again ?

It is to be noted that the story of Bhānumatī's picture is found, with some variations in the *Kathāmukha* or the introduction of the legends of Vikrama. In that story–told to Bhoja by his minister–the king Nanda of Viśālā plays the part of Bhoja of the story told by Rājavallabha, Nanda's beautiful wife Bhānumati figures only as an earthly womon, Devarāja's counter part is Jayapāla, and Śatānanda, in the place of Vararuchi, does not paint the picture, but points out to the king the absence of the mole on the private part in the picture of Bhānumatī.

INDEX

To

Proper names occuring in the text.

[The Roman figures indicate *prastavas* and the Arabic numerals denote verses]

INDEX
To
Introduction

[The Roman numerals denote the pages in the Introduction]

T

U

Additions and Corrections

Page	Line		Action	Text		Original
P. I,	f n	2	Read	'Mammaṭa's commentary'	for	'Mammata's Commeatry'
P. III,	l	31	„	'V S 1665'	„	'V S. 1165'
	l.	33	„	'The *tithi* ended'	„	'The ital ended'
P. V,	l.	25	„	'333'	„	'334'
	l	26	„	'388'	„	'288'
P. IX,	l	25	„	'*Sūtradhāra*'	„	'*Sutradhara*'
P. X,	ll	9-10	„	'how Jina visited ripura-as the spot in question was then called-before he attained *moksha*'	„	'how Jina Visited Śri-pura before he attained moksha as the spot in questicn was called'
P. XII,	f n	2	Add	'I' after 'prastava'		
P. XIII,	l	17	Read	'informs us that'	for	'informs that'
.	f. n	8	„	'Panahera'	,	'Panahere'
P. XIV,	f. n	2	„	'course'	„	'coursc'
P. XVI,	l	11	Omit	the word "that"		
P. XVI,	l	13	Read	'*prabandhakāra*'	„	'*prabandhakāra*'
	f n	1	Add	'the passibility of'	before	'Sindurajas'
P. XXI,	f n	9	Read	'Catalogus Catalogorum'	for	'Catlogues Catalogorum'
P XXII,	f n	7	„	'*Pāiyalachchhi*'	„	'*Paiyālachchhi*'
P ३,	v	३७	Read	राज्ञी प्रमोद°	for	राज्ञीप्रमोद°
P ६,	f n	15	Add	°ना after 'B¹ and B³'		
	f n	20	Read	स्नानावसरके	for	स्नानावसके
P ६,	f n.	9	„	नो जानाति हि	„	नोजानाति । हि
	f d	23	„	गता सर्वे	„	गता सर्वे
P ७,	f. n	4	Omit	'P² वाच'		
	f n	18	Read	'B¹ and B³'	for	'B¹ and B¹'
	f n	19	„	'B³'	„	'B²'
P. १०,	f n	4	Add	'B¹' after 'A'.		
P. १४,	v	१४६	Read	कृपाणै कम्पितप्राणै कुन्तैर्दन्तै°	for	कृपाण कम्पितप्राण कुन्तर्दन्ते°
P १६,	v	१७२	„	'सयखण्ड'	„	'समयखण्ड'
P १७,	f. n	14	„	'°क्त°'	„	°क्त°
P. १८,	f d	1	„	'B¹ and B²'	„	'B¹ aud B²'
P १९,	f n	3	„	'भुजति'	„	भुजति
P २१,	f n	15	„	'°चकम्'	„	'चकार'
P २३,	f n	12	„	'पाल्यमाना'	„	'पाल्यमाना'

Page	Line		Read	For
P. ३६,	f. n ४	„	The intended reading of the fourth foot may be गुणिजनसुविमृष्ट भोजभूपस्य दाक्ष्यम्	
P. ४४,	v. ७१	Read	रोपाद्	for रोपद्
P. ४६,	v. ९९	„	नीरहत्रींवच	„ नीरहत्रीं वच.
P. ५६,	v ३७	„	'°च्छ°'	„ °श्छत्र°
P. ५७,	v ५३	Read	स्वामिण्या	for स्वामिन्य
P ७०,	f n.3	„	पुष्पोत्करस्य	„ पुष्पाकरस्य
P ७८,	v ३०८	„	तदा यामि	„ तदायामि
P. ८०,	v ३२३	„	तत्रैव	„ तत्रव
P. ८५,	v. ३८८	„	कायोत्सर्गे	„ कार्योत्सर्गे
P. ८८,	f. n.6	„	पुरीपक	„ पुरीपके
			सेवीच	„ सेवैव
P. ८९,	v ४३१	„	मुत्कलाप्य	„ मुत्क (कृत्वा) लाप्य
P. ९२,	v. ४६५	„	कार्यं	„ कार्यं
P. ९५,	v ५०२	„	वासरैरेते	„ वासरैते
P १२५,	v. २४२	„	चित्रस्यैव	„ चित्तस्यैव
	v २५३	„	दध्यौ	„ दध्यो
P. १२७,	v. २७८	„	सर्वथायतिसुन्दराम्	„ सर्वथायति सुन्दराम्
P. १३३,	v. ३३०	„	धाराया	„ धराया
P १४१,	n 81	„	'Cf the names like *Chūdāma-nisāra, Chūdāmanisāranikā*'	„ 'Cf *Chūdāmani Sāra* The names like *Chūdāmanisāranikā*')
P. १४२,	n 115	„	'After'	for 'Atfer'.
	n 126	Add	'This verse is found in the *Vedāngajyautisha* (Ed by Dr R Shamasastry, 1936 verse 4) But, there the 3rd foot reads तद्वद्वेदाङ्गशास्त्राणाम्'.	
P. १४३,	n. 141	Read	'having heard Muñja's reply'	for 'having Munja's reply'
		„	'clephants'	„ 'elephant.'
		„	'सिंहो'	„ 'सिंह्यो'
P. १४४,	n. 179	Read	'made'	for 'mede'.
	n 182	„	वामपादमनु तिष्ठति	„ वामपादमनुतिष्ठति
P. १४५,	n 219	„	'verse 221 below'	„ 'verse 22 below
P. १४६,	n 230	„	रद्	„ रद
	n 237	„	'verse 235'	„ 'verse 236'
P १४७,	n 260	„	'modern'	„ 'madern'
	n 273	„	'*Chhedo*'	„ '*Chhede*'
	n 277	„	Omit the word 'lekha'	

P. १४८,	n. 279	Read	'281'	for	'282'
P १४९,	n 304	,,	'P1 and P3'	,,	'P1 and3,
	n 314	,,	Omit the bracket before '*Prabandhachintāmam*		
		Read	'*Prabhāvakacharita*'	for	'*Prabhgvakacharitra*,,
	n 316	,,	कीर्तिप्रदं	,,	कीर्तिपद
P. १५०,	n 17	,,	'Pratishthāna, Pattthāna, Paitthāna, Patitthāna, Paithāna'	,,	'*Pratisthāna, Paitthāna, Patitthāna, Parthāna*,'
P. १५१,	n 31	,,	'Dhanmapāla'	,,	'Dharmapāla'
	n 43	Add	'Note the construction भूपो यथाविधि पूजा कृत्वा, मार्जारी समुपागता'		
P १५२,	n 1	,,	अङ्ग	,,	बङ्ग
P १५४,	n 67	,,	'Verse'	,,	'(*Verse*)',
P. १५५,	n 152	,,	माघ्या कथित	,,	साघ्या । कथित
P १५९,	n 170	,,	'Badarikasrama'	,,	'Badariksrama'
P १६०,	n 224	,,	'mark'	,,	'mork'